

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
Actualizată în 1991.

2 (150)
2009

Chișinău 2009

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Victor Țvircun, doctor în istorie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician

Alexandru Roșca, academician

Arcadie Ursul, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Teodor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filozofie

Cojocari Ludmila, doctor în istorie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

© Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2009

Procesare de text și machetare: **Lascov Adrian**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, or. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS
CONTENTS

STUDII
STUDIES

FILOSOFIE
PHILOSOPHY

		pag.
Dan Gabriel Sîmbotin	Posibilitățile de reprezentare matricială a științei	7
Arina Antoci	Valoare și personalitate	14
Gheorghe Bobâna	Conceptul de „toleranță” în viziunea lui Alexandru Sturdza	23

SOCIOLOGIE
SOCIOLOGY

		pag.
Mariana Buciuceanu-Vrabie	Abordarea factorială a comportamentului reproductiv: aspecte teoretico-metodologice și empirice	26
Olga Gagauz	Unele aspecte ale perfecționării politicilor de protecție socială a familiei	36
Diana Corcodel	Profilul mortalității populației în vârstă aptă de muncă din Republica Moldova	48
Gheorghe Călcâi	Condițiile de locuit în mediul rural: realități și așteptări	58
Людмила Рустанович	Домохозяйство и семья: социально-демографические аспекты современной структуры	66

ȘTIINȚE POLITICE
POLITICAL SCIENCES

		pag.
Ion Stăvilă	Evoluția reglementării conflictului transnistrean în anii 1992-2009	74
Pantelimon Varzari	<i>Democrația și birocrația: problema corelației</i>	97
Artur Cozma	Constituirea diplomației parlamentare în Republica Moldova: aspecte istorico-politologice	110
Victor Juc	Fundamentarea și evoluția conceptului de interes național	122
Grigore Vasilescu, Vitalie Grosu	Tranziția spre democrație a Republicii Moldova. Rolul dimensiunii internaționale	137
Владимир Кочетков, Людмила Кочеткова	Глобализация и мировой кризис: философско-политологический аспект	148

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

RESEARCH PAPERS

		pag.
Lilia Gribineț	Considerente teoretice privind corelația dintre concepțiile <i>etnie</i> și <i>națiune</i>	162
Inga Sînchevici	Stabilitatea familiilor tinere în contextul liberalizării valorilor familiale	168
Olesea Cruc	Migrația populației și evoluția căsătoriilor mixte în cazul Republicii Moldova	178
Andrei Perciun	Excursul conceptului de putere asupra condiției umane	188

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

		pag.
Lilia Braga	Un studiu în problemele tranziției	194

AGENDA ȘTIINȚIFICĂ

SCIENTIFIC ADDENDUM

		pag.
Pantelimon Varzari	Masa Rotundă „9 Mai – Ziua Europei”	196
Victor Juc, Lilia Braga	Masa Rotundă „Consiliul Europei – promotor al democrației”	201
Lidia Troianowski	Seminar Teoretic „Reverberații valorice în opera lui Alexandru Sturdza”	204

CONTENTS

STUDIES

PHILOSOPHY

		pag.
Dan Gabriel Sîmbotin	The possibility of matrix representation of science	7
Arina Antoci	Value and personality	14
Gheorghe Bobâna	The concept of "tolerance" in view of Alexandru Sturza	23

SOCIOLOGY

		pag.
Mariana Buciuceanu-Vrabie	The factorial approach of the reproductive behavior : empiric and theoretic – methodological aspects	26
Olga Gagauz	Some policy improvement aspects of the social protection of family	36
Diana Corcodel	The mortality profile of the old people able to work from the Republic of Moldova	48
Gheorghe Călcâi	Living condition in the rural areas: realities and expectations	58
Ludmila Rustanovici	Household and family socio-demographic aspects of the modern structures	66

POLITICAL SCIENCES

		pag.
Ion Stăvilă	The evolution of the transnistrian conflict settlement in 1992-2009	74
Pantelimon Varzari	<i>Democracy and bureaucracy: the correlation problem</i>	97
Artur Cozma	Constitution of the parliamentary diplomacy in the Republic of Moldova: historic – political aspects	110
Victor Juc	Substantiation and evolution of the national interest concept	122
Grigore Vasilescu, Vitalie Grosu	Transition though democracy of the Republic of Moldova. The international dimension role	137
Vladimir Cocetcov, Ludmila Cocetcova	Globalization and the world crisis : philosophic – political aspects	148

RESEARCH PAPERS

		pag.
Lilia Gribineț	Theoretic consideration regarding the correlation through <i>ethnicity</i> and <i>nation</i> concept	162
Inga Sînchevici	The young family stability in the context of familial values liberalization	168
Olesea Cruc	The migration of the population and the evolution of the mixed marriages in the case of the Republic of Moldova	178
Andrei Perciun	The trips of the power concept over the human condition	188

CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

		pag.
Lilia Braga	A research in the transition problems	194

SCIENTIFIC ADDENDUM

		pag.
Pantelimon Varzari	Round table "9 May – day of Europe"	196
Victor Juc, Lilia Braga	Round table "European Conceal – the promoter of democracy"	201
Lidia Troianowski	Theoretic seminar "Value reverberations in the creation of Alexandru Sturdza"	204

POSSIBILITĂȚILE DE REPREZENTARE MATRICIALĂ A ȘTIINȚEI

Dan Gabriel Sîmbotin, cercetător științific
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”
Academia Română

Summary

The theory of Thomas Khun describes the science like imagines of the world that there are into continuous transformation, but into a unitary vision. This theory is the start point for the interpretation of the science representation that it shows in this paper. We consider every scientific paradigm like imagine of world, sum of independent imagines developed by theories and scientific laws. In this context we develop a new method of represent the scientific method using a matrix. We call this, matrix of imagine, and it is composed by independent imagines whose was in interrelation conform Gestald principle. Because science is considering in unity, it can be present like a two-dimensional matrix.

Every science has a two-dimensional matrix correspondent for her paradigm. This kind of representation is typical for the first years of modernity, when the science was a mathesis universalis, but in contemporary when every science has herself paradigm the representation can be change. In the vision of trans-curricular unity the matrix is three-dimensional and the relationship between all imagines is necessary to respect the Gestald principle too. In conclusion, the possibilities of representing unity of science theories are different: for reductionism, the representation is two-dimensional, and for trans-disciplinarity is three-dimensional.

Analiza formală a creației științifice și-a păstrat mult timp actualitatea într-un conflict generic inducție-deducție, care s-a dovedit ineficient în identificarea unor formule generale privind descoperirea științifică. În ansamblu, cele două metode amintite reflecta o cauzalitate liniară ce poate fi formalizată prin $P \rightarrow C$, unde P reprezintă premisele teoremei, iar C concluzia. Notăm această implicație cu T, astfel $P \rightarrow C = T$. În cadrul unei paradigme științifice elementele teoretice le notăm cu $T_1, T_2, T_3, \dots$. Universul teoretic este $\text{Ord.}(T_1, T_2, T_3, \dots) = U$, unde $\text{Ord.}(A, B, \dots)$ însemnând operația de ordonare din punct de vedere logic a teoriilor. Există structuri teoretice a căror ordine trebuie să fie riguroasă, pe principii deductive (de exemplu matematica) și structuri teoretice a căror organizare internă este dinamică (cum ar fi în științele naturii sau cele socio-umane). Această viziune asupra științelor teoretice pune accentul pe relația ce există în interiorul unei legi științifice, aceasta fiind unitatea de bază a paradigmei.

Considerăm că perspectiva cauzală, datorită evoluției actuale a științei și logicii, este ineficientă și că noile descoperiri științifice pot fi reprezentate mai degrabă numeric-figurativ, decât prin legi cauzale. Pornind de la aceste idei se poate realiza o reprezentare a științei ca paradigmă sub forma unei imagini generale asupra realității. Astfel că,

pornind de la teoria lui Kuhn, care consideră știința ca pe un puzzles[1] și de la faptul că scopul științei este de a explica universul, de a construi o imagine a lumii, știința poate fi privită ca rezolvare de puzzles. În interiorul său aceasta este o ordonare de imagini și o completare a imaginilor necunoscute prin relaționare cu celelalte imagini deja existente. Ordonarea imaginilor în interiorul unui puzzles este o formă de ordonare de tip matricial.

Pentru reprezentarea științei considerăm drept unitate de bază imaginea pe care o proiectează o teorie și nu teoria în sine. Astfel, o teorie, un efect din fizică, o interpretare a experimentelor proiectează o imagine pe care o vom nota cu $I(t)$. Această imagine reprezintă reflexia imagistică a părții de univers corespunzătoare teoremei. Orice teoremă lasă o amprentă de imagine în interpretarea pe care omul, în mod special omul de știință, o dă universului. Aceste imagini particulare se ordonează în interiorul paradigmei științifice pe baza unor relații de apropiere, formând o imagine generală. Aceasta se relevă ca un ansamblu bine conturat, lăsând componente particulare ca necunoscute.

Cunoașterea în totalitate a imaginilor particulare este imposibilă deoarece nici o știință vie nu își cunoaște toate elementele sale. Chiar și în cazul științelor inactive tot s-au păstrat „zone negre” în imaginea asupra universului pe care au descris-o. Aceste necunoscute sunt, de multe ori, motivele pentru care o paradigmă se modifică. Dar cu toate acestea, o parte importantă a necunoscutelor unei științe inactive sunt reactivate periodic atunci când au loc transformări teoretice. De aceea, nu se poate vorbi despre științe moarte căci prin problematică reflexia asupra lor rămâne activă. Pornind de aici, universul cunoscut și descris de știință este o imagine generală în care fiecare dintre cunoștințele active, sau mai puțin active, are rolul său particular în a-l explica.

Pentru a realiza o reprezentare formală folosim drept unitate de bază imaginile particulare ale unei paradigme științifice. Astfel, putem reprezenta știința sub forma unei matrice ce are în interiorul său mai multe necunoscute, dar care în ansamblu este cunoscută.

$$\begin{pmatrix} I_{11} & I_{12} & \dots & I_{1m} \\ I_{21} & \dots & \dots & Y \\ \dots & X & I_{xy} & \dots \\ I_{n1} & \dots & \dots & I_{mn} \end{pmatrix} \cdot U$$

U reprezintă universul teoretic, paradigma. Elementele componente ale matricei, notate cu I_{mn} , reprezintă, după cum am mai precizat, imaginea particulară reflectată de o teoremă sau aplicație. Numărul acestor imagini în interiorul unei matrice este infinit dar limitat. Infinit pentru că numărul de imagini ce intră în alcătuirea matricei este într-o continuă transformare și dezvoltare numerică și, în același timp, limitat pentru că imaginea de ansamblu este cunoscută și nu poate fi depășită. Astfel, orice paradigmă științifică este în același timp închisă dar și deschisă. Închisă spre exterior, pentru că nu se pot accepta teorii care sunt neconforme cu imaginea de ansamblu a universului teoretic. Dar ea este deschisă spre interior pentru că în limitele acestei imagini dezvoltarea poate continua spre infinit. În acest context considerăm că în cazul științei normale orice descoperire constă în identificarea unei piese lipsă din interiorul matricei. Problemele ridicate de interpretarea naturii ce nu au fost încă rezolvate, pe care le-am

notat cu X, Y, Z, trebuie identificate prin asociere cu imaginea de ansamblu și cu celelalte elemente ale matricei.

Analiza ulterioară trebuie să ne arate cum descoperim elementele necunoscute știind care este imaginea de ansamblu, adică U și celelalte imagini parțiale I_{11} , I_{12} ... Necunoscutele din interiorul matricei sunt identificate prin intermediul asocierii dintre imagini ținând seama de faptul că, imaginea în ansamblu trebuie să fie unitară, iar imaginile secvențiale trebuie să aibă consistență în interior și să fie coerente cu alte imagini. Pentru aceasta trebuie respectate anumite principii de natură perceptivă inspirate din psihologia gestaltistă:

a) principiul proximității – imaginile aflate în apropiere sunt grupate într-o singură unitate. În acest caz apropierea dintre imagini nu se referă doar la o apropiere istorică ci la faptul că imaginile fac parte din aceeași secvență a puzzle-ului. Sunt teorii care pot fi deduse doar într-un context de proximitate cu imaginea unei alte teorii. Evoluția științei se realizează în multe cazuri din aproape în aproape grupându-se imaginile în jurul unei teorii cu potențial explicativ ridicat. De exemplu fizica cuantică s-a dezvoltat într-un astfel de context, într-o perioadă relativ scurtă de timp, imaginile asupra lumii s-au reordonat și restructurat într-un context de imagine apropiat.

b) principiul similarității – elementele de imagine similare sunt grupate în aceeași unitate care este contrapusă altora. Acest principiu se referă la imagini asemănătoare din aceeași știință sau științe diferite care sunt grupate astfel încât folosesc un model unic. Similaritățile depășesc, de multe ori, limitele spațiului istoric ele putând fi active în perioade diferite. Acest principiu stă și la baza importurilor de modele dintr-o știință în alta, sau dintr-un moment istoric la altul. Ca exemple putem să urmărim istoria modelului atomist al materiei, sau modalitatea în care o anumită metodologie s-a transferat de la o știință la alta. La fel, în cazul curentelor din interiorul unei discipline sau chiar inter-disciplinare putem identifica modalitatea în care imagini similare se grupează în antiteză cu imaginile proprii altor curente teoretice.

Aceste prime două principii se referă în general la ordinea interioară a imaginilor secvențiale, pe baza lor științele grupându-se pe problematici, capitole, dezvoltări teoretice, viziuni asupra naturii. Următoarele principii sunt cele care au drept element principal de dezvoltare imaginilor ca ansamblu.

c) principiul continuității – în cazul în care apare o necunoscută între mai multe imagini clare și coerente, există tendința ca acesta să fie soluționată prin relație directă cu imaginile cunoscute. Acest principiu este cel care păstrează activă dezvoltarea științei în interiorul unei paradigme, fiind însăși operația de descoperirea a necunoscutelor pe baza elementelor deja existente, descoperirile realizându-se pe baza aceluiași metode, aprofundarea experimentelor, continuarea interpretativă și nuanțarea imaginilor unor teorii deja existente.

d) principiul închiderii – există tendința ca un gol de imagine vast să fie imediat acoperit prin continuitatea imaginilor cunoscute din apropiere, pentru ca, ulterior, să se observe că problema nu a fost rezolvată în totalitate. Astfel, există cazuri în care anumite teorii sunt considerate soluții universale pentru majoritatea problemelor existente. De exemplu, în cazul biologiei, neodarvinismul consideră evoluționismul[2] una dintre direcțiile care se pot aplica nu doar în cazul specific domeniului, ci a fost extins și la nivelul sociologiei sau istoriei. Datorită transferului de imagine, metodic sau teoretic, specific acestui principiu pot să apară „erori”. Acest

principiu menține activ demersul de aprofundare al teoriilor procesul continuu de transformare.

e) principiul bunei forme – există tendința de a uni sistemul de imagini teoretice într-o singură imagine unitară. Acesta este principiul după care este construită imaginea de ansamblu a unei paradigme științifice la un moment dat. Acest principiu este un argument pentru dezvoltarea unitară a științelor și păstrarea ideii privind unitate, chiar dacă în fapt rupturile de imagine dintre domenii sunt radicale.

Această reprezentare matricială este valabilă pentru ceea ce Kuhn numea știință normală. El vede în esență puzzles-ul ca fiind ordonarea după anumite reguli bine stabilite a paradigmei științifice, lucru care este posibil doar în momentul în care imaginea finală este bine conturată. Se pare că modalitate în care este percepută știința revoluționară nu se mai încadrează în același mod de reprezentare, deoarece imaginea de ansamblu a lumii se modifică. Modificarea este radicală dar nu totală, deoarece în interiorul noului sistem sunt preluate elemente ale vechii matrice de imagine. Imaginea de ansamblu a noului univers nu este cunoscută, ci imaginea se relevă pe parcurs.

Transformarea matricială se realizează urmând mai mulți pași. Primul reprezintă apariția unei noi imagini particulare, care nu este coerentă cu imaginea generală specifică paradigmei anterioare. În acest caz acceptarea respectivei imagini determină apariția unui paradox: anumite necunoscute profunde ce păreau nesoluționabile își găsesc răspunsul, dar în același timp apar noi necunoscutele. Cel de-al doilea pas este reprezentat de acceptarea imaginii ca soluție și astfel se instalează în centrul analizelor științifice. Următorul pas constă acceptare completă a teoriei și reordonarea paradigmei existente în funcție de aceasta.

Acest tip de reordonare a paradigmei poate fi formalizată în mod diferit, operația specifică fiind de tipul înmulțirii dintre o matrice și un scalar. Notăm cu I_{rs} legea ce nu se potrivește cu imaginea matricială. În acest caz operația devine $U * I_{rs} = U'$. Desfășurând această operație putem să o reprezentăm în următorul mod:

$$\begin{pmatrix} I_{11} & I_{12} & \dots & I_{1m} \\ I_{21} & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots X & I_{xy} & \dots \\ I_{n1} & \dots & Y & \dots \end{pmatrix} \times I_{rs} = \begin{pmatrix} I'_{11} & I'_{12} & \dots & I'_{1m} \\ I'_{21} & \dots & X' & \dots \\ \dots & \dots & I'_{xy} & Z' \\ I'_{n1} & Y' & \dots & \dots \end{pmatrix} = U'$$

U' reprezintă noul univers teoretic. Datorită operației de înmulțire o parte dintre vechile teoreme își păstrează imaginea, iar altele sunt reinterpretate, fie ca teorii particulare, fie că îmbracă o nouă imagine. Există teorii vechi ce se anulează sub impactul noii interpretări, fiind eliminate din paradigma teoretică ce se construiește. Această anulare din punct de vedere matematic, reprezintă la nivel epistemic o ocultare și neacceptare a vechilor teorii.

În concluzie, procesul prin care știința revoluționară se dezvoltă este reprezentată din punct de vedere formal prin înmulțirea între o matrice și un scalar. Noua matrice obținută, ca și cea veche, este infinită dar limitată. Necunoscutele nu dispar din noua imagine, ci se transformă și implicit, datorită faptului că noua paradigmă se află la început, ele se amplifică din punct de vedere numeric. Astfel, după ce noul univers s-a reconstruit, iar noua imagine îndeplinește condițiile necesare pentru a se încadra între științele normale, devenind paradigmatică, noua matrice devine o formă a unei matrice

clasice. Identificarea necunoscutelor se realizează în același mod ca și în cazul științei normale.

Tot discursul de până acum pornește de la ideea de paradigmă care reprezintă status quo-ul științei în ansamblul său. Dar, în contextul actual, datorită diversității domeniilor putem vorbi despre paradigme specifice științelor particulare care s-ar datora unor rupturi epistemice între științe. Pe baza specializărilor s-au dezvoltat mai multe imagini ale aceluiași obiect de cercetare în funcție de știința care reflecta asupra sa. De aceea credem că nu putem vorbi despre o singură paradigmă sau o imagine unitară, universală a lumii ci doar despre imagini proiectate de o știință sau alta. Acestea ar putea fi reprezentate ca matrice separate, ce se intersectează.

Cu toate acestea, proiectul privind unitatea științei la nivelul unei singure imagini asupra lumii își păstrează actualitatea. Știința în sine este prezentată unitar pe un singur nivel, în care imaginea de ansamblu era limitată la o singură matrice, în care se putea vorbi despre un singur „adevăr”. Ea este reprezentarea de natură reduționistă prin care se caută, prin intermediul unei convergențe metodice și teoretice, o formă (teoretică, metodică și de limbaj) ideală pentru știință. Această provine de la cea mai „eficientă” știință de la un moment dat, care prin statutul său poate fi considerat un model la care celelalte discipline se pot reduce. Această încercare poate fi comparată cu găsirea unei limbi comune tuturor științelor, prin impunerea uneia deja existente.

Dezvoltarea teoriilor reduționiste se datorează unei evoluții teoretice și/sau practice ample a respectivei științe care ocupă prim planul spațiului epistemic o poziție foarte importantă. Așa a fost, la începutul secolului al XX-lea, cazul fizicii, iar cercul de la Viena și-a focalizat demersurile privind unitatea științei spre acest model. Spre sfârșitul secolului alte două științe au cunoscut o dezvoltare excepțională, adevărate revoluții, ocupând părți importante ale spațiului epistemic: științele naturii – biologia cu toate disciplinele corespondente – și informatica. În cazul științelor naturii dezvoltarea geneticii combinată cu evoluționismul de tip neo-darvinist au constituit fundamentul teoretic pentru noul său statut. Pe baza acestor elemente teoretice a prins contur ideea unei unificări a științei de tipul celei dezvoltate de Edward O. Wilson [3], în care modelul principal era inspirat de biologie.

În cazul informaticii transformările au fost și mai spectaculoase, atât datorită evoluției rapide de la mașinilor de calcul primare, până la computerele de astăzi, cât și utilizării calculatorului în cvasi-totalitatea demersurilor cultural-științifice umane. Acesta a devenit un instrument indispensabil pentru modelarea teoretică și simulările practice, fiind folosit de la elaborarea modelelor fizice sau genetice cele mai complexe până la elementara tehnoredactarea unui text. Dar importanța informaticii nu se rezumă la doar la instrumentul pe care l-a perfecționat, ci ea este extinsă și la exportul modelului său teoretic. Astfel, sistemul de codificare binar îl întâlnim în genetică iar evoluția actuală a acesteia s-a putut realiza doar în măsura în care s-a dezvoltat informatica. De asemenea, modelul computațional este unul dintre cele mai importante modele de lucru în cazul științelor și filosofiei minții. Și exemplele ar putea continua. În acest context nu ar trebui să ne mire faptul că una dintre cele mai mediatizate și cu cel mai bun marketing „reformate” științifice actuale, cea propusă de Stephen Wolfram [4], are la bază modelul computațional. Acesta realizează un model ontologic binar pe care îl prezintă ca o nouă modalitatea de a interpreta lumea.

Dar dincolo de evoluția teoretică privind unitatea științelor a avut loc și un proces natural de apropiere inter-disciplinară. Apar „științele de frontieră”, interdisciplinaritatea, multidisciplinaritatea, pluridisciplinaritatea care s-au manifestat nu doar la nivel metodic,

dar și la nivelul imaginii și al informației. Științele de frontieră pot fi considerate liantul între diferitele matrice. La fel și demersurile științifice inter-, multi- și pluri-disciplinare. Aceste fenomene epistemice naturale au fost considerate drept argumente de către adepții ideii de unitate și, în același timp, inspiră un nou proiect privind unitatea științei: cel transdisciplinar.

Transdisciplinaritatea [5], așa cum a fost ea sintetizată de Basarab Nicolescu, încearcă să realizeze un transfer spre o nouă imagine unitară asupra cosmosului. Mai apropiată de evoluția naturală, transdisciplinaritatea este definită ca fiind „ceea ce este în același timp între discipline, înăuntrul diferitelor discipline și dincolo de orice disciplină” [6]. Prin această definiție sunt introduse în cadrul transdisciplinarității disciplinaritatea, în anumite aspecte ale sale, pluridisciplinaritatea, care este definită de Basarab Nicolescu ca studiul unui obiect al unei anumite științe de către mai multe discipline în același timp și interdisciplinaritatea care privește transferul de metode de la o disciplină la alta. Astfel că transdisciplinaritatea este o unitate totală a științei în care sunt introduse toate elementele unei colaborări în interiorul cunoașterii: „Disciplinaritatea, pluridisciplinaritatea, interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea sunt cele patru săgeți ale unuia și aceluiși arc: cel al cunoașterii” [7]. („Disciplinarity, multidisciplinary, interdisciplinarity and transdisciplinarity are like four arrows shot from but a single bow: knowledge” [8].)

Acceptarea tuturor formelor de colaborare dintre științe este una dintre principalele deosebiri dintre transdisciplinaritate și reduționism. Astfel că, unitatea dintre științe promovată de transdisciplinaritate este diferită de cea de la începutul modernității sau de reduționism, reprezentarea sa ne mai putându-se realiza printr-o singură matrice bidimensională, ci printr-o unificare superioară a tuturor matricelor într-o matrice tridimensională. De aceea dacă în plină modernitate știința putea fi reprezentată printr-un număr de matrice disparate, în noul context se poate dezvolta o matrice unitară, tridimensională. În cadrul acestei matrice fiecare dintre științele individuale ocupă o secțiune transversală, un plan.

$$\begin{matrix}
 \begin{matrix}
 \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & I_{1mr} \\
 & I_{112} & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\
 I_{111} & I_{121} & \dots & \dots & \dots & \dots & I_{1n1} \\
 I_{211} & I_{221} & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\
 \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\
 I_{m11} & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & I_{mn1} \\
 \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\
 \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots
 \end{matrix} & = & S
 \end{matrix}$$

Astfel, în cadrul acestei matrice elementul, I_{mnr} reprezintă o imaginea din cadrul științei r , aflat în ordinea interioară a acesteia pe linia n și coloana m . Ca și în cazul imaginilor din interiorul unei paradigme, numărul științelor este infinit, dar limitat pentru că trebuie chiar dacă, vor putea apărea tot timpul noi ramuri ale științei, acestea trebuie să se încadreze în imaginea de ansamblu asupra lumii. De asemenea, ca și în cazul matricelor bidimensionale există necunoscute ce trebuie identificate prin intermediul relației dintre elementele matriciei. Dar, de această dată, pot exista relații și între diferite științe. Astfel se pot observa relații transdisciplinare prin care se pot rezolva probleme din cadrul altor științe. De exemplu modelul Bohr privind atomul a fost asimilat de către fizică, dar și de către chimie. Dacă relațiile intramatriciale sunt cunoscute, respectând principiile

gestaltiste, relațiile intermatriciale nu sunt bine conturate. Acestea ar trebui să respecte aceleași principii dar, legăturile dintre științe nu sunt atât de riguroase ca cele din interiorul unei științe. Transdisciplinaritatea este primul pas spre conturarea unei științe tridimensionale unde granițele dintre științe dispar într-o unitate de imagine, atât din punct de vedere metodologic, cât și informațional, unitate care, nu urmărește reducerea ci amplificarea și acceptarea tuturor metodelor pertinente.

Prin folosirea matricelor de imagine se depășește liniaritatea celorlalte modalități de a privi metodologia științifică și anume inferențele inductive sau deductive folosite pentru a explica descoperirile științifice. Spre deosebire de cele două tipuri de raționament liniar, noul tip este spațial. Pornind de la anumite premise, structurile matriciale au în componență o entitate abstractă, imaginea specifică unei teorii și orice descoperire nouă pornește de la aceste imagini ordonându-le. În știință nu există imagini disparate, ci doar integrate într-o imagine unitară. Ținând seama de modalitatea în care ideea privind unitatea științei a fost promovată putem vorbi despre o reprezentare bidimensională, în cazul teoriilor reduționiste și de una tridimensională în cazul transdisciplinarității. Astfel că, matricea tridimensională reprezintă o modalitate ideală de a conlucra a științelor. Atunci când legăturile dintre ele vor fi de așa natură încât în interiorul matricei tridimensionale să fie respectate legile gestaltiste între toate elementele, știința va putea proiecta o imagine unitară asupra realității, iar rezolvarea majorității problemelor va fi mult mai ușoară. Acesta este idealul transdisciplinarității, specific pentru știința contemporană.

Note:

1. Khun, Thomas. *The Structure of Scientific Revolution*. - University of Chicago Press, 1962.
2. Wilson, Edward O. *Consilience: The Unity of Knowledge*. - Vintage Books, 1998. Autorul susține ideea unității științei pornind de la posibilitatea unificării științelor sociale cu cele ale naturii, exemplificând prin dezvoltările actuale ale științelor precum sociobiologia, regândită sub forma psihologiei evoluționiste (evolutionary psychology). În această lucrare, ca și în *Sociobiology*. - Harvard University Press, 1975, se prezintă modalitatea de transfer metodic dinspre biologie spre științele umaniste susținând evoluționismul de tip darvinist ca pe o soluție universală.
3. Wilson, Edward O. *Consilience: The Unity of Knowledge*. - Vintage Books, 1998.
4. Wolfram, Stephen, *A New Kind of Science*. - 2002.
5. Nicolescu, Basarab. *La transdisciplinarite*. - Paris, Le Rocher, 1996.
6. Nicolescu, Basarab. *Noi, particula, lumea*. - Iași, Editura Polirom, 2002, p. 232.
7. Nicolescu, Basarab. *Op. cit.*, p. 233.
8. www.nicol.club.fr/ciret/vision.htm, (15.07.2009).

VALOARE ȘI PERSONALITATE

Arina Antoci, doctor în filosofie
Universitatea Agrară din Moldova

Summary

The human reference is inseparable both genetically and functionally, insofar as this can be defined as a report between objective and subjective, as a relation between a given object or an ideal or material object, and a subject capable to be assessed, from the prospect of his qualities for a person human, being able to satisfy the human needs socially and historically constituted.

Referențialul uman este inseparabil valorii atât genetic cât și funcțional în măsura în care aceasta din urmă se definește ca raport între obiectiv și subiectiv, ca relație între un dat sau un obiect material ori ideal și un subiect capabil să-l evalueze din perspectiva calităților sale pentru om, apte să satisfacă trebuințe umane, socialmente și istoricește constituite. Omul este creator de valori și totodată subiect al opțiunilor valorice. El însuși este valoare în măsura în care exprimă prin sine, prin structura sa spirituală și prin activitatea sa de obiectivare un mănunchi de valori ca expresie a umanității pe care o poartă în sine, pentru sine și pentru ceilalți. Expresia variabilă a umanului în fiecare individualitate se întemeiază pe capitalul valoric asimilat, pe aptitudinea fiecăruia de a-și apropria odată cu esența umană patrimoniul cultural-axiologic al comunității în cadrul căreia se definește ca personalitate. Măsura procesului de individualizare, de singularizare, de afirmare a omului ca ființă unică, inconfundabilă, complementar celui de integrare a sa în totalitatea socială este dată deci de raporturile sale cu lumea valorilor.

„Prima asemănare dintre oameni este că ei sunt fiecare unici” [1] — afirma, într-o formulare aparent paradoxală Mikel Dufrenne. Același lucru îl exprima Bergson spunând că fiecare om este el însuși o specie.

Observând că ideea de asemănare a oamenilor este dobândită mai curând din experiența diferenței, Mikel Dufrenne opune conceptului de *om abstract* reabilitarea realității concrete a ființei umane, dreptul ei de a fi diferită, singulară și ireductibilă. Omul este definit ca fiind „acea ființă incomparabilă care are un nume propriu, care nu face apel la concept și a cărei natură este de a avea atât de puțină natură încât amenință întotdeauna să zădărnicească așteptările noastre și să rupă comunicația pe care prezența ei o instaurează. Atât de puțină natură, de asemenea, încât el este întotdeauna disponibil pentru cultură” [2]. Sunt sugerate în acest enunț, într-o formulare pe cât de filosofică pe atât de plastică, câteva determinații definitorii ale personalității umane: singularitatea, concretitudinea, suportul natural, autodeterminarea, imprevizibilitatea, esența sa culturală.

Structura personalității aparține unui teritoriu de confluență a patru orizonturi existențiale: biologicul, psihicul, socialul și culturalul, apartenență transparentă și în plan conceptual în cadrul psihologiei științifice. Definit ca sistem integrat bio-psiho-social și cultural, conceptul de personalitate recuperează unitatea între însușirile umane ereditare și cele dobândite, între substratul biopsihic și esența socio-culturală, între determinarea natural-socială și autodeterminarea cultural-axiologică.

Personalitatea reprezintă omul concret aparținând unei societăți și unui mediu cultural determinat, omul care își aproprie esența umană printr-o succesiune de acte și activități în cadrul biografiei sale individuale, devenite prin însuși acest fapt singulară,

inconfundabilă, irepetabilă. Aceste acte și activități poartă pecetea fenomenului ambivalent singularizare-socializare, respectiv a procesului instituirii diferențelor individualității în raport cu alteritatea sa și, simultan, celui al integrării sale în orizontul vieții sociale.

Determinațiile diferențiale ale personalității sunt prin urmare întemeiate pe actele săvârșite în timp, ea definindu-se esențialmente prin modul *sui-generis* în care actele sau activitățile respective se articulează concret în cadrul unei biografii singulare, conținutul personalității fiind unul uman real, întemeiat tocmai pe activitatea concretă a individualității. În acest sens Hegel observa, deplin îndreptățit: „adevărata ființă a omului este mai degrabă fapta sa; în ea individualitatea este reală. Fapta, consideră el, suprimă părerea individualității conștientă-de-sine că „este o individualitate înfinit determinată și determinabilă. În fapta împlinită această înfinitate rea este distrusă. Omul individual este ceea ce este fapta sa” [3]. Fapta individului „ca *realitate efectivă*, faptă care îi exprimă *ființa-sa-pentru-sine*, aparține universalului; conținutul ei este însă propria-i individualitate, care, ca fiind această individualitate *singulară*, vrea să se mențină opusă universalului” [4].

Contribuții interesante la teoria psihologică a personalității aduce gânditorul contemporan francez Lucien Seve. Opțiunea pentru conceptul de act în calitate de concept de bază al teoriei sale privind personalitatea este motivată de semnificația transpsihologică a acestuia, actul vizând un comportament raportat nu doar la psihism ci și la social în sensul că el se soldează cu anumite rezultate nu numai pentru individul în-suși, ci și pentru societate, fiind simultan atât expresia *eu*-lui cât și cea a unei lumi sociale determinate.

Efectuarea obiectivă a actului presupune în mod necesar existența condițiilor subiective ale înfăptuirii sale, respectiv existența și afirmarea unor capacități individuale. În virtutea acestei împrejurări, conceptul de capacități apare ca al doilea concept fundamental în teoria personalității propuse de Seve, dezvoltarea capacităților fiind considerată funcția progresistă cea mai importantă a personalității.

Fără a ignora sau a minimaliza considerațiile de ordin psihologic cu privire la personalitate, ci depășindu-le doar în direcția axiologicului, considerăm că sistemele de activități temporale ce definesc o personalitate sau alta nu sunt echivalente sau neutre axiologic ci dimpotrivă, dotate cu semnificație valorică pozitivă sau negativă și prin aceasta relativizate, supuse evaluării în cadrul unei totalități mai cuprinzătoare care este referențialul cultural-axiologic în raport cu care personalitatea se definește. Cel dintâi filosof modern care leagă personalitatea de valoare este Immanuel Kant. Fără a întreprinde o analiză amplă asupra meditațiilor între cele două entități, așa cum apar ele îndeosebi în lucrarea „Critica rațiunii practice” a filosofului german, ne propunem să relevăm doar principalele linii de forță ce le unesc în cadrul postulării unui statut ambivalent al omului, de ființă fenomenală și noumenală, statut ce alimentează permanent drama limitelor și a depășirii sale, tentativa supunerii pornirilor inferioare, animalice unor imperative morale superioare, transcendente.

În concepția kantiană personalitatea este o ființă înzestrată cu rațiune, determinațiile sale fundamentale fiind autonomia și libertatea. Ea se situează dincolo de experiență, constituind idealul omenirii, valoarea morală supremă. Scopul absolut al imperativului categoric din care derivă forma legii morale este considerat tocmai demnitatea persoanei. Situată dincolo de experiență, neatinsă de vreun interes sensibil, personalitatea are în viziunea kantiană o dublă ipostază, fiind simultan subiect și obiect

întrucât ea își dă sieși legea căreia i se supune în calitate de persoană aparținând lumii sensibile.

În prima ipostază personalitatea apare ca *Idee de personalitate*, ca realitate lipsită de temeieri empirice, ca personalitate formală, transcendențială. „Această Idee de personalitate care deșteaptă respect, care ne pune înaintea ochilor caracterul sublim al naturii noastre (potrivit menirii ei), și care, lăsându-ne în același timp să observăm deficiența adecvării purtării noastre față de ea și distrugându-ne astfel îngâmfwarea, este firească și ușor perceptibilă chiar rațiunii omenești celei mai comune” [5]. A doua ipostază a personalității vizează o persoană empirică, respectiv existența empiric determinabilă a omului în timp, având drept temei personalitatea transcendențială. Cele două ipostaze ale personalității sunt interconectate prin intermediul legii morale al cărui subiect este personalitatea transcendențială și al cărui obiect este cea empirică. Următorul pasaj din „Critica rațiunii practice” poate fi revelator în acest sens: „*personalitatea*, adică libertatea și independența de mecanismul întregii naturi, considerată totuși, în același timp ca puterea unei ființe, care este supusă unor legi speciale, anume unor legi pure practice, date de propria-i rațiune, astfel încât persoana ca aparținând lumii sensibile este supusă propriei personalități în măsura în care ea aparține totodată lumii inteligibile, și atunci nu e de mirare dacă omul, aparținând ambelor lumi, nu trebuie să considere altfel propria-i ființă în legătură cu a doua și cea mai înaltă menire a lui decât cu venerație și legile acestei meniri cu cel mai înalt respect” [6]. Cea mai înaltă menire a omului ca personalitate este considerată asumarea de îndatoriri morale față de sine și față de semenii. În „Metafizica moravurilor”, Kant precizează faptul că, dacă în calitate de ființă naturală, de *homo phenomenon*, omul este prin rațiunea sa determinabil în acțiunile din lumea sensibilă, fără ca noțiunea de obligativitate să intre în discuție, tot el, potrivit însă cu propria sa *personalitate*, în calitate de ființă dotată cu libertate interioară, respectiv în calitate de *homo noumenon*, este capabilă de a-și asuma îndatoriri față de sine însuși, adică de umanitate în persoana sa, dar și față de ceilalți oameni [7]. Atât timp cât e vorba de datorii, precizează Kant, deci atâta timp cât trăiește, omul nu se poate despărți de personalitatea sa, iar a distruge subiectul moralității în propria sa persoană înseamnă, a nimici în lume moralitatea însăși care este scop în sine. A dispune de tine ca de un simplu mijloc pentru realizarea unui scop oarecare, consideră el, înseamnă a înjosi în persoana ta umanitatea căreia omul i-a fost de fapt încredințat spre păstrare. În măsura în care se folosește pe sine doar ca mijloc de satisfacere a nevoilor animalice, omul renunță de fapt la personalitatea sa [8].

Kant are meritul de a fi ridicat omul în calitatea sa de personalitate la rangul de scop, neconcepându-l doar ca pe un simplu mijloc. Din acest punct de vedere Hegel va face un pas înapoi coborând persoana doar la rangul de mijloc, asimilând-o locului indiferent pe care îl traversează o activitate rațională și impersonală.

Constatând, în consens cu Riehl, că pentru Kant ceea ce este mai adânc și mai înalt în om este *personalitatea, omenirea în om*, Petre Andrei aprecia totodată că filosoful german a întemeiat un sistem autotetic întrucât nu a pus ideea de personalitate în legătură cu o altă idee fundamentală de care nu trebuie separată și anume cu ideea de *cultură*. Or, afirma cu convingere filosoful român, „Valoarea supremă morală este personalitatea creatoare de cultură” [9]. Relevarea acestui neajuns al teoriei kantiene a personalității este întemeiată în măsura în care ea vizează prin excelență doar raportul inalienabil dintre personalitate și valoarea morală, lăsând în afara unor mediații posibile celelalte valori ale culturii și însăși creația valorică. La Kant chiar referirile exprese la raportul dintre

personalitate și frumos (valoarea estetică) sunt justificate doar în măsura în care sensibilitatea estetică favorizează moralitatea.

Unul dintre filosofii care își vor afirma acordul cu ideea lui Kant potrivit căreia persoana are o valoare prin sine, măsura valorii unei societăți fiind dată de gradul în care ea favorizează realizarea persoanelor este Max Scheler. Cu toate acestea, acordul său cu ideea kantiană nu este decât superficială, dat fiind diferențele care separă accepțiile date persoanei de către fiecare dintre cei doi filosofi.

Afirmația lui Scheler, conform căreia persoana reprezintă „valoarea valorilor”, „sensul și valoarea ultimă a întregului univers” [10] - proprie, de altfel, oricărui personalism - este îndreptată împotriva tuturor concepțiilor de ordin economic sau politic care ajung la ideea aservirii și alienării persoanei. Scheler ajunge să se întrebe dacă nu cumva etica formalistă a rațiunii și a legii fundamentată de Kant privează în cele din urmă persoana de demnitatea sa prin faptul că o supune unui Nomos impersonal. De altfel, acesta nu este singurul aspect care vizează dezacordul dintre cei doi filosofi germani. Dacă, potrivit formalismului kantian, persoana este esențialmente punctul de plecare al actelor raționale conform legilor, persoana realizându-se cu atât mai mult cu cât activitatea sa vizează exercițiul unei singure funcții, cea rațională, pentru Scheler persoana este în primul rând ceea ce face unitatea unor acte diferite prin esență, fiind centrul unor intenționalități eterogene. Pentru ca o conștiință să merite a fi numită „personală”, consideră Scheler, ea trebuie să reunească toate modalitățile prin care este aptă de a sesiza lucrurile și pe sine însăși: cunoaștere, voință, sentiment etc. Or, această idee este diferită de principiul care stă la baza concepției raționaliste, *impersonalității*, potrivit căreia actele raționale sunt ca atare extra- sau supra-individuale. În opoziție cu aceasta, Scheler consideră că orice om, în măsura în care este persoană *pură*, este o existență individuală și în consecință unică și distinctă de oricare alta [11]. „Din acest punct de vedere — observă Maurice Dupuy, unul dintre exegeții operei scheleriene - este clar că autonomia înțeleasă în sensul unei logonomii trebuie să apară ca cea mai extremă heteronomie și, în fond, ca o negare completă a personalității. Personalismul eticii formale nu este deci pentru Scheler decât aparent, și el nu contrazice mai puțin legea preferențială care pune ca fiind cele mai înalte valorile persoanei, decât doctrinele care caută într-o totalitate anonimă actuală sau virtuală subiectul valorii absolute” [12].

Valoarea oricărei persoane umane, consideră Scheler, este o valoare individuală și ireductibilă, dar această esență axiologică a persoanei nu poate fi niciodată pe deplin realizată în persoana empirică; astfel valoarea persoanei păstrează un caracter ideal chemând subiectul concret să-și depășească mereu nivelul moral la care a ajuns. Scheler face concesie universalismului ajungând să afirme că binele în sine nu este dat cu evidență deplină decât dacă valorile universale rămân prezente intuiției valorilor individuale și dacă primele le impregnează pe cele din urmă.

Situarea sensului profund al existenței morale în descoperirea și realizarea valorilor individuale cărora le atribuie superioritate în raport cu cele universale valabile, nu trebuie înțeleasă însă, la Scheler, ca poziție individualistă, deoarece fiecare persoană finită este totodată membră a unei comunități sociale. Ea este în aceeași măsură socială și individuală, individualitatea sa manifestându-se în favoarea anumitor acte care o orientează într-un anumit fel către ea însăși (conștiință de sine, dragoste de sine) și pe care Scheler le numește acte singularizante. Dar, prin natura sa, persoana tinde de asemenea să efectueze acte cu referință la alte persoane, la comunitate. Aceste acte sociale care susțin solidaritatea morală a persoanelor presupun cerința reciprocității.

Merită subliniată ideea scheleriană deosebit de importantă din punct de vedere al pedagogiei sociale conform căreia persoana este prezentă în întregime în fiecare din actele sale (Hegel vorbea despre identitatea dintre individualitate și faptele sale), fiind modificată în și de către act, valoarea sa crescând sau diminuându-se potrivit valorii pozitive sau negative a actului efectuat. Iar executarea fiecărui act cu valoare pozitivă conduce la creșterea aptitudinii de a îndeplini acte similare, contribuind la perfecționarea însușirilor persoanei.

Pledoaria pentru recunoașterea persoanei, pentru afirmarea personalității umane și a valorilor sale se regăsește într-o viziune spiritualistă în cadrul diverselor variante ale personalismului (S. Brightman, W. Stern, Ch. Renouvier, B. Mounier etc.), a căror prezentare și analiză depășesc însă cadrul prezent. Vom observa doar, că determinația fundamentală a personalismului rezidă în reducerea esenței a tot ceea ce există și valorează la persoană și în cele din urmă la spirit.

Este evident că, în măsura în care postulează personalitatea umană drept scop și valoare supremă a societății, filosofia personalistă își dezvăluie o generoasă dimensiune umanistă; ea militează îndeosebi pentru perfecționarea și autoperfecționarea morală a omului, dar face mai puține referiri la omul real, ancorat în istorie.

Încheind aceste referiri istorice, să revenim la punctul de vedere contemporan asupra raportului *personalitate-valoare*, așa cum poate fi schițat dintr-o perspectivă filosofică contemporană.

În opinia noastră, conjuncția *personalitate-valoare* dobândește legitimitate teoretică cel puțin pe temeiul următoarelor considerente: 1) prin faptul că statutul ontologic al valorii este de ordin relațional, vizând un raport între obiect și subiect, acesta din urmă fiind factorul activ; 2) prin faptul că actele, activitățile, evenimentele care configurează biografia unei individualități sunt psihologic productive și socialmente relevante doar în măsura în care sunt purtătoare de semnificație axiologică.

În legătură cu primul considerent se impune precizarea că deși subiectul axiologic nu este individualitatea umană izolată, singulară, ci un subiect colectiv, o comunitate istoricește structurată, un „noi” și nu un „eu” potrivit expresiei lui Piaget, valorizarea ca pandant al unei conștiințe sociale își găsește echivalentul în planul vieții cotidiene, în planul teoriei valorilor în actul preferinței, al opțiunilor valorice care poartă amprenta individualului. De altfel, însuși subiectul axiologic ca subiect colectiv nu dobândește semnificație ontologică decât prin subiecții individuali și relațiile dintre ei care îi constituie suportul.

Unui imaginar peisaj amorf și tern al lumii, individualitatea umană devenită personalitate îi substituie în fiecare moment al existenței sale tabloul policrom al unor fapte, acte, evenimente, activități încărcate de sens axiologic, marcate de amprenta judecăților de valoare și a opțiunilor valorice individuale. Mai mult, însăși creația valorică în orizontul produselor spirituale este esențialmente individuală, ceea ce presupune existența unor personalități originale, singularizate prin înseși semnificația rezultatelor activităților creatoare.

Non-echivalența actelor care definesc o personalitate sau alta și consecutiv cea a judecăților de valoare subiacente semnifică, prin opoziție, aptitudinea la ierarhizare prin evaluarea consecințelor lor în planul transformării realității. Demersul de ierarhizare se realizează nu prin apelul la imperative atemporale, absolute sau la criterii individual-subiective fluctuante, ci prin evaluarea aptitudinii lor de a răspunde unor cerințe sociale ale momentului istoric sau cum ar spune Lukacs, unui „hic et nunc” al existenței sociale.

Posibilitatea ierarhizării axiologice a actelor este o împrejurare plină de consecințe în raport cu personalitatea. Pe de o parte, ea oferă criteriul distingerei personalităților excepționale de cele obișnuite, normale, potrivit utilității și relevanței sociale a activităților care le definesc, pe de altă parte ea determină distribuirea, uneori inechitabilă a aprecierii sociale și a sancțiunilor succesuale (premiale) ale unei personalități sau ale alteia. Este bine cunoscut faptul că realizări valorice de mare originalitate, cele care au constituit adevărate salturi pe traiectoria progresului cultural au fost nu odată ignorate, depreciate și chiar sancționate punitiv în cadrul momentului istoric al realizării lor, pentru ca abia generațiile următoare să le redescopere și să le aprecieze la adevărata lor valoare. Este cazul marilor vizionari din orizontul științei, al artei, al filosofiei etc. Această discordanță posibilă între aprecierea socială și valoarea creațiilor spirituale ale unor personalități excepționale l-au determinat pe D.D. Roșca să afirme că, în genere, rareori valoarea socială a individului este direct proporțională cu valoarea sa spirituală, cu valoarea sa intrinsecă. Mărimea socială, consideră Roșca, nu echivalează în mod necesar cu mărimea spirituală cu excepția eventuală a omului de acțiune. Cu cât bogăția interioară a individului va fi mai mare, cu atât mai greu va găsi forme de exteriorizare concretă convenabile pentru societate. Când autorul unei opere este personalitate spirituală de planul întâi, valoarea operei poate rămâne în urma valorii sale umane [13]. Roșca afirmă că personalitatea spirituală mare cu aspirațiile sale spre inedit, cu interesele sale care nu se confundă în chip necesar sau par a nu se confunda cu interesele colective, nu poate fi apreciată ca atare în momentul istoric dat, ci mai degrabă postum [14]. Dintr-o atare perspectivă se impune astăzi, mai mult ca oricând, o redimensionare a raportului între aprecierea socială și valoarea intrinsecă a personalității, prin oferirea de criterii noi, pe cât posibil obiective, de apreciere a rezultatelor creației. Personalitățile înseși exprimă într-un mod original interesele și aspirațiile colective cele mai semnificative, astfel încât, în măsura în care societatea sau diverse grupuri sociale se recunosc într-un fel sau altul în creațiile lor, acestea ar trebui să primească girul recunoașterii sociale și sancțiunile premiale corespunzătoare.

Personalitatea umană se leagă de un sistem de abateri și de diferențe de la ceea ce am putea numi comportamentul „standard” al unui grup sau de la media momentului cultural, fiind subiectul unui comportament care se afirmă cel puțin parțial, în mod singular, inconfundabil. Această singularitate se corelează cu ceea ce numim autodeterminarea personalității sau autonomia sa. Petre Andrei considera în acest sens că personalitatea se vedește prin două caractere constitutive: „1. o conștiință de sine, o unitate a fenomenului vieții proprii; 2. o autonomie a voinței, o libertate de a se determina cineva, în acțiunile sale după motive conștiente”. Personalitatea în acest sens este personalitatea psihologică, care devine însă valoare supremă când e pusă în serviciul culturii: „Personalitatea creatoare de valori este personalitatea morală, idealul moral, valoarea absolută” [15].

Autonomia personalității nu presupune o emancipare suverană în raport cu societatea și cu orizontul valoric în care ea apare și evoluează cel puțin pe temeiul următoarelor considerente: 1) personalitatea rămâne în ipostaza sa „matură” purtătoare într-o anumită măsură a ceea ce a contribuit efectiv la geneza sa, nu în sensul în care psihanaliza vorbește despre continuarea și regăsirea în ea a efigiilor copilăriei, ci în cel al solidarității cu valorile fundamentale care au prezidat procesul configurării sale; 2) personalitatea se afirmă ca structură autodeterminată, ca libertate în gândire și în act în cadrul societății, deci împreună sau împotriva ei; 3) opțiunile libere, chiar cele ale unor

personalități creatoare excepționale sunt înscrise în spațiul unor alternative reale sau posibile circumscrise momentului istoric respectiv.

Din cele enunțate decurge o situație aparent paradoxală care rezidă în faptul că tocmai elementele care în raporturile lor reciproce conferă personalității nu numai coerență internă, ci și singularitatea ireductibilă sunt cele care susțin totodată o relație diferențială cu alteritatea sa și o solidaritate esențială cu orizontul cultural și social în care ea se auto-crează.

Autodeterminarea personalității, libertatea sa nu exclude nevoia de principii valorice apte s-o călăuzească fără a-i impune însă, constrângeri și renunțări alienante. Refuzul provizoriu al unor personalități de a comunica prin sistemul de norme stabilizate sau de a-și dovedi adeziunea la valorile socialmente prescrise se poate manifesta printr-o amplă atitudine iconoclastă sau se poate prelungi într-un act creator, într-o inițiativă instauratoare de noi valori. În cazul personalităților autentice creatoare ignorarea normelor statuate, implicit a valorilor fondatoare, sau sfidarea lor, se comută de regulă în forță de invenție, în acte marcate de noi repere valorice și normative.

Prin ceea ce realizează original, axiologic relevant, personalitatea se afirmă negându-și uneori aparența, se depășește pe sine, devine altceva decât ceea ce era înainte, își modifică conștiința proprie schimbând totodată conștiința celorlalți cu privire la ea. Aceste instituirii valorice devin cu alte cuvinte structurante de personalitate instaurând și adâncind diferențe nu doar în raport cu altul, ci și în raport cu propria-i existență anterioară.

Se poate conchide că măsura procesului de autorealizare a personalității este determinat esențialmente de constelația valorică care prezidează activitățile care o definesc precum și de semnificația axiologică a rezultatelor acestor activități. Personalitatea este prin urmare definibilă ca sistem integrat de activități cu certă semnificație axiologică. Creativitatea și creația ca determinanți definitorii ale personalității nu pot fi separate la rândul lor de structurarea acesteia în jurul unui nucleu valoric apt s-o orienteze pe întreaga traiectorie a evoluției sale, integrând-o în ansamblul patrimoniului cultural.

Motivația joacă un rol important, chiar hotărâtor, am putea afirma, în dinamica personalității, trebuința de afirmare în plan social prin calitatea, respectiv prin valoarea performanței individuale, nevoia auto-valorizării și autostimei ca și trebuința de sancțiuni premiale reflectându-se într-un sistem motivațional determinant în orientarea și devenirea sa. În procesul auto-devenirii personalității idealul și aspirația joacă la rândul lor un loc important. Nivelul aspirației este determinat de trebuința de performanță, de cunoașterea și aprecierea adecvate sau denaturate a posibilităților obiective externe și a celor subiective-interne de realizări a ei. Dacă idealul vizează realizarea personalității potrivit unor modele reale sau imaginare spre care ea se orientează, dar care se proiectează în perspectivă mai îndepărtată și abstractă, aspirația apare ca suportul motivațional concret și prezent al idealului abstract îndepărtat.

Personalitatea etalează deopotrivă transparență și opacitate; transparență prin activitățile direct sesizabile, apte a fi cenzurate de judecățile de valoare ale colectivităților sau ale altor individualități, opacă în măsura în care trebuințele, motivațiile, așteptările, aspirațiile și chiar scopurile sale nu se dezvăluie întotdeauna direct și nu manifestă întotdeauna congruență cu actele anterioare.

Previzibilitatea devenirii unei personalități vizează doar limitele largi, spațiul de joc al posibilităților ei, sensul prioritar al afirmării capacităților sale reale sau latente. În măsura în care datele psihice manifestă plasticitate, instabilitate în raport cu situații

concrete, previzibilitatea cu privire la evoluția unei personalități poate fi distorsionată și uneori anulată prin intervenția unor factori aleatori.

Autocontrolul are o deosebită însemnătate în păstrarea unei conduite rectilinii, socialmente dezirabile, convergente cu valorile omologate de comunitatea în cadrul căreia personalitatea se afirmă. Autocontrolul este produsul conștiinței critice de sine. Aceasta are funcția de autoreglare, de cenzură interioară, de păstrare a echilibrului dinamic al personalității, de anihilare a eventualelor sale tendințe narcisiste sau dimpotrivă, destructurante de individualitate. Ea are totodată un rol deosebit în deblocarea unor inerții păgubitoare dezvoltării ascendente a personalității și în argumentarea propensiunii spre creație valorică. Tocmai deplasarea accentului care se efectuează în beneficiul autodeterminării personalității în raport cu determinarea sa „din exterior”, în beneficiul libertății sale ca opțiune și acțiune atrage atenția asupra necesității conștiinței criticii de sine și a responsabilității ei cu privire la propria-i devenire și la destinul și efectele sociale ale activităților care o definesc.

Pe temeiul determinațiilor personalității, relevate și analizate succint în cadrul de față, avansăm, cu titlul de ipoteză, o definiție a acesteia din perspectivă filosofică: *Personalitatea este o structură axiocentrică, marcată de un puternic coeficient de autodeterminare, care exprimă modul particular (biografic), de afirmare creatoare a calităților esențiale umane în cadrul practicii sociale, realizând procesul ambivalent singularizare-socializare și sinteza între cotidian și istoric.*

Este momentul să constatăm, că personalitățile empirice nu relevă determinații abstracte tranșante, extrapolate din orizontul unei personalități transcendente în planul real al existenței umane, ci dezvăluie o polivalență esențială a unor însușiri concrete, de regulă inegal și asimetric distribuite. Realitatea personalităților concrete desfide orice imagine maniheistă sau idealizantă, emanate dintr-un concept sau dintr-o definiție de rigoare carteziană care face inevitabil abstracție de imponderabilele de ordin sufletesc și spiritual ale acestora. Istoria dar și prezentul atestă astfel existența unor personalități sublime și a unor personalități abjecte, creatoare și distructive, benefice și malefice, dar între inevitabilele extreme se regăsesc mereu personalitățile obișnuite, „normale” a căror biografie este punctată deopotrivă de lumini și de umbre, de excelența unor calități umane și de reziduurile unor impulsuri înscrise în determinismul biologic, de aspirații plasate în orizontul spiritului sau în cel al instinctelor telurice. Dacă personalitatea este potrivit expresiei lui J. Piaget, „o structură vie”, ea trebuie înțeleasă ca o entitate ontologică și axiologică în permanentă devenire, descinsa spre câmpul principal nelimitat de realizare de actualizare a potențialităților sale în funcție de bogăția raporturilor, a relațiilor care se stabilesc între individualitate și lumea în care ea se integrează.

Note:

1. Dufrenne, M. Pentru om. - București, Ed. Politică, 1971, p. 162.
2. Ibidem, p. 163.
3. Hegel, F. Fenomenologia spiritului. - București, Ed. Academiei, 1965, p. 182.
4. Ibidem, p. 209.
5. Kant, Imm. Critica rațiunii practice. - București, Ed. IRI, 1994, p. 177.
6. Ibidem, p. 176.
7. Kant, Imm. Metafizica moravurilor. - București, Ed. Minerva, 1981, p. 236.
8. Ibidem, p. 238.
9. Petre, A. Filosofia valorii. - București, 1945, p. 179.

10. Maurice Dupuy. La philosophie de Max Scheler. - Presses Universitaires de France, 1959, p. 544-545.
11. Ibidem, p. 524.
12. Ibidem, p. 385.
13. Roșca, D.D. Existența tragică. - București, Ed. Științifică, 1968, p. 140.
14. Ibidem, p. 141.
15. Petre, A. Filosofia valorilor. - București, 1945, p. 180.

CONCEPTUL DE „TOLERANȚĂ” ÎN VIZIUNEA LUI ALEXANDRU STURDZA

Gheorghe Bobână, dr. hab. în filosofie
Institutul de Istorie, Stat și Drept
Academia de Științe a Moldovei

Summary

The article check up the concept of tolerance in vision Bassarabian thinker of the XIXth Alexander Sturdza. The paper examines three types of tolerance revealed by Alexander Sturdza: ecclesiastical tolerance, political tolerance and individual tolerance.

Prin lucrarea sa, apărută în 1816 în limba franceză sub titlul *Considerations sur la doctrine et l' esprit de l' église orthodoxe (Considerații despre doctrina și spiritul Bisericii Ortodoxe)*, tânărul diplomat Alexandru Sturdza (1791-1854) se înscrie în curentul de literatură religioasă cunoscut sub denumirea de "teologie laică". Printre multiplele probleme abordate în această operă, meditațiile despre toleranță constituie un capitol aparte cu denumirea "Despre tolerantă în general și despre aplicarea principiilor ei în Biserica de Răsărit". În ultimele pagini ale *Considerațiilor* Alexandru Sturdza scrie cu căldură și convingere despre imperativul creștin al toleranței promovat de Biserica Ortodoxă. Autorul pornește în meditațiile sale asupra toleranței de la un „adevăr sublim”: „*Primul semn, ca și primul fruct al inițierii noastre întru adevăr trebuie să fie virtutea toleranței*”[1]. Mântuitorul a propovăduit toleranța prin exemplu, pentru că s-a rugat pentru cei care îl crucificau, și *prin rațiune*, deoarece ne-a îndemnat să cercetăm propria conștiință înainte de a judeca pe semenii noștri. O mulțime de învățături ale *Evangheliilor* demonstrează cu evidență că oricine este înzestrat cu harul divin trebuie să fie tolerant, plin de răbdare, de umilință și de iubire.

În concepția gânditorului basarabean toleranța este o virtute creștină, politică și socială. Pornind de la aceste trei laturi ale toleranței Alexandru Sturdza evidențiază trei tipuri de toleranță: toleranța Bisericii, toleranța Statului și toleranța individului[2].

Toleranța ecleziastică se bazează, în concepția autorului *Considerațiilor*, pe cunoașterea intimă a atributelor divine, pe imitarea lui Isus Hristos și pe exemplele faptelor sale pozitive. Dumnezeu este putere, iubire și înțelepciune nesfârșită. Aceste trei atribute, luate separat sau contopite într-unul singur, dau toleranța. Dacă toate cultele păgâne, consideră Alexandru Sturdza, au fost intolerante, în afară de cel roman care se conducea de principiul *Dii minorum gentium* (Zei neamurilor mai mici), religia creștină trebuie să fie tolerantă prin universalitatea ei, fiindcă trebuie să unească în același spirit neamuri eterogene. La rândul ei Biserica creștină, declară autorul *Considerațiilor*, trebuie să fie tolerantă din următoarele motive: (1) - Pentru că ea este purtătoarea Cuvântului lui Dumnezeu, iar împărăția Cuvântului este cea a dragostei și respinge ideea de constrângere; (2) - Biserica creștină este fondată pe toleranță și propagă toleranța fiindcă acesta este unicul principiu pe care ea poate și trebuie să-l susțină; (3) - Biserica creștină este expresia perpetuă a pactului de alianță încheiat între Creator și creație; (4) - Biserica creștină trebuie să fie tolerantă fiindcă ea adoră emblema divină a Crucii, iar Crucea este simbolul material al forței *impletite cu rezistența*; (5) - Biserica trebuie să fie tolerantă fiindcă experiența de secole demonstrează că binele se realizează numai prin convingere și nu prin constrângere [3].

Referindu-se la toleranța politică sau *toleranța cârmuirii*, Alexandru Sturdza pornește de la considerentele că toate guvernele trebuie să conceapă religia sub două aspecte diferite: (1) - ca pe o temelie pe care este fondată existența lor și (2) - ca pe un mijloc cât mai eficient de a-și asigura existența. Primul aspect este religios și abstract, iar al doilea reprezintă punctul de vedere politic. Reieșind din aceste două puncte de vedere în aprecierea lucrurilor sfinte guvernele, în concepția gânditorului, trebuie să-și stabilească și sistemele sale de toleranță.

Omul, consideră autorul basarabean, se află sub dominația a patru legi fundamentale: legea necesităților, legea naturală, legea civilă pozitivă și legea relației. Dintre aceste patru legi sau mobile sociale, doar legea civilă depinde în întregime de guverne, pe când necesitățile naturale, sentimentele și ideile morale, împreună cu adevărurile revelației sunt anterioare oricărui guvernământ. Anume pe aceste elemente trebuie să se sprijine guvernele pentru a elabora legea civilă pozitivă. Ideea de stat nu poate apare „fără preexistența *cerințelor*, rod al climatului și situației geografice ale unui popor, fără noțiuni generale de *drept și nedrept* și fără *sentimentele naturii*, în sfârșit, fără unele credințe religioase, preexistente în popor” [4]. Astfel acțiunea uni guvern este restrânsă în sensul că nu poate în aceeași măsură să interzică un obiect de primă necesitate, să schimbe ideile generale de dreptate sau să impună o idee religioasă.

Cercetând ipotezele apariției statului din contractul colectiv sau din familie, Alexandru Sturdza consideră mai admisibilă cea de a doua ipoteză. Capul statului, asemeni unui părinte în familie trebuie să fie tolerant, să nu dicteze membrilor colectivității altă credință, alt cult decât acel pe care Providența l-a inclus în legile naturale. La rândul lor statele trebuie să fie tolerante din următoarele considerente: (1) - din respect pentru esența intelectuală a religiei creștine; (2) - pentru a nu viola sub nici o formă principiile anterioare lor însăși; (3) - pentru a nu atenta la elementele constitutive ale propriei existențe. Acest punct de vedere religios asupra toleranței statului Alexandru Sturdza îl consideră pur abstract.

Punctul de vedere politic asupra toleranței statului gânditorul îl întemeiază pe faptul că, deși există o infinitate de forme de guvernământ, scopul tuturor trebuie să fie totdeauna același: securitatea, bunăstarea și stabilitatea edificiului social. Toate aceste componente esențiale ale ordinii sociale, considera Alexandru Sturdza, sunt incompatibile cu intoleranța. Nu există siguranță acolo unde taina conștiinței este expusă falsei interpretări. Nu există bunăstare acolo unde pașnica exercitare a cultului, negoțul, competiția sunt stânjenite, dezorganizate și zădărnice de intoleranță. Nu există încredere într-un stat lipsit de indulgență și de siguranță, în care ipocrizia a devenit o necesitate. Nu poate fi speranță de stabilitate a edificiului social acolo unde interesele sunt împărțite, unde partea se teme de întreg, unde cei servili și ticăloși uneltesc împotriva libertății și bunei credințe a cetățenilor. În aceste condiții, consideră Alexandru Sturdza, între indivizi există o stare de război, iar exemple de acestea sunt suficiente în istoria lumii.

Toleranța generală consolidează bazele existenței sociale, favorizează progresul și perfecționarea popoarelor, dezarmează opoziția cea mai înverșunată, neutralizează germenele distructiv, inerent oricărei instituții omenești, cimentează legăturile unei coeziuni pașnice între popoare și indivizi. Acest mare adevăr se atestă în timpurile mai îndepărtate în Atena și Roma antică, iar printre statele contemporane care în politica lor se sprijină pe principiul toleranței gânditorul numește Rusia, Prusia, Anglia, America de Nord, Olanda. Printre statele care resimt urmările vătămătoare ale fanatismului prigonitor ce preface o lumină binefăcătoare într-un foc mistuitor, provocând tulburări sociale sunt, în concepția gânditorului, Spania, Portugalia, Italia, Turcia, Persia și Japonia. Știința

guvernării, declară Alexandru Sturdza, este strâns legată de cea a educației, numai printr-o educație realmente națională și profund religioasă puterea supremă în stat poate crea unanimitatea conștiințelor.

Toleranța individuală, în concepția lui Alexandru Sturdza, trebuie să se sprijine pe preceptul evanghelic: nu judeca pe alții, înainte de a te judeca pe tine însuși. Dacă Biserica și statul, deși investite cu autoritate represivă, nu au dreptul să pedepsească omul pentru convingerile sale, cu atât mai mult individul nu trebuie să-l condamne pe altul, dacă acela gândește altfel ori împărtășește o altă confesiune. Una dintre metodele cele mai eficiente prin care poate fi inspirată toleranța creștină, consideră autorul *Considerațiilor*, este clasificarea adevărilor. Adevărul suprem este unul, iar adevărilor izolate nu sunt decât părți ale acestuia. Pentru a forma orice întreg, este absolut necesar ca părțile care îl alcătuiesc să se așeze într-o ordine organică, prin care unele se subordonează altora, determinând prin îmbinarea lor armonia și deplinătatea ansamblului. Atunci când afinitățile esențiale dintre diferitele culte sunt trecute cu vederea, dar se exploatează cu înverșunare deosebiriile minore ajungem la intoleranță. În materie de religie, ca în orice știință abstractă, declară Alexandru Sturdza, nimic nu este mai periculos decât neînțelegerea valorii și importanței adevărilor.

Deși în cercurile catolice din epocă un tratat precum *Considerațiile* lui Alexandru Sturdza nu putea să provoace decât iritare, el însuși fiind acuzat de intoleranță, prin afirmarea punctului de vedere al ortodoxiei, refuzând orice compromis doctrinal, actualitatea concepțiilor sale cu referire la toleranță este astăzi mai evidentă ca oricând.

Note:

1. Sturdza, Alexandru. Apărarea ortodoxiei. - București, Editura Albatros, 2001, p. 121.
2. Aici Alexandru Sturdza face referință la lucrarea arhiepiscopului Evghenie Bulgaris *Eseu despre toleranță*.
3. Sturdza, Alexandru. Op. cit., p. 126.
4. Ibidem, p. 128.

**ABORDAREA FACTORIALĂ A COMPORTAMENTULUI
REPRODUCTIV: ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE ȘI
EMPIRICE**

Mariana Buciuceanu-Vrabie, doctor în sociologie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This paper aims to explore the reproductive behaviour of women of Republic of Moldova, focusing the analysis, first, on theoretical and methodological overview and second on empirical analysis of data of sociological research "Reproductive behaviour of women of mun. Chisinau: features and determinants factors".

În prezent, situația demografică a Republicii Moldova apare în topul problemelor socioeconomice din țară, or populația constituie potențialul fundamental pentru dezvoltarea durabilă a unui stat. Restructurarea modelului reproductiv al contingentului fertil a generat scăderea natalității de-a lungul ultimilor ani.

Caracteristic arsenalului științific și empiric autohton este lipsa studiilor privind aspectele comportamentale ale natalității și fertilității, departajarea aspectului medical (sănătate reproductivă) de cel social (comportament reproductiv) și psihologic (motivația reproductivă). Prezentul articol își propune o evaluare teoretico-metodologică a particularităților de studiu al comportamentului reproductiv și alta - empirică cu scopul delimitării factorilor determinanți ai schimbărilor comportamentale în aspect demografic și rolul acestora în modelarea orientărilor reproductivă a populației feminine. Componenta empirică este fundamentată pe studiul „Comportamentul reproductiv al femeilor din mun.Chisinau: caracteristici și factori determinanți” realizat de către Sectorul Demografie al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice, AȘM (coordonator Gagauz O.) Volumul eșantionului a fost stabilit de 600 femei, reprezentativitate asigurată pentru populația feminină de vârstă fertilă (15-44 ani) cu o eroare maximală de $\pm 5\%$, eșantionul fiind stratificat, probabilist și multistadial.

Pornind de la sinteza fundamentului teoretico-metodologic, în structura comportamentelor demografice distingem, în primul rând, un comportament *reproductiv* sau *procreator* care arată atitudinea individului (cel mai adesea a cuplului) față de naștere, numărul dorit (proiectat) al copiilor în familie, eșalonarea nașterii lor, motivațiile ce ghidează apariția copilului pentru fiecare caz în parte ș.a. Specificul acestui comportament s-a schimbat în timp, astăzi caracterizându-se prin planificare familială, determinarea conștientă a numărului de copii și eșalonarea nașterilor.

Într-un sens mai restrâns prin definiția comportamentului reproductiv se accentuează direcția intenției comportamentale de a procrea/naște, presupunând *totalitatea de acțiuni și relații ce condiționează nașterea unui număr concret de copii în căsătorie sau și în afara ei.*

Constatăm că primele încercări de a include comportamentul în modelul factorial al natalității se găsesc în: 1) schema variabilelor natalității (R. Hill, J.M. Stycos, K.W.

Back) unde printre factorii „planificării familiale” se indică și utilizarea contracepției (1959); 2) mecanismul factorial al natalității propus de R. Freedmen (1950-1960) unde blocul orientărilor reproductive se regăsește în „determinantele socio-psihologice intermediare” [1]. Ultimul a constituit un pas semnificativ în înțelegerea factorilor determinanți ai natalității și interdependenței cu comportamentul nupțial implicând atât rezultatele externe (numărul copiilor născuți, contracepția și întreruperile artificiale ale sarcinii), cât și cele interne specifice mecanismului motivațional (orientările valorice, motivele și nevoile individuale).

În viața de zi cu zi, indivizii își propun anumite finalități și tind să le realizeze prin diverse acțiuni fără a reflecta, însă, cum influențează acestea asupra comportamentului reproductiv. Totodată succesiunea evenimentelor din cadrul conduitei reproductive depinde de varietatea de circumstanțe intercalate de-a lungul vieții pornind de la particularitățile micromediului social în care trăiește individul și finisând cu condițiile macrosociale globale și istorice ale societății.

Comportamentul reproductiv se exprimă nu doar prin conduite manifeste, evenimente reproductive, dar și schimbări ale mecanismului motivațional intern. Astfel, spre deosebire de structura proprie comportamentului uman ce implică următoarea consecutivitate: *nevoia* (impulsul) – *motivul* – *acțiunea*, studiul comportamentului reproductiv pornește de la o consecutivitate inversă: *rezultatul conduitei* (acțiunii), *evaluarea opiniilor și atitudinilor față de condițiile de realizare intențiilor reproductive*, *a montajelor psihologice* și apoi a *nevoii familiei de a avea copii* [2].

Ca orice comportament uman, conduita reproductivă este supusă unor constrângeri ce determină hotarul superior și inferior al acțiunilor și implicărilor individului în procesul natalității. Aceste hotare, pe de o parte, sunt determinate *fiziologic* – caracterizând potențialul istoric concret al natalității, numărul maxim de copii pe care ar putea să-i nască o femeie pe parcursul vieții în anumite condiții (structura demografică, starea sănătății, în special cea reproductivă, nivelul mortalității ș.a.); iar pe de altă parte *coercitiv*, de către sistemul controlului social, ce indică și determină în ce măsură va fi realizat acest potențial biologic al natalității, care va fi, în mediu, numărul de copii născuți de o femeie de-a lungul vieții sale, câți copii va avea familia și care va fi eșalonarea nașterii lor. Raportat la controlul social, comportamentul reproductiv are două aspecte: (1) pozitiv – caracterizează acele acțiuni și relații ce determină tendința familiei de a avea un anumit număr de copii, de a realiza ciclul reproductiv complet; (2) negativ - caracterizează acțiunile și relațiile care determină refuzul de a naște și împiedică realizarea ciclului reproductiv complet (utilizarea metodelor de prevenire a sarcinii, contracepția sau întreruperea artificială a sarcinii).

Acțiunile determinante ale orientărilor reproductive, sunt profund corelate cu *sistemul dispozițiilor valorice* intra și extra familiale ale individului. Astfel, în condiții identice de trai numărul copiilor născuți va fi mai mare acolo unde predomină valorile orientate spre familie și copii întru cât acestea determină perceperea și evaluarea condițiilor exterioare ca prielnice pentru ași satisface nevoia de a avea copii (indiferent cum sunt condițiile reale sau cum „apar ele în ochii celorlalți”). Dacă dimpotrivă, predomină valorile extrafamiliale (studii, carieră profesională, mobilitate socială, prestigiu etc.) atunci chiar și condițiile bune de trai sunt evaluate ca nefavorabile pentru a avea copii. Putem conchide deci, că comportamentul reproductiv este rezultatul interdependenței dintre: *nevoia de a avea copii*, *condițiile de trai* și *sistemul de orientări* ale personalității care apreciază situația drept favorabile sau nefavorabilă pentru satisfacerea nevoii de a avea copii.

Abordarea factorială a comportamentului reproductiv: aspecte teoretico-metodologice și empirice

Studiul complex al comportamentului reproductiv impune evaluarea structurală a acestuia și delimitarea interdependenței elementelor sale componente. În această ordine de idei, *mecanismul comportamentului reproductiv* încadrează:

- *Nevoia de a avea copii* - plasată în ierarhia nevoilor umane la nivel superior, nu se raportează direct la nevoile fiziologice inferioare și nici la nevoile sexuale, or satisfacerea acestora nu presupune obligator nașterea unui copil. Este o calitate socio-psihologică a individului socializat, manifestată prin faptul că, fără copii și numărul lor necesar, individul întâmpină bariere în autorealizarea și împlinirea personalității. Aceste bariere apar în rutina zilnică când se concretizează statutul familial al individului, totodată efectuându-se o (auto)apreciere comportamentală în raport cu normele reproductive specifice timpului și spațiului. Determinarea calitativă și cantitativă a nevoii de a avea copii depinde de motivele și montajele reproductive.

Normele reproductive - determinante sociale și modele comportamentale adecvate la societatea, comunitatea sau grupul din care face parte individul, constrângându-l cu privire la numărul de copii născuți. Normele reproductive reflectă cea mai profundă premiză a existenței - nevoia de autoconservare a rasei umane prin reproducerea populației.

Montajele (orientările) reproductive - stări psihice ale personalității ce condiționează coerența diferitor acțiuni caracterizate prin atitudini pozitive sau negative față de nașterea unui număr anumit de copii. Ele determină caracteristica cantitativă a nevoii de a avea copii. Montajele reproductive se clasifică în: (1) orientarea spre copii, condiționează numărul de copii avuți în final (sarcină reușită, sexul copilului, adopțiile); (2) orientare spre utilizarea contracepțiilor și întreruperea artificială a sarcinilor.

Motivele reproductive - integrează stări psihice ale personalității cel îndeamnă pe individ spre realizarea diferitor scopuri prin nașterea unui anumit număr de copii.

După natura sa motivele reproductive se împart în:

- *economice* - ce îndeamnă spre nașterea unui număr stabilit de copii datorită cărora se realizează (sau se presupune că se realizează) niște finalități economice legate de dorința de a obține anumite facilități materiale, sau de a-și ridica (sau menține) statutul economic.
- *sociale* - ce îndeamnă spre nașterea unui număr stabilit de copii în limitele normelor și valorilor socioculturale privind bucuria de a avea copii și a reacției individuale la aceste norme. Dorința majorității de a fi „ca toți”, constituie trăsătura distinctivă a oricărui comportament, inclusiv reproductiv. Motivele sociale reflectă dorința și intenția susținută de diverși stimuli de ordin moral și social.
- *psihologice* - direcționează nașterea unui anumit număr de copii ca o condiție în realizarea finalități socioculturale strict individuale orientate doar spre propriul eu: (1) sentimentele și intențiile transmise de părinți spre copii (dorința de a oferi dragostea și de a avea grijă față de propriul copil, de al proteja, de a se implica în dezvoltarea lui); (2) sentimentele trăite de părinți ca obiect al dragostei copiilor săi (nevoia de a fi respectat și iubit, sensul vieții obținut prin copii, tendința de a continua prin copii calitățile și abilitățile sale).

În structura comportamentului uman este important de evidențiat aprecierea psihosocială a situației familiale ca o condiție de satisfacere a nevoii de a avea copii, pe de o parte, și de determinat de ce depinde această apreciere, pe de altă parte.

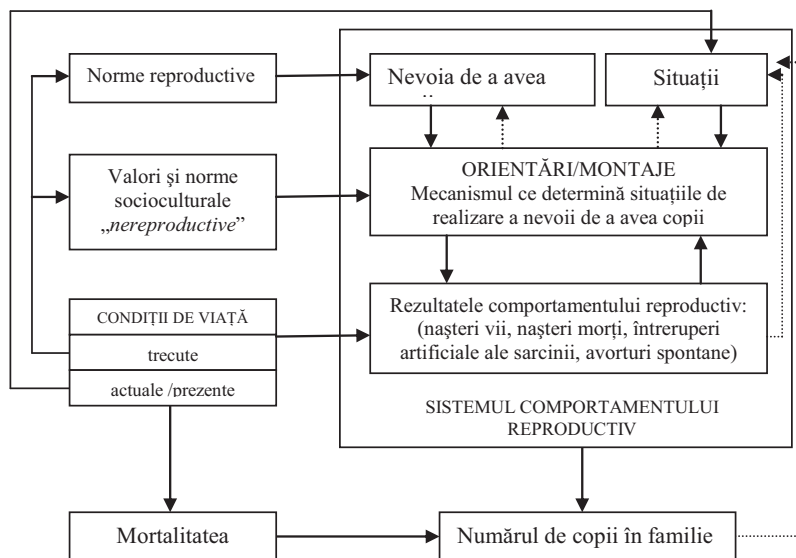
Acțiuni comportamentale elementare, sau unități ale comportamentului reproductiv, - constituie reacția particulară la situația reproductivă actuală, la influențele specifice și schimbătoare ale mediului exterior.

Modele ale comportamentului reproductiv - evoluează sub influența unor situații constante ale vieții de familie, configurații determinate și stabile ale acțiunilor comportamentale elementare. Combinațiile specifice a acestor modele, determină *profilurile (orientările) comportamentului reproductiv* caracterizate printr-o direcție, succesiune și tendință, supuse schimbărilor pe parcursul vieții personale și familiale.

Orientările comportamentului reproductiv se împart în modele: cu număr mic de copii; cu un număr mediu de copii; cu mulți copii.

Schema integratoare a elementelor sus menționate este reflectată în literatura de specialitate ca rezultat al analizei dinamice și consecutive a influențelor din mediul exterior, a condițiilor actuale sau trecute de trai (Fig.1).

Fig. 1. Influența condițiilor de trai asupra comportamentului reproductiv

Sursa: *Adaptat după Антонов А.И., Медков В.М., Социология семьи. - Москва, 1996, c. 228.*

Sinteza fundamentelor teoretice în domeniu, evidențiază complexitatea demersului metodologic aplicat în studierea conduitei demografice a populației. Incidența schimbărilor ulterioare tranziției, asupra proceselor demografice s-a scontat cu modificări ale normelor și orientărilor reproductive: de la modelul reproductiv al familiei cu doi copii la modelul familiei cu un copil. O repercusiune acută a acestui model se determină în zona urbană a Republicii Moldova, paradoxul urmărindu-se la nivelul municipiului Chișinău (cu o pondere mai mare a contingentului tânăr și fertil al populației), întru cât la o pătrime din potențialul populației republicii localizat în capitală, rata totală de fertilitate (numărul de copii per femeie de vârstă fertilă) s-a stabilit în ultimii ani sub unu.

Prin studiul menționat se propune o abordare factorială a orientărilor reproductive ce condiționează sau demotivează nașterea unui copil în rândul femeilor de vârstă fertilă din capitala republicii. Evident, în societatea contemporană mecanismul motivațional al comportamentului reproductiv al femeii devine mai complex. Într-o analiză primară a datelor

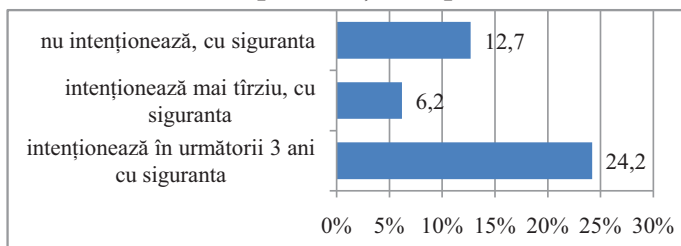
empirice am dezvoltat coraportul și interdependența unor factori importanți ai comportamentului reproductiv, și anume: (1) *dorința generală* a respondentelor *de a naște* (încă) un copil la momentul interviului, evidențiind astfel „bucuria și nevoia de a avea (încă) un copil”¹; (2) *planurile prospective* de a naște (încă) un copil în următorii 3 ani², evidențiind aici reflectarea asupra nevoii de a avea copii prin raportare la posibilități și alte evenimente planificate pentru această perioadă. Din punct de vedere metodologic, la prima componentă respondentele au fost constrânse să-și exprime dorința în „prezent/acum” reieșind doar din resursele și năzuințele avute la acel moment, pe când la cel de-al doilea item linia timpului e mai mare, indirect influențând aprecierile prospective ale populației feminine din vizorul ameliorărilor sau deteriorării condițiilor favorabile pentru nașterea copiilor. În eșantionul studiat 51% din respondente și-au exprimat dorința generală momentană de a avea (încă) un copil, 53 % - și-au accentuat intențiile de a naște un copil în următorii 3 ani. Nu putem afirma însă, coraportul total egal, întrucât dorința și intenția promptă de a avea (încă) un copil a fost enunțată doar de 21,5% din respondente care au răspuns afirmativ la ambii itemi (Tabelul 1).

Tab.1. Coraportul dorinței generale de a avea (încă) un copil și intenției prospectiv apropiate în timp (%)

Repartizarea răspunsurilor		Intenția pentru următorii 3 ani				TOTAL
		cu siguranță, da	probabil, da	probabil nu	cu siguranță nu	
Dorința generală de moment	da	21,5	19	8,9	1,7	51,1
	nu	1	4,6	12,6	12,2	30,4
	nu sunt sigură	1,7	5	9,9	1,9	18,4
	TOTAL	24,2	28,6	31,5	15,7	100
		53		47		

Evaluarea dorințelor și intențiilor reproductive generale și de scurtă durată, divizează respondentele în trei tipuri de orientări comportamentale reproductive: (1) intenționează nașterea unui (alt) copil în următorii 3 ani; (2) intenționează mai târziu; (3) nu intenționează deloc nașterea unui (alt) copil. Din punct de vedere metodologic, un grad mai înalt de probabilitate indică intențiile prezentate în raport cu o perioadă concretă de timp, în cazul acestui studiu – intențiile pentru următorii 3 ani (Figura 2).

Fig.2 Repartizarea femeilor după intențiile reproductive (%)

¹ Întrebare în chestionar: În general câți copii planificați sau ați planificat Dvs. să aveți?

² Întrebare în chestionar: Intenționați Dvs. să (mai) aveți un copil în următorii 3 ani?

Datele studiului arată că pentru contingentul fertil din municipiul Chișinău, *numărul ideal de copii* în familie este considerat - 2,2 copii. Raportându-ne la intențiile personale, pentru întregul eșantion, femeile *planifică*, ori au *planificat* de a avea - 2 copii. Vorbind în termenii demografului român V. Ghețau [3] constatăm aici, opțiunea femeilor spre un “*model cultural favorabil familiei cu copii*”. Realizarea „de facto” ale acestor intenții ar permite în timp simpla înlocuire a generațiilor. Realitatea statistică, însă, a indicatorilor demografici (rata de natalitate și fertilitate) aflați, în prezent, la nivele minime, impune constatarea unor bariere în continuitatea orientărilor reproductive, care raportate la contextul socio-economic sunt percepute de către indivizi ca riscuri și dezavantaje pentru nașterea unui (alt) copil.

În această ordine idei, un interes aparte în studiul comportamentului reproductiv prezintă orientările și motivațiile femeii de a naște al doilea copil, or astăzi, în virtutea factorilor sociali, economici și medicali, tot mai mult se evidențiază că după apariția primului copil, multe femei de vârstă fertilă amână în timp sau abandonează chiar, idea de a mai avea un copil.

Mai puțin sau deloc ne raportăm, în prezentul articol, la respondentele fără copii (1/3), întrucât acestea prezintă potențialul orientat spre nașterea cel puțin a unui copil (*Tabelul 2*). Totodată, acest subgrup cuprinde, în special, persoanele celibatate (59%), cu vârsta până la 24 ani (58,1%), aflate în perioada de studii, fiind eleve sau studente (68,4%). Conform datelor empirice ale studiului, o concluzie generalizată pe acest contingent este fermitatea și valoarea înaltă a intenției reproductive de a naște un copil în următorii 3 ani și/sau în general. Nici una din respondentele fără copii nu și-a afirmat dorința fermă de a nu naște niciodată.

Deși situația este alta la femeile ce au doi, și în special mai mult de doi copii, unde ponderea răspunsurilor „cu siguranță, da” este nulă atât pentru intenția de avea (încă) un copil în următorii 3 ani, cât și pentru intenția generală, nu punem în vizor nici alegerile făcute de această categorie de intervievate deoarece ele au preluat și realizat deja orientarea reproductivă favorabilă numărului ideal și celui planificat de copii.

Tab.2. Repartizarea femeilor după intențiile reproductive și generală numărul de copii avuți (%)

Nr. de copii avuți	Intenția de avea (încă) un copil în următorii 3 ani				Intenția de avea (încă) un copil în general (pentru femeile care nu intenționează în următorii 3 ani)			
	cu siguranță, da	probabil, da	probabil, nu	cu siguranță, nu	cu siguranță da	probabil, da	probabil, nu	cu siguranță, nu
nici un copil	38,1	37,5	22,7	1,7	58,1	20,9	20,9	
un copil	26,4	32,0	30,9	10,7	4,1	39,2	39,2	17,6
doi copii	0,8	12,7	43,2	43,2	2,9	12,7	39,2	45,1

Observăm că pe o perioadă scurtă de timp (3 ani) ponderea alegerilor în favoare nașterilor de rangul doi este mai mare, deși din cele 41% din respondentele cu un copil care își amână planurile - 56,8% (circa 18% din totalul eșantionului) nu intenționează în general să aibă un copil, dintre care 17,6% „cu siguranță, nu” (*Tabelul 2*).

Există o probabilitate însă, că nu toate intențiile „*sigure*” orientate spre nașterea unui copil în următorii 3 ani, inclusiv nașterile de rangul doi, vor fi realizate de către respondente. Un argument solid pentru această afirmație și complementar cercetării noastre este studiul

Abordarea factorială a comportamentului reproductiv: aspecte teoretico-metodologice și empirice
 panel „Родители и дети, мужчины и женщин в семье и обществе (РиДМиЖ)”³ (N-11200
 respondenți) realizat în Rusia în 2004 (primul panel) și 2007 (al doilea panel). Evaluarea
 datelor empirice [4] arată că din totalul persoanelor care și-au exprimat intenția sigură de a
 naște în următorii trei ani, și-au realizat planul propus doar 40%. Pe de o parte, se constată deci
 că gradul de fermitate cu care-și susține femeia planurile sale reproductive semnificativ
 influențează asupra probabilității lor de realizare, pe de altă parte însă, raportându-ne la
 ponderea mare a respondentele ce nu și-au împlinit intențiile reproductive (60%) [5], rezultă că
 aceste planuri sunt instabile în timp, fiind influențate de diverși factori și evenimente – bariere
 în realizarea orientărilor reproductive.

Revenind la studiul autohton, evaluarea barierelor ce limitează intențiile și realizările
 propriu-zise ale orientărilor reproductive, evidențiază o ecuație cauzală ce succede nivelul de
 trai a populației, problemele cu care se confruntă, consecințele evenimentelor socio-economice
 din țară. Pe întreg eșantion, în topul alegerilor stau factorii socio-economici: *problemele
 financiare și lipsa spațiului locativ* enunțate de fiecare a două respondentă, într-o pondere mai
 mare însă, pentru femeile cu unul și mai mulți copii.

Evident, apariția unui copil impune anumite responsabilități, inclusiv financiare și de
 întreținere, aceasta știrbind din intențiile reproductive ulterioare a femeilor ce au deja un copil.
 Astfel, în aprecierea veniturilor actuale respondentele cu unul și mai mulți copii sunt mai
 critice, atribuindu-se majoritar în categoria familiilor ce le ajung bani doar: pentru produse
 alimentare, dar nu și pentru haine (21,4%); pentru produse alimentare și haine, dar nu și pentru
 lucruri mai scumpe (44%). Totodată un procent mai mare a femeilor cu un copil (circa, 13%)
 apreciază că se descurcă cu greu, abia ajungându-le bani pentru produse alimentare.

**Tab.3. Repartizarea opiniilor respondentelor privind barierele în realizarea
 orientărilor reproductive
 (% , răspuns multiplu)**

	Nr. de copii avuți			Total eșantion (N-600)
	nici un copil	un copil	doi copii	
problemele financiare din familie	52,5	57,5	59,5	56
lipsa spațiului locativ	50,6	47,3	28,8	44
dorința de a face studii /carieră	23,4	15	8,1	16,1
lipsa soțului/partenerului	24,7	15,6	2,7	15,4
sănătatea nu-mi permite	13,3	13,2	18	14,5
frica de a naște	17,7	12,6	6,3	12,5
lipsa timpului pt creșterea și educarea copilului	10,8	13,2	14,4	12,3
nu (mai) doresc	1,9	7,2	27	10,7
problemele de sănătate a primului / sau al 2-lea copil	0,6	5,4	9,9	4,7
relațiile proaste cu partenerul/ soțul	3,2	5,4	4,5	4,5
soțul/partenerul nu (mai) dorește	1,9	2,4	7,2	3,3
influența și atitudinea celor apropiați	1,3	3	1,8	2
sterilitatea mea / soțului	1,3	0,6	1,8	1,3

³ Componentă a programei internaționale de cercetare “Gender and Generation Survey”, realizată în peste 30 de țări
 ale lumii (Proiect internațional coordonat de către Comisia Europeană a ONU)

Enunțarea *lipsei spațiului locativ* drept o barieră în planificarea celui de-al doilea copil, este argumentată atât prin frecvența înaltă a respondentelor ce nu dispun de spațiul propriu: circa 46% locuiesc la gazdă, cămin sau părinți, precum și de nivelul înalt de nemulțumire față de condițiile locative, exprimat în mai mare măsură de respondentele cu un copil (circa 54,5%) în raport cu interviuatele fără copii (circa 49%) și cu doi copii (39%). Asigurarea cu locuințe a familiilor tinere este o problemă majoră pentru întreaga republică cu incidență mai mare, însă, în mun. Chișinău, or prețurile înalte la imobil; lipsa unor facilități pentru tineri; a creditelor ipotecare rezonabile, raportate la specificul socio-economic al țării și nevoile sociale ale populației; carențele sistemului de protecție socială - privează familiile tinere de oportunități și posibilități de procurare a unei locuințe.

O pondere înaltă în ierarhia cauzelor amânării nașterilor de rangul doi este și *activitatea profesională*, 15% dintre femeile cu un copil enunțând - *dorința de a face studii/carieră*. Analiza acestei subgrupe arată gradul înalt de implicare pe piața muncii, circa 76%, și respectiv optarea interviuatele pentru serviciu și carieră. Totodată, din totalul femeilor încadrate în câmpul muncii cea mai mare pondere o au respondentele cu un copil (40%). În această ordine de idei, o valoare înaltă prezintă și cauza - „*lipsa timpului pentru creșterea și educarea copilului*” - indicată de către 13,2% dintre respondentele cu un copil. Este evident, deci că gradul înalt de ocupare privează femeile de timpul necesar în creșterea copilului, plasându-le în defavoarea planificărilor reproductive.

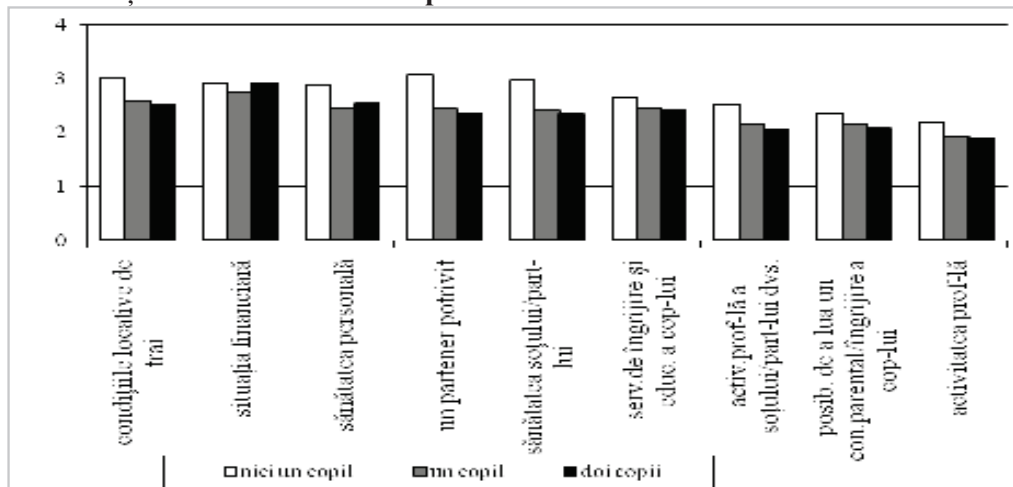
Cu o influență directă în amânarea intențiilor reproductive vine și *procesul migrațional*, ca o consecință a plecării la muncă peste hotare a soțului/partenerului și respectiv despărțirea cuplului pentru o perioadă nedeterminată de timp. O valoare înaltă, atât pentru întreg eșantion (15,4%), dar în special pentru categoria femeilor cu un copil (15,6%), o are în acest sens *lipsa soțului/partenerului*. Această afirmație se argumentează și prin analiza surselor de venit a respondentelor, unde circa 14% dintre respondentele cu un copil susțin că primesc ajutor din partea soțului aflat la muncă peste hotare.

Un factor important – *sănătatea* – completează șirul barierelor în realizarea orientărilor reproductive, or conform a 13,2% nu le permite să facă o planificare sigură a celui de-al doilea copil. Justificarea acestei alegeri stă și în aprecierea propriei stări de sănătate: astfel, circa 10% dintre femeile cu un copil, afirmă că starea lor de sănătate este rea sau foarte rea, iar 12,2% susținând că sănătatea fizică nu le permite o altă naștere. Evident acest factor este indicat în primul rând de femeile ce constată o vulnerabilitate înaltă la problemele de sănătate.

Decizia respondentelor luată în favoarea nașterii unui (alt) copil este determinată de importanța atribuită unor factorilor economici, sociali și psihologici. Raportate la numărul de copii auți, repartizarea ierarhică a acestora factori diferă pe subgrupuri. Calculând media aritmetică a scalei ordinale (cu valoarea de la 1 „deloc nu depinde” până la 4 „foarte mult depinde”) constatăm prevalența factorului economic (*situația financiară*) pentru toate respondentele (Figura 3).

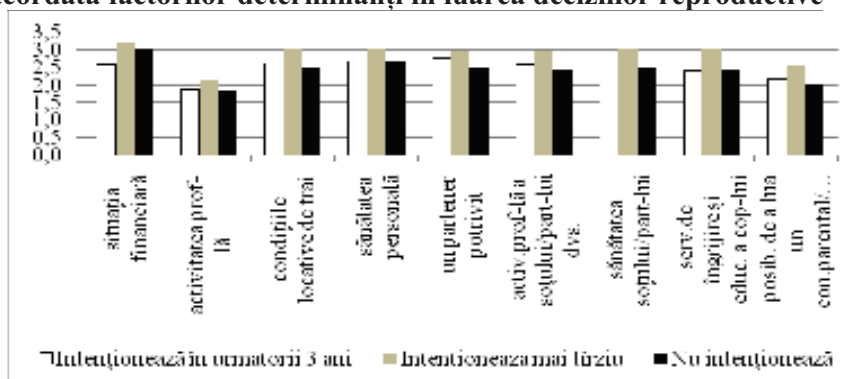
Evidențiem că pentru femeile fără copii toți factorii propuși joacă un rol mai semnificativ în raport cu celelalte respondente. O importanță deosebită se atribuie confortului psihosocial, deoarece respondentele fără copii și cele cu un copil oferă valoare înaltă - *prezenței unui partener potrivit, serviciilor de asigurare și protecție socială* precum: *accesul la serviciile de îngrijire și educare a copilului și posibilitatea de a lua un concediu parental/de îngrijire a copilului*.

Fig.3. Repartizarea femeilor după importanța acordată factorilor determinanți în luarea deciziilor reproductive

Din sinteza datelor empirice constatăm că opiniile respondentelor diferă și în funcție de orientarea *intenției reproductive* în momentul aprecierii importanței factorilor enumerați în luarea deciziei de a avea (încă) un copil. Astfel, reprezentantele primului grup („intenționează în următorii 3 ani nașterea unui (alt) copil”) atribuie tuturor factorilor o valoare semnificativ mai mică în raport cu femeile care-și amână intențiile reproductive.

Fig.4. Repartizarea femeilor după intențiile reproductive și importanța acordată factorilor determinanți în luarea deciziilor reproductive

În raport cu celelalte respondente, femeile ce amână nașterea unui (alt) copil, prezintă o incidență mai înaltă, pentru toți factorii. Într-o măsură mai mare sunt apreciați și diferențiați factorii externi în luarea deciziilor reproductive: *situația financiară*; *condițiile locative de trai*; *serviciile de îngrijire și educare a copilului*. Un interes prezintă dependența înaltă a femeilor în luarea deciziilor reproductive, de *activitatea profesională a soțului/partenerului*, aceasta fiind apreciată cu valori semnificativ mai mari în raport cu opțiunea *activitatea profesională proprie*. Este evidentă aici predominarea rolului productiv al bărbatului, considerat „capul familiei”.

Revizuiind cele abordate mai sus, constatăm că diversele condiții sociale în care evoluează viața de familie pot fi clasificate diferit. Studiul comportamentului reproductiv

a permis să delimităm dacă aceste condiții sociale stimulează sau împiedică nașterea unui copil.

Experiența altor țări, inclusiv a politicilor de stimulare a natalității implementate în anii '90 ai secolului al XX-lea în spațiul ex-sovietic, atestă că acestea în multe cazuri se soldează cu modificarea repartizării nașterilor în timp, dar nu contribuie la schimbarea modelului cantitativ al familiei și natalității. Analiza nivelului de natalitate pe generații demonstrează scăderea continuă a natalității pe parcursul sec. al XX-lea - începutul sec. al XXI-lea [6].

Depășirea „*declinului demografic*” în Republica Moldova nu poate fi realizat decât prin stimularea natalității. Elaborarea unor măsuri în acest domeniu necesită conjugarea lor intersectorială prin implicarea structurilor guvernamentale și civice în promovare valorilor familiale. Rezultatele cercetării demonstrează că pentru familiile contemporane, în special pentru femeile încadrate în câmpul muncii este important accesul la servii medicale de calitate, asistență socială, diferite servicii calitative destinate pentru creșterea și îngrijirea copilului, condițiile favorabile pentru îmbinarea rolurilor familiare, părintești și productive.

Note:

1. Медков, В.М. Демография. - Москва, ИНФРА-М, 2005, с. 265.
2. Антонов, А.И., Медков В.М. Социология семьи. - Москва, 1996, с. 220.
3. Bădescu, I. Demopolitica în Occident, în Europa centrală și în Eurasia. Contribuții la critica demoscopiei pozitivistice. // Geopolitica, nr. 1, 2005.
4. Родители и дети, мужчины и женщины в семье и обществе. Выпуск 1 (Под науч. ред. Т.М. Малевой, О.В. Синявской). - Москва, НИСП, 2007, с. 224-241.
5. Синявская, О., Тындик, А. От чего зависят репродуктивные намерения и репродуктивное поведение россиян? // Электронная версия бюллетеня Население и общество, № 379 – 380, 1-14 июня, 2009.
6. Захаров, С.В. Рождаемость в России: первый и второй демографический переход // <http://www.demoscope.ru/weeklz/knigi/konfer> (18.06.2009).

UNELE ASPECTE ALE PERFECȚIONĂRII POLITICILOR DE PROTECȚIE SOCIALĂ A FAMILIEI

Olga Gagauz, doctor în sociologie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

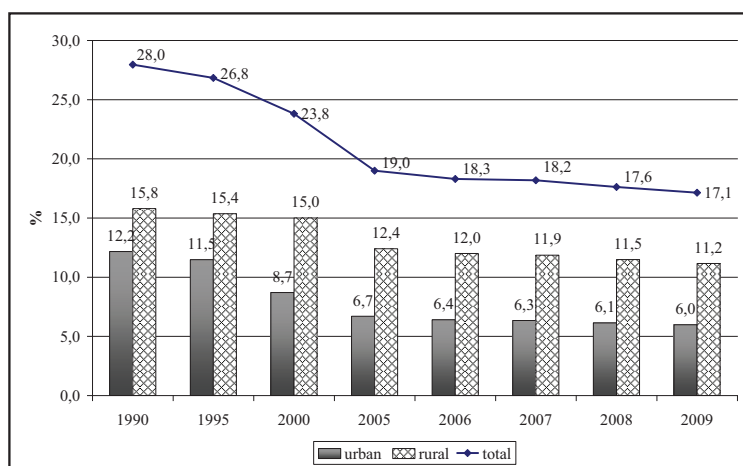
Summary

Based on the results of socio-demographic research conducted at national level in the Republic of Moldova, the author addresses the issue of improvement of social protection policies in the context of the significantly decreased birth rate and reduction of children weight in the total population. The author analyses the family values in the general hierarchy of values, the reproductive trends and its factors. In the article are presented the main directions of state policies related to social protection of family and to improving the quality of life of Moldovan population.

The author describes the experience of other countries in demographic policies. It draws attention to the role that outside family education services have in the social protection system and to creation of favourable conditions for joining a professional and parental roles.

Famiiliile cu copii prezintă una din cele mai numeroase categorii a populației Republicii Moldova, având necesități deosebite în ceea ce privește creșterea și educația generației tinere. La 1 ianuarie 2009 din numărul total de copii și adolescenți în vârstă până la 18 ani 609,4 mii aveau vârstă până la 15 ani, constituind 17,1% din numărul total al populației. Cea mai mare pondere a copiilor locuiesc în mediul rural – 11,2% și numai 6,0% în mediul urban.

Totodată numărul copiilor în țară se reduce continuu, numai în perioada anilor 2000-2008 acest contingent s-a micșorat cu 256,4 mii. Această reducere semnificativă a efectivului populației tinere este condiționată de nivelul scăzut al natalității, în același timp, de atingerea majoratului de către adolescenți născuți la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut, când nivelul natalității în țară a fost unul din cele mai înalte în ultimele 40 de ani.

Fig. 1. Ponderea copiilor în vârstă până la 15 ani în structura populației Republicii Moldova, anii 1990-2008

Calculat în baza datelor statistice ale Biroului Național de Statistică

Fig. 1 demonstrează dinamica ponderii copiilor în structura generală a populației. Se constată reducerea intensivă a ponderii copiilor și adolescenților în mediul urban, deși și în

mediul rural ea este în scădere continuă. Valoarea medie anuală de scădere a ponderii copiilor în numărul total de copii în perioada anilor 2005-2009 a constituit 2,8%.

Reducerea numărului de copii este un rezultat al dezvoltării nefavorabile a situației demografice în Republica Moldova, care se caracterizează ca „declin demografic”. Ceea ce se prefigurează pentru deceniile următoare este mult mai dramatic, scenariile posibile ale evoluției numărului și structurii populației Republicii Moldova au fost analizate și argumentate în baza proiectărilor demografice, cauza principală a deteriorării fiind determinată scăderea drastică a fertilității [1].

Tendențele negative în dezvoltarea populației provoacă îngrijorarea societății, guvernului, care a început să elaboreze măsuri ce țin de depășirea „declinului demografic”. Astfel în anul 2007 a fost creată Comisia Națională pentru Populației și Dezvoltare, în conformitate cu Hotărârea Guvernului nr.741 din 29.06.2007 „Cu privire la situația demografică în Republica Moldova” a fost elaborat Planul de acțiuni urgente în domeniul demografic care prevede elaborarea Strategiei naționale în domeniul securității demografice în Republica Moldova. În acest context instituțiile academice sunt chemate să asigure baza analitico-științifică pentru elaborarea acestui document strategic de importanță majoră.

Problema principală în redresarea situației demografice este legată de creșterea nivelului natalității. În condițiile îmbătrânirii populației mortalitatea generală va fi în creștere continuă, deci nu putem conta pe contribuții pozitive rezultate din evoluția viitoare a acesteia. Nu inspiră optimismul și proporțiile migrației externe, care, evident, trebuie reduse până la dimensiuni firești. Numai redresarea natalității ar putea diminua evoluțiile nefavorabile în dezvoltarea populației. Însă este oare posibilă o redresare a fertilității? Probabil că astăzi nimeni nu ar putea da un răspuns pozitiv bine argumentat. Nu trebuie să uităm că nivelul fertilității este scăzut în cele mai multe țările europene economic dezvoltate, iar în unele dintre ele astfel ca Austria, Germania, Italia, Spania, Grecia valoarea ratei totale de fertilitate este identică cu cea din Republica Moldova [2]. Reducerea natalității este un fenomen aproape general în spațiul european, ceea ce dovedește privind existența unor cauze și mecanisme comune. Deși numeroase cercetări demografice și sociologice încă nu oferă un model explicativ de mare relevanță și acceptat de majoritatea specialiștilor în materie, se evidențiază importanța factorilor economici, sociali, culturali, medicali, precum și de altă natură, specifici procesului de modernizare a societății [3, p.9].

Pe lângă factori și mecanisme comune pentru întreg spațiul european, evident că există și unele circumstanțe și cauze specifice pentru fiecare țară. Determinarea factorilor ce influențează modificarea comportamentului familial și reproductiv al populației Republicii Moldova a constituit drept scop al studiului „Probleme socio-demografice ale funcționării familiei la etapa contemporană” (eșantionul reprezentativ la nivel național, 1280 de respondenți), realizat în anul 2008 în cadrul Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM. Eșantionul a fost elaborat în baza datelor recensământului populației din 2004. Distribuția geografică a eșantionului în dependență de locul de reședință și regiune este proporțională distribuției populației, estimate de Biroul Național de Statistică (BNS) din Moldova. Studiul a cuprins persoanele în vârstă de la 18 până la 60 de ani, și este reprezentativ după mediul de trai, vârstă, sex, studii și starea civilă a populației.

Despre importanța familiei și copiilor în viața oamenilor se poate judeca reieșind din locul și rolul care îi ocupă în structura valorilor semnificative astfel ca serviciul, sănătatea, prietenii, timpul liber, autorealizarea etc. Importanța acestei probleme este determinată de faptul că anume transformarea valorilor provoacă schimbările în comportamentul familial și reproductiv al familiei, numite de cercetători a doua tranziție demografică de la „secolul de

aur” al căsătoriei la uniune consensuală, de la contracepție în scopul protejării de la sarcină la contracepție pentru autoafirmare, de la gospodărie omogenă la tipuri pluraliste ale familiei și gospodăriei casnice [4].

În ultimii ani se discută pe larg problema degradării valorilor principale schimbarea priorităților și opțiunilor, deseori se vorbește despre degradarea normelor morale. Se consideră că astfel de valori vitale ca familia, copiii, dragostea, prietenii sunt eliminate din conștiința oamenilor iar la schimbul lor au venit valorile drastice ale economiei de piață – banii și cariera. Care este situația reală?

Analiză istorico-sociologică a particularităților socioculturale a comportamentului familial demonstrează că rolul familiei și copiilor în societatea moldovenească tradițional ocupă un rol important, valorile familiste fiind dominante asupra celor individualiste spre deosebire de alte țări. În Europa occidentală încă în secolele XVI-XVII potențialul pentru creșterea demografică a fost epuizat datorită modificării sistemului de reglare demografică și accentuării elementelor restrictive [5]. În Republica Moldova, ca și alte țări ex-sovietice, pe parcursul secolului al XX-lea s-au constatat procesele contrare – de creștere a natalității și sporului natural al populației.

Rezultatele cercetării prezentate în tabelul de mai jos demonstrează că valorile și accepțiuni tradiționale în prezent rămân prioritare pentru populația țării noastre. Sănătatea, viața familială fericită, precum și copiii ocupă primele locuri în structura valorilor populației, fiind menționate de majoritatea respondenților ca „foarte importante” și „importante” (98,3-94,4%). În grupul-top al celor mai importante valori vitale au intrat „locuința bună” și „bunăstarea materială” (94-92,9%), care prezintă o condiție semnificativă pentru asigurarea nivelului de trai destoinic, în special, în situație când pentru multe familii din Republica Moldova problema supraviețuirii elementare este una din cele mai stringente.

În „eșalonul doi” ai valorilor importante au intrat dragostea, serviciul interesant, prietenia, viața activă (89-93,3%). În așa mod, la orientările personale însemnate se adaugă o componentă socială importantă – activitatea profesională.

Tabelul 1. Structura orientărilor valorice populației (în %)

	Foarte important	Important	Nu prea important	Nu este important	Imi vine greu sa raspund
Bunăstarea materială	41,1	51,8	5,3	0,4	1,4
O locuință bună	39,9	54,9	3,2	0,8	1,2
Viața familială fericită	72,6	24,9	0,9	0,4	1,2
Dragostea	61,6	31,9	3,3	1,0	2,1
Respectul celor din jur	32,6	54,1	10,1	1,3	1,9
Copiii	66,0	28,4	3,1	0,9	1,5
Sănătatea	85,0	13,3	0,6	0,2	0,8
Serviciul interesant	34,2	55,2	6,9	1,6	2,1
Recunoștința socială	15,4	47,9	25,5	6,5	4,8
Existența prietenilor fideli	30,5	53,8	11,6	1,9	2,2
Posibilitatea de autorealizare	22,0	54,8	12,1	3,0	8,1
Plăcerea	16,5	49,1	22,3	5,2	6,9
Viața activă	19,7	54,4	17,2	3,9	4,9
Libertatea în acțiuni și fapte	22,5	51,6	17,0	3,3	5,7

Actualitatea anumitor valori se manifestă într-o măsură diferită pentru oameni din diferite grupe sociale. Cel mai semnificativ factor diferențial este vârsta respondenților. Remarcabil faptul că familia fiind o valoare universală este importantă practic într-o măsură egală pentru toate categorii de vârstă. În ceea ce privește copiii, ele prezintă o valoare mai mare pentru persoanele adulte și în vârstă, decât pentru tineri, ceea ce demonstrează că orientarea familială a unei părți tinere de moldoveni nu este însoțită de orientările reproductive.

Precizarea unor aspecte ce țin de viața familială, creșterea și educația copiilor ne permite datele prezentate în tabelul 2. Majoritatea covârșitoare din respondenți susțin opinia că familia poartă deplină responsabilitate ce ține de planificarea numărului de copii în familie, precum și asigurarea lor materială. Totodată respondenții pledează pentru ajutor din partea statului pentru familiile cu copii mici și în cazul dacă ambii părinți sunt încadrați în câmpul muncii. Evident că manifestarea astfel de opinii contradictorii pot fi explicată prin greutăți materiale cu care se confruntă familiile cu copii, precum și de modelul paternalist al politicilor sociale practicate în perioada anterioară. În acest context menționăm că conform rezultatelor cercetării bugetelor gospodăriilor casnice numărul de copii în familie în mare măsură determină starea ei materială, iar familiile cu mulți copii într-un grad sporit sunt supuși riscului sărăciei, ceea ce provoacă necesitatea intervențiilor respective din partea statului [6].

Practic în egală măsură s-au divizat opiniile respondenților cu privire la limitarea libertății părinților de către copii și rolul lor în preîntâmpinarea divorțului. Circa jumătate din respondenți (46,3%) nu sunt de acord cu afirmația că „copiii limitează libertatea părinților” și 43,6% nu sunt de acord că „daca in familie sunt copii, părinții trebuie sa fie împreuna, chiar daca nu se înțeleg între dâșii”.

Tabelul 2. Opiniile respondenților privind unele afirmații (în %)

		De acord	Parțial de acord	Nu sunt de acord	Îmi vine greu sa răspund
1.	Sa vezi cum cresc copiii - este cea mai mare bucurie în viață	95,5	3,4	0,4	0,8
2.	Persoanele care nu au copii duc o viață fără sens	37,7	31,2	21,5	9,6
3.	Copiii limitează libertatea părinților	14,7	34,5	46,3	4,5
4.	Daca în familie sunt copii, părinții trebuie sa fie împreuna, chiar dacă nu se înțeleg între dâșii	20,7	28,1	43,6	7,6
5.	Familia trebuie sa-și planifice nașterea copiilor și să aibă atâția copii, câți poate să asigure cu cele necesare	75,9	15,8	4,9	3,5
6.	Statul trebuie sa acorde ajutor familiilor cu copii mici	88,6	8,2	1,6	1,6
7.	Familiilor care au copii și ambii părinți lucrează trebuie să le fie acordat ajutor material	53,2	27,9	11,4	7,5

Pe fundalul situației favorabile în ceea ce privește valori vitale de înaltă semnificație, în care familia și copiii ocupă cert locul prioritar, tabloul demografic real nu inspiră optimism.

În societatea noastră este răspândită opinia că nivel extrem de redus al natalității și ca urmare scăderea ponderii copiilor în structura generală a populației este condiționată de probleme social-economice, condițiile de trai precare și alte dificultăți cu care se confruntă societatea moldovenească deja mai mult de două decenii. Însă cercetările socio-demografice dovedesc că problema dată are și altă fațetă. Este vorba de modificarea orientărilor reproductive, afirmarea în conștiință de masă a modelului familial cu un număr mic de copii, unul sau maximum doi copii.

Analiza orientărilor reproductive demonstrează (tabelul 3) că numărul *ideal* de copii în familie în mediu pe eșantion este de 2,05, precum și numărul *dorit* de copii este și el de doi copii, fără deosebiri importante în funcție de caracteristicile socio-economice ale populației, valoarea acestor indicatori rămânând la un nivel actual în timp de mai mulți ani, după cum rezultă din cercetările selective asupra familiei realizate în cadrul Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei [7].

Tabelul 3. Repartizarea răspunsurilor privind numărul ideal de copii în familie în funcție de medii sociale și nivelul de studii al respondenților (în %)

		Medii sociale			Studii			
		total	urban	rural	medii incomplete	medii	medii speciale	superioare
1.	Un copil	3,3	2,4	4,1	2,7	3,4	2,9	3,8
2.	Doi copii	48,0	49,6	46,6	37,8	51,7	46,4	49,0
3.	Doi sau trei copii	19,2	22,2	16,6	8,2	19,1	17,4	21,3
4.	Trei copii	27,3	23,8	30,3	40,5	25,0	31,3	23,2
5.	Nici un copil	0,2	0,2	0,2	-	-	0,2	0,2
6.	Non răspuns	2,0	1,8	2,1	10,8	0,8	1,8	2,5
7.	Total	100	100	100	100	100	100	100

Aceeași situație se constată în majoritatea țărilor europene. Atunci apare întrebarea de ce nu se realizează orientările reproductive ale populației? Faptul că nivelul fertilității s-a stabilit la nivelul 1,5 copii per femeie de vârstă fertilă în țările europene, iar în țara noastră acest indicator s-a coborât mai mult de 1,5, oscilându-se în limitele de 1,2-1,3 în ultimul deceniu, permite de a înainta ipoteza, că există dorința și intenția de a avea doi copii, însă nu sunt condițiile potrivite realizării acestei dorințe. Deci, dacă factorii și obstacolele care determină această diferență între numărul dorit și numărul real de copii în familie ar putea fi înlăturați sau diminuați în acțiune, s-ar putea obține creșterea fertilității. Însă există opinii că atingerea unei fertilități de 2,1 copii la o femeie, care ar asigura înlocuirea simplă a generațiilor, este puțin probabilă, din cauza modificărilor importante intervenite în modul și stilul de viață a populației. Cele mai autorizate voci ale demografice susțin opinia privind imposibilitatea populațiilor dezvoltate de a reveni la fertilitatea de nivelul de înlocuire a generațiilor [8].

În acest context o atenție deosebită în cercetare a fost acordată studierii orientărilor reproductive privind nașterea celui de-al doilea copil, dat fiind faptul că nașterea primului copil în Republica Moldova în continuare este strict reglementată de

normele sociale, deci, practic toate femeile au cel puțin un copil. Deși vârsta medie a mamei la prima naștere în ultimii ani crește, ea rămâne la un nivel cu mult mai scăzut decât în țări din Europa occidentală. Dimpotrivă, nașterea celui de-al doilea și, în special, celor din urma, este mai puțin reglementată de normele sociale. Reieșind din aceste considerente a fost înaintată ipoteza privind raționalizarea mai puternică a comportamentului reproductiv în ceea ce privește nașterea celui de-al doilea și următorilor copii. Rezultatele prezentate în tabelul 4 demonstrează că din totalul respondenților ce au un copil numai o cincime își planifică nașterea celui de-al doilea copil. O pondere destul de însemnată susțin opinia că „este de ajuns și un copil” (18,1%), ceea ce confirmă dezvoltarea unei tendințe spre o familie cu un singur copil. O treime din respondenți au motivat amânarea celui de-al doilea copil cu probleme de ordin material, astfel ca condițiile de locuit și neajunsul banilor pentru întreținerea copilului. O pondere neînsemnată (1,8%) au menționat că motivare „îndemnizațiile pentru copii sunt mici”.

Tabelul 4. Repartizarea răspunsurilor respondenților ce au un copil privind cauzele care le încurcă să aibă pe al doilea (în %)

1.	Nimic nu-mi încurcă, neapărat voi avea	19,3
2.	Condițiile de locuit	12,8
3.	Nu ajung bani pentru întreținerea copilului	19,3
4.	Îndemnizații pentru copii sunt mici	1,8
5.	Este de ajuns și un copil	18,1
6.	Nedorința soțului(iei)	4,9
7.	Non răspuns	0,6
8.	Total	100,0

Cercetările socio-demografice realizate în diferite țări constată că, în primul rând, nu toți femeii își realizează intențiile reproductive, chiar dacă este planificată nașterea copilului în cea mai apropiată perspectivă [9]. În cazul dacă fertilitatea se stabilește la un nivel foarte scăzut pe parcursul unei perioade mai îndelungate, natalitatea redusă devine o normă socială. Una din cauzele fertilității scăzute în multe regiuni europene este creșterea numărului de femei fără copii. În țările Europei centrale și de est, inclusiv Republica Moldova, ponderea femeilor ce au ajuns vârsta de 50 de ani rămâne mai jos de 10%. În țările cu valoarea acestui indicator mai mult de 10% ponderea acestora a fost în creștere continuă. Există tot mai multe dovezi că în unele țări europene, în special în Austria și Germania, modul de viață fără copii devine un stil ideal [10].

În cazul Republicii Moldova, aflată în tranziție economică și socială, acțiunii factorilor generali care au modelat și modelează fertilitatea s-au adăugat șocul schimbărilor politice și economice, apariția șomajului, incertitudinea, rigorile economiei de piață, accesul brusc la alte norme și valori, specifice societăților democratice. A pune reducerea drastică a natalității în mod exclusiv pe seama factorilor economici ar fi o atitudine simplistă. De exemplu, în Republica Cehă, Slovacia, Polonia deteriorarea standardului de viață a fost doar temporară, însă după ce situația economică s-a îmbunătățit indicele fertilității nu a început să crească, ci s-a stabilit la nivelul foarte redus de 1,21-1,25 copii per femeie, deci, practic la același nivel ca și în țara noastră. De aceea întrebarea privind factorii determinanți ai natalității rămâne a fi deschisă, însă din

ordinea de zi nu se scoate problema privind căutarea potențialului de redresare a fertilității prin intervenții de ordin economic și social.

După cum ne demonstrează rezultatele cercetării, una din cele mai stringente probleme pentru majoritatea familiilor este cea a veniturilor mici și imposibilitatea de a asigura copiii cu cele necesare (82,4%) și lipsa surselor pentru continuarea studiilor copiilor (57,8%), ponderea respondenților care au indicat aceste probleme fiind mai mare în mediul rural. Circa o treime din respondenți (33,5%), iar în mediul urban 35,4% au menționat ca problemă „activitatea nesatisfăcătoare a policlinicilor și spitalelor pentru copii”, 23,4% (în orașe 26,5%) „activitatea nesatisfăcătoare a sistemului de învățământ școlar. Au fost menționată existența unor dificultăți ce țin de aranjarea copiilor în grădinițe, achitarea taxelor respective. Atât orașenii, cât și sătenii au evidențiat problema de lipsă a timpului liber pentru comunicarea cu copii, ceea ce s-a constatat și în cercetările anterioare (tab.5).

Tabelul 5. Principalele dificultăți cu care se confruntă familiile în creșterea și educația copiilor în funcție de medii sociale (în %)

		Total	Urban	Rural
1.	Venituri mici și lipsa posibilităților de a asigura copiii cu cele necesare	82,4	78,5	85,7
2.	Dificultăți în aranjarea copilului la creșă, grădiniță, achitarea taxei de întreținere în instituții preșcolare	14,4	16,6	12,5
3.	Activitatea nesatisfăcătoare a policlinicilor și spitalelor pentru copii	33,5	35,4	31,9
4.	Activitatea nesatisfăcătoare a sistemului de învățământ școlar	23,4	26,5	20,7
5.	Lipsa surselor materiale pentru continuarea studiilor copiilor în colegiu, universitate	57,8	55,8	59,6
6.	Lipsa timpului pentru comunicarea cu copii	32,3	31,7	32,8
7.	Alte probleme	4,2	4,7	3,9

Suma pe coloană depășește 100% dat fiind faptul că respondenții puteau să aleagă 3 variante de răspuns.

În contextul celor expuse mai sus trebuie de menționate că în perioada de tranziție a obținut proporții impresionante fenomenul ocupației suplimentare (duble) pentru completarea veniturilor ale familiei. Dat fiind faptul că în perioada de tranziție la economie de piață nivelul de trai al populației a scăzut brusc, ocupația suplimentară a devenit o sursă importantă de completare a veniturilor familiei. Se poate de spus că ocupația suplimentară a devenit o particularitate specifică a modului de viață post-sovietic. Totodată acest fenomen are și unele implicații negative, provocând reducerea timpului liber pentru odihnă și ocupații cu copii, instabilitatea relațiilor familiale, duce la agravarea stării de sănătate, scăderea interesului față de activități intelectuale. Conform rezultatelor unor cercetări în Republica Moldova fiecare a doua femeie salariată lucrează *sâmbăta, duminica, seara sau noaptea*. Pentru mai bine de jumătate din aceste persoane un loc de muncă legat de activitatea atipică nu este convenabil pentru viața de familie [11, p.48].

Lipsa unei strategii bine chibzuite în ceea ce privește realizarea reformelor economice și sociale nu a permis obținerea rezultatelor scontate, chiar și au derulat

contrar intereselor oamenilor [12]. În continuare rămâne la un nivel scăzut satisfacția populației de situația materială, precum și condițiile de locuit ale familiei (tab.6), care prezintă o sursă importantă pentru satisfacerea necesităților familiale (asigurarea membrilor familiilor spațiilor favorabile pentru comunicare, educația copiilor, organizarea deservirii, odihnă etc.

Tabelul 6. Satisfacerea de situația materială și condițiile de locuit ale familiei în funcție de medii sociale (în %)

	Variante de răspuns	Satisfacerea de situația materială a familiei			Satisfacerea de condițiile de locuit ale familiei		
		Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
1.	complet satisfăcut(a)	1,3	1,0	1,5	11,1	9,4	12,5
2.	satisfăcut(a)	16,7	16,0	17,3	38,4	38,1	38,6
3.	parțial nesatisfăcut (a)	37,5	39,2	36,2	34,2	36,6	32,2
4.	nesatisfăcut (a)	40,3	40,8	39,8	13,5	14,5	12,7
5.	îmi vine greu sa răspund	4,2	3,0	5,2	2,8	1,1	4,0
6.	total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Există încă multe rezerve din partea populației în aprecierea schimbărilor în diferite sfere ale vieții sociale, astfel ca protecția socială a familiei, instituții de educație și învățământ, ocrotirea sănătății, asigurarea cu pensii (tab.7). O pondere însemnată a respondenților menționează că situația în aceste sfere „s-a înrăutățit”, în special, în domeniul ocrotirii sănătății (55,4%) și învățământului superior (43,2%). Circa o treime din respondenți menționează dinamica negativă în ceea ce privește protecția socială a familiei (33,5%), instituții preșcolare (31,7%), învățământul școlar (35%) și asigurarea cu pensii (36,8%).

Tabelul 7. Repartizarea opiniilor respondenților privind dinamica situației în unele sfere ale vieții sociale (în %)

		Situația s-a schimbat spre bine	Situația a rămas aceeași	Situația s-a înrăutățit	Îmi vine greu să răspund	Total
1.	Protecția socială a familiei	14,9	36,5	33,5	15,1	100,0
2.	Instituții preșcolare (creșe, grădinițe)	22,3	29,3	31,7	16,7	100,0
3.	Învățământul în școală, liceu	20,8	30,6	35,0	13,6	100,0
4.	Învățământul superior	14,6	19,6	43,2	22,6	100,0
5.	Ocrotirea sănătății	13,7	23,8	55,4	7,1	100,0
6.	Asigurarea cu pensii	26,1	20,5	36,8	16,5	100,0

Protecția socială a familiilor cu copii prezintă una din direcții principale ale politicilor de stat, având drept scop asigurarea nivelului de trai decent, preîntâmpinarea riscului de sărăcie, crearea condițiilor favorabile pentru creșterea și educarea copiilor etc. Studiarea opiniei populației privind cele mai importante direcții ale politicilor de stat în acest domeniu demonstrează că printre acestea sunt menționate: majorarea salariului soțului /soției care lucrează pentru ca celălalt să-și poată permite să nu lucreze și să se ocupe de educația copiilor (69,4%); îmbunătățirea sistemului de ocrotire a sănătății (43,9%); înlesniri pentru familii tinere (37,45); majorarea alocațiilor pentru copii (25,9%) etc (tab. 8).

Tabelul 8. Repartizarea opiniilor populației privind cele mai importante direcții ale politicilor de stat cu privire la familia și copiii în funcție de medii sociale (în %)

		Total	Urban	Rural
1.	Mărirea rețelei de instituții pentru îngrijirea copiilor și îmbunătățirea activității lor	15,9	15,0	16,6
2.	Majorarea alocațiilor pentru copii	33,1	33,4	32,8
3.	Majorarea salariului soțului /soției care lucrează pentru ca celălalt să-și poată permite să nu lucreze și să se ocupe de educația copiilor	69,4	64,0	74,1
4.	Mai multe înlesniri pentru familiile cu copii mici	25,9	25,9	26,0
5.	Introducerea înlesnirilor pentru familiile tinere	37,4	40,2	34,9
6.	Îmbunătățirea activității sistemului de ocrotire a sănătății	43,9	43,1	44,6
7.	Mărirea rețelei de instituții de asistență socială	6,4	5,5	7,1
8.	Îmbunătățirea condițiilor de locuit și menaj, activității transportului public	20,8	25,7	16,5
9.	Mărirea rețelei de instituții și întreprinderi de servicii sociale, a spectrului de servicii oferite	5,0	5,5	4,6

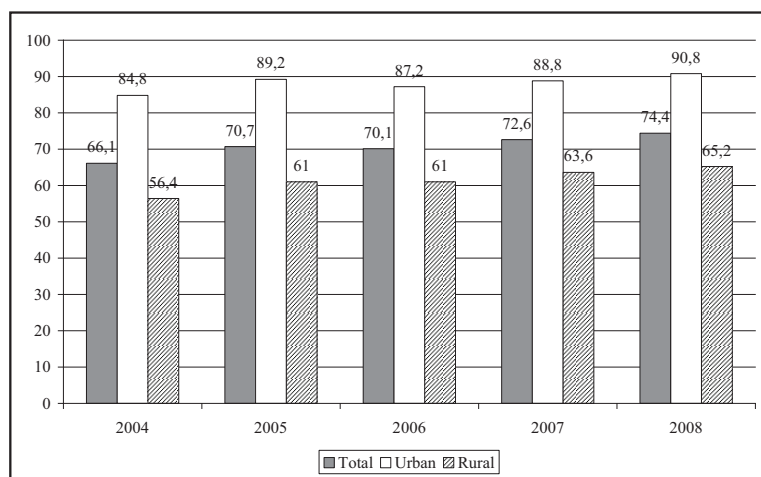
Printre cele mai importante direcții ale politicilor de stat cu privire la îmbunătățirea calității vieții respondenții au menționat problema asigurării cu locuri de muncă (84,4%), care este una din cele mai importante pentru țara noastră. După cum se constată în Raportul dezvoltării umane a Republicii Moldova, deși ritmurile de creștere economică în anii 2000-2006 au constituit în mediu 6,1%, factorul principal care s-a aflat la originea acestei creșteri sunt veniturile din muncă remise de peste hotare de emigranții moldoveni, ci nu crearea locurilor de muncă noi [13, p. 5].

Problema de rangul doi, în opinia populației, este legată cu asigurarea sistemului adecvat de ocrotire a sănătății, în special, în mediul rural (59,4%). Altă problemă - locuință accesibilă pentru familii tinere (urban 57,6%, rural 42,1%). Necesitatea de a ajuta persoanele în etate a fost menționată de 41,7% din respondenți, și 39,8% optează pentru îmbunătățirea condițiilor de educare a copiilor și învățământ (tab.8).

Tabelul 8. Repartizarea opiniilor populației privind direcțiile prioritare ale politicilor de stat cu privire la îmbunătățirea calității vieții (în %)

		Total	Urban	Rural
1.	Sa asigure un sistem adecvat de ocrotire a sănătății	56,5	53,1	59,4
2.	Sa asigure locuri de munca	84,4	82,3	86,3
3.	Locuințe accesibile pentru familii tinere	49,2	57,6	42,1
4.	Sa ajute oamenii în vârstă	41,7	46,4	37,7
5.	Sa îmbunătățească condițiile de educare a copiilor si învățământ	39,8	33,9	44,9

În urma tranziției la economia de piață cel mai mult a suferit sistemul de protecție socială a populației. Astfel s-a redus numărul de instituții preșcolare: unele s-au distrus, iar altele n-au fost completate de copii din cauza că, mamele, care și-au pierdut locul de lucru au rămas acasă cu copii, refuzând serviciile creșelor și grădinițelor. În ultimii ani în acest domeniu se constată o dinamică pozitivă, paralel cu creșterea numărului de copii în instituțiile preșcolare se observă și creșterea ratei de cuprindere a copiilor în aceste instituții (fig. 2).

Fig. 2. Dinamica ratei de cuprindere cu învățământ preșcolar, 2004-2008

Sursa: BNS

Dacă în anul 2004 rata de cuprindere în instituțiile preșcolare a fost de 66,1%, atunci în anul 2008 aceasta a atins nivelul de 74,4%. Totodată menționăm existența disproporțiilor între medii sociale, rata de cuprindere a copiilor în învățământul preșcolar în mediul urban fiind mai înaltă, decât în mediul rural, respectiv: 90,8% și 65,2%. Statistica oficială nu duce evidența satisfacției necesităților familiilor în serviciile de educației extrafamilială, însă, conform evaluării experților, există un deficit al locurilor în grădinițe de copii, în special, în mun. Chișinău.

S-a ameliorat situația în ceea ce privește mărimea medie a indemnizațiilor pentru copii, inclusiv indemnizație unică la nașterea primului și fiecărui următor copil (1000 de lei, 2008), indemnizația lunară pentru îngrijirea copilului (230,8 lei pentru persoane

asigurate și 100 lei pentru cele neasigurate). Însă cuantumul acestora este foarte modest și ocupă un loc nesemnificativ în structura veniturilor familiale, precum și suma indemnizațiilor nu diferă în funcție de rangul nașterilor.

În condițiile scăderii drastice a natalității problema principală care stă în fața științelor demografice și sociale este cea de formulare a propunerilor privind stimularea acesteia. Experiența unor țări dezvoltate cu fertilitate relativ ridicată, cum sunt Suedia și, mai ales, Franța, demonstrează câteva principii relevante: asigurarea condițiilor pentru îmbinarea rolurilor familiale și profesionale pentru mame; combinarea stimulentei financiare cu dezvoltarea serviciilor adresate familiilor cu copii; statutul înalt al familiilor cu copii, aprecierea și recunoașterea rolului acesteia pentru viitorul țării; solidaritatea comunitară față de familia cu copii, al cărei venit diminuează semnificativ odată cu apariția copiilor.

În țările cu nivelul scăzut al natalității politici demografice ca parte indispensabilă a politicilor sociale sunt axate pe crearea condițiilor favorabile de creștere și educare a copiilor, în special, dezvoltarea instituțiilor extrafamiliale. În condițiile intensificării relațiilor și mobilității sociale, răspândirii valorilor individualiste, accentuării tendințelor de autorealizare a indivizilor problema divizării obligațiilor între familia, statul și societatea în noul context politic, economic și social devine una prioritară. Specialiștii în materie evidențiază câteva aspecte cheie în realizarea acestui deziderat: 1) dezvoltarea instituțiilor de îngrijire extrafamilială a copiilor; 2) diversificarea formelor de ocupație economică a femeilor, care permit de a îmbina rolurile profesionale și cele părintești; 3) programe (îndemnizații+serviciul) pentru persoanele cu un potențial redus de calificare profesională; 4) programe speciale de asistență socială a familiilor în dificultate și persoanelor cu posibilități limitate [14]. Deci, este vorba de strategia investițiilor sociale orientate spre copii bazată pe politici care garantează veniturile familiilor cu copii și, totodată, contribuie la sporirea participării femeilor în activitatea profesională.

În actuala stare economică, demografică și socială a Republicii Moldova, orice măsură economică luată pentru redresarea natalității va avea o importanță mare, mai ales că așteptările populației privind intervenția statului în ceea ce privește asigurarea condițiilor favorabile pentru creșterea și educația copiilor sunt foarte înalte.

În elaborarea propunerilor ce țin de redresarea natalității trebuie să ne apreciem în ce grupuri sociale dorim să stimulăm natalitatea. Susținem opinia demografilor ruși că „este timpul de a stimula parentalitatea social responsabilă” [15], deci nu în grupuri social vulnerabile, ci în grupuri mai asigurate, cu un statut social mai înalt. În acest grup al populației cerințele sunt cu mult mai înalte nu numai față de sine însuși, ci și față de copiii, dat fiind faptul că standardele de viață s-au schimbat, ambițiile sunt mai mari. Astăzi pentru femeia angajată în câmpul muncii nu este așa de ușor să se refuze de activitatea profesională pe o perioadă mai îndelungată legată cu creșterea și educația copiilor. Și cerințele lor față de educația copiilor sunt foarte înalte și nu se limitează la serviciile oferite de grădinițe sau creșe de copii. Evident că acest lucru este normal, anume așa se dezvoltă și se formează capitalul uman când părinții investesc resurse importante în educația și învățământul copiilor.

Natalitatea în societatea contemporană este un fenomen cu mult mai complex cu factori determinanți de alt caracter, decât în secolele anterioare, componenta socio-culturală fiind una din cele mai de vagă. De aici rezultă că reglarea procesului de natalitate, în special, stimularea lui prin intervenții devine un obiectiv dificil, care necesită, în primul rând, cunoașterea detaliată a politicilor familiale și de altă natură care

se adresează copilului, mamei, familiei cu copii într-un număr semnificativ de țări. *În al doilea rând*, examinarea tuturor măsurilor economice și de altă natură în țara noastră și care vizează copilul, familia cu copii, în special, familia tânără, evaluarea tuturor costurilor și a eficienței. Și, *în al treilea rând*, monitorizarea continuă prin intermediul unor cercetări selective mersul programelor derulate în diferite sfere sociale, care direct sau tangențial se referă la familia cu copii și care pot influența situația lor materială, asistența medicală și socială etc.

Note:

1. Paladi, Gh., Gagauz, O., Penina, O. Prognoza evoluției populației Republicii Moldova în prima jumătate a secolului XXI // Akademos. Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – Chișinău, 2009 nr. 1(12), p. 71-76.
2. Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня „Население и общество”. Институт демографии Государственного университета - Высшей школы экономики, <http://demoscope.ru/weekly/app/app4007.php> (12.06.2009)
3. Демографическая модернизация России 1900-2000 / Под ред. А. Вишневого, - М., 2006, 550 с.
4. Van de Kaa, D.J. Europe Second Demographic Transition //Population Buletin, vol. 41, №1. Population Referense Bureau, - Washington D.C., 1987.
5. Бессмертный Ю.Л. Демографическое поведение и демографические процессы во Франции IX-XV вв. // Женщина. Брак. Семья до начала нового времени. - М., 1993, с. 7-12.
6. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2007 //BNS. - Chișinău, 2008, 120 p.
7. Гагауз, О. Изменение брачно-семейных отношений как адаптивное поведение личности в новых социальных условиях // Формирование личности в условиях социальных перемен: Межвуз. науч. конф.- Кишинев, 2006, с. 22-27.
8. Захаров, С.В. Рождаемость в России: первый и второй демографический переход, <http://demoscope.ru/weekly/knigi/konfer/konfer08.html> (12.06.2009)
9. Синявская, О., Тындик, А. От чего зависят репродуктивные намерения и репродуктивное поведение россиян, <http://demoscope.ru/weekly/2009/0379/tema03.php> (12.06.2009)
10. Ботев, Н. Европа в ловушке низкой рождаемости? // Entre Nous. Европейский журнал по сексуальному и репродуктивному здоровью, 2006, № 63, с. 4-6.
11. Femei și bărbați pe piața muncii în Republica Moldova. Raport analitic / BNS. Chișinău, 2008, p. 48.
12. Timuș, A. Interesele, binele omului – problema-cheie a reformelor. Sinteze sociologice. - Chișinău, 2006, 273 p.
13. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. Raportul național de dezvoltare umană 2006. – Chișinău, 2006.
14. Эспин-Андерсен, Г. Снова на пути к хорошему обществу? SPERO. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. № 5 Осень-зима, 2006, с. 25.
15. Малеева, Т. Пора говорить о повышении социально ответственной рождаемости, <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0267/01.php> (12.06.2009).

PROFILUL MORTALITĂȚII POPULAȚIEI ÎN VÂRSTĂ APTĂ DE MUNCĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Diana Corcodel, doctor în medicină
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This article presents the analysis of the mortality indexes of the active age work population's health in the Republic of Moldova, as compared with the main disease groups which affect public health. All results are presented in the attitude with residence, the period 2006-2007.

Indicatorii actuali ai sănătății populației în vârstă, aptă de muncă, din Republica Moldova înregistrează valori reduse în comparație cu alte țări. Profilului morbidității și mortalității se caracterizează printr-un nivel înalt, comparativ cu țările comunității europene, ca rezultat, influențând semnificativ valoarea speranței de viață la naștere a populației țării. Creșterea mortalității generale în perioada 1965-2008 este o consecință a procesului de îmbătrânire demografică, dar și a unei supra-mortalități masculine înregistrate la populația activă. În anii tranziției la economia de piață mortalitatea a crescut îndeosebi la populația activă 15-59 ani. În comparație cu anul 1965, în anul 1995, supra-mortalitatea bărbaților în vârstă 25-29 de ani s-a majorat de la 2,0 la 3,5 puncte. Concomitent, nu s-a atestat o creștere esențială a supra-mortalității masculine la vârstele avansate și la copiii. În ultimii 10 ani se atestă o diminuare a mortalității masculine în vârstă 15-39 de ani de până la nivelul anului 1985, totodată, continuă să se majoreze progresiv pe tot parcursul perioadei analizate mortalitatea masculină la vârstele presenescente de 40-64 ani [1, 2].

Pentru conturarea condițiilor, cauzelor și factorilor determinanți ai mortalității unei anumite categorii de vârstă a populației sunt necesare cercetări complexe vizând examinarea aspectelor medico-sociale și a condițiilor de viață, care au un rol important în prevenirea mortalității precoce. Este important ca la cercetarea problemei în cauză privind grupul de bărbați în vârstă aptă de muncă să fie examinată corelația dintre tendințele morbidității și mortalității, deoarece indicii morbidității bărbaților dintotdeauna au fost inferiori celor ai femeilor, însă rămân neclare unele cauze care contribuie la supra-mortalitatea acestui grup populațional. Cele expuse anterior cu privire la deosebirile în morbiditatea femeilor și bărbaților în vârstă aptă de muncă sunt confirmate de mai mulți cercetători: la bărbați se înregistrează o morbiditate mai joasă, mortalitatea fiind totodată mai înaltă. Astfel, unele studii au determinat că, în conformitate cu datele adresabilității după asistență medicală a persoanelor din grupul de vârstă de 20 – 29 ani, s-au semnalat diferențe de morbiditate raportate la sexul persoanei, morbiditatea femeilor fiind cu 30-40 la sută mai mare. Nivelul adresabilității femeilor în cazul afecțiunilor oncologice era de 2 ori mai mare, în cazul maladiilor cardiovasculare – de 1,5 ori mai mare comparativ cu bărbații etc. S-a stabilit însă că bărbații se adresează mai frecvent în legătură cu accidente, intoxicații și traume. Același tablou se conturează și în cazul examenelor profilactice, unde la femei se depistează cu 40-50% mai multe afecțiuni decât la bărbați de aceeași vârstă [3].

Pe plan internațional, s-au evidențiat modificări în modelul morbidității și mortalității, în care locul bolilor transmisibile a fost luat de către bolile cronice degenerative, în sensul creșterii prevalenței lor și a mortalității din aceste cauze. Indicii respectivi se suprapun pe creșterea ponderii populației vârstnice, asociată cu acțiunea multiplă a factorilor de risc și cu influența condițiilor socio-economice și de asistență medicală. Sistemul sănătății republicii demonstrează un profil epidemiologic ambiguu, caracterizat prin prezența maladiilor specifice țărilor în curs de dezvoltare, și ofensiva bolilor cronice necontagioase specifice țărilor unde tranziția epidemiologică a ajuns la etapele avansate – cancerul și bolile sistemului circulator, diabetul zaharat etc. În această ordine de idei, e necesar să menționăm că bolile cronice constituie principala cauză de deces și incapacitate la nivel mondial, determinând circa 60% din numărul de decese și 46% din povara bolii. Conform Organizației Mondiale a Sănătății (OMS, 2004), maladiilor neinfecțioase le revin 75% din dereglările de sănătate. Crește totodată ponderea și povara acestor maladii în structura îmbolnăvirilor, iar aceasta contribuie la creșterea mortalității specifice cauzate de afecțiunile respective [4, 5].

Povara maladiilor reprezintă corelația sau setul de diferențe dintre starea de sănătate reală a populației și anumite situații ideale, în care toți oamenii ar trăi fără să sufere de boală și invaliditate. În funcție de aceasta, la baza diferențelor respective se află mortalitatea prematură, handicapul/invaliditatea și alte tulburări persistente de sănătate, precum și impactul mai multor factori de risc care contribuie la declanșarea bolii. Indicatorul sumar, care combină o evaluare a impactului de boală, a invalidității și mortalității asupra sănătății populației este indicele *DALY - disability-adjusted life year* (anii pierduți de viață sănătoasă) [6].

Studiile efectuate în conformitate cu recomandările OMS confirmă că cea mai mare pondere în povara bolilor o au afecțiunile cardio-vasculare și dereglările neuropsihice. Analiza poverii maladiilor cu ajutorul indicatorului *DALY* a demonstrat că 60 la sută din povara maladiilor revin celor 7 factori de risc: hipertensiunea arterială deține 12,8%, fumatul – 12,3%, consumul de alcool – 10,1%, nivelul înalt de colesterol în sânge – 8,7%, supraponderabilitatea – 7,8%, consumul insuficient de fructe și legume – 4,4% și modul sedentar de viață – 3,5%. În 37 din cele 53 de țări europene, membre ale OMS, factorul principal de risc al mortalității precoce este hipertensiunea arterială. În ceea ce privește populația tânără și persoanele în vârstă aptă de muncă, factorul de risc principal pentru sănătate îl constituie consumul de alcool, fapt confirmat de ratele mari ale mortalității cauzate de traume, accidente de transport, autoleziuni etc. Analizând factorii de risc și folosind indicatorul *DALY* cu referință la sexul persoanei, conchidem: în povara maladiilor pentru bărbați ponderea cea mai mare revine consumului de alcool și tutun, iar pentru femei - hipertensiunii arteriale și nivelului ridicat de colesterol în sânge.

Este necesar de remarcat că nu întotdeauna ponderea anumitor afecțiuni în morbiditatea generală a populației reflectă ponderea în mortalitatea cauzată de aceste maladii. Astfel, în *tabelul 1* sunt prezentate aceste corelații pentru morbiditate și mortalitate în cazul maladiilor non-comunicabile ale populației din țările europene membre ale OMS, anul 2005 [7].

Tabelul 1. Structura morbidității și mortalității în cazul maladiilor non-comunicabile ale populației, pe principale grupe nosologice, anul 2005

<i>Grupul de maladii</i>	<i>Ponderea în morbiditate</i>	<i>Pondere a în mortalitate</i>
Afecțiunile cardiovasculare	23	52
Dereglările neuro-psihe	20	3
Afecțiunile oncologice (<i>tumori maligne</i>)	11	19
Bolile aparatului digestiv	5	4
Bolile aparatului respirator	5	4
Bolile organelor de simț	4	0
Bolile sistemului osteomuscular	4	0
Diabetul zaharat	2	2
Total bolile neinfecțioase	77	86
Alte maladii	23	16
<i>Total</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Cea mai interesantă situație se conturează în cazul maladiilor cardiovasculare și al tumorilor maligne. În structura morbidității aceste grupuri de afecțiuni au valori cu 40-50 la sută mai mici decât în structura mortalității generale, fapt confirmat și de datele oficiale ale Ministerului Sănătății Republicii Moldova. Aceasta denotă incapacitatea Sistemului Sanitar de a face față situației create (supravegherea insuficientă a persoanelor din grupurile de risc, profilaxia neeficientă, adresabilitatea tardivă a pacienților la medicul de familie etc).

Cu referire la Republica Moldova, conform datelor statistice, în anul 2007 în structura morbidității populației republicii pe primul loc s-au plasat maladiile sistemului respirator, urmate de bolile aparatului circulator, iar pe locul III situându-se bolile aparatului digestiv. Este relevant faptul că pentru anii 2003 - 2007 s-a majorat ponderea bolilor aparatului circulator de la 10,0% până la 16,6%, ceea ce atrage atenția asupra necesității profilaxiei primare și secundare mai eficiente în vederea combaterii acestui grup de maladii [8].

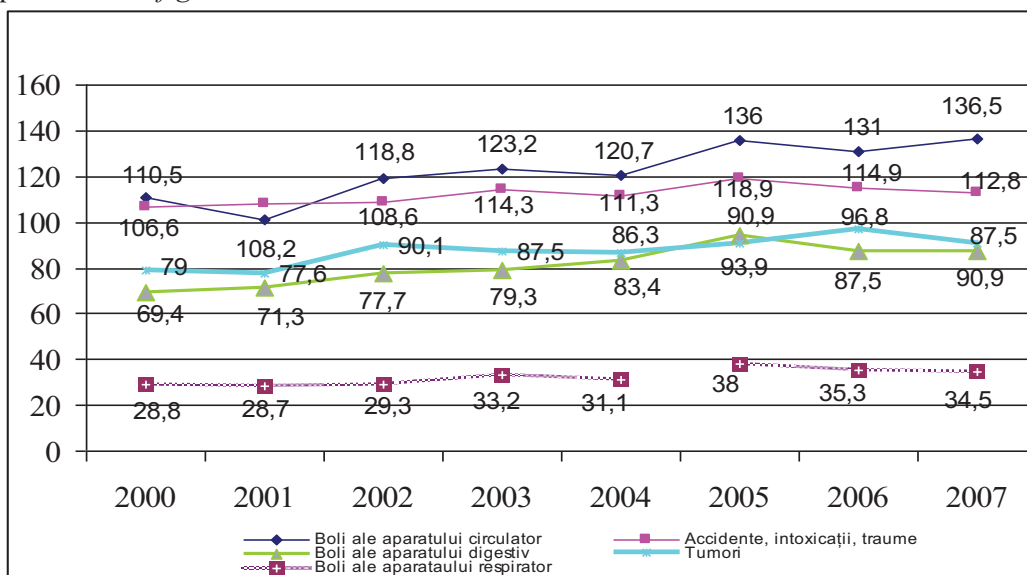
În ceea ce privește mortalitatea, în anul 2008 au decedat cu 2,6% mai puține persoane comparativ cu anul precedent. Rata mortalității generale a constituit 11,7 decedați la 1000 locuitori față de 12,0 în anul 2007 și 2006. Se menține decalajul între ratele mortalității generale pe medii: în mediul urban au fost înregistrați 9,1 decedați la 1000 locuitori, în cel rural – 13,6. Diferența semnificativă dintre ratele mortalității generale pe medii este rezultatul unui proces mai accentuat de îmbătrânire demografică a populației din mediul rural. Cele mai scăzute rate de mortalitate au fost înregistrate în mun. Chișinău (8,4%), mun. Bălți și raionul Cahul (câte 10,5%), UTA Găgăuzia (10,9%), iar cele mai înalte – în raioanele: Dondușeni, Briceni, Ocnița, Florești, Șoldănești, Edineț, Râșcani, Drochia (14,6-17,6%). Structura mortalității pe cauze de deces în anul 2008 relevă că cele mai multe decese (56,0%) au drept cauză bolile aparatului circulator, urmate de tumori (13,4%), bolile aparatului digestiv (9,6%), accidentele, intoxicațiile și traumatismele (8,4%), bolile aparatului respirator (5,9%) [9].

Din totalul persoanelor decedate în anul 2006, în vârstă aptă de muncă au fost 28,9%, iar în anul 2007 indicele mortalității persoanelor în vârstă aptă de muncă la 100 mii locuitori a constituit 531,0 (anul 2006 – 531,8). Acest indicator este de 1,6 ori mai mare față de media țărilor UE. Din numărul total de persoane decedate, 69% locuiau în

zone rurale, 31 la sută în mediul urban, ceea ce confirmă vulnerabilitatea și informarea insuficientă a populației rurale în vederea păstrării și fortificării sănătății lor.

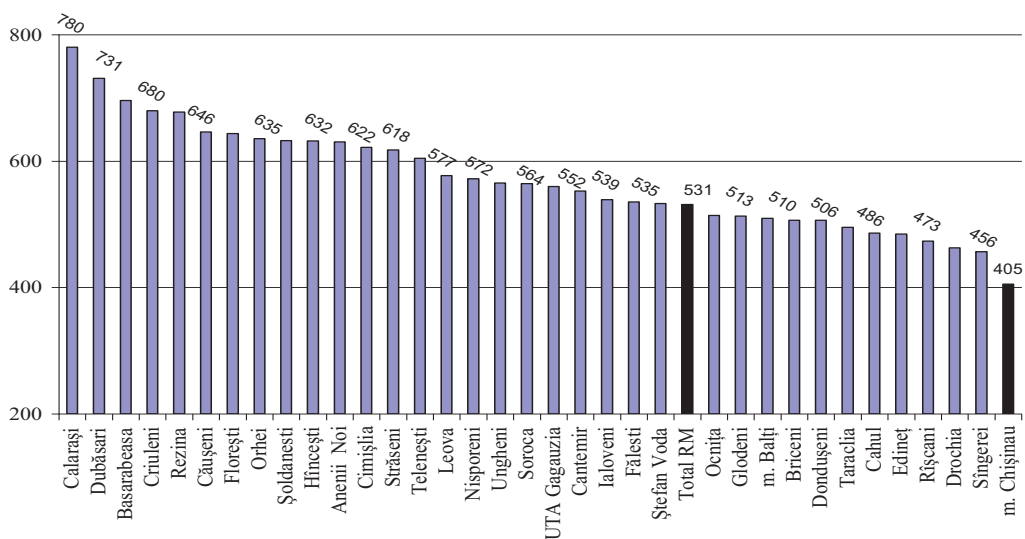
În anul 2007, din totalul deceselor persoanelor de vârstă aptă de muncă, 25,7% au survenit în urma bolilor aparatului circulator (*anul 2006 - 24,8%*), inclusiv infarct miocardic – 17,6% din totalul deceselor bolilor aparatului circulator; 21,3% ca rezultat al traumelor (*anul 2006 - 21,7%*), 17,1% prin tumori maligne (*anul 2006 - 18,3%*), 16,5% prin boli ale sistemului digestiv și 6,5% au decedat în urma afecțiunilor aparatului respirator. Trebuie de remarcat că din numărul total de persoane decedate în vârstă aptă de muncă 73% au decedat în condiții extraspitalicești, deseori fără asistența medicală. Structura persoanelor decedate la vârsta aptă de muncă raportată la sexul persoanei demonstrează că și la acest capitol se înregistrează anumite diferențe. Astfel, la bărbați mortalitatea cauzată de afecțiunile cardio-vasculare este mai mare cu circa 15 la sută, iar în cazul accidentelor, intoxicațiilor și traumelor – cu 75 la sută comparativ cu femeile de aceeași vârstă. La femei însă, în comparație cu bărbații, diferențe s-au înregistrat la capitolul tumori maligne și boli ale sistemului digestiv, unde valorile erau mai mari cu circa 40%. Examinarea mortalității populației în vârstă aptă de muncă pentru perioada anilor 2000-2007 pune în evidență diferențe raportate la sexul persoanei, în care valorile mortalității femeilor s-au majorat cu 15 la sută, în timp ce la bărbați aceste valori s-au mărit cu circa 25 la sută. În ansamblu, acest indicator s-a majorat cu 20 la sută comparativ cu anul 2000 [10].

Examinând mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă pentru perioada anilor 2000-2007, raportată la principalele clase de maladii, conchidem că pe locul I s-au plasat afecțiunile aparatului circulator cu valoare medie de 122,3 cazuri, urmate de accidente, intoxicații, traume cu 112,0 cazuri. Pe locul III s-au situat tumorile cu 87,4 cazuri și pe locul IV – bolile aparatului digestiv cu 70,1 cazuri la 100 mii populație (cauzate de hepatite cronice și ciroze), urmate de afecțiunile sistemului respirator, date ce sunt prezentate în *figura 1*.

Fig.1 Dinamica mortalității populației în vârstă aptă de muncă, pe principalele clase ale cauzelor de deces anii 2000-2007 (la 100 000 locuitori în vârstă aptă de muncă)

Datele statistice prezentate de Ministerul Sănătății, *Centrul Național de Management în Sănătate* ne arată că cea mai mare rată de mortalitate a persoanelor la vârsta aptă de muncă, în raport cu mediul de reședință (*valoarea medie anii 2006-2007*), este în raionul Călărași – 780 la 100 mii locuitori, urmat de raioanele Dubăsari – 731 și Basarabeasca – 698. Acest indice în mun. Chișinău se situează cu mult sub nivelul mediu pe țară și constituie 405 comparativ cu media pe Republica Moldova de 531 cazuri la 100 mii locuitori (*figura 2*) [11].

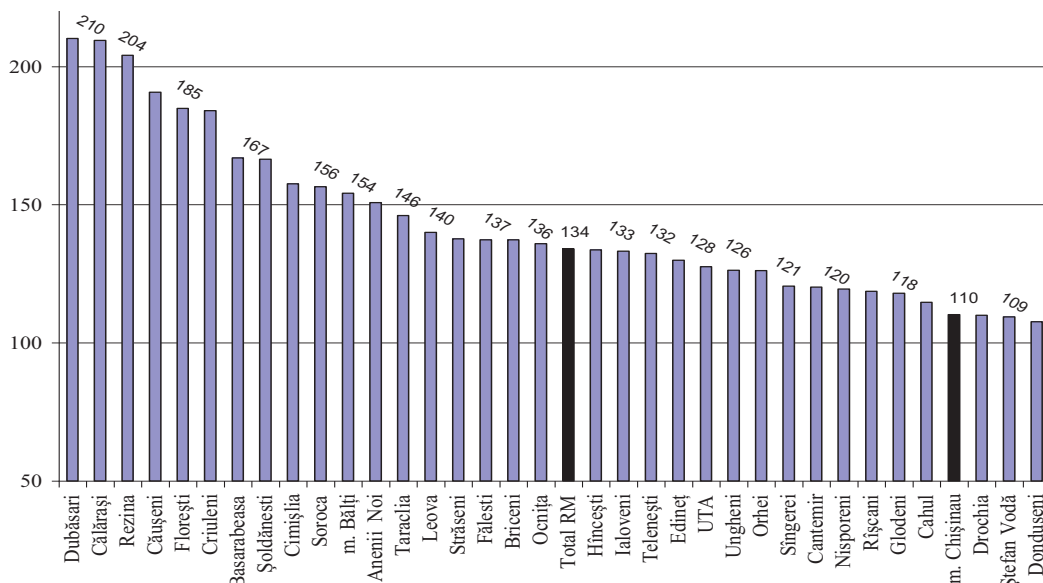

Fig.2 Mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă, în profil teritorial, valoarea medie anii 2006-2007 (la 100 000 locuitori în vârstă aptă de muncă)

Din punct de vedere al importanței pentru sănătatea publică, în această lucrare au fost abordate următoarele categorii de afecțiuni prioritare care conduc la mortalitatea populației:

Bolile cardio și cerebrovasculare reprezintă principala cauză de deces la nivel mondial și se situează pe primul loc în structura mortalității. Mortalitatea specifică cauzată de aceste boli înregistrează o tendință de stabilitate. Astfel, în anul 2008 în urma acestor maladii au decedat 56% de persoane din structura totală de decese (anul 2006 - 55,8%, în 2005 - 56,3%). Circa 95 la sută din numărul total de decese au revenit cardiopatiei ischemice, accidentelor cerebrovasculare și infarctului miocardic acut.

În Republica Moldova pe primul loc în structura cauzelor de deces în vârstă aptă de muncă, (anul 2007), la fel ca și în cazul mortalității generale, se situează bolile aparatului circulator cu 136,5 la 100 mii locuitori (2006 - 131,6; 2005 - 143,0). Cel mai înalt nivel al acestui indice (*valoarea medie anii 2006-2007*) s-a înregistrat în raioanele Călărași și Dubăsari - 210, Rezina - 204 cazuri la 100 mii locuitori; totodată, în municipiul Chișinău se atestă rata de 110 față de media pe țară de 134 cazuri la 100 mii locuitori (*figura 3*) [12].

Fig. 3 Mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă prin bolile aparatului circulator în profil teritorial, valoarea medie anii 2006-2007 (la 100 000 locuitori în vârstă aptă de muncă)

În structura mortalității după sex a populației Republicii Moldova în vârstă aptă de muncă prin infarct miocardic (anul 2006), 87 la sută au fost bărbați și doar 13 la sută femei, ceea ce impune o atenție sporită din partea personalului medical asupra desfășurării activității profilactice și curative privind persoanele în vârstă aptă de muncă de sex masculin.

Traume și otrăviri: Extrem de alarmantă este situația la capitolul deceselor persoanelor la vârstă aptă de muncă în rezultatul traumelor și otrăvirilor. În structura cauzelor de deces a populației în vârstă aptă de muncă aceste cauze s-au clasat în anul 2007 pe locul II cu 21,7% sau 120,7 cazuri la 100 mii locuitori (2006 – 125,0). Astfel, Republica Moldova pierde anual în jur de 2800 persoane, din ei 84 la sută fiind bărbați și 16 la sută femei. Comparativ cu țările din Uniunii Europene, în Republica Moldova nivelul mortalității în vârstă aptă de muncă prin traume și otrăviri este de circa 2 ori mai mare.

Însă în structura mortalității generale acestora le revine locul patru – 8,7% decese sau 14,5 cazuri la 100 mii locuitori, urmate de bolile aparatului respirator cu 6,1% (72,7 la 100 mii locuitori). Analiza datelor a demonstrat că mortalitatea prin traume și otrăviri depășește cu mult nivelul mediu republican în raioanele Dubăsari – 193,0, Cimișlia – 168,0 și Leova – 166,6.

În profil teritorial, tabloul deceselor în vârstă aptă de muncă prin traume și otrăviri (figura 3) se conturează în felul următor: valoarea medie pe republică este de 114 cazuri, iar în mun. Chișinău de 81 cazuri la 100 mii locuitori. Mortalitatea cauzată de traume și otrăviri depășește cu circa 40-50% nivelul mediu republican în raioanele Dubăsari, Basarabeasca, Leova, Hîncești și Cimișlia [13].

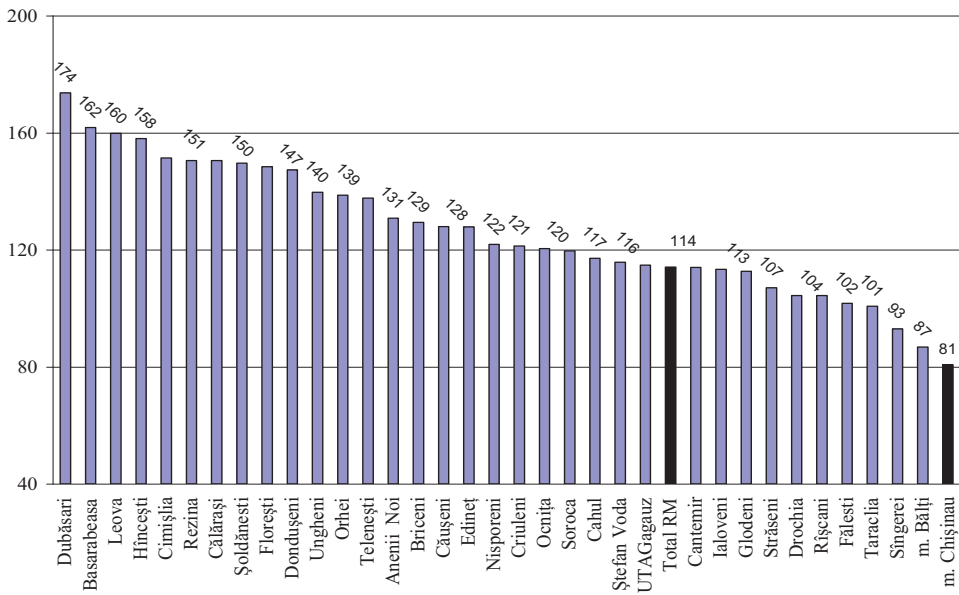

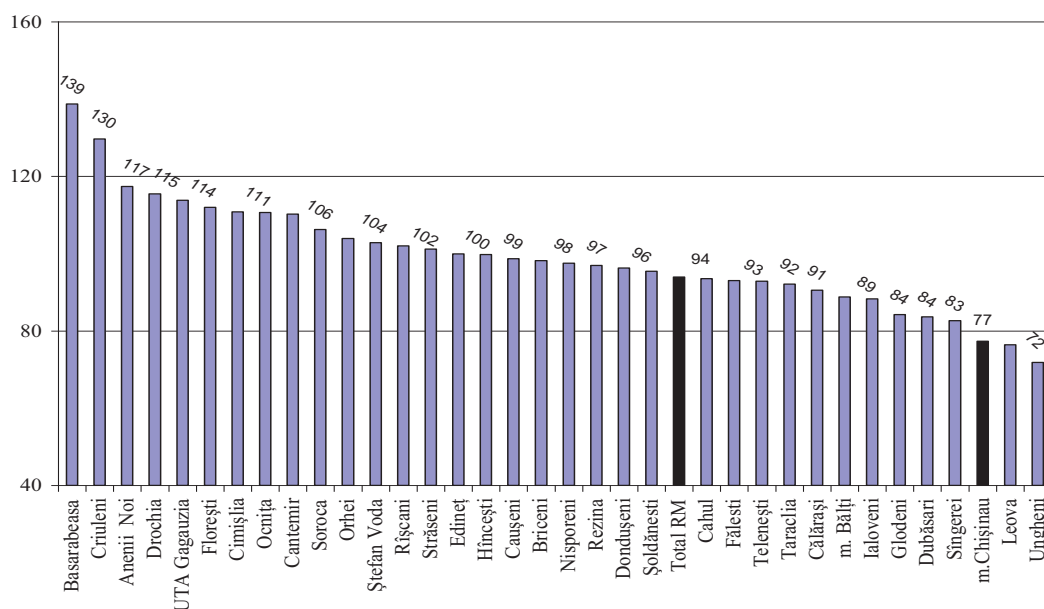
Fig. 4 Mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă prin traume și otrăviri în profil teritorial, valoarea medie anii 2006-2007 (la 100 000 locuitori în vârstă aptă de muncă)

În structura mortalității în vârstă aptă de muncă prin traume și otrăviri agresiunile constituie 8%, accidentele de transport – circa 15%, iar leziunile autoprovocate – 19%.

Cancerul. În ultimele decenii se observă o creștere a indicilor morbidității și mortalității prin cancer, în mai multe țări motivul fiind fenomenul îmbătrânirii populației. Tumorile constituie cea de a doua cauză de deces în RM, fiind răspunzătoare de circa 13,4% din structura deceselor pe parcursul anului 2008. Incidența și prevalența prin tumori maligne sunt în creștere, astfel în anul 2008 în Republica Moldova prevalența a constituit 1220,2 cazuri la 100 mii locuitori (*anul 2000 – 942,2*) și incidența 212,7 cazuri, adică mai puțin de 18 la sută din pacienți au fost diagnosticați primar cu afecțiuni oncologice.

Odată cu creșterea morbidității a sporit și indicele mortalității prin maladii oncologice, care a constituit în anul 2008 157,1 cazuri față de 152,6 cazuri în anul 2007. În ultimii ani cancerul afectează mai mult persoanele tinere și, evident, sporește mortalitatea în rândul persoanelor în vârstă aptă de muncă. În structura cauzelor de deces la vârsta aptă de muncă tumorile se clasează pe locul al treilea cu 17,1% sau 90,7 la 100 mii locuitori (2006 – 18,3% sau 97,2 cazuri). Cel mai înalt nivel al mortalității cauzate de tumori (*valoarea medie anii 2006-2007*) se înregistrează în raioanele Basarabeasca – 139 și Criuleni – 130, urmat de Anenii Noi cu 117 cazuri la 100 mii locuitori. Media pe Republica Moldova constituie 94 cazuri comparativ cu valoarea mun. Chișinău de 77 cazuri la 100 mii locuitori (*figura 5*) [14].

Fig.5 Mortalitatea populației în vârstă de muncă prin tumori în profil teritorial, valoarea medie anii 2006-2007 (la 100 000 locuitori în vârstă de muncă)

Tumorile se regăesc în procent redus în structura morbidității, iar cauza mortalității înalte în urma cancerului este diagnosticul tardiv al tumorilor sau subdepistarea lor. Peste un sfert din cazurile noi de cancer sunt depistate la stadiul IV. Astfel 27% din cazurile de tumori maligne înregistrate pe republică în anul 2008 au fost diagnosticate în stadiul IV, fiind motivate preponderent de adresarea întârziată la medic. Alarmantă este situația la acest capitol în raioanele Ocnîța, Drochia, Strășeni, Călărași, Leova, unde acest indicator este mai mare de 30%, iar cel mai nefavorabil tablou s-a înregistrat în raionul Glodeni unde valoarea dată constituie 36% de tumori depistate în stadiul IV.

Bolile aparatului digestiv: În anul 2008 maladiile tractului digestiv se clasează pe locul trei în structura generală a cauzelor de deces, constituind 9,2% sau 112,1 la 100 mii locuitori (2007 - 119,4). Cu referire la mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă, afecțiunilor aparatului digestiv le revine locul al patrulea cu 16,5% sau 87,5 la 100 mii locuitori în total pe Republica Moldova (2006— 16,5% sau 87,9). Se constată o valoare mai mare de peste 60-70 la sută față de nivelul mediu republican pentru mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă prin bolile aparatului digestiv în raioanele Orhei - 157, Dubăsari - 158, Telenești - 147, în mun. Chișinău aceasta rată constituind 53 de cazuri la 100 mii locuitori [15].

Bolile aparatului respirator s-au situat pe locul cinci printre cauzele de deces al populației în vârstă aptă de muncă în anul 2007, cu 6,5% sau 34,5 la 100 mii locuitori în total pe RM (2006 - 6,70% sau 35,4). În mun. Chișinău aceasta valoare constituie 26,2 cazuri. Cea mai nefavorabilă situație la acest capitol se atestă în raioanele Strășeni - 71,3 (2006 - 63,0), Cantemir - 69,4 de cazuri și Nisporeni (valoarea medie anii 2006-2007) - 62,7 cazuri la 100 mii locuitori în vârstă aptă de muncă [16].

Necesită a fi menționat faptul că în anul 2006 rata persoanelor decedate la domiciliu din cauza maladiilor cu intervenții chirurgicale de urgență a fost de 8,9 la 100 mii locuitori, în timp ce la vârsta aptă de muncă indicele respectiv a fost de 10,9 la 100 mii locuitori (*anul 2005 - 12,6 la 100 mii locuitori*). Cea mai mare creștere a fenomenului menționat s-a înregistrat în raioanele Fălești - 15 cazuri, Ștefan Vodă și Briceni - 11 cazuri la 100 mii locuitori de vârsta respectivă. Aceasta se datorează faptului că nu se conștientizează pe deplin rolul medicului de familie în ameliorarea indicatorilor de sănătate a populației, nefiind pus accentul pe depistarea precoce și profilaxia maladiilor care determină principalele cauze de deces, supravegherea insuficientă a persoanelor decedate nemijlocit în perioada ce a precedat decesul și adresabilitatea întârziată a populației după asistență medicală specializată. Persoanele decedate în vârstă aptă de muncă nu au fost luate la evidență la medicul de familie în 60% de cazuri în Taraclia, 50% de cazuri în Ștefan Vodă, în 40% de cazuri în Briceni, 30 % de cazuri în Comrat, 28% de cazuri în Orhei, iar aceasta vorbește despre lacunele în asistența medicală acordată populației rurale [17].

Implementarea programelor de fortificare a sănătății și profilaxiei maladiilor cronice, în special în cazul persoanelor în vârstă aptă de muncă va avea ca rezultat creșterea valorii *speranței de viață la naștere*. Conform datelor preliminare, speranța de viață la naștere a crescut în 2008, comparativ cu 2006, cu un an. Speranța de viață a femeilor este mai mare decât a bărbaților cu 7,6 ani. Acest decalaj se datorează nivelului mai înalt al mortalității premature a bărbaților. Pe medii, în orașe valoarea acestui indicator are valori mai ridicate decât media națională, dar mai scăzute în mediul rural, ceea ce semnifică o stare mai proastă a sănătății locuitorilor din mediul rural. Pentru cunoașterea perioadei de viață petrecută într-o stare de sănătate optimă, OMS recomandă un indicator important - speranța de viață sănătoasă fără incapacitate (*Health life expectancy*), care se calculează în baza speranței de viață la naștere, cu excluderea anilor petrecuți în stare de boală, traumatism sau invaliditate. Astfel, la locuitorii Republicii Moldova născuți în anul 2002 acest indicator era de 59,8 ani (*femei - 62,4 ani, bărbați - 57,2 ani*), indici superiori Ucrainei și Federației Ruse, dar inferiori locuitorilor din Țările Baltice, Georgia și Armenia. Acest indice este mai mic cu circa 11,8 ani decât indicii respectivi europeni pentru țările dezvoltate (71,6 ani) [5].

Cercetarea morbidității și mortalității segmentului populației în vârstă aptă de muncă este necesară pentru elaborarea unor măsuri în vederea promovării sănătății și prelungirii perioadei active de muncă. Ratele de morbiditate și mortalitate ale populației din Republica Moldova devansează încă indicatorii regionali de sănătate și demografici ai țărilor economic avansate. Analizând situația la compartimentul mortalitatea populației în vârstă aptă de muncă, conchidem că pe primul loc se situează bolile aparatului circulator, urmat de traume și otrăviri, pe locul trei situându-se tumorile maligne. Aceste cauze de deces impun comunității medicale și Sistemului Sanitar monitorizarea eficientă a situației la nivel național privind reducerea incidenței și prevalenței provocate de principalele boli - cardio și cerebrovasculare, traumatisme și infirmități, tumori etc. și complicațiilor acestora. Rămâne mare decalajul între valorile mortalității segmentului apt de muncă din sectorul rural și mun. Chișinău din cauza lipsei personalului medical și informării corecte a populației. Iar pentru redresarea situației sunt necesare acțiuni orientate spre o profilaxie eficientă și promovare a modului de viață sănătos, spre reducerea frecvenței factorilor de risc (*combaterea tabacismului, raționalizarea alimentației,*

reducerea consumului abuziv de alcool, evitarea sedentarismului, controlul hipertensiunii arteriale etc.).

Note:

1. Школьников, В., Андреева, Е., Малевой, Т. Неравенство и смертность в России. Центр Карнеги. - М.: Сигналь, 2000, 107 с.
2. Paladi, Gh., Penina, O. Particularitățile specifice ale procesului de îmbătrânire demografică a populației republicii Moldova anii 1930 – 2003 // Transformări demografice, viață familială și sănătatea populației. - Chișinău, 2007, p. 113-137.
3. Бедный, М.С. Некоторые результаты и направления медико-демографических исследований // № 4, 22-28 января 2001, www.demoscope.ru/weekly/2001/18.04.2008
4. Обзорная сводка о состоянии здоровья в Республике Молдова // WHO Regional Office for Europe, 2006, 39 с.
5. Курс на выздоровление // Европейская стратегия профилактики и борьбы с неинфекционными заболеваниями ВОЗ Европейский региональный комитет, Пятьдесят шестая сессия. - Копенгаген, 2006, 36 с.
6. Ibidem, p. 18.
7. Ocrotirea sănătății în Republica Moldova // Culegere statistică, BNS. - Chișinău, 2008, 182 p.
8. Ibidem, p. 37.
9. Ibidem, p. 45.
10. Sănătatea Publică în Moldova anul 2007 // Ministerul Sănătății al RM, Centrul Național de Management în Sănătate. - Chișinău, 2008
11. Ibidem, p. 166.
12. Ibidem, p. 167.
13. Ibidem, p. 170.
14. Ibidem, p. 166.
15. Ibidem, p. 169.
16. Ibidem, p. 168.
17. Mișcarea naturală a populației, www.ms.md/_files/3249-2008.pdf (25.06.2008).

CONDIȚIILE DE LOCUIT DIN MEDIUL RURAL: REALITĂȚI ȘI AȘTEPTĂRI

**Gheorghe Călcâi, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei**

Summary

The present article is devoted to studying the dynamics of living fund, locative space that shares to one person, and the house's endowment with installation and conveniences. The author formulates some problems referring to improvement of life conditions in the rural area that need immediate solutions.

Condițiile de locuit reprezintă un indice important al calității vieții populației și un factor hotărâtor al dezvoltării umane. Spre deosebire de celelalte bunuri destinate satisfacerii primelor nevoi ale omului (hrană, îmbrăcăminte) locuinței îi este caracteristic o perioadă de existență destul de îndelungată, iar pentru construcția sau achiziționarea ei, se cer mijloace materiale și financiare însemnate plus un volum important de muncă fizică. Funcționarea normală a familiei este condiționată de mărimea și calitatea componentelor spațiului locativ: casă de anumite dimensiuni, dormitoare, camere pentru oaspeți, bucătărie, cămară, grup sanitar; infrastructura gospodăriei: încăperi pentru animale, pivniță, ogradă, grădină și altele.

Spațiul locativ trebuie să corespundă nu numai cerințelor generale ale familiei (condiții pentru gestionarea rațională a gospodăriei casnice, comunicări intra-familiale, educația copiilor etc.), dar și să contribuie la crearea posibilităților pentru satisfacerea necesităților cuplurilor familiale privind munca, organizarea deservirii și a timpului liber a familiei. Sunt importante și garanțiile juridice care prevăd drepturile familiei asupra locuinței și a unei anumite cote de teren, obligațiunile cuplului față de exploatarea încăperilor și a terenului de pământ repartizat. Acești indicatori într-o măsură mai mare sau mai mică vorbesc despre influența locuinței asupra procesului de dezvoltare și funcționare a personalității și a comunităților de oameni.

Una din cele mai importante funcții ale locuinței sătești este crearea confortului în casă, a condițiilor pentru odihnă și reconfortare. Înfăptuirea ordinii și curățeniei în casă, procurarea mărfurilor, pregătirea bucatelor etc., formează condițiile fără de care individul nu poate exista și funcționa activ. Munca casnică și organizarea odihnei servesc drept mijloc de stabilire a unor contacte trainice între membrii familiei care la rândul lor contribuie la consolidarea relațiilor din interior, dezvoltă calități importante ale personalității cum ar fi corectitudinea, spiritul de bună înțelegere și ajutor reciproc. Rezultatele cercetărilor sociologice arată că circa 80-90% din timpul lor liber sătenii îl petrec în gospodăriile lor, în familii. Practic, toate manifestările familiale, celebrarea căsătoriilor, zilelor de naștere, sărbătorirea obiceiurilor religioase și calendaristice, primirea oaspeților au loc în locuințe.

Îmbogățirea muncii productive și celei casnice cu elemente intelectuale noi, extinderea varietăților de petrecere a timpului liber lărgeste cercul de cerințe și interese față de locuințe. Unele funcții ale locuințelor dispar, altele se modifică, apar și funcții noi.

În legătură cu dezvoltarea vertiginoasă a mijloacelor casnice de consum cultural se lărgeste funcția informațională a locuinței. Totodată, sarcina reducerii “supra-informării” caracteristică pentru modul de viață actual, înlăturarea stărilor de nervozitate, care apar în rezultatul accelerării ritmului vieții, ridică rolul locuinței, confortabilității ei ca adăpost psihologic, care creează un refugiu spațial omului.

Trebuie să avem în vedere că locuința în viața gospodăriei rurale joacă un rol mai important decât în activitatea cuplului orășenesc. Dacă în localitățile urbane o parte importantă a muncii casnice este îndeplinită de sistemul serviciilor sociale atunci la țară aceste munci aproape în întregime se realizează acasă. Același lucru poate fi spus și despre petrecerea timpului liber și educarea copiilor. Munca din gospodăria casnică îndeplinește funcții educaționale, contribuie la atragerea copiilor în activități practice, le ajută la alegerea profesiei, dezvoltă atașamentul lor față de natură, cultivă dragostea față de pământ și animale, formează deprinderile de agricultor. Cu alte cuvinte în casa părintească copii însușesc arta gospodăriei, învață să devină oameni gospodari. Și în sfârșit gospodăria casnică este importantă sursă de venituri. Ea singură crește producție agricolă care este folosită atât pentru consum intern, cât și pentru vânzare. În 2007 gospodăriile casnice ale populației au produs 72,0% din producția agricolă din care: lapte - 96,8%, vite și păsări (în masă după sacrificare) – 86,4%, ouă – 66,0%, cereale și boabe leguminoase - 51,7%, cartofi - 88,6%, legume 80,1%, fructe și pomușoare – 52,1%, struguri 80,0% [1]. Toate acestea luate împreună plus mediul social slab dezvoltat (începând de la amenajarea localităților și terminând cu nivelul scăzut al deservirii culturale) răspund la întrebarea de ce lucrătorii satelor cea mai mare parte a timpului o petrec în gospodăria lor.

Locuința creează premisele necesare pentru formarea și dezvoltarea proceselor demografice din familie. Ea exercită influența asupra căsătoriilor și divorțurilor, reglementează comportamentul reproductiv al membrilor cuplurilor, susține sănătatea și speranța de viață a oamenilor. Lipsa domiciliului, condițiilor ne satisfăcătoare de locuit deseori devin piedici în calea căsătoriilor, stau la baza conflictelor, a formării situației social – psihologice nesănătoase din familie. Drept motiv pentru o parte din tineri care nu-și pot constitui familia servește lipsa spațiului locativ. Cauzele unor conflicte familiale devin de asemenea insatisfacția și calitatea joasă a condițiilor de locuit. Se observă o anumită legătură între condițiile de locuit și rata natalității. Dacă apariția primului copil în familie aproape că nu depinde de aceste condiții, atunci nașterea celorlalți copii este legată și de existența domiciliului: de mărimea și calitatea lui. Condițiile ne corespunzătoare de locuit sunt considerate și ca un factor negativ al educației copiilor. Asigurarea cu spațiu locativ exercită influența și asupra nuclearizării familiei. Lipsa unui astfel de spațiu reține procesul de divizare a generațiilor din familie. Multe familii tinere locuiesc la părinți din cauza lipsei posibilităților de a-și construi (procura) casă proprie.

Condițiile de locuit ale sătenilor, obiectul prezentului articol, au fost studiate în baza rezultatelor recensământului populației din 2004, a datelor Biroului național de statistică a Republicii Moldova. În 2000-2004 a fost realizată o cercetare sociologică, care a avut ca scop investigarea asigurării populației din zonele rurale cu spațiu locativ. Au fost chestionați 727 familii din 19 sate ale Republicii Moldova. A fost utilizat procedeul probabilist trei-stadial de eșantionare. De asemenea, au fost efectuate și observări sociologice.

Analiza condițiilor de locuit ale populației o începem cu caracteristica fondului locativ, care ne vorbește despre totalitatea suprafeței încăperilor în care trăiește și

activează populația de la sate și orașe. În 2004 acest fond a fost constituit din 1.131.827 gospodării casnice (unități locuibile), dintre care 676.514 sau 59,2% sunt situate în zonele rurale [2]. Suprafața totală a spațiului locativ la începutul a. 2008 alcătuia 77,8 mil. mp., din care 48,6 mii mp. sau 62,3% este situat la țară. Din momentul obținerii independenței și până în prezent fondul locativ al Republicii Moldova a suferit unele modificări. Constituind în 1990 - 77,9 mil. mp. pe parcursul anilor '90 el a scăzut cu circa 3%, iar din 2000 a început să crească către anul 2008 a atins nivelul a.1990 (vezi tabel.1) [2]. Mărimea locuibilă a ansamblului de case din Republica Moldova este mai mică decât cea totală cu 23,8 mil. mp. și constituie 54,0 mil. mp. Din acestea 35,3 mil. mp. sau 66,4% se află în zonele rurale. Ceia ce se referă la numărul de persoane ce revine unei gospodării vom menționa, că la sate media este egală cu 3,1 persoane, în timp ce la orașe cu 2,8 persoane, media națională fiind de 3 persoane la o gospodărie.

Tabelul 1. Fondul locativ al Republicii Moldova în anii 1990-2008

Indici	1990	1995	2000	2002	2004	2006	2008
	<i>Milioane mp. de suprafața totală a locuințelor</i>						
<i>Mediul rural</i>	48,4	45,6	47,5	47,7	48,4	48,8	48,7
Mediul urban	29,5	26,0	28,1	28,5	28,4	28,6	29,1
Total Republica Moldova	77,9	71,8	75,6	76,2	76,8	77,1	77,8
<i>Revin mp. de suprafață totală în medie la un locuitor</i>							
Mediul rural	21,1	22,2	22,3	22,5	22,9	23,1	23,2
Mediul urban	14,2	16,9	18,9	19,3	19,1	19,3	19,1
Republica Moldova: în medie pe locuitor	17,8	19,9	20,8	21,0	21,3	21,5	21,8

Suprafața totală a unei locuințe din Republica Moldova în medie este egală cu 67,3 mp. (73,4 revine la o locuință sătească, iar 57,4 mp. la una orășenească. Spațiul locuibil a unei unități de locuit este mai mic decât cel total și alcătuiește în medie 44,5 mp. (48,5 mp. în zonele rurale și 37,7 - la orașe) [4].

După tipul caselor, fondul rural de locuințe este alcătuit preponderent din case particulare (93,7%), celelalte (6,3%) se împart în felul următor: o parte a casei particulare 2,8%, apartamente - 1,8%, încăperi închiriate de la alte persoane (gazdă) - 1,2%. În cămine, hoteluri și alte încăperi locuiesc numai - 0,5%. La orașe situația este de altă natură: cea mai mare parte a orășenilor locuiesc în apartamente - 54,6%, în case particulare - 28,4%, iar în gazdă o parte a casei particulare, cămine, hoteluri etc. trăiesc circa 17,0% [5].

Important indicator al condițiilor de locuit este nu numai fondul locativ, dar și suprafața medie care îi revine unei persoane. Analiza datelor statistice dovedesc, că fiecărei persoane care locuiește la sat îi revine în medie câte 23,9 mp de spațiu total locativ și câte 15,8 mp de cel locuibil. Aceste cifre sunt mai mari respectiv cu 3,9 mp și 2,7 mp de cât suprafața medie care îi revine unui orășean. O mai mare suprafață totală și locuibilă raportată la o persoană revine locuitorilor din raioanele de Nord ale Republicii

Moldova– 25,1 mp și 14,6 mp. Pe locul al doilea se plasează satele care fac parte din mun. Chișinău - cu 23,9 mp și 14,6 mp. Fiecărui cetățean care trăiește în zona de Sud a Republicii Moldova i se repartizează respectiv 22,9 mp și 15,9 mp, iar unui locuitor din zona Centrală - câte 21,8 suprafața totală și 16,0 suprafața locuibilă [6].

Mărimea spațiului locativ raportat la o persoană în Republica Moldova este la fel ca și în Ucraina și Belarus și întrece restul țărilor din cadrul CSI. Însă acest indicator în țările comunității Europene este cu mult mai mare. În Bulgaria unui cetățean îi revenea la mijlocul anilor '90 - 23 m², iar în Ungaria - 35 m². Față de statele Europene înalt dezvoltate mărimea spațiului locativ al populației RM rămâne de 2-3 ori mai mică. În Franța de exemplu spațiul locativ este de 40 mp la o persoană, Germania - 42 mp, Suedia – 49 mp, Norvegia – 58 mp. Organismele internaționale (ONU și UNESCO) au elaborat un standard internațional al condițiilor minime de viață, care prevede că fiecare familie pentru a duce un trai decent are nevoie de locuință aparte de tip tradițional, iar fiecărei persoane din familie trebuie să-i revină nu mai puțin de 30 mp. Minimum de asigurare cu spațiu locativ al cetățenilor din Republica Moldova constituie 12 mp și prin urmare este cu mult mai mic decât recomandările standardelor internaționale [7].

Casele de locuit din zonele rurale nu sunt înzestrate cu prea multe camere. Repartizarea gospodăriilor casnice după numărul de odăi pentru locuit ne arată că numai 5,2% din ele au câte o cameră, acestea fiind dormitor, bucătărie, casa mare, iar stăpânii lor sunt de regulă oameni în vârstă, solitari, invalizi, 28 % din case sunt dotate cu două camere, cam tot atâtea – 30,5% cu trei camere, iar 21,8% - patru camere. Numai 12% din gospodăriile casnice sătești au în componența lor cinci și mai multe camere. Rezultatele recensământului din 2004 vorbesc de faptul că în localitățile rurale numărul gospodăriilor casnice cu o singură cameră este de 2,8 ori mai mic de cât la orașe, iar locuințe cu 4 camere și mai multe sunt de 2,7 ori mai multe ca în mediul urban (tabel. 2) [8].

Tabelul 2. Repartizarea gospodăriilor casnice după numărul camerelor de locuit, în 2004, %

<i>Componența gospodăriilor casnice</i>	<i>Mediul rural</i>	<i>Mediul urban</i>	<i>Total gospodării casnice</i>
1 cameră	5,2	14,5	8,9
2 camere	28,9	36,3	31,9
3 camere	30,5	27,6	29,3
4 camere	21,8	9,0	16,7
5 camere și mai mult	12,0	3,7	8,6
Alt tip de locuință	1,6	8,9	4,6

Proprietatea privată asupra locuințelor habitate este o stare care caracterizează cea mai mare parte a gospodăriilor din zonele rurale. În 2004 la sate 99,0% din locuințe se aflau în proprietate privată, în timp ce în mediul urban această pondere era cu 7,2 puncte procentuale mai mică. Pe țară această stare reprezintă - 96,2% [9].

Puțini cetățeni din mediul rural au o a doua locuință (3,3%). Aceste case nu sunt construite în scopul satisfacerii necesităților în spațiu locativ. Cel mai des, ele au fost moștenite de la părinți, rude. Printre orașeni pondere celor care dețin o a doua locuință se ridică până la 5% [10]. În afară de locuințe propriu zise unii locuitori ai urbelor au în sate case de vacanță. Majoritatea sătenilor în mod firesc au grădină în care cresc pomi, vie, porumb, zarzavaturi și alte culturi agricole, iar în anexele gospodărești – păsări și animale.

Jumătate din locuințele sătești (49,8%) sunt zidite din materiale ieftine și perisabile cu o durată de viață scurtă: lut, piatră, lemn. Aproape fiecare al patrulea respondent (24,4%) a declarat că, casa lui a fost ridicată din materiale durabile: cărămidă, piatra, beton și tot atâția participanți la cercetare (24,4%) au remarcat că casele lor sunt ridicate din materiale tradiționale (lut, piatră) și durabile.

La țară mai des se întâlnesc case acoperite cu ardezie (81,8%), cu olane sunt învelite 7,4% din locuințe, cu țiglă, tablă, olane metalice - 7,2%, iar cu stuf, paie, ruberoid, carton - mai puțin de 2%. Podelele sunt așternute cu diferite materiale: 80% din case, complet sau parțial au dușumele din scânduri, parchet, 15,5% din beton, 8,7 - din lut, 5,5% din linoleum. Placajul, cartonul, materiale din rumeguș presat sunt utilizate pentru podele foarte rar.

Fondul locativ al satului nu este nou. Conform rezultatelor cercetării noastre 81,6% din locuințe au fost clădite până în 1980. Între anii 1980-1990 s-au construit 13,2% din case, iar după 1990 - numai 5,2%. Locuințele realizate în ultimii ani în satele din preajma orașelor mari în majoritate sunt zidite din materiale durabile (piatră, cărămidă, beton) și doar sporadic din chirpici din lut.

Orașenii locuind în apartamente conectate la rețeaua publică de încălzire utilizează, de regulă, pentru trai atât vara cât și iarna toate camerele din locuințe. Sătenii, însă, folosesc nemijlocit pentru trai, în special în timpul iernii, numai o parte din camerele de locuit. Conform datelor observărilor noastre duse în satul Brânzeni din raionul Edineț, din 67 de camere de locuit din 20 gospodării, alese în mod aleator erau nemijlocit utilizate pentru trai în iarna 2009 numai 22 sau 33%. Fiecare din aceste gospodării au “casa mare” folosită de stăpâni numai la sărbători și zile mari. Celălalt spațiu are menirea lui: camere pentru copii, buneii, pentru alți membri ai familiei. Din cauza lipsei mijloacelor financiare sătenii nu-și pot procura lemne, cărbune pentru încălzirea completă a locuinței și prin urmare ei se retrag cu traiul în perioada rece a anului într-o singură cameră. Mai mult de jumătate din gospodăriile rurale (54%) au în componența lor *sarai* de locuit, acestea fiind încăperi spațioase și, la fel, cu câteva odăi. Deseori, aceste construcții sunt folosite pentru locuire, casele rămânând pur și simplu încuiate.

Confortul în locuințe este determinat de gradul de dotare cu utilități și bunuri de folosință îndelungată, care ajută individul să-și aranjeze gospodăria, să-și organizeze eficient viața cotidiană. Instalațiile și utilitățile din gospodării sunt de o potrivă mijloace și unelte de muncă, cât și obiecte de consum. Prezența lor creează comodități în locuință, asigură aranjarea chibzuită a gospodăriei casnice, contribuie la organizarea odihnei și reconfortării membrilor familiei. Ele direct și nemijlocit influențează dezvoltarea familiei, contribuie la reducerea timpului pentru îndeplinirea treburilor casnice și sporirii duratei timpului liber.

Analiza rezultatelor recensământului populației Republicii Moldova din 2004 vorbește despre faptul că gospodăriile casnice din mediul rural sunt înzestrate cu diferite instalații și utilități. Toate gospodăriile casnice sunt conectate la sistemul energetic

republican, iar 99,5% din ele dispun de instalație electrică. Reșou electric au numai 0,9% din locuințe. La rețeaua publică de gaze naturale sunt conectate doar 17,7% din locuințe, în schimb de butelie de gaze dispun 71,7%. Modalitatea principală de încălzire o constituie soba cu lemne, cărbune, deșeuri vegetale și animale. Sisteme proprii de încălzire sunt instalate doar în 8,3% din locuințe și numai o casă dintr-o sută este conectată la sistemul public de încălzire. Doar 0,7% din case sunt aprovizionate cu apă caldă din rețeaua centralizată, iar 3,7% se aprovizionează cu apă caldă de la sistemul propriu de producere a apei calde [11].

Din analiza rezultatelor cercetării sociologice reiese, că cel mai răspândit obiect de folosință îndelungată în gospodăriile țărănești sunt aragazele (86%), apoi urmează frigidererele (68%), mașinile de spălat (43%). Aproape fiecare a treia familie este înzestrată cu garnitură de mobilă și numai 18,% - au mașini de cusut, iar 14% - aspiratoare de praf. Congelatoarele au început să intre în casele țăranilor (4%). Cel mai frecvent obiect de divertisment și comunicare este televizorul 77,1%, de aparate de radio dispun 27,7%, de telefon – 37,9%, iar 21% - de magnetofon sau casetofon.

Lipsa în locuințe a orice instalație și utilitate au indicat numai 0,1% din numărul total al gospodăriilor supuse recensământului din 2004.

Însă cât privește cantitatea și calitatea utilităților din gospodăriile casnice între oraș și sat există deosebiri esențiale. În mediul urban ponderea locuințelor dotate cu gaze din rețea publică era în 2004 mai mare de 4,5 ori, decât în zonele rurale, cu încălzire centrală publică și prin sistem propriu – de 9 ori. O discrepanță mult mai mare între urban și rural s-a înregistrat în cazul dotării locuințelor cu apeduct – de 8 ori, cu canalizare – de 11 ori, cu duș – de 12 ori, cu apă caldă prin sistemul centralizat și prin instalație proprie – de 17 ori.

De asemenea, în mediul urban locuințele erau mai asigurate decât cele din mediul rural și în aspectul dotării cu legătura telefonică (de 2 ori), cu computere de 8 ori, cu televizoare – cu 13,2 puncte procentuale [12]. Gradul de dotare a gospodăriilor cu autoturisme indică de asemenea discrepanțe. Doar 14,7% din familiile de la sate dispun de autoturism față de 21,0% în mediul urban, media pe țară fiind de 17,0% [13].

Dotarea mai bună cu principalele utilități a locuințelor din mediul urban se datorează existenței unei asigurări tehnico-edilitare corespunzătoare: locuințe racordate la încălzire centrală publică și prin sistem propriu reprezintă 73,5%, la apeduct – 81,3%, la canalizare – 74,6%, la rețeaua publică de gaze naturale – 71,2%, pe când în localitățile rurale predomină sistemul propriu , mult mai costisitor și greu de exploatat [14].

Resursele de apă și sistemul de salubritate au un impact direct asupra calității locuinței și a sănătății membrilor gospodăriei casnice. În afară că este folosită la satisfacerea necesităților interne ale familiei, apa este utilizată și în alte scopuri, la adăparea animalelor, irigare, efectuarea lucrărilor de construcție și reparației etc. Majoritatea gospodăriilor casnice din zonele rurale se aprovizionează cu apă din fântânile proprii sau publice. La apeduct sunt conectate numai 11% din gospodării, însă și acestea totodată se alimentează cu apă și de la fântâni și cișmele publice.

Unele localități rurale au acces limitat la resursele de apă, deoarece apa freatică se află la adâncimi de aproximativ 20-30 m, iar fântânele actuale în special în perioadele de secetă nu satisfac necesitățile oamenilor. În acest scop pot fi activate fântânile arteziene care există aproape în fiecare sat pe lângă fostele ferme zootehnice, iar astăzi sunt lăsate în voia sorții . Aceste măsuri vor contribui la conectarea la apeduct și aprovizionarea cu apă calitativă un număr mare de gospodării casnice.

Cu grup sanitar în interiorul casei sunt înzestrate un număr mic de gospodării: 7,4% sunt conectate la rețeaua de canalizare, iar 6,2 din locuințe au montate în interior baie (duș). Locuințe dotate cu veceuri în interior găsim un număr foarte redus - circa 4% [15].

Rezultatele investigațiilor științifice denotă că majoritatea gospodăriilor sătești în interior nu sunt asigurate cu canalizare, baie, veceu ceea ce vorbește de o calitate nesatisfăcătoare a locuințelor.

Fiecare gospodărie are veceu în curte. De regulă acestea sunt fără izolare prezentând o sursă serioasă de poluare a apelor potabile. Curățarea veceului nu se practică, ele se sapă din nou.

Problema actuală pentru gospodăria casnică de la țară a devenit păstrarea și izolarea gunoiului menajer și a celui de grajd. Majoritatea gospodăriilor au locuri speciale pentru depozitarea și păstrarea acestor deșeuri. Însă aceste locuri la fel nu sunt izolate. Evacuarea gunoiului din curțile gospodăriilor depinde de mai multe împrejurări. Cei care locuiesc în preajma gunoiștilor fac lucrul acesta zilnic. Ceilalți îl evacuează rar. O parte din cetățeni depozitează gunoiul de grajd, îl lasă să putrezească apoi îl evacuează în grădină sau în câmp în calitate de îngrășămintă organice. Însă lucrul acesta nu-l fac toți proprietarii, contribuind la poluarea mediului.

Particularitatea tipică a casei din mediul rural este înzestrarea cu anexe gospodărești. Aproape toate familiile au în gospodăriile lor încăperi pentru vite și păsări, păstrarea produselor și nutrețurilor. Conform datelor cercetării noastre 94.2% din cupluri au în folosință cotețe pentru păsări, 92% - pivnițe (beciuri), 84% „cotețe” pentru porci, 66,1% hambare, „sâsâiacuri”, 55% - grajduri, șoproane, iar 30% fânării. De încăperi gospodărești sunt lipsite un număr mic de case. O parte din familii locuiesc în case cu multe etaje din motiv că nu au reușit să-și ridice încă astfel de încăperi, gospodăriile lor fiind încă în construcție.

Remarcăm, că în zonele rurale s-a constituit un fond de locuințe care contribuie la asigurarea nevoilor populației. Sătenii investigați își apreciază domiciliul în felul următor: 53,1% au afirmat că locuințele lor corespund nevoilor familiale și oferă confortul dorit, 34,1% au subliniat că mărimea și comoditățile caselor satisface nevoile lor parțial și numai 12% au marcat că locuințele în care trăiesc sunt mici și nu oferă condițiile necesare de viață.

Analiza materialelor cercetării demonstrează, că gradul de asigurare a populației din zonele rurale cu locuințe este destul de înalt. În pofida faptului că sistemul de instalații și utilități a spațiului locativ rămâne sub-dezvoltat, sătenii apreciază condițiile de locuit în mod satisfăcător. Rezultatele cercetărilor sociologice arată, că sătenii sunt orientați spre îmbunătățirea calității locuințelor: 45,8% doresc să-și repare locuințele existente, 27,5% sunt înclinați să-și construiască case noi. Însă realizarea acestor așteptări depinde de rezolvarea unor probleme cu care se confruntă satul în ultimii 20 ani: creșterea veniturilor populației, lipsa unui sistem viabil de creditare ipotecară, creșterea bruscă a prețurilor la materialele și lucrările de construcție. Pentru rezolvarea acestor probleme se cere elaborarea unor politici sociale adecvate în domeniul locuințelor, care ar ridica eficacitatea funcționării pieții imobiliare; luarea unor măsuri chibzuite care ar contribui la dezvoltarea economiei, în special al sectorului ei agrar, ridicarea substanțială a veniturilor populației, atragerea mijloacelor financiare interne și externe la dezvoltarea sectorului de locuințe, modernizarea și înzestrarea locuințelor existente cu comodități și bunuri de lungă folosință. Aceste măsuri pot contribui la îmbunătățirea condițiilor de locuit ale

populației din zonele rurale, transformarea lor într-un factor activ a dezvoltării umane.

Note:

1. Anuarul Statistic al Republicii Moldova. 2008, - Chișinău, 2008, p. 328, 344, 353.
2. Recensământul populației 2004, vol. 4. - Chișinău, 2007, p. 20.
3. Arhiva curentă a Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova.
4. Recensământul populației 2004, vol. 4. - Chișinău, 2007, p. 20, 23, 25.
5. Ibidem, p. 116-118.
6. Aspecte privind nivelul de trai al populației 2006. - Chișinău, 2008.
7. Rojco, A. și alții. Gradul de asigurare a populației Republicii Moldova cu locuințe // Revista "Economie și Sociologie", 2003, nr. 3, p. 12.
8. Recensământul populației 2004, vol. 4. - Chișinău, 2007, p. 20-25.
9. Recensământul populației 2004, vol. 4. - Chișinău, 2007, p. 122.
10. Ibidem, p. 181.
11. Ibidem, p. 144.
12. Ibidem, p. 9.
13. Aspecte privind nivelul de trai al populației 2006. - Chișinău, 2008, p. 91.
14. Recensământul populației 2004, vol. 4. - Chișinău, 2007, p. 10.
15. Ibidem, p. 144.

ДОМОХОЗЯЙСТВО И СЕМЬЯ: СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ СТРУКТУРЫ

Людмила Рустанович, научный сотрудник
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук
Академия Наук Молдовы

Summary

Based on data of Moldovan population census of 2004 and current statistics, the author assesses the household structure, including family structure and explains what changes have occurred in this area in recent decades. The author compares the social structure of the households, the role that demographic, economic and social factors have in its evolution.

Каждый член общества, помимо семейного статуса, этнической принадлежности, имущественного и материального положения, с момента рождения и до конца жизни обладает такой характеристикой, как семейно-брачное состояние. Характеристики семейно-брачного состояния чрезвычайно важны на индивидуальном уровне и на уровне общества в целом. На индивидуальном уровне их значимость определяется тем, что в семье непосредственно складываются условия жизни человека. Семья, как среда создает человеку комплекс условий жизни и формирует систему требований, предъявляемых к нему ближайшими родственниками.

Домохозяйство характеризуется следующими основными признаками: совместным проживанием, ведением совместного хозяйства, общим бюджетом и брачно-родственными связями. Причем брачно-родственные связи могут быть, а могут и не быть. И все же, это позволяет сделать вывод, что характерные признаки домохозяйства и семьи, чаще всего, совпадают, кроме того, семья является ядром домохозяйства.

Домохозяйство является основной социально-экономической единицей воспроизводства и реализации человеческого потенциала, который обеспечивается одним или несколькими индивидами, совместно проживающими и на основе совместно-разделенных отношений, которые ведут общее хозяйство. Это максимально точно отражает сущность домохозяйства:

его структуру,

взаимосвязь между его членами,

подчеркивает его социально-экономическую природу,

определяет основную направленность его жизнедеятельности, которая включает в себя весь спектр функций, которые способствуют формированию его деятельности.

В связи с этим, в последнее время возникает необходимость более углубленного изучения жизнедеятельности домохозяйств. Это требует расширение информационной базы их исследования, что будет способствовать более детальному изучению его внутренней структуры, и связанных с этим и других функций домохозяйства.

Одним из важных направлений исследования структуры домохозяйства является анализ факторов, которые влияют на их формирование. К основным факторам, изменяющим структуру домохозяйств относятся: демографические,

социальные, экономические, правовые, этнические, политические. Их взаимодействие может происходить на разных уровнях (страны, групп семей, отдельно взятых семей) и могут оказывать влияние либо на многие домохозяйства, либо на ограниченный их круг. Например, такой фактор, как вступление страны в полосу затяжного экономического кризиса имеет всеобщее значение и преобразует структуру домохозяйств и всего населения. Разрыв семейных связей и снижение рождаемости (демографический фактор) в связи с отъездом одного из супругов на заработки; резкое снижение уровня жизни (экономический фактор); ухудшение условий труда и условий воспитания детей (социальный фактор) и т.д.

Наиболее полную информацию о численности населения, его социально-демографических характеристиках дают переписи населения. В Республике Молдова, начиная с 1950 г. было проведено четыре переписи (1959 г., 1970 г., 1980г) в составе бывшего СССР и в 2004 году уже в независимом государстве Республики Молдова. В переписях до 2004 года за единицу наблюдения была взята семья.

Люди, живущие вне семьи, считались одиночками, либо отдельно живущими членами семьи. Такой подход акцентировал внимание на брачно-родственных отношениях и игнорировал другие возможные формы совместной организации быта людей. Многообразие состава семей обусловлено различиями в числе членов семей, их половозрастных характеристиках, количеству детей. Отсюда возникает необходимость систематизации информации о семье, это достигается путем классификации семей. Прежде всего, семьи подразделяются на типы по демографическому составу и по размеру семьи. По демографическому составу семьи классифицируют с учетом пола, возраста, отношений родства.

Сколько семей в Республике Молдова? В каких типах домохозяйств они живут? Знание реальной структуры населения страны очень важно не только для исследователей, но и для специалистов, принимающих решения в области социальной политики, жилищного строительства и экономических преобразований страны. Самую полную информацию о населении дают всеобщие переписи, последняя из которых в Республике Молдова была проведена в 2004 г. Основной ее особенностью был переход к учету домохозяйств, т.е за единицу наблюдения было установлено «домохозяйство», а не «семья», как это было в практике проведения предыдущих переписей.

Категория «домохозяйство» - шире категории «семья» и, в отличие от последней, может включать в свой состав родственников и не родственников, а также состоять из одного человека. Итак, домохозяйство – это социально-экономическая ячейка, объединяющая людей отношениями, возникающими при организации их совместной жизни: ведении общего домашнего хозяйства, совместном проживании и т.д. [2]. Принципиальное отличие понятия «домохозяйство» от понятия «семья» состоит в том, что домохозяйство шире по своему составу за счет лиц, ведущих общее с семьей домашнее хозяйство, но не состоящих с членами семьи в отношении родства. Еще одно отличие связано с тем, что один отдельно живущий человек, «одиночка», не считается семьей, но этот же человек и его деятельность по самостоятельному ведению домашнего хозяйства представляют собой домохозяйство. Последнее может состоять из одной или нескольких семей. Данное определение подходит к частным домохозяйствам. Наряду с частными домохозяйствами имеются еще и коллективные домохозяйства или общежития. Это группы людей, не связанных родством, но проживающих

Домохозяйство и семья: социально- демографические аспекты современной структуры совместно (в домах для престарелых, детских домах, казармах и т.д.). Члены коллективных домохозяйств не имеют индивидуальных бюджетов и общих потребительских расходов.

Частное домохозяйство, не включающее лиц, не связанных родством, является семейным домохозяйством. Несемейные домохозяйства могут состоять из одного человека, проживающего отдельно, родственников или не-родственников, не образующих семью.

В составе домохозяйств рассматривались также и семейные ячейки. «Семейной ячейкой» считается супружеская пара с детьми или без детей или один из родителей с детьми, не состоящими в браке. Изучение материалов переписи населения не только по домохозяйствам, но и по семейным ячейкам дает возможность оценить реальное распространение групп риска бедности (например, неполных семей), категорий населения, на которые направлены социальные программы и которые действительно нуждаются в поддержке государства.

По результатам анализа переписи населения 2004 года было выделено 17 типов частных домохозяйств, в соответствии с числом семейных ячеек, входящих в их состав, и родственными связями с другими членами домохозяйства. На момент переписи населения (октябрь 2004 г.) число домохозяйств составило 1131,8 тыс., в которых проживало 3356,9 тыс. человек (99,2%) населения страны, из них больше половины домохозяйств (676514) проживало в сельской местности.

Таблица 1. Распределение домохозяйств по размеру, в территориальном разрезе (город, село)

	Всего Д/Х	1	2	3	4+	Количество, проживающих в домохозяйствах
		Домохозяйства состоящие из человек				
Всего	1131827	229237	25850 1	240654	236066+	3356854
		20,25%	22,84 %	21,26%	20,86%	
Городские	455313	91496	11098 5	114506	93478+	1287179
		20,09%	24,38 %	25,15%	20,5%	
Сельские	676514	137741	14751 6	126148	142588+	2069675
		20,36%	21,81 %	18,65%	21,08%	
мун. Кишине в	210216	44664	51707	54892	42049+	580891
		21,25%	24,6%	26,1%	20%	
мун. Бельцы	45270	9995	11793	11579	8562+	120998
		22,08%	26,05 %	25,58%	18,91%	

Распределив домохозяйства по количеству лиц, проживающих в них, показывает, что 43,1% от общего числа домохозяйств состояли из 1 и 2-х человек, а 35,7% состояли из 4-х и более человек. В городской местности около половины

домохозяйств состояли из 2 и 3-х человек, а 30,4% состояли из 4-х и более человек. В сельской местности домохозяйства из 2 и 3-х человек насчитывало 40,4%, а из 4-х и более человек состояло 39,2% домохозяйств.

Средний размер одного домохозяйства составил 3,0 человека по Республике Молдова. В городской местности средний размер домохозяйства – 2,8 человек, а в сельской местности – 3,1 человека. В территориальном разрезе, средний размер домохозяйства составляет от 2,5 до 3,5 человек. По муниципии Кишинэу средний размер домохозяйства – 2,9 человек, а по муниципии Бельцы – 2,7 человек.

Следует отметить что, как в городской, так и в сельской местности каждое пятое домохозяйство состоит из одного человека, большая часть которых, состоит из женщин – это 67%. В целом по Республике Молдова средний возраст проживающих одиноко составил 60,3 года, в городской местности средний возраст проживающих одиноко – 53,4 года, а в сельской местности средний возраст проживающих одиноко составил 64,8 года.

Среди 229 тысяч человек проживающих одиноко, около 61% составляют пенсионеры и лица, которые состоят на государственном обеспечении, и средний возраст которых – 71,5 лет и большая часть из них - 83,5% - это вдовы.

Таблица 2. Домохозяйства по типам, среднему размеру д/х, числу членов в территориальном разрезе

<i>Тип д/х</i>	<i>Всего</i>	<i>%</i>	<i>Городское д/х</i>	<i>%</i>	<i>Сельское д/х</i>	<i>%</i>	<i>Средний размер</i>
<i>РЕСПУБЛИКА МОЛДОВА</i>							
<i>Всего</i>	<i>1131827</i>	<i>100%</i>	<i>455313</i>	<i>100%</i>	<i>676514</i>	<i>100%</i>	<i>3,0</i>
1 супр. пара с или без детей	685722	60,6%	252627	55,5	433095	64,0	3,5
2 супр. пары с или без детей	41742	3,7	12021	2,6	29721	4,4	5,8
3 супр. пары с или без детей	1431	0,1	466	0,1	965	0,1	8,6
Семейные д/х (кроме непол. семей)	728895	64,4	265114	58,2	463781	68,6	3,6
<i>мун. КИШИНЭУ</i>							
<i>Всего</i>	<i>245589</i>	<i>100%</i>	<i>226376</i>	<i>100%</i>	<i>19213</i>	<i>100%</i>	<i>2,9</i>
1 супр. пара с или без детей	126986	51,7%	114686	50,7	123000	64,4	3,4
2 супр. пары с или без детей	5991	2,4	4655	2,1	1336	7,0	5,7

<i>мун. КИШИНЭУ</i>							
3 супр. пары с или без детей	333	0,1	242	0,1	91	0,5	8,9
Семейные д/х (кроме непол. семей)	133310	54,3	119583	52,8	13727	71,4	3,5
<i>мун. БЭЛЦЬ</i>							
<i>Всего</i>	<i>46739</i>	<i>100%</i>	<i>45270</i>	<i>100%</i>	<i>1469</i>	<i>100%</i>	<i>2,7</i>
1 супр. пара с или без детей	25776	55,1	24825	54,8	951	64,7	3,3
2 супр. пары с или без детей	979	2,1	869	1,9	110	7,5	5,5
3 супр. пары с или без детей	18	0,0%	16	0,0	2	0,1	8,2
Семейные д/х (кроме непол. семей)	26773	57,3	25710	56,8	1063	72,4	3,4

Распределение домохозяйств по типу и размеру позволяет исследовать не только структуру домохозяйств, но и охарактеризовать семейные ячейки в различных типах домохозяйств по размеру и числу детей моложе 18 лет. Так по данным переписи населения 2004 года (табл. 2) преобладают семьи из одной брачной пары с детьми и без детей. Особенно велика их доля в сельской местности (64,0%) . Вместе с тем, сельские семьи отличаются более высокой детностью. Наибольшие различия в средних размерах городских и сельских семей наблюдаются в семьях с двумя (5,8) , тремя и более (8,7) брачными парами с детьми и без детей с другими родственниками и не-родственниками или без них.

Таблица 3. Домохозяйства в территориальном разрезе, включая неполные семьи

<i>Семейные д/х (728895)</i>	<i>1 с.п</i>	<i>%</i>	<i>2 супр. пары</i>	<i>%</i>	<i>3 супр. пары</i>	<i>%</i>	<i>Неполные семьи (140743)</i>
Республика Молдова	685722	78,85	41742	4,8	1431	0,2	16%
Кишинэу	133310	71,22	5991	3,36	333	0,19	25,24(45003)
Бельцы	25776	75,67	979	2,87	18	0,05	21,41(7292)

Распределение домохозяйств по типам показывает, что в Республике Молдова преобладают семейные домохозяйства, которых по данным переписи населения 2004 года считывалось 870 тысяч (77%) от общего числа, а

несемейных домохозяйств 262 тысячи (23%). Из семейных домохозяйств наибольший удельный вес составили домохозяйства из одной семейной ячейки с детьми или без детей (79%), после них следуют домохозяйства из двух семейных ячеек (4,8%) и из трех и более семейных ячеек (0,2%). Из числа семейных домохозяйств неполные семьи составили более 16% (140,7 тысяч), состоящие из матери или отца с детьми, с родственниками и не родственниками, или без них. В городской местности количество неполных семей насчитывает 74,0 тысячи (8,52%), а в сельской местности 66,7 тысяч (7,66%), следовательно, большее количество неполных семей проживает в городской местности. Наибольшее количество неполных семей насчитывается в городе Кишинэу -25,24%, на втором месте по количеству неполных семей - 21,41 % находятся Бэлць.

Характеризуя домохозяйства нельзя не остановиться на характеристике семейных ячеек в этих домохозяйствах. В домохозяйствах было учтено 949,6 тысяч семейных ячеек. Одна четвертая часть из них (234,2 тысячи) составляли супружеские пары без детей, 56,8% (539,2 тысячи) - это супружеские пары с детьми и 18,6% (176,2 тыс.) состояли из матери или отца с детьми. Доля семейных ячеек, состоящих из одного родителя с детьми в городской местности составляет 24,06% , а доля семейных ячеек, состоящих из одного родителя с детьми в сельской местности составляет 15,03%. Среди семейных ячеек преобладают супружеские пары – 81% .

Наряду с семейными домохозяйствами, также при переписи населения, были учтены и институциональные домохозяйства, в состав которых включены лица, проживающие в учреждениях для совместного проживания: детские дома, школы-интернаты, дома-интернаты для инвалидов и престарелых людей, монастыри, казармы, тюрьмы и др. На момент переписи населения было 2794 институциональных домохозяйств, в которых проживало 26,5 тысячи человек, из них 82% мужчины и 18% женщины. Стоит также отметить, что феномен бездомности, в большей степени, характерен для городской жизни – 69,8%, а в сельской местности – 30,2%. Самая большая возрастная группа это от 15-56/61 она составила - 81%. Женщины в ней составляют 48,5%, а мужчины – почти 88%. По муниципии Кишинэу в институциональных домохозяйствах проживает – 43%, из которых мужчины составляют – 92%, а женщины – 8%. По мун. Бэлць в институциональных домохозяйствах проживает – 6,3%, из которых – 75% составляют мужчины и – 25% составляют женщины, как видно из приведенных данных, мужчин в институциональных домохозяйствах проживает вдвое больше чем женщин.

Домохозяйства далеко не однотипны по своей структуре и выполняемым функциям и поэтому нуждаются в их определенной классификации и группировке, при этом в качестве критерия отнесения тех или иных домохозяйств к определенному типу могут выступать их различные характеристики. Основными критериями группировки домохозяйств могут быть: место расположения, городские или сельские домохозяйства, характер поселения, демографические характеристики, доходы, жилье, имущественный потенциал, основные производственные фонды, занятость членов домохозяйства в общественном производстве, трудовой потенциал домохозяйства, производственно-экономические характеристики домохозяйства, социальный статус домохозяйства, Ни одна из этих классификаций не может считаться единственной и универсальной.

В зависимости от характера решаемой задачи, классификации домохозяйства могут быть расширены, детализированы, или, наоборот, сокращены. Они могут учитывать особенности экономики, потребности анализа. Несмотря на их разнообразие, есть одно общее, что является единым и определяющим для всех домохозяйств в целом. Базовую основу существования домохозяйств составляет конкретная система внутренних и внешних хозяйственно-экономических отношений, которые возникают между членами домохозяйства и обществом, а также и внутри домохозяйства, и определяющим являются экономические отношения.

Типология семей и домохозяйств, используемая при разработке материалов переписей населения имеет широкий спектр. Наряду с этим при проведении специальных обследований могут быть предусмотрены специализированные группировки, предназначенные для изучения частных вопросов. Таким образом, классификации семей и домохозяйств по демографическому составу могут быть представлены в различных вариантах. Выбор конкретной классификации в каждом отдельном случае может осуществляться с учетом таких условий как: необходимая степень детализации типологии, область практического использования полученных материалов, возможность деления на типы, определяемые содержанием исходной информации. Рассматривая выбор варианта классификации в связи с ее целевым назначением, т.е. областью практического использования, можно отметить специфику семей и домохозяйств, предназначенных для проектирования жилищного строительства.

Достаточно распространено использование типологии семей и домохозяйств при изучении рождаемости. Обычно в этом случае объектом наблюдения выступают молодые семьи, группируемые по таким признакам как наличие брачной пары, возраст супругов, длительность брака, число детей. В связи с происходящими сдвигами в структуре населения важно было бы учесть уровень экономической активности, занятость и безработицу и другое, это позволит рассчитать ряд показателей, которые характеризуют состав семей, в которые входят безработные, иждивенцы, дети до 18 лет.

Анализ домохозяйств используется для анализа благосостояния населения. Согласно данным Национального бюро статистики к домохозяйствам с самым низким материальным достатком относятся семьи с тремя и более детьми (27,7%). В домохозяйствах, где материальный достаток является средним или выше среднего соотношение семей с одним ребенком, двумя, тремя и более детей в процентном соотношении практически одинаково (10,2; 10,4; 11,1%). Домохозяйства с высоким уровнем материального благосостояния включают в основном семьи без детей (15,5%), с одним ребенком (11,4%), с двумя детьми (6,3%). Таким образом, количество детей в семье является одним из факторов риска и попадания семьи в группу социально-уязвимых [4].

По мере того как в статистике будет разрабатываться вопрос о домохозяйстве как единице наблюдения, будут происходить изменения при составлении соответствующей классификации. Общие сведения о домохозяйствах содержатся в переписях населения. Проведение же специальных исследований домохозяйств диктуется необходимостью получения дополнительной информации, требующейся для решения конкретных социальных проблем страны. Оно дает возможность оценить реальное распространение групп риска бедности, категорий населения, на которые направлены социальные программы.

То, что в переписи населения перешли на учет домохозяйств является положительным фактором и соответствует международным требованиям. Вместе с тем, существуют определенные трудности в сопоставимости и сравнении данных последней и предыдущих переписей. Также опубликованные данные по некоторым аспектам не отражают полную информацию. Например, одинокие домохозяйства в территориальном разрезе не представлены по возрастным группам, а только по полу. Это затрудняет исследование многих вопросов, например таких процессов как старение населения и определение доли численности домохозяйств состоящих из одного человека среди пожилых людей.

Примечания:

1. Журавлева, Г. Рыночная экономика домашнего хозяйства (России): Федеральное агентство по образованию, Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. - Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2006, 239 с.
2. Прокофьева, М. Домохозяйство и семья: особенности структуры населения России // РАН, Spero, № 6, 2007, с. 57- 68.
3. Маринова, М. Основные социологические и экономические подходы к изучению домохозяйства // Вестник Российского Университета Дружбы Народов, серия Социология, 2004, № 6-7, с. 202-211.
4. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2007 (Rezultatele cercetării bugetelor gospodăriilor casnice) // Biroul Național de Statistică al RM. - Chișinău, Statistica, 2008, 121 p.

EVOLUȚIA REGLEMENTĂRII CONFLICTULUI TRANSNISTREAN ÎN ANII 1992-2009

Ion Stăvilă, doctor în istorie
vice-ministru, Ministerul Reintegrării al Republicii Moldova

Summary

The present article carries out a thorough analysis of the Transnistrian conflict settlement process from its origins to the present situation. That process is conventionally divided into two stages: 1992-2001 and 2001-2009. The succession to power of various political groups and the qualitative changes in the approaches to the ways and means of settling the conflict are proposed as criteria for making such a division. Several different conceptions are scrupulously analyzed with the aim to uncover the main paradigms of the Transnistrian conflict settlement: the Report No. 13 of the CSCE/OSCE Mission to Moldova (1993), the “Moscow Memorandum” (also called the “Primakov Memorandum”) (1997), the “Kozak Memorandum” (2003), the “Yushchenko Plan” (2005), the “package” settlement plan, etc. The inefficiency of the negotiation mechanisms and the lack of progress in the Transnistrian conflict settlement process is explained by its preeminently geopolitical nature and the deep divergences among the stakeholders with regards to the basic principles of the future status of Transnistria. While Chisinau is consistently pleading for a settlement of the conflict based on the principles of sovereignty and territorial integrity of Moldova, Tiraspol opts in favor of the recognition of Transnistria as an independent state entity.

The research has been made with the use of relevant documents and materials, produced within the Transnistrian conflict settlement process, and also the personal experience acquired by the author in his professional career.

Abordarea problemei

Conflictul transnistrean reprezintă, probabil fără exagerare, cea mai grea problemă moștenită din epoca sovietică de către Republica Moldova. Zdruncinând din temelie societatea moldovenească de la sfârșitul anilor ‘80 ai secolului trecut, „sindromul transnistrean” a marcat deosebit de puternic viața social-politică a Republicii Moldova în perioada de după proclamarea independenței de stat în anul 1992, uneori punând în joc destinul său istoric. Timp de 20 de ani clasa politică și societatea civilă moldovenească s-a preocupat în mod firesc și constant de problema Transnistriei, mobilizând resurse umane și materiale impresionante în căutarea unei soluții adecvate.

În pofida percepțiilor și viziunilor diferite cu privire la cauzele și natura diferendului transnistrean, majoritatea absolută a populației și forțelor politice de pe ambele maluri ale Nistrului, cu anumite excepții, este profund interesată în depășirea cât mai grabnică a problemelor generate de acest conflict, deseori considerat ca fiind unul artificial și absurd. Soluționarea conflictului în cauză ar contribui la depășirea multiplelor probleme cu care se confruntă oamenii simpli de pe ambele maluri ale Nistrului, deschizând, totodată, perspective noi pentru accelerarea dezvoltării social-economice și edificării unui stat modern, democratic și prosper.

Potrivit unor convingeri quasi-generale, diferendul transnistrean, spre deosebire de alte conflicte „înghetate” din spațiul ex-sovietic, este unul mai puțin complex, acest fapt fiind de natură să asigure relativ ușor identificarea unei soluții adecvate în termeni cât se poate de restrânși. Caracterul artificial al acestui conflict inspirat din exterior, precum și lipsa unor antagonisme de natură etnică sau religioasă, constituie condiții propice pentru elaborarea unor scenarii realiste de reglementare. În ciuda anumitor deosebiri de mentalitate, precum și a impactului negativ al ostilităților din anul 1992 asupra conștiinței populației, oamenii care locuiesc pe ambele maluri ale Nistrului nu nutresc sentimente de ură și dușmănie unul față de altul. Moldovenii, ucrainenii, rușii și alte naționalități de pe ambele maluri – în majoritatea lor creștini ortodocși, uniți între ei prin rădăcini istorice adânci, legături de rudenie, căsătorii mixte, prin cultură și tradiții comune – sunt în general compatibili și capabili să trăiască în pace și bună înțelegere într-un stat unic. Mobilul comun al acestora este de a depăși cât se poate de rapid dificultățile cotidiene care-i copleșesc și de a avea o viață mai bună.

Implicarea directă în procesul de negocieri a UE și SUA, în calitate de observatori, de rând cu OSCE, Federația Rusă și Ucraina, în calitate de mediatori, inspiră un optimism plauzibil în soluționarea problemei transnistrene. Luați împreună, actorii internaționali vizați dispun de potențialul și mijloacele politice și economice necesare pentru a contribui efectiv la reglementarea diferendului transnistrean în baza unui compromis rezonabil, capabil să asigure un echilibru de interese geopolitice în această parte a Europei.

În virtutea caracteristicii „pozitive” a problemei transnistrene, prin care aceasta se distinge de alte crize regionale similare, apar mai multe întrebări firești, dintre care două se cer de la sine: De ce eforturile depuse pe parcurs de aproape două decenii în vederea soluționării problemei transnistrene nu s-au încununat de succes? Care pot fi planurile și scenariile posibile de reglementare a conflictului transnistrean?

Evident că problematica transnistreană a suscitat un viu interes din partea cercetătorilor științifici, observatorilor și analiștilor politici, unor prestigioase centre de analize și studii strategice, exponenților societății civile, lucrările cărora au fost folosite la elaborarea studiului de față [1].

Originile conflictului

Identificarea naturii „sindromului transnistrean” și a adevăratelor cauze care au generat apariția lui este utilă și necesară îndeosebi pentru cei implicați direct în elaborarea mecanismelor, planurilor și scenariilor adecvate pentru depășirea acestuia. Evident că aceasta nu este un lucru ușor de făcut, având în vedere implicațiile politice și controversale care se perpetuează de mai mulți ani. Deseori nu doar cetățenii de rând, dar și politicienii, în încercările de a dezvălui originile conflictului transnistrean, din varii motive, confundă noțiunea de „cauză” cu cea de „pretext”. Astfel, unii consideră drept cauză principală a apariției conflictului adoptarea în august 1989 a legii prin care limbii moldovenești pe bază de grafie latină i-a fost atribuit statutul de limbă de stat.

O atare abordare poate fi contestată cu ușurință, fiind una simplistă și stereotipizată. Este greu de imaginat, bunăoară, că etnicii moldoveni, care constituiau majoritatea populației malului stâng al Nistrului, puteau să perceapă afirmarea rolului limbii lor materne în viața politică a societății drept un fapt ce le contravenea intereselor lor și că asta ar fi putut servi drept cauză de exprimare a nemulțumirii, protestului sau chiar să ducă la o confruntare armată. Lipsite de temei sunt și încercările de a considera drept cauză a apariției conflictului refuzul conducerii politice a Moldovei din acele

timpuri de a acorda regiunii statutul de zonă economică liberă. Circumstanțele respective nu au fost decât pretexte invocate de nomenclatura administrativă de pe malul stâng, care a văzut în tendințele ce se conturau în acea perioadă o amenințare în adresa poziției sale dominante, pentru a provoca escaladarea conflictului, moment culminant al căruia au fost evenimentele tragice din 1992.

În realitate, adevăratele cauze ale apariției „conflictelor înghețate” trebuie căutate în procesele complexe care au avut loc în ultimii ani de existență ai Uniunii Sovietice. Este absolut evident faptul, că focarele de conflict pe teritoriile unor republici „rebele” au fost inspirate, stimulate și utilizate de centru, care era interesat să-și păstreze controlul efectiv asupra tuturor republicilor unionale, utilizând acest instrument pentru a contracara aspirațiile firești ale acestora la suveranitate, libertate și renaștere națională [2].

Încercările de a inocula idei despre „diferențele civilizatoare” dintre oamenii care locuiesc pe ambele maluri ale Nistrului, despre necesitatea unui „divorț civilizat” și despre existența unui anumit „popor transnistrean” sunt cu certitudine forțate, tendențioase, artificiale și departe de realitatea obiectivă. Chiar dacă am admite existența unui anumit specific regional, populația de pe ambele maluri ale Nistrului este compatibilă din toate punctele de vedere și poate trăi în pace și bună înțelegere într-un stat democratic și indivizibil care poate fi construit împreună [3].

Conștientizând bine potențialul și posibilitățile extrem de reduse pentru a depăși cu forțe proprii conflictul secesionist la scurt timp după izbucnirea acestuia, dar mai ales după încercarea la începutul anilor '90 de a-l soluționa prin recurgerea la forță, autoritățile moldovenești care s-au perindat la guvernare au tins în permanență să-și concerteze eforturile cu anumiți parteneri externi interesați, inclusiv printr-o implicare cât mai substanțială și consistentă a acestora. După modalitățile de abordare a strategiei de soluționare, a mecanismelor folosite și a conjuncturii politice, procesul de reglementare a conflictului transnistrean poate fi divizat convențional în două perioade mari: prima ar cuprinde anii 1992-2001; cea de-a doua – anii 2002-2009. În mod firesc, etapele respective au fost puternic marcate de factorul subiectiv în persoana celor trei președinți moldoveni care s-au aflat la cârma statului: Mircea Snegur, Petru Lucinschi și Vladimir Voronin, și, respectiv, de liderul transnistrean Igor Smirnov.

Evoluția procesului de reglementare în anii 1992-2001

Primele eforturi de soluționare pașnică diplomatică a conflictului transnistrean prin internaționalizarea acestora au fost întreprinse chiar în toiul ostilităților de pe Nistru, în primăvara și vara anului 1992. În pofida așteptărilor mari, tentativele de antrenare a României, Federației Ruse și Ucrainei în cadrul așa-zisului mecanism al „celor patru” și intenția exprimată de președintele Mircea Snegur într-o scrisoare din 23 mai 1992 adresată Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite Boutros Boutros-Ghali de a sesiza oficial Consiliul de Securitate în cazul în care Federația Rusă nu va înceta „actul de agresiune împotriva Republicii Moldova și nu își va retrage forțele sale armate angajate în conflictul din stânga Nistrului” [4], nu au căpătat o dezvoltare adecvată, acestea rămânând în esență la stadiul de intenții.

Internaționalizarea procesului de reglementare a conflictului transnistrean și instituționalizarea durabilă a acestuia practic a început cu semnarea la Moscova a acordului din 21 iulie 1992 cu privire la „principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova”, precum și prin adoptarea în decembrie 1992 la reuniunea ministerială a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în

Europa (CSCE) de la Stockholm a deciziei privind instituirea unei Misiuni speciale a CSCE în Moldova. Mecanismele de pacificare constituite în baza acordului menționat, adică Comisia Unificată de Control și așa-zisele „forțe de menținere a păcii” („așa-zise” - pentru că acestea nu corespund criteriilor general acceptate în plan internațional), au contribuit la păstrarea regimului de încetare a focului. Acestea, însă, s-au dovedit a fi, în ultima instanță, ineficiente în sensul realizării tuturor obiectivelor fixate în acord, în particular, vizând demilitarizarea Zonei de Securitate și asigurarea condițiilor necesare pentru libera circulație a bunurilor, serviciilor și persoanelor între cele două maluri ale Nistrului [5]. Regimul de la Tiraspol a menținut în continuare în această zonă anumite formațiuni militare și paramilitare și a instalat noi puncte de control „vamal” și „grăniceresc”, creând astfel obstacole serioase în calea liberei circulații [6].

Negocierile moldo-ruse desfășurate în perioada 1992-1994 cu participarea reprezentanților de la Tiraspol în conformitate cu prevederile acordului din 21 iulie 1992 în vederea stabilirii statutului, modalităților și termenelor de retragere de pe teritoriul Republicii Moldova a formațiunilor militare ruse care au succedat fostei Armată a 14-a nu au dat rezultatele scontate. Acordul semnat la 21 octombrie 1994, după încheierea negocierilor de rigoare, care între altele prevedea „sincronizarea” retragerii trupelor ruse cu procesul de reglementare politică a conflictului, a rămas buche moartă din cauza refuzului Federației Ruse de a-l pune în vigoare. Astfel, problema retragerii trupelor ruse din regiune, concepută din capul locului ca fiind una strâns legată de conflictul politic dintre Chișinău și Tiraspol, nu și-a găsit o soluție adecvată în planul raporturilor bilaterale dintre Republica Moldova și Federația Rusă. Moscova nu s-a lăsat convinsă să-și retragă trupele din Republica Moldova nici în planul diplomației multilaterale, în particular, în cadrul OSCE/CSCE [7]. Rusia a ignorat cu ostentație deciziile adoptate în acest sens cu asentimentul său în cadrul OSCE/CSCE, inclusiv a documentelor summitului de la Budapesta din decembrie 1994 al acestei organizații. Potrivit celor stipulate în deciziile menționate, trupele Federației Ruse urmau să fie retrase „în timpul potrivit, ordonat și complet”, retragerea Armatei a 14-a ruse și identificarea unei soluții politice pentru problemele părții de est a Republicii Moldova (Transnistriei) fiind considerate drept „două procese paralele care nu se vor împiedica reciproc” [8].

În perioada inițială, autoritățile moldovenești nu dispuneau de un plan comprehensiv și coerent privind reglementarea conflictului transnistrean. Exprimându-și disponibilitatea de a oferi raioanelor de est ale țării un statut de autonomie, în cadrul dialogului cu exponenții regimului de la Tiraspol, Chișinăul a pledat cu precădere pentru acest concept. La rândul său, autoproclamatele autorități de la Tiraspol, reproșând cu ostentație Chișinăului pentru refuzul de a recunoaște regiunea transnistreană drept o „zonă economică liberă” și respingând categoric statutul de autonomie propus, au promovat insistent ideea creării unei confederații moldovenești în care Transnistria urma să beneficieze de calitatea de subiect cu drepturi egale cu Chișinăul, adică de atributele unei entități statale.

Primul concept de statut pentru regiunea transnistreană a fost elaborat de către Misiunea CSCE/OSCE, instalată în Moldova în aprilie 1993, și elucidat în raportul nr.13 [9]. Potrivit autorilor acestui proiect, propus ca „bază pentru negocieri între cele două părți aflate în conflict”, regiunea în cauză urma să obțină un „statut special” în rezultatul unei „distribuirii echilibrate” a prerogativelor între centru și administrația de la Tiraspol. Împuternicirile respective erau clasificate în trei categorii: prerogative exclusive ale centrului; prerogative exclusive ale regiunii; prerogative mixte. Prerogativele exclusive ale centrului includeau: cetățenia (unică - moldovenească), atributele de stat și imnul,

politica externă, apărarea, serviciul de securitate, politica monetară. Prerogativele exclusive ale regiunii vizau: organizarea de sine stătătoare în cadrul unui sistem regional convenit a structurilor administrative și a organelor puterii, legislația regională, bugetul regional, simbolurile regionale (folosite de rând cu cele de stat), educația, cultura. Majoritatea prerogativelor urmau să fie cele mixte: limba (centrul stabilește „limba de stat”, iar regiunea specială - limbile regionale oficiale suplimentare); finanțele (serviciul fiscal unic cu o direcție regională); economia (legislația centrală de bază, politica macroeconomică centrală cu autogovernare economică la nivel regional și local, dreptul regiunii de a face comerț exterior direct); poliția (poliție criminală, centrală, poliție regională); sistemul judecătoresc (sistem judecătoresc regional cu o instanță regională supremă de justiție subordonată Curții Constituționale a Moldovei). Se propunea, de asemenea, asigurarea unei reprezentări proporționale a Transnistriei în Parlamentul Moldovei și în alte instituții cheie centrale, precum instanțele supreme de justiție și unele ministere.

Propunerile și sugestiile Misiunii CSCE/OSCE în Moldova cu privire la statutul special al raioanelor din stânga Nistrului (Transnistriei) în viziunea acesteia urmau să servească drept „bază pentru negocieri între cele două părți în conflict”, scopul final fiind crearea „Regiunii Speciale Transnistria ca parte inalienabilă a Republicii Moldova cu un grad considerabil de autogovernare”. Statutul în cauză trebuia stabilit în baza unui acord între ambele părți cu sprijinul OSCE, stabilit prin legislația Moldovei, și garantat prin prevederile noii constituții. Drept argumente pertinente în favoarea oferirii unui statut special Transnistriei, erau invocate percepția pronunțată de către transnistreni a unei identități proprii, de natură istorică, psihologică și culturală; impactul negativ asupra populației din regiune a conflictului armat din 1992; nedorința majorității transnistrenilor de a fi guvernați din Centru; neputința de a satisface în modul convenit interesele transnistrenilor în cadrul unui stat unitar; teama în fața unei eventuale unificări a Moldovei cu România, în favoarea căreia se pronunțau unele forțe politice de la Chișinău - Misiunea considera că statutul special constituie „un argument de neînlocuit” pentru a-i convinge pe transnistreni că ei au un viitor în Moldova și pentru a-i stimula să se decida de pretențiile la independență. Respingând modelul statului unitar, Misiunea se pronunța totodată și împotriva proiectului privind formarea unei confederații, promovat cu insistență de liderii de la Tiraspol care presupunea existența unor state separate, dar care nu va putea fi recunoscută pe plan internațional. În viziunea Misiunii, acordarea statutului special pentru Transnistria „constituie cheia pentru reglementarea pașnică a conflictului și, implicit, pentru restabilirea integrității teritoriale a Moldovei”.

Insistând asupra principiilor integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor în Europa contemporană, autorii proiectului analizat au ținut să atragă atenția asupra amenințărilor serioase la adresa stabilității pe care le comportau tendințele unor regiuni sau grupuri etnice din fosta Iugoslavie și fosta Uniune Sovietică de a se separa și de a-și crea propriile mini-state, fapt ce putea să conducă la „aparitia unor formațiuni statale neviabile”. Refuzând în principiu dreptul regiunilor vizate la „autodeterminare externă” și la schimbarea unilaterală a frontierelor, în același timp Misiunea recomanda Moldovei, „în formă de excepție”, să garanteze dreptul la „autodeterminare teritorială externă”, „în cazul în care ea va renunța la propria statalitate pentru a se uni cu România”.

Considerând că Republica Moldova nu ar fi în stare să se apere în fața oricăruia dintre vecinii săi, Misiunea recomanda Republicii Moldova practic să se demilitarizeze. În opinia Misiunii, lipsa armatei este de natură să întărească încrederea în disponibilitatea guvernului central de a respecta statutul special al Transnistriei. În același context,

Misiunea recomanda ca Federația Rusă să accelereze retragerea Armatei a 14-a din Moldova.

Autorii proiectului, de asemenea, indicau asupra oportunității examinării situației în jurul mun.Bender și a raioanelor în jurul Comratului (Găgăuziei), sugerând, între altele, ca unitățile respective „să nu fie puse sub administrația directă a centrului” și că multe din recomandările prevăzute pentru regiunea transnistreană ar putea fi atribuite și acestor teritorii.

Deși concepția statutului special al Transnistriei descrisă în raportul nr.13 al Misiunii CSCE în Moldova, care nu era una comprehensivă, nu a fost acceptată imediat și necondiționat de către Chișinău și Tiraspol pentru că, în opinia unora, dădea „prea multe libertăți” regiunii, iar în opinia altora - „prea puține”, ea a trasat direcțiile și subiectele principale pentru discuțiile și negocierile ulterioare. Majoritatea recomandărilor, sugestiilor și raționamentelor formulate în raport au fost preluate și dezvoltate practic de către toți actorii implicați în proces, acestea fiind reflectate în diferite redacții și abordări în multiplele proiecte, scenari, planuri, înțelegeri, acte oficiale și alte documente elaborate și prezentate mai târziu. Un fapt extrem de relevant pentru procesul de reglementare a diferendului transnistrean l-a constituit includerea în Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, a prevederilor conform cărora „localităților din stânga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie în conformitate cu statutul special adoptat prin lege organică”, precum și proclamarea neutralității permanente în virtutea căreia Republica Moldova „nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său” [10].

În perioada de referință, autoritățile moldovenești au perseverat în eforturile lor de a-i convinge pe parteneri lor de dialog – liderii de la Tiraspol și conducerea Federației Ruse, atât în cadrul contactelor bilaterale, cât și în reuniunile în format largit și în incinta forurilor internaționale, să accepte concepția statutului unei „autonomii largi” pentru Transnistria în componența Republicii Moldova în calitate de cheie pentru soluționarea conflictului. Eforturile Chișinăului însă n-au avut sorți de izbândă atât în ce privește soluționarea conflictului, cât și în chestiunea retragerii trupelor ruse.

În același timp, etalându-și disponibilitatea de a discuta pe marginea statutului regiunii, liderii de la Tiraspol promovau cu tenacitate diverse proiecte vizând „distribuirea prerogativelor” și crearea unei „confederații moldovenești”, obiectivul real al cărora fiind edificarea unei entități statale independente. Demersurile politice făcute în acest spirit erau întărite prin acțiuni practice, inclusiv prin dezvoltarea cadrului normativ-instituțional caracteristic unui stat și instaurarea unor puncte de control „vamal” și „grăniceresc” de-a lungul Nistrului, prin organizarea unor „plebiscite” în chestiuni de „construcție statală”, de menținere a prezenței militare ruse și de promovare a intereselor în plan extern. În decembrie 1995, în rezultatul unui astfel de „referendum” a fost adoptată o „constituție” conform căreia Transnistria s-a autoproclamat drept „stat suveran și independent” cu denumirea „Republica Moldovenească Nistreană”, cu trei limbi oficiale „cu statut egal”: moldovenească, rusă și ucraineană [11]. Exponenții regimului de la Tiraspol se adresau tot mai insistent către Federația Rusă cu solicitări de a spori sprijinul în eforturile de afirmare a statalității transnistrene, de a menține în continuare prezența militară în regiune și de a consolida forțele de pacificare.

La rândul său, Federația Rusă, tinzând să se impună în permanență într-o triplă ipostază de „mediator, pacificator și garant” în reglementarea transnistreană, nu a ezitat niciodată să-și manifeste fâțiș simpatiile și spiritul de solidaritate cu Transnistria/regimul de la Tiraspol. Deosebit de activ în acest sens se manifesta Duma de Stat în care exista

un puternic lobby transnistrean, iar într-o perioadă de timp și o comisie specială pentru problema transnistreană. Pe filiera parlamentară au fost efectuate cele mai numeroase contacte cu emisarii tiraspoleni, vizite la Tiraspol, îndeosebi pentru a participa la manifestații solemne „de stat”, interpelări și adresări către puterea executivă, audieri parlamentare și luări de atitudine referitoare la problematica Transnistriei. În urma unor astfel de audieri, bunăoară, în 1995 Duma de Dtat a refuzat să ratifice acordul moldo-rus privind retragerea trupelor ruse din Moldova și a recomandat președintelui B.Elțin să examineze oportunitatea recunoașterii independenței Transnistriei.

Subiectele principale abordate în cadrul negocierilor purtate între Chișinău și Tiraspol, cu participarea reprezentanților Misiunii OSCE în Moldova, Federației Ruse și Ucrainei (care s-a implicat în proces în 1997) în calitate de mediatori, vizau cu preponderență modalitățile de soluționare a problemelor apărute în raporturile dintre Chișinău și Tiraspol, de elaborare a statutului Transnistriei, distribuirea competențelor, constituirea unor spații comune, reglementarea activitatea economico-comercială etc. În dorința de a impulsiona soluționarea problemei transnistrene, în anii 1996-2001 Chișinăul a manifestat o flexibilitate impresionantă, făcând o serie întregă de concesii serioase și îndrăznețe care în consecință i-au subminat pozițiile și l-au vulnerabilizat la masa de negocieri. O astfel de cedare a constituit-o, de exemplu, semnarea la 7 februarie 1996 a Deciziei protocolare „pentru soluționarea unor probleme apărute în activitatea serviciilor vamale ale Republicii Moldova și Transnistriei”. Conform prevederilor înțelegerii în cauză, „posturile vamale” ale Transnistriei instalate la intrarea în regiune din partea malului drept trebuiau „să fie lichidate”; la frontieră cu Ucraina urma „să fie instalate posturi vamale comune”, toate bunurile exportate din regiune urmau să fie asigurate cu ștampile de tip nou cu inscripția „Republica Moldova. Transnistria. Vama Tiraspol”; partea transnistreană se angaja să introducă taxe vamale la importul mărfurilor din „străinătatea îndepărtată”, cu excepția produselor alimentare, adecvate cu cele existente în Republica Moldova [12].

Astfel, eliminarea barierei vamale interne și efectuarea controlului vamal comun pe segmentul transnistrean al frontierei de stat moldo-ucrainene, așa după cum se statua în documentul menționat, constituia un pas semnificativ în restabilirea controlului autorităților moldovenești asupra întregului teritoriu vamal și, respectiv, asupra traficului de bunuri și persoane în/din regiunea transnistreană. Însă, obținând posibilitatea de a folosi ștampilele vamale moldovenești și de a-și legaliza comerțul exterior, care constituia una dintre cele mai importante surse de venituri în bugetul regional, administrația de la Tiraspol, în detrimentul politic al Chișinăului, a refuzat practic să implementeze celelalte obiective fixate în protocolul respectiv.

În același context se înscrie și „Memorandumul cu privire la bazele normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria”, semnat la Moscova la 8 mai 1997 de către președintele moldovean Petru Lucinschi și liderul transnistrean Igor Smirnov și contrasemnat de președintele rus Boris Elțin și președintele ucrainean Leonid Kucima, în prezența președintelui în exercițiu al OSCE, ministrul afacerilor externe al Danemarcei Niels Helveg Petersen. Cunoscut, de asemenea, și ca „Memorandumul Primakov”, după numele șefului diplomației ruse de atunci care a avut o contribuție deosebită la pregătirea lui, acesta a constituit cel mai important document convenit de la stoparea ostilităților de pe Nistru în 1992.

Potrivit prevederilor memorandumului de la Moscova, Republica Moldova și Transnistria se angajau să-și „normalizeze relațiile” și să continue „stabilirea relațiilor juridico-statale” în componența unui „stat comun” în cadrul frontierelor Moldovei

sovietice, conform situației din ianuarie 1990 [13]. Caracterul și principiile relațiilor respective urmau să fie definite în „statutul Transnistriei” la elaborarea căruia părțile urmau să porceadă imediat după semnarea memorandumului, cu luarea în considerare a tuturor înțelegerilor de principiu convenite anterior. Anticipând discuțiile de rigoare asupra statutului propriu-zis, Transnistria obținea dreptul de „a participa la realizarea politicii externe a Republicii Moldova în chestiunile care afectează interesele ei”, deciziile respective urmând „să fie adoptate cu acordul părților”. Chișinăul recunoștea, de asemenea, dreptul Transnistriei de „a stabili și de a întreține de sine stătător contacte internaționale în domeniul economic, tehnico-științific și cultural, iar în alte domenii - cu acordul părților”. Părțile își reiterau angajamentele de a nu recurge la forță sau la amenințarea cu forța, de a-și soluționa divergențele exclusiv prin mijloace pașnice. Ele au salutat disponibilitatea Federației Ruse și Ucrainei de a fi „state-garante privind respectarea prevederilor statutului Transnistriei”, s-au pronunțat în favoarea continuării acțiunilor de menținere a păcii și elaborării de către toți participanții la negocieri a unui „mecanism de garanții”.

„Memorandumul Primakov” a fost un document asimetric, avantajând din punct de vedere politic regimul de la Tiraspol în detrimentul autorităților de la Chișinău. Ulterior, diplomații ruși și reprezentanții transnistreni au utilizat abil prevederile acestui document de referință pentru promovarea propriilor modele de soluționare a conflictului. Expresiile de tipul „normalizarea relațiilor” sau „conducerea Republicii Moldova și Transnistriei” puneau pe picior de egalitate autoritățile de la Chișinău cu liderii de la Tiraspol, iar noțiunea confuză și controversată de „stat comun”, practic impusă de Primakov, oferea oponentilor Chișinăului posibilitatea de a pleda în continuare pentru o „confederație moldovenească” sau o „uniune a două state suverane”. În memorandum nu se spunea nimic despre necesitatea respectării principiului suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova. O consolare în acest sens pentru oficialitățile moldovenești a constituit-o Declarația comună a președinților Federației Ruse și Ucrainei cu ocazia semnării memorandumului în care se menționa că prevederile memorandumului nu pot fi „interpretate sau aplicate ca fiind în contradicție cu principiul suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova”, iar statutul special al Transnistriei urma să definească această regiune „ca parte componentă a Republicii Moldova, unite și teritorial integră”. [14] Semnarea de către șeful statului ucrainean a memorandumului de la Moscova și a declarației adiționale vorbea elocvent despre interesul Kievului de a juca un rol mai activ în reglementarea diferendului transnistrean.

Semnarea memorandumului de la Moscova nu a impulsionat procesul de negocieri asupra statutului regiunii transnistrene, așa după cum și-o dorea Chișinăul. Mulțumiți în general de concesiile obținute, mai ales în ceea ce privește promovarea autonomă a comerțului exterior, liderii de la Tiraspol se arătau tot mai puțin interesați în negocierea constructivă a unui „alt statut special”. În lipsa unor înțelegeri pertinente cu privire la mecanismul de garanții, „statele-garante” practic n-au fost în stare să asigure realizarea pe deplin a obiectivelor stabilite în memorandumul de Moscova, precum, de altfel, și în alte acorduri.

Entuziasmați de succesele diplomatice obținute în anii 1997 – 2001, liderii transnistreni au acționat cu mai mult zel în direcția edificării „relațiilor juridice-statale” cu Chișinăul. În acest scop au fost semnate o serie întreagă de documente, declarații comune, acorduri, decizii protocolare, memorandumuri practic în toate domeniile: economic, social, transport, infrastructură, energetică, vamal, servicii poștale și comunicații, luptă cu crima organizată, sănătate ș.a. Deși înțelegerile convenite nu purtau

un caracter juridic obligatoriu, ele demonstau îndeosebi voința politică a autorităților de la Chișinău de a reglementa problemele generate de conflict, de a întări încrederea și de a crea condițiile propice pentru elaborarea statutului special al regiunii și de a-i încuraja pe liderii de la Tiraspol să manifeste flexibilitate și spirit de compromis în acest sens. Spre marea deziluzie a Chișinăului, pe măsura extinderii și consolidării listei „înțelegerilor” și a „chestiunilor convenite”, considerate de unii drept „statut dobândit” treptat («приобретенный статус»), Tiraspolul evita negocierile de rigoare asupra statutului propriu-zis. [15]

Un impact semnificativ asupra procesului de reglementare a diferendului transnistrean l-a avut Summit-ul OSCE de la Istanbul din noiembrie 1999 [16]. Angajamentele asumate de către Federația Rusă în cadrul acestei reuniuni, precum și al conferinței la nivel înalt a statelor-părți la Tratatul privind forțele armate convenționale în Europa (FACE), de a-și retrage până la sfârșitul anului 2002 trupele și munițiile de pe teritoriul Republicii Moldova erau de natură, în cazul onorării acestora, să producă schimbări cardinale în situația din jurul Transnistriei.

Evoluția procesului de reglementare în anii 2001-2009

Victoria comuniștilor moldoveni la alegerile parlamentare din februarie 2001 și alegerea lui Vladimir Voronin în calitate de președinte al țării a pus începutul unei perioade calitativ noi în procesul de reglementare. Noua conducere de la Chișinău a întreprins o serie de măsuri menite să demonstreze o voință politică mai hotărâtă și mai pragmatică ca în trecut în scopul urgentării soluționării definitive a problemei Transnistriei, inclusiv prin luarea în dezbateri a unor paradigme politice noi. În acțiunile sale, președintele V.Voronin, originar din regiunea transnistreană, miza cel mai mult pe sprijinul Federației Ruse conducerea căreia trebuia să aprecieze cu avans demersurile politice făcute în campania electorală în favoarea atribuirii limbii ruse a statutului de limbă de stat, aderării la Uniunea Rusia-Belarus, disponibilității pentru concesii și compromis în reglementarea conflictului.

Primele acțiuni au fost îndreptate spre consolidarea cadrului normativ-instituțional, identificarea unor noi abordări a procesului de reglementare, intensificarea contactelor și a dialogului direct cu liderii de la Tiraspol și cu partenerii internaționali implicați, îndeosebi cu Federația Rusă. Printr-un decret prezidențial special emis la 15 mai 2001, se stabilea că soluționarea problemei transnistrene „este sarcina primordială de o importanță majoră” și se sprijinea inițiativa privind crearea comisiilor parlamentare ale Republicii Moldova și Transnistriei „pentru asigurarea cadrului legislativ” necesar în acest sens. [17] Puțin mai târziu, este format Ministerul Reintegrării care a substituit Comisia interdepartamentală de resort care activase anterior. În rezultatul a două întâlniri ale președintelui V.Voronin cu liderul de la Tiraspol I.Smirnov în aprilie-mai 2001 au fost semnate o declarație comună și a patru protocoale privind armonizarea legislației vamale, garantarea investițiilor, stimularea activității mass-media. Cel mai controversat dintre acestea a fost protocolul privind recunoașterea „reciprocă” a actelor emise de instituțiile de resort printre care se numărau și „pașapoartele” transnistrene. [18] „Animat” de dorința de a dinamiza procesul de negocieri privind „normalizarea relațiilor dintre Republica Moldovenească Nistreană și Republica Moldova” și de „a întări încrederea”, I.Smirnov, în „semn de bunăvoință”, la rugămintea președintelui Voronin l-a eliberat la 5 mai 2001 din detenție pe Ilie Ilașcu, considerat „terorist” la Tiraspol și „mare patriot” la Chișinău. În revanșă, într-o scrisoare adresată lui V.Voronin liderul transnistrean îi solicita acestuia să adopte „decizii adecvate”, inclusiv privind

„condamnarea agresiunii din 1992 împotriva poporului Transnistriei”, „plata completă a pagubei materiale” și „aducerea scuzelor pentru durerea și suferințele pricinuite în rezultatul acestei agresiuni”. În viziunea liderului de la Tiraspol documentele semnate trebuiau să contribuie la consolidarea „prevederilor de bază ale memorandumului de la Moscova - independența economică a RMN și egalitatea părților în procesul de negocieri”. [19]

Într-un timp scurt, atitudinea flexibilă și conciliantă a autorităților comuniste de la Chișinău s-a ciocnit de poziția intransigentă și ireconciliabilă a liderilor regimului de la Tiraspol, ambiția cărora era de a obține recunoașterea independenței Transnistriei. Deja în vara lui 2001, dialogul și contactele directe „la nivel înalt” între Chișinău și Tiraspol au fost întrerupte pe o perioadă lungă de timp, acestea fiind reluate în aprilie 2008. „Părțile” au revenit la politica de confruntare deschisă, declanșând un adevărat „război rece” între cele două maluri ale Nistrului. Drept motiv pentru aceasta a servit eșuarea tentativei președintelui V.Voronin de a vizita o mănăstire din preajma mun.Bender fără a „coordona” în prealabil acest plan cu I.Smirnov și reacția de răspuns a guvernului de la Chișinău de a retrage cu începere din 1 septembrie 2001 ștampilele vamale moldovenești de care structurile de la Tiraspol s-au folosit cu succes din 1996 pentru promovarea legală a exporturilor din regiune. Percepută de unii drept un act de răzbunare a lui V.Voronin, în realitate retragerea ștampilelor, calificată de Tiraspol drept o „blocadă economică” a Transnistriei și o încălcare flagrantă a memorandumului de la Moscova, a însemnat renunțarea autorităților moldovenești la tactica „concesiunilor unilaterale” aplicată la negocieri practic din 1992, după stoparea ostilităților. Această schimbare politică calitativă pornea de la înțelegerea faptului că negocierile pot fi constructive și eficiente doar în condițiile exercitării unor presiuni asupra regimului de la Tiraspol pentru a-l determina să-și onoreze angajamente asumate și să accepte cedări reciproce în spiritul unui compromis rezonabil.

Tensiunile apărute brusc între Chișinău și Tiraspol în mod firesc au afectat relațiile moldo-ruse însă nu au împiedicat continuarea dialogului dintre Chișinău și Moscova, pe care președintele moldovean miza mai mult. Un succes remarcabil în acest sens l-a constituit semnarea la Moscova de către președinții V.Voronin și V.Putin a Tratatului de prietenie și cooperare între Republica Moldova și Federația Rusă, din 19 noiembrie 2001. Evenimentul în cauză avea o conotație politică deosebită în contextul eforturilor de reglementare a diferendului transnistrean. Conform prevederilor acestui tratat, ambele state și-au exprimat „atașamentul față de procesul de reglementare politică a problemei transnistrene în baza respectării suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova”; condamnau „separatismul sub toate formele lui de manifestare”; se angajau reciproc „să nu sprijine mișcările separatiste” și să se abțină „de la orice acțiuni care ar cauza prejudicii suveranității, independenței și integrității teritoriale”. [20]

În dorința fermă de a depăși cât mai repede diferendul transnistrean cu o implicare mai activă a factorilor internaționali, în condițiile unei aversiuni generale a societății moldovenești față de controversatele modele de federalizare a țării ca posibile scenarii de reglementare a conflictului, V.Voronin inițiază în vara lui 2002 discuții largi și temerare pe marginea unor proiecte la baza cărora urma să fie pusă așa-zisa concepție de „fедераție asimetrică”. Potrivit proiectului în cauză, la pregătirea căruia au fost antrenați experți din partea Chișinăului, Tiraspolului, OSCE, Federației Ruse și Ucrainei, regiunea transnistreană urma să obțină prerogative caracteristice subiecților unor federații cunoscute dar nu în baza unui acord cu alți subiecți federali, ci a unui act constituțional care urma să fie aprobat în cadrul unui referendum. În rezultat, un proiect

de statut pentru Transnistria de acest gen a fost elaborat de către un grup de experți internaționali sub egida OSCE și prezentat în iulie 2002 la Kiev. Proiectul în cauză, care reprezenta un model de distribuire a prerogativelor între Chișinău și Tiraspol inspirat/preluat din Constituția Federației Ruse, a fost salutat în principiu de oficialitățile moldovenești dar respins de către administrația de la Tiraspol. [21] Din cauza abordărilor politice diametral opuse, curând au eșuat, de asemenea, și tentativele Chișinăului, care tindea spre „reintegrarea țării”, și Tiraspolului, care își dorea un „divorț civilizat”, de a înainta pentru discuții propriile planuri de depășire a diferendului transnistrean.

În astfel de circumstanțe, în noiembrie 2003 a apărut „Memorandumul cu privire la principiile de bază ale construcției de stat a statului unificat” care a avut o rezonanță puternică în „spațiu și în timp”. [22] Cunoscut și ca „Memorandumul Kozak”, după numele principalului său autor - Dmitri Kozak, persoana a doua în administrația președintelui rus V.Putin, acest nou plan rusesc a devenit cu timpul unul dintre cele mai controversate scenarii de reglementare a conflictului transnistrean, de care Moscova practic nu s-a dezis până în prezent. Conform prevederilor documentul în cauză, care, în esență, constituia o materializare a ideii „statului comun” lansată de Primakov, problema transnistreană urma să fie soluționată definitiv prin „transformarea organizării de stat a Republicii Moldova în vederea edificării pe principii federative a unui stat unic independent și democratic definit în teritoriul frontierelor RSS Moldovenești la situația din 1 ianuarie 1990”. Noul stat unic numit „Republica Federativă Moldova” includea doi subiecți federali „Republica Moldovenească Nistreană” și „Formațiunea teritorial-autonomă Găgăuzia”, urma să fie creat treptat într-o perioadă lungă de timp - până în anul 2020, conform unei constituții elaborate și adoptate în comun, și „bazat pe principiul unității teritoriului și principii unice de organizare a puterii de stat, a spațiilor unice de apărare (pentru perioada de tranziție), vamal, valutar-monetar”. Subiecții federației erau înzestrați cu prerogative extrem de largi, inclusiv dreptul de veto cu posibilitatea practică de a bloca adoptarea deciziilor în probleme cardinale, atât în parlamentul federal bicameral. cât și în alte structuri de stat. Chișinăul și Tiraspolul urmau să se adreseze Federației Ruse cu „propunerea de a oferi garanții de securitate” potrivit căruia Federația Rusă urma să desfășoare pe teritoriul viitoarei federații pe un termen până anul 2020, în baza unui acord bilateral moldo-rus, „forțe stabilizatoare pacificatoare cu un efectiv care nu va depăși cifra de 2000 de oameni”.

Prevederile „Memorandumului Kozak”, devenite curând cunoscute publicului larg, au provocat o adevărată furoare în societatea moldovenească, scandalizând totodată și comunitatea internațională. Forțele de opoziție din Moldova au format un front comun împotriva „Memorandumului Kozak” și în apărarea Constituției, încurajate și sprijinite de către instituțiile europene, OSCE, UE, Consiliul Europei și SUA. Acestea au criticat vehement, îndeosebi dreptul la veto oferit subiecților federali, care ar fi făcut viitorul „stat reintegrat” nefuncțional și neviabil, posibilitatea amplasării pe teritoriul acestuia a trupelor pacificatoare ruse pe un termen îndelungat, precum și negocierile purtate în secret pe la spatele altor actori internaționali interesați. Conștientizând riscurile politice serioase pe care și le asuma atât în plan intern, cât și extern, în ultimul moment, pe data de 24 noiembrie, cu o zi înainte de sosirea la Chișinău a președintelui Putin, președintele V.Voronin a decis să nu semneze documentul, la negocierea și parafarea căruia a participat personal. Pentru aceasta, V. Voronin a fost nevoit să înfrunte critici extrem de dure din partea Moscovei și a Tiraspolului care i-au reproșat îndeosebi faptul că a cedat în fața presiunilor Occidentului, dar mai ales contraofensiva politico-diplomatică și

economică declanșată asupra Republicii Moldova. „Criza școlilor” și „războiul căilor ferate” care au urmat după atacul structurilor de forță ale regimului separatist asupra școlilor moldovenești din regiune cu predare în baza grafiei latine și ocupării prin violență a proprietății „Căii ferate din Moldova” de pe malul stâng al Nistrului și mun.Bender, stoparea retragerii trupelor ruse de pe teritoriul Republicii Moldova și suspendarea participării reprezentanților Chișinăului în formatul de negocieri au ridicat o serie întreagă de obstacole serioase în procesul de reglementare pentru mulți ani înainte.

Pe acest fundal, în anul 2005 în procesul de reglementare a diferendului transnistrean au început să se manifeste mai activ Uniunea Europeană și Ucraina. Extinderea UE și instalarea frontierelor sale de est pe Prut, care s-a produs la 1 ianuarie 2007, a contribuit esențial la sporirea interesului Bruxelles-ului față de Republica Moldova și, implicit, față de conflictul transnistrean, perceput ca un focar periculos de tensiune pentru întregul continent. O dovadă elocventă în acest sens a servit semnarea în februarie 2005 a Planului de acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană și numirea în martie 2005 a Reprezentantului Special al UE pentru Republica Moldova. Planul de acțiuni conținea un compartiment special privind conflictul transnistrean și dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate cu Ucraina. [23] Ucraina, la rândul său, în virtutea situației sale geopolitice și a aspirațiilor crescânde de integrare euro-atlantică tindea să se manifeste tot mai pozitiv ca factor stabilizator și furnizor de securitate nu doar în regiune, ci și în Europa în întregime. Animate de acest mobil, autoritățile de la Kiev instalate la putere în rezultatul „revoluției portocalii” au hotărât să prezinte în mai 2005 la Chișinău, cu ocazia desfășurării summit-ului GUAM, un nou plan de reglementare a problemei transnistrene intitulat sugestiv „Reglementare prin democratizare”. În esență, noul plan ucrainean, cunoscut și ca „Planul Yushchenko”, reprezenta un scenariu de soluționare a conflictului în trei etape într-un termen restrâns, prin pregătirea și desfășurarea unor alegeri libere și democratice în organul legislativ regional sub o monitorizare riguroasă internațională. Astfel de alegeri trebuiau să conducă la legitimizarea autorităților de la Tiraspol cu care urma să fie negociat statutul special al acestei regiuni în baza respectării suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova, proiectul căruia urma să fie elaborat și adoptat de către Parlamentul moldovenesc. [24] În conformitate cu prevederile „Planului Yushchenko”, susținut de către autoritățile de la Chișinău și, cu anumite rezerve, de I.Smirnov, Parlamentul Republicii Moldova, în dezvoltarea proiectului ucrainean a adoptat practic în unanimitate la 10 iunie și, respectiv, la 22 iulie 2005, două apeluri cu privire la democratizarea și demilitarizarea regiunii transnistrene, precum și o lege „Cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)”. [25]

Manifestând disponibilitatea pentru dezvoltarea unei cooperări mai strânse, președinții celor două țări vecine au semnat la 2 iunie 2005 o scrisoare comună adresată conducerii UE cu rugămintea de a institui o misiune specială de asistență la frontieră în Moldova și Ucraina, precum și protocolul de rigoare prin care Republica Moldova a sprijinit aderarea Ucrainei la Organizația Mondială a Comerțului. În același spirit, la 30 decembrie 2005 prim-miniștrii Moldovei și Ucrainei au semnat o Declarație comună prin care cele două guverne s-au angajat să pună în vigoare protocolul încheiat încă în mai 2003 de către serviciile vamale, conform căruia accesul bunurilor pe teritoriile vamale ale celor două țări putea fi asigurat doar în baza rechizitelor vamale legale. [26] Astfel, demararea la 30 noiembrie 2005 a activității Misiunii EUBAM și aplicarea cu începere din 6 martie 2006 pe segmentul transnistrean al frontierei de stat moldo-ucrainene a

noului regim vamal, au schimbat cardinal situația în jurul Transnistriei. Antrenarea UE în soluționarea problemelor existente pe acest sector de frontieră și sporirea gradului de cooperare dintre UE, Republica Moldova și Ucraina în domeniul combaterii fenomenelor ilicite a contribuit vizibil la restabilirea controlului indirect al autorităților moldovenești asupra operațiunilor de export-import în regiunea transnistreană care constituiau una din sursele principale de venit pentru bugetul regimului de la Tiraspol dar și de îmbogățire a exponenților acestuia. În revanșă, liderii de la Tiraspol au refuzat să contribuie la promovarea „Planului Yushchenko”, aducând reproșuri Kievului pentru politica „părtinitoare” în favoarea părții moldovenești, iar Chișinăului - pentru tentativele de a „supune” Transnistria unei „blocade economice” și de a „impune” planul său propriu de soluționare a conflictului. În semn de solidaritate cu regimul de la Tiraspol, care în viziunea Moscovei s-a pomenit în fața unei „catastrofe umanitare”, Federația Rusă introduce în martie 2006 interdicții la importul de vinuri moldovenești pe piața rusă.

Între timp, s-au produs evoluții semnificative și în formatul de negocieri privind soluționarea diferendului transnistrean. Implicarea directă, la invitația Chișinăului și a Tiraspolului, începând din septembrie 2005, a Uniunii Europene și SUA în calitate de observatori în procesul de negocieri și extinderea formatului „pentagonal” la formula „5+2” a deschis perspective promițătoare în eforturile de identificare a unei soluții adecvate pentru conflict. Însă, din cauza comportamentului obstrucționist al reprezentanților regimului de la Tiraspol, sprijiniți de diplomații ruși, după cinci runde de negocieri în formatul „5+2”, în februarie 2006 acesta și-a suspendat ședințele formale. Eforturile întreprinse, inclusiv în cadrul contactelor directe și a dialogului moldo-rus la nivel înalt, precum și tentativele mediatorilor și observatorilor care s-au întrunit în repetate rânduri în formatul „3+2” cu scopul relansării procesului de negocieri în formatul „5+2” nu s-au încununat de succes. Nu au dat rezultatele scontate în acest sens nici consultările moldo-ruse care s-au desfășurat cu o intensitate deosebită în noiembrie 2006 - ianuarie 2007 la Moscova în cadrul cărora emisarii moldoveni nu au reușit să-i convingă pe partenerii lor ruși să accepte o concepție calitativ nouă de soluționare a conflictului transnistrean. Potrivit proiectului prezentat, aspectele politice (democratizarea și statutul special al Transnistriei), de securitate (demilitarizarea și statutul de neutralitate), economice (privatizarea și proprietatea rusească) și sociale (garanții pentru populația din Transnistria), legate de conflict urmau să fie negociate „în pachet” în cadrul formatului „5+2”. [27] Astfel, spre deosebire de proiectele anterioare, potrivit cărora reglementarea conflictului urma să fie înfăptuită treptat, pe etape, începând cu problemele social-economice și terminând cu adoptarea statutului special al regiunii, planul „în pachet” presupunea negocierea concomitentă a tuturor aspectelor conflictului conform principiului: „Nimic nu este convenit dacă nu este convenit totul”. O atare abordare pragmatică și temerară, care lua în calcul interesele tuturor părților interesate, inclusiv cele ale Federației Ruse, dar evita ideea de federalizare și conceptul „competențelor comune”, a fost sprijinită în principiu de către UE, SUA și Ucraina. Moscova, însă, a manifestat o atitudine mai degrabă refractară decât rezervată față de planul „în pachet” înaintat de Chișinău, etalându-și cu diferite prilejuri predilecțiile sale pentru „Memorandumul Kozak”.

Discuțiile care s-au desfășurat ulterior în diferite configurații pe marginea planului „în pachet”, care părea să fie cel mai rațional din toate câte au existat până la acel moment, nu au dat rezultate concrete. Modalitatea de soluționare a conflictului în cadrul formatului „5+2” era abordată în mod diametral opus: Chișinăul insista

consecvent asupra elaborării și adoptării statutului special al regiunii transnistrene în baza respectării suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova; Tiraspolul pleda cu aceeași tărie pentru „normalizarea relațiilor” dintre Transnistria și Republica Moldova în baza „realităților existente”, adică recunoașterea de fapt a statalității Transnistriei. Drept „argumente” în favoarea secesiunii erau invocate existența așa-zisului „popor transnistrean”, care ar avea „dreptul la autodeterminare”, existența Transnistriei ca „stat *de facto*”, precum și rezultatele „referendumului” din 17 septembrie 2006, potrivit cărora „majoritatea covârșitoare” a populației regiunii s-a pronunțat în favoarea „independentei” Transnistriei și „aderării ei ulterioare la Federația Rusă”. [28] În mod diferit era conceput și formatul în care urma să fie identificate soluțiile pertinente: în timp ce Chișinăul opta pentru purtarea negocierilor de rigoare în formatul „5+2”, de natură să asigure un compromis rezonabil și un echilibru de interese între toți actorii implicați, Tiraspolul insista asupra purtării negocierilor ca „parte egală” doar în formatul „1+1” (Chișinău-Tiraspol), sau în cel „trilateral” (cu participarea Moscovei), formatul „5+2” fiind considerat ca fiind unul „de consultări”. În astfel de circumstanțe actorii internaționali implicați, OSCE, UE, SUA și Ucraina, au sprijinit principiile promovate de către autoritățile moldovenești. În același timp, Federația Rusă, în calitatea sa de „mediator, pacificator și garant”, susținând generos pe toate căile regimul transnistrean și oferind cetățenie rusă locuitorilor regiunii, se arăta consecvent dispusă să „susțină orice înțelegere” asupra căreia Chișinăul și Tiraspolul vor conveni ca „părți egale”. [29]

În dorința de a stimula procesul de reglementare președintele Voronin lansează în octombrie 2007 o serie de inițiative privind întărirea încrederii și securității între cele două maluri ale Nistrului. [30] Elaborarea de către grupurile de lucru create în acest scop la Chișinău și Tiraspol și implementarea în comun a unor proiecte concrete în sfera social-economică, umanitară și de securitate, inclusiv cu concursul partenerilor internaționali, avea menirea de a contribui efectiv la sprijinirea populației și, în același timp, la crearea unor condiții propice pentru desfășurarea negocierilor de rigoare privind reglementarea politică a conflictului. În același context, Guvernul moldovean a tins să extindă asupra regiunii transnistrene programele naționale de asistență a populației, inclusiv a celor promovate de către comunitatea internațională donatoare. Printre acestea se înscria, în particular, oferirea unor garanții sociale populației, asigurarea gratuită a cetățenilor cu acte de identitate și acordarea întreprinderilor din regiune a preferințelor comerciale autonome oferite Republicii Moldova de către UE în martie 2007. [31] Contând pe un tratament reciproc, Chișinăul a insistat în permanență asupra ridicării tuturor obstacolelor din calea circulației libere a persoanelor și bunurilor între cele două maluri ale Nistrului, așa după cum era prevăzut în acordul moldo-rus din 1992, solicitând îndeosebi lichidarea punctelor de control instalate în mod arbitrar în Zona de Securitate și abolirea „taxelor de înregistrare” pentru persoane și a „taxelor vamale” de 100% pentru bunurile de pe malul drept. Inițial, liderii de la Tiraspol au considerat inițiativele în cauză drept o „acțiune de PR”, ulterior însă s-au arătat mai interesați de promovarea unor astfel de măsuri în sfera social-economică. În același timp, aceștia au respins cu desăvârșire propunerile privind demilitarizarea celor două maluri ale Nistrului. Drept alternativă, Tiraspolul promova cu tenacitate proiectele sale de „acorduri” cu privire la relațiile de „prietenie și cooperare”, „sistemul de garanții”, „nerecurgerea la forță” etc., concepute în esență ca tratate între doi subiecți de drept internaționali egali. [32] Astfel, viziunile Chișinăului și a Tiraspolului privind măsurile de întărire a încrederii și securității erau diferite. În timp ce autoritățile moldovenești concepeau măsurile respective într-o

legătură indisolubilă cu procesul de negocieri privind reglementarea politică a conflictului, administrația de la Tiraspol le trata ca pe un instrument în politica de consolidare a statalității transnistrene.

Evoluția situației din ultimii ani în jurul conflictelor din Balcani și Caucazul de Sud, noile tendințe în politica externă a Federației Ruse, inclusiv folosirea pârghiilor comerciale și „armei energetice” ca instrumente de presiune, recurgerea la forță pentru depășirea crizelor regionale, precum și aspirațiile Ucrainei și Georgiei de a adera la NATO au ridicat noi riscuri și sfidări în contextul reglementării transnistrene. Tentativa Kremlinului de a folosi cazul provinciei Kosovo ca „precedent” și „model universal” pentru soluționarea conflictelor teritoriale din Georgia pe calea intervenției armate și recunoașterii a Abhaziei și Osetiei de Sud în calitate de „state suverane și independente” au generat confuzii și dificultăți politice serioase în alte zone de conflict din spațiul ex-sovietic, inclusiv în jurul Transnistriei. Deși Chișinăul respinge cu fermitate orice analogii și paralele cu „precedentele” provinciei Kosovo și cel caucazian, acestea continuă să planeze ca niște „fantomе” deasupra Transnistriei. În astfel de circumstanțe, Republica Moldova s-a simțit încurajată de „Declarația Dumei de Stat cu privire la politica Federației Ruse față de Abhazia, Osetia de Sud și Transnistria”, adoptată în martie 2008 în rezultatul unor audieri parlamentare, prin care, spre deosebire de adresările entităților georgiene, cererea liderilor de la Tiraspol privind recunoașterea independenței Transnistriei practic a fost ignorată. [33] Aceștia însă nu s-au dezis de ambițiile secesioniste, continuând să promoveze cu o fermitate constantă politica de consolidare a statalității transnistrene, inclusiv prin revendicarea confirmării „înțelegerilor convenite anterior”, recunoașterea „egalității părților” și a „realităților existente”, renunțarea la „exercitarea presiunilor” și ridicarea „blocadei economice” în jurul Transnistriei, etc. În același context se înscriu și tentativele de a prezenta la masa negocierilor noi proiecte de „acorduri bilaterale moldo-transnistrene” și de a reanima scenariul vechi, precum este, bunăoară, cel privind „statutul amânat”. Elocventă în acest sens este opinia unuia dintre veteranii diplomației sovietice, Iulii Kviținski, exprimată în timpul audierilor menționate din Duma de Stat rusă, potrivit căruia „statutul amânat este statutul care încă nu este stabilit prin acorduri internaționale și hotărâri ale Consiliului de Securitate al ONU”, acesta însă este „calea care duce spre recunoașterea independenței” [34].

Noi complicații în eforturile de reglementare a conflictului transnistrean au apărut după întâlnirea de la Moscova din 18 martie 2009 a șefului statului moldovenesc V.Voronin cu liderul de la Tiraspol I.Smironov „în prezența președintelui Federației Ruse” D.Medvedev. [35] Declarația comună semnată în cadrul acestei întâlniri, ca și întâlnirea propriu-zisă percepută de unii ca o tentativă de subminare a negocierilor în formatul consacrat „5+2”, dezavantaja serios din punct de vedere politic atât Republica Moldova, cât și partenerii săi occidentali, UE și SUA. Potrivit prevederilor declarației în cauză, care puneau „conducerea Republicii Moldova și a Transnistriei” practic pe picior de egalitate fără a face careva referiri la suveranitatea și integritatea Republicii Moldova, Chișinăul și Tiraspolul se angajau să „continue contactele directe în scopul activizării procesului de negocieri” și să creeze, împreună cu ceilalți participanți, „condiții”, fără a fi specificate, pentru „relansarea cât mai grabnică a lucrului în formatul „5+2”. Indicațiile cu privire la „transformarea” actualei operațiuni de menținere a păcii într-o „operațiune de garantare a păcii sub egida OSCE după reglementarea transnistreană”, au provocat controverse serioase, fiind interpretate ca o schimbare de principiu a abordărilor în strategia de reglementare a conflictului transnistrean promovată de către conducerea Republicii

Moldova în ultimii ani, inclusiv vizând deciziile Summit-ului OSCE de la Istanbul cu privire la Moldova și prevederile Actului final al Tratatului FACE adoptate în noiembrie 1999.

Aflată în fața unor sfidări fără precedent, inclusiv cele generate de lupta politică acerbă în campania electorală din aprilie-iulie 2009 și de evoluția situației din regiunea transnistreană, elita politică moldovenească mizează mult pe sprijinul partenerilor săi occidentali, UE și SUA, fără de care eforturile de a depăși dificultățile cu care se confruntă țara nu au sorti de izbândă. Inspiră optimism în acest sens tendințele UE privind aprofundarea cooperării cu Republica Moldova în cadrul Parteneriatului Estic și imprimarea unei noi dimensiuni dialogului cu Federația Rusă în contextul inițiativelor Moscovei cu privire la edificarea unei noi arhitecturi de securitate în Europa. Identificarea rapidă a unei soluții pentru problema Transnistriei, sugerată de către cancelarul federal german Angela Merkel și președintele francez Nicolas Sarkozy, bunăoară, ar fi de natură să contribuie la crearea unei atmosfere propice pentru punerea în vigoare a Tratatului FACE adaptat, considerat ca un pilon al securității europene. [36]

Analiza paradigmei reglementării diferendului transnistrean ar fi una incompletă fără remarcarea contribuției aduse în acest sens de către diferiți exponenți ai societății civile din Republica Moldova, Ucraina, România și Federația Rusă. În ultimii ani, diferiți autori, fundații, ONG-uri și politicieni au prezentat în cadrul unor conferințe și mese rotunde, precum și pe paginile unor publicații diferite planuri, scenarii și proiecte privind soluționarea problemei transnistrene. Printre cele mai relevante contribuții în acest sens, se distinge strategia celor "3 D", elaborată în 2004 de către Institutul de Politici Publice din Moldova sprijinit de către 26 de ONG-uri, potrivit căruia democratizarea, demilitarizarea și decriminalizarea regiunii transnistrene ar constitui cheia necesară pentru soluționarea conflictului. [37] Idei și sugestii similare au fost formulate și în „Planul trilateral privind soluționarea problemei transnistrene” prezentat în 2006 de către un grup de experți moldo-ucraineano-român. [38] Controverse pasionate a provocat în 2004 așa-zisul „plan Belkovski”, după numele autorului acestuia, politologului rus Stanislav Belkovski, potrivit căruia cele două maluri ale Nistrului, în virtutea „rupturii civilizaționale dintre populația lor”, urmau să înfăptuiască un „divorț civilizat”, pentru a oferi posibilitatea „Moldovei de a se uni cu România, iar Transnistriei – de a deveni independentă”. [39] Conform unui scenariu propus mai recent, în 2009, de către ex-ministrul român de externe Adrian Cioroianu, împărtășit și de unii politicieni moldoveni, factorii politici și societatea civilă din Republica Moldova erau invitați să „mediteze serios la posibilitatea unei decuplări a Transnistriei din granițele statului pe o perioadă determinată, timp în care ea ar intra sub un mandat de protectorat cu garanții internaționale”. Cioroianu sugera UE să-și asume această „sarcină într-atât de dificilă” și să-și materializeze astfel propria sa „politică de vecinătate”. [40] După cum este și firesc, unele idei și sugestii raționale cuprinse în scenariile descrise armonizau cu planurile promovate de către diferiți actori implicați în negocierile oficiale pe marginea reglementării diferendului transnistrean. [41] În același timp, ideile neordinare, radicale și extravagante, care jenau și produceau disconfort politic au fost ignorate și respinse cu hotărâre de către negociatorii oficiali.

Concluzii și sugestii

În lumina analizei paradigmei reglementării conflictului transnistrean, răspunsul la întrebarea formulată în compartimentul introductiv al acestui articol ar putea fi unul simplu și tranșant. În pofida multiplelor premise pozitive, a planurilor rezonabile

înaintate, eforturilor depuse și implicării unor actori cu o pondere deosebită în afacerile internaționale, precum sunt Federația Rusă, Ucraina, UE și SUA, diferendul transnistrean nu a fost soluționat până în prezent din cauza caracterului său eminent geopolitic. Interesele imuabile ale Federației Ruse de a menține cu orice preț Republica Moldova în sfera sa de influență au determinat-o pe aceasta să pledeze mai degrabă în favoarea „înghețării” conflictului în jurul Transnistriei decât să sprijine o soluție de compromis care ar răspunde cât se poate de adecvat intereselor tuturor actorilor implicați.

Lipsa voinței politice necesare din partea Federației Ruse, care, în virtutea circumstanțelor cunoscute continuă să joace un rol crucial în această regiune, având în mâinile sale „cheile” principale de la reglementarea conflictului, a condiționat și ineficiența mecanismelor de pacificare și a formatelor de negocieri utilizate pe parcursul anilor în vederea depășirii crizei transnistrene. Refuzul Federației Ruse de a-și onora angajamentele asumate la summit-ul OSCE de la Istanbul privind retragerea completă a trupelor sale de pe teritoriul Republicii Moldova și stăruința de a-și perpetua prezența militară în această regiune, contribuie efectiv la favorizarea separatismului transnistrean. Asistența politică, economică, financiară, umanitară și morală acordată Transnistriei de către Federația Rusă de o manieră nedisimulată și, în același timp, aplicarea unor pârghii de presiune politică și măsuri de constrângere economică asupra Republicii Moldova, pune serios la îndoială calitatea ei de mediator imparțial în procesul de reglementare. În astfel de circumstanțe, comportamentul obstructionist, intransigent și ireconciliabil manifestat la masa tratativelor de către reprezentanții de la Tiraspol, deseori prezentat drept cauza principală a trenării procesului de soluționare a conflictului, este în realitate o derivare a politicii rusești.

Prin urmare, diplomația rusă, marcată de stereotipuri și veleități de sorginte neoimperială, prin sprijinirea și încurajarea regimului secesionist de la Tiraspol, folosirea exponenților acestui regim ca instrument de presiune și influență, promovarea unor planuri de reglementare și mecanisme de negocieri inconsistente, declinarea neîntemeiată a angajamentelor relevante asumate pe plan internațional și tendința de a-și satisface propriile preocupări de securitate din contul intereselor legitime ale partenerului său mai slab, a făcut să se spulbere așteptările nutrite de elitele politice moldovenești privind soluționarea cât mai grabnică și echitabilă a problemei transnistrene.

Eforturile întreprinse în vederea soluționării problemei transnistrene nu au dat rezultatele scontate și din cauza greșelilor metodologice, de natură tactică și strategică, comise de către autoritățile moldovenești pe parcursul anilor. Concesiile unilaterale serioase făcute de oficialitățile de la Chișinău, în dorința de a înfrunța veleitățile liderilor de la Tiraspol și de a-i încuraja pe aceștia să adopte o atitudine constructivă la masa de tratative, fără a obține reacții reciproce adecvate, au avut un efect invers. Respingând cu desăvârșire ideea compromisului și a reconcilierii, exponenții regimului de la Tiraspol au profitat din plin de avantajele obținute de pe urma concesiilor, în particular, de ștampilele vamale și de recunoașterea dreptului de a întreține relații externe în domeniul comercial-economic, de acceptarea conceptului de federalizare și de „stat comun”, de tratarea ca parte egală la negocieri etc., pentru a consolida practic toate structurile entității secesioniste transnistrene și a construi un stat *de facto*.

Schimbările remarcabile intervenite după revoluția portocalie în politica Ucrainei vis-a-vis de problematica transnistreană au alimentat puternic aspirațiile Chișinăului vizând obținerea unui sprijin considerabil în eforturile vizând restabilirea

suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova. În consecință, aportul noilor autorități de la Kiev în schimbarea calitativă a situației în jurul Transnistriei a fost într-adevăr unul impresionant, dacă se ia în considerare efectele pozitive ale lansării „planului Yushchenko” privind reglementarea conflictului transnistrean, instituirea Misiunii de asistență la frontiera moldo-ucraineană (EUBAM), precum și punerea în aplicare a înțelegerilor moldo-ucrainene în domeniul vamal care au contribuit la securizarea frontierei și la restabilirea controlului din partea autorităților moldovenești asupra întreg teritoriului vamal al țării. Însă tendința Kievului de a juca un rol pozitiv în reglementarea transnistreană avea limitele sale, condiționate de interesele geopolitice și persistența unor chestiuni sensibile în raporturile dintre cele două țări vecine. Astfel, același „sindrom geopolitic” și complexe naționale care stăpânesc politica externă a Ucrainei au constituit cele mai serioase impedimente în valorificarea deplină a potențialului acestei importante actor regional pentru depășirea crizei transnistrene.

Implicarea directă a Uniunii Europene și SUA în calitate de observatori în formatul de negocieri „5+2” și propunerile Chișinăului de a aborda „în pachet” în cadrul acestui format problemele principale legate de conflict, de rând cu inițiativele privind întărirea încrederii, au contribuit în sens pozitiv la schimbarea atmosferei generale în procesul de reglementare a conflictului transnistrean. Însă, în pofida caracterului promițător al dinamicii pozitive care s-a conturat în anii 2005-2006, acțiunile întreprinse de către acești doi dintre cei mai influenți actori internaționali s-au ciocnit din nou de rezistența Federației Ruse care a zădărnicit înregistrarea unui progres real în negocierile privind elaborarea statutului special al regiunii transnistrene.

În pofida dificultăților inerente, procesul de reglementare a conflictului transnistrean are perspective reale. Autoritățile moldovenești trebuie să persevereze în eforturile lor pentru atingerea obiectivelor propuse, folosind în acest sens mai rațional capitalul politic și experiența practică acumulată. Reluarea eventuală a reuniunilor în formatul „5+2” trebuie să fie orientată într-o direcție edificatoare, având drept finalitate soluționarea în baza unei abordări „în pachet” a problemei principale a conflictului și anume – elaborarea și adoptarea statutului special al regiunii transnistrene (Transnistriei) în baza respectării suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova. Soluționarea definitivă a problemei transnistrene trebuie să conducă la crearea unui stat funcțional și viabil care nu poate fi conceput pe principii federaliste.

O analiză pertinentă a experienței acumulate pe parcursul anilor, precum și învățămintele trase din aceasta, trebuie să conducă la înțelegerea necesității manifestării unei voințe politice ferme și temerare pentru adoptarea unor abordări de principiu noi în vederea schimbării stării de lucruri actuale și trasării direcțiilor prioritare pentru perspectiva apropiată. Totodată, Republica Moldova va trebui să se ghideze și în continuare de metodologia soluționării „în pachet” a problemelor-cheie - politice, economice, sociale, umanitare și de securitate legate de conflict, prin negocierea și aprobarea înțelegerilor de rigoare în formatul „5+2”. Doar o astfel de abordare rațională și pragmatică care ia în calcul interesele majore ale principalilor actori vizați, în special, a Federației Ruse, este de natură să stimuleze procesul de negocieri și să deschidă perspective promițătoare.

Este necesar de acționat cu mai multă insistență și abilitate pentru valorificarea mai eficientă a potențialului Ucrainei în vederea soluționării diferendului transnistrean. Pentru aceasta, autoritățile moldovenești ar trebui să coopereze mai strâns cu Ucraina pentru depășirea animozităților care mai persistă în raporturile bilaterale și să o sprijine în aspirațiile ei de afirmare ca lider regional și de integrare euro-atlantică. Astfel, Kievul

ar putea deveni un co-sponsor geopolitic valoros în promovarea unui proiect comun cu Federația Rusă și UE capabil să dezlege „nodul transnistrean”.

În acțiunile sale de mai departe, Republica Moldova va trebui să intereseze, metodic și cu inteligență, partenerii săi tradiționali implicați în formatul “5+2” în scopul reglementării cât mai grabnice a conflictului transnistrean care ar răspunde intereselor tuturor actorilor vizați. Contribuția UE și SUA în reglementarea transnistreană ar putea spori odată cu ridicarea statutului lor, de la observatori la mediatori, și atribuirii problematicii transnistrene unei importanțe mai mari pe agenda dialogului cu Federația Rusă, în vederea elaborării unor abordări comune în soluționării problemei în jurul Transnistriei și înlocuirii actualei operațiuni de menținere a păcii cu o misiune multinațională civilă cu mandat internațional. Asigurarea îndeplinirii pe deplin a deciziilor Summit-ul OSCE de la Istanbul privind retragerea completă a trupelor ruse de pe teritoriul Moldovei este de natură să contribuie substanțial la crearea condițiilor necesare pentru depășirea impasului în problematica Tratatului FACE și la stimularea procesului de reglementare a conflictului.

Sensibilizarea în continuare a organismelor internaționale vizate, îndeosebi a ONU, OSCE, UE, Consiliul Europei pe agenda cărora figurează și chestiunea transnistreană, este necesară pentru asigurarea condițiilor propice, inclusiv în domeniul edificării instituțiilor democratice, apărării drepturilor omului și demilitarizării, precum și obținerea sprijinului politic în vederea identificării soluțiilor adecvate pentru depășirea crizei transnistrene.

Promovarea consecventă a măsurilor de întărire a încrederii și securității, în particular, prin sprijinirea continuă a populației, stimularea dezvoltării întreprinderilor și promovării exporturilor din regiunea transnistreană, realizarea unor proiecte social-economice de anvergură inclusiv cu sprijinul comunitarii donatoare internaționale, este de natură să întărească legăturile dintre cele două maluri ale Nistrului și să încurajeze tendințele de restabilire a integrității Republicii Moldova.

În eforturile sale, autoritățile moldovenești trebuie să mizeze în continuare pe un sprijin cât mai larg din partea societății civile și a forțelor politice, fără de care politica de reintegrare a țării nu are sorți de izbândă. Ameliorarea continuă a situației social-economice, ridicarea nivelului de trai al populației și efectuarea unor transformări democratice cardinale în contextul politicii de integrare europeană ar spori, fără îndoială, atractivitatea malului drept pentru populația de pe malul stâng al Nistrului, catalizând în acest mod tendințele integraționiste. „Va trece puțin timp, - după cum mărturisește un exponent al opiniei publice din regiune, - și în cazul în care în locul unei Basarabii mizerabile pe celălalt mal al Nistrului locuitorii Transnistriei vor vedea o vitrină strălucitoare a Uniunii Europene, conflictul moldo-transnistrean va începe să se soluționeze de la sine”. [42]

Note:

1. Молдова: Легких решений нет. Доклад № 147 МГПК Европа 12 August 2003, http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/147_moldova_rus.pdf (31.08.2009); Молдова: региональные напряженные отношения в Приднестровье. Доклад № 157 МГПК Европа, 17 June 2004, http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/moldova/157_moldova_transdnestria_tensions_rus.pdf (31.08.2009); Неясное Будущее Молдовы. Доклад №175, Европа, 17 августа 2006, http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/moldova/175_moldova_s_uncertain_future_rus.pdf (31.08.2009); Dezghețarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova. Asociația avocaților orașului New York.

- Comitetul Special pentru Afaceri Europene, <http://www.justice.gov.md/upload/Raport%20Transnistria%20Meyer%20rus.doc> (31.08.2009); King, Charles. Post-soviet Moldova: A Borderland in Tranzition/Moldova post-sovietică: Un ținut de hotar în tranziție. Charles King. Ed. bilingvă. Iași: The Center for Romanian Studies, 1997. 118 p.; Chifu, Iulian. The brakethrough crisis of a quick solution in Transnistria / Iulian Chifu, Oazu Nantoi, Oleksandr Sushko. București: Curtea Veche, 2008; Serebrian, Oleg. Politosfera – Ed. 1. – Chișinău: Cartier, 2001, 272 p.; Idem. Geopolitica spațiului pontic – Ed. a 2-a rev. și act. – Chișinău: Cartier, 2006, 208 p.; Idem. Despre geopolitică – Chișinău, Cartier, 2009, 176 p.; Institutul “Ovidiu Șincai”. Raport de analiză politică: Transnistria evoluția unui conflict înghețat și perspective de soluționare. București, sept. 2005, http://leader.viitorul.org/public/555/ro/raport_romania%20on%20transnistria%5B1%5D.pdf (31.08.2009); Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии. Коппитерс Б., Эмерсон М., Хейсен М., Ковзиридзе Т., Нутчева Г., Точки Н., Валь М. С комментариями Попеску Н., Нодиа Г. Пер. с англ. 2005, 312 с.; Pro et Contra: 2006, сентябрь – декабрь, <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/> (31.08.2009); Reglementarea transnistreană: o soluție europeană / Igor Boțan. Chișinău: Arc, 2009, 88 p.; Феномен Приднестровья. 2-е изд. Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. Кишинев, 27 апреля 2004 г.; Думитру Мынзэрарь. Для федерализма в Республике Молдова не существует естественных предпосылок. 16 октября 2008. <http://old.azi.md/investigation?ID=51546> (31.08.2009); Idem. Молдова должна искать новую парадигму разрешения приднестровского конфликта. Часть первая. Переосмысление 26 октября 2008, <http://old.azi.md/comment?ID=51681> (31.08.2009); Idem. Молдова должна искать новую парадигму разрешения приднестровского конфликта. Часть вторая. Противодействие. 5 ноября 2008, <http://old.azi.md/comment?ID=51847> (31.08.2009).
2. Роль Российской Федерации в разрешении приднестровского конфликта. Семен Никулин, Владимир Соловьев Дмитрий Мынзэрарь. Часть первая - упадок СССР и заговор центра, 26 марта 2007 года. <http://politicalmoldova.wordpress.com/2007/03/>. Часть вторая - борьба элит и державные амбиции, 6 апреля 2007 года, <http://politicalmoldova.wordpress.com/2007/04/06/> (31.08.2009). Часть третья: двуличная дипломатия и выбор России, 23 апреля 2007 года, <http://politicalmoldova.wordpress.com/2007/04/> (31.08.2009).
  3. Dezghețarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova. Asociația avocaților orașului New York. Comitetul Special pentru Afaceri Europene, <http://www.justice.gov.md/upload/Raport%20Transnistria%20Meyer%20rus.doc> (31.08.2009).
  4. Mesaj al Președintelui RM, M. Snegur, adresat SG al ONU, B. Boutros-Ghali, în legătură cu amestecul Armatei a 14-a în afacerile interne ale RM, http://www.europa.md/upload/File/alte_documente/Mesaj%20lui%20Ghalli%2023%20mai%2092.doc (31.08.2009).
  5. Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в приднестровском регионе Республики Молдова от 21.07.92 г. Приложение приднестровское урегулирование (основ. док.) <http://www.niss.gov.ua/book/Perep/pril.htm> (31.08.2009).

6. Gribincea Mihai. Politica rusă a bazelor militare: Georgia și Moldova. Chișinău: Civitas, 1999, 207 p.; Idem: The Russian policy on military bases: Georgia and Moldova. Ed. Cogito, Oradea, 2001, 320 p.
7. Vezi: Mihai Gribincea. Op. cit.
8. CSCE 1994 Summit, Budapest, 5-6 December 1994, Budapest Document 1994, http://www.osce.org/documents/mcs/1994/12/4050_en.pdf (31.08.2009).
9. Report No. 13 by the CSCE Mission to Moldova, 13 November 1993, http://www.osce.org/documents/mm/1993/11/454_en.pdf (31.08.2009).
10. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, <http://www.presedinte.md/const.php?lang=rom> (31.08.2009).
11. Конституция Приднестровской Молдавской Республики. (Принята на всенародном референдуме 24 декабря 1995 года и подписана Президентом Приднестровской Молдавской Республики 17 января 1996 года. Действующая редакция в соответствии с изменениями, внесенными Конституционным Законом № 310-КЗИД от 30 июня 2000г.), <http://www.olvia.idknet.com/constit.htm> (31.08.2009).
12. Протокольное решение по разрешению проблем, возникших в области деятельности таможенных служб Республики Молдова и Приднестровья от 7 февраля 1996 г. Приложение приднестровское урегулирование (основ. док.), <http://www.niss.gov.ua/book/Perer/pril.htm> (31.08.2009).
13. Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем, 8 мая 1997 года, <http://www.olvia.idknet.com/memorandum.htm> (31.08.2009).
14. Совместное заявление Президентов Российской Федерации и Украины в связи с подписанием Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем от 6 мая 1997 г. Приложение приднестровское урегулирование (основ. док.), <http://www.niss.gov.ua/book/Perer/pril.htm> (31.08.2009).
15. Протокол согласованных вопросов 11 марта 1996 г. Приложение приднестровское урегулирование (основ. док.), <http://www.niss.gov.ua/book/Perer/pril.htm> (31.08.2009).
16. OSCE. Istanbul Summit, 1999. Istanbul Document 1999, http://www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf (31.08.2009).
17. Decret nr.46 din 15.05.2001 privind soluționarea problemei transnistrene, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=290505> (31.08.2009).
18. Протокол о взаимном признании действия на территории Приднестровья и Республики Молдова документов, выдаваемых компетентными органами Сторон. http://www.olvia.idknet.com/documenti_yr.htm
19. Илие Илашку освобожден из тираспольской тюрьмы. Тирасполь проявил политическую волю., <http://press.try.md/view.php?id=5473&iddb=Main> (31.08.2009).
20. Tratat de prietenie și cooperare între Republica Moldova și Federația Rusă. Semnat la Moscova la 19 noiembrie 2001. // Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-2002), Ed. of., vol. 29, Chișinău: Moldpres, 2002, p. 337.
21. Коммюнике делегации Приднестровской Молдавской Республики, <http://www.olvia.idknet.com/ol34-07-02.htm> (31.08.2009).

22. Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства (2003), "Меморандум Козака": Российский план объединения Молдовы и Приднестровья, <http://www.regnum.ru/news/458547.html> (31.08.2009).
23. Planul de acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, http://aap.gov.md/common/util/PlanulActiuniRM_UE.pdf (31.08.2009).
24. План урегулирования приднестровской проблемы (План Ющенко) // Сборник документов, относящихся к Совместному заявлению премьер министров Молдовы и Украины. Кишинев, 2006 г.
25. Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 117 din 10.06.2005 cu privire la inițiativa Ucrainei în problema reglementării conflictului transnistrean și la măsurile pentru democratizarea și demilitarizarea zonei transnistrene, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=307472> (31.08.2009); Legea Republicii Moldova Nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria), <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004> (31.08.2009).
26. Joint Declaration of the Prime-Ministers of Ukraine and the Republic of Moldova. Kiev, 30 December 2005, <http://www.eubam.org/files/300-399/304/Joint%20Declaration-301205-eng.pdf> (31.08.2009).
27. Декларация о принципах и гарантиях приднестровского урегулирования, <http://novaia gazeta.org.ru/index.php?newsid=721> (31.08.2009).
28. Обращение президента приднестровской молдавской республики и.н. смирнова к народу приднестровья по итогам общенародного референдума, <http://www.olvia.idknet.com/ol161-09-06.htm> (31.08.2009).
29. Vezi: Протокол по итогам рабочей встречи Заместителя Председателя Правительства Российской Федерации А.Д. Жукова с Президентом Приднестровья И.Н.Смирновым. Москва, 23 мая 2006 года, <http://www.olvia.idknet.com/ol131-05-06.htm> (31.08.2009).
30. Președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin: în reglementarea transnistreană nu trebuie să fie pauze, <http://www.presedinte.md/press.php?p=1&s=5372&lang=rom>, <http://www.presedinte.md/press.php?p=1&s=5457&lang=rom> (31.08.2009).
31. Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova Nr. 959 din 09.09.2005 Cu privire la măsurile de asigurare a confirmării cetățeniei și documentării populației din localitățile din stînga Nistrului (Transnistria). <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=305730> (31.08.2009); Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova Nr. 814 din 02.08.2005 Privind confirmarea garanțiilor principale pentru populația Transnistriei, <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=304892&lang=1> (31.08.2009).
32. Договор о дружбе и сотрудничестве между Республикой Молдова и Приднестровской Молдавской Республикой. Проект Приднестровской Стороны от 11 апреля 2008 года. <http://www.olvia.idknet.com/ol116-04-08.htm> (31.08.2009); Соглашение об основах системы гарантий в молдавско-приднестровском урегулировании. Москва, 18 марта 2009 года, <http://www.regnum.ru/news/1139474.html> (31.08.2009).
33. Заявление Государственной Думы о политике Российской Федерации в отношении Абхазии, Южной Осетии и Приднестровья, www.duma.gov.ru/index.jsp?ums_zayavlen/z_0308.html (31.08.2009).

34. «Отложенная» независимость» 13.03.2008, <http://www.rosbalt.ru/print/464804.html> (31.08.2009).
35. Совместное заявление, принятое по итогам переговоров Президента Российской Федерации Д.А.Медведева с Президентом Республики Молдова В.Н.Ворониным и главой Приднестровья И.Н.Смирновым, Барвиха, 18 марта 2009 года, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/0C29B78403398C46C325757D0056C04E (31.08.2009).
36. „La sécurité, notre mission commune”, Angela Merkel, Nicolas Sarkozy // Le Monde, 03.02.2009.
37. Strategia "3D" - de la "extremism" la consens? Oazu Nantoi, 3 noiembrie 2004. <http://www.e-democracy.md/comments/political/200411031/> (31.08.2009).
38. Plan trilateral pentru rezolvarea problemei transnistrene. București-Chișinău-Kiev, ianuarie 2006. <http://www.ipp.md/biblioteca.php?l=ro&idc=34> (31.08.2009); Reglementarea transnistreană: o soluție europeană / Igor Boțan. Chișinău: Arc, 2009, p. 31-32.
39. Станислав Белковский предложил Румынии Молдавию в обмен на Приднестровье. 11.06.2004. <http://www.lenta.ru/world/2004/06/11/romania/> (31.08.2009). Idem. Приднестровье в обмен на Бессарабию. 11.06.2004, <http://www.vremya.ru/print/100451.html> (31.08.2009).
40. Scenariile Foreign Policy România pentru R.Moldova: Decuplarea de Transnistria. Adrian Cioroianu 4 iulie 2009, <http://jurnal.md/article/18941/> (31.08.2009).
41. Pentru o reglementare europeană a conflictului transnistrean. Scrisoare deschisă a unui grup de reprezentanți ai ONG-urilor din RM, 7 iunie 2007.
42. Шведов Максим. Чего хочет Россия в Молдавии и Приднестровье? <http://ava.md/034-kommentarii/02886-chego-hochet-rossiya-v-moldavii-i-bridnestrove.html> (31.08.2009).

DEMOCRAȚIA ȘI BIROCRAȚIA: PROBLEMA CORELAȚIEI

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This article examines some problems of democracy and bureaucracy phenomena, emphasizing that the necessity of interpreting these phenomena is determined by the development and expansion of democracy in contemporary societies, and bureaucracy of all social activity areas. It is given a particular attention to correlation's analysis between democracy and bureaucracy in contemporary society. These and other problems are addressed in the context of Europeanization of Moldovan society and European options of the Republic of Moldova.

Problematika democrației ca fenomen și a democratizării ca proces a fost și rămâne una permanentă în științele politice, începând cu Aristotel (fondatorul politologiei tradiționalele) și cu N. Machiavelli (fondatorul politologiei moderne) și ajungând la teoreticienii politici contemporani (R. Aron, M. Duverger, R.A. Dahl, T. Parsons, A. Toffler, A. Lijphart, D. Bell, R.K. Merton, S.M. Lipset, C.R. Mills, M. Voslenski, M. Djilas și mulți alți autori de referință). Această dinamică în interpretarea problematicii date, împletită cu moștenirea liberală, a dus la configurarea, în lumea occidentală cu economie capitalistă, a experiențelor așa-numitelor regimuri „liberal-democrate”.

Potrivit lui Aristotel (384-322 î. Chr.), democrația comportă o definiție normativă și una descriptivă. Pe de o parte, democrația este guvernarea celor mulți și săraci, opusă atât aranjamentului constituțional oligarhic, ai cărui titulari sunt cei puțini și bogați, cât și celui monarhic, în care puterea aparține unei singure persoane. Pe de altă parte, pentru Aristotel, democrația are, ca și celelalte două moduri de guvernare, atât merite, cât și inconveniente. De aceea el stabilește că preferabilă este întotdeauna guvernarea mixtă, care combină virtuțile democrației cu cele ale monarhiei și oligarhiei, eliminând în același timp defectele celor trei moduri de organizare a puterii. De fapt, gânditorul grec neacceptând regimurile politice democratice, care conduc la polarizarea societății (în bogați și săraci), le identifică în lucrarea sa de filosofie politică „Politica” drept o sursă de instabilitate politică și imprudență.

Modelul aristotelic, care considera ca fiind, în cele din urmă, formele de guvernământ cele mai indicate formele „mixte”, va fi acceptat în repetate rânduri de gândirea occidentală. La fel, cu anumite rezerve față de guvernarea democratică, se plasează în epoca Renașterii și N. Machiavelli (1469-1527), primul teoretician al politicii, care în lucrarea „Discursuri la prima decadă a lui Titus Livius” (1517) afirmă că nu întotdeauna cei care au dreptul să guverneze știu să o facă. În altă lucrare, „Principele” (1513), gânditorul renascentist caută o corelație optimală între cârmuitor și popor, găsind-o în puterea forte. În același timp, el condamnă puterea tiranică care desfrânează deopotrivă și conducătorii, și masele [1].

Pentru M. Weber (1864-1920), fondatorul sociologiei politice a sec. al XX-lea, democratizarea nu însemna nici redistribuirea puterii în favoarea maselor și nici un control asupra sferei politice din partea societății. Astfel de idei erau iluzorii în secolul birocratizării. Democrația însemna, în primul rând, un mod de selectare a liderilor prin sufragiul general care le conferea legitimitate, și, în al doilea rând, o transformare a

organului legislativ într-un forum de discuție a politicii și un mecanism de eliminare a liderilor care au pierdut încrederea. Deci democrația nu este un scop în sine, ci un mijloc pentru a-i obliga pe toți să respecte legile, precum și pentru atragerea populației la treburile publice ale statului. La fel, el mai subliniază faptul că problema principală rezidă în guvernarea democratică a societății, în relația reciprocă între lider – stat – mase [2], lansând o viziune proprie asupra puterii birocratice, la care vom reveni mai jos.

La începutul sec. al XX-lea cuvântul „democrație” a ajuns să fie unul din cele mai populare printre politicieni, teoreticieni și lideri de opinie. Bunăoară, este cunoscută sintagma lui Tomáš Masaryc (sociolog și filosof ceh, primul Președinte al primei Republici Cehoslovace după Primul război mondial, 1918-1935), precum că „mai bună formă de guvernare decât cea democratică nu avem”. Nu mai puțin este cunoscut și celebrul discurs ținut în noiembrie 1947 în fața Camerei Comunelor de Winston Churchill (Prim-ministru al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord între 1940-1945 și 1951-1955, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1953), după care „nimeni nu pretinde că democrația ar fi perfectă sau atotștiutoare. Într-adevăr, s-a spus că democrația este cea mai rea formă de guvernământ cu excepția tuturor formelor încercate de-a lungul timpului”. Definiția lui Churchill nu este singura din acest punct de vedere. Friedrich Hayek (economist și filosof politic austriac, Laureat al Premiului Nobel pentru Economie în 1974), spre exemplu, în lucrarea sa cunoscută „Drumul spre servitute” demonstrează că la putere acced nu chiar cei mai buni, iar practica social-politică istorică și recentă a societăților o demonstrează cu prisosință. Astăzi nu este nici o mișcare politică importantă care nu ar pretinde la înfăptuirea democrației, care nu ar folosi acest termen în realizarea scopurilor sale adesea foarte îndepărtate de democrație.

Dacă în sec. al XIX-lea atenția teoreticienilor democrației s-a îndreptat spre garantarea libertăților și drepturilor fundamentale ale cetățenilor, astfel încât acest curent de gândire a fost concentrat asupra aspectelor juridico-formale ale democrației, atunci autorii contemporani ai teoriei politice scot în evidență diverse probleme ale permanenței democrației ca sistem politic. Guy Hermet, spre exemplu, analizând numeroasele *tabu*-uri pe care le implica modelul democratic pluralist, urmărește traiectoriile sinuoase ale devenirii democratice a societății occidentale, paradoxurile regimurilor reprezentative, precum și matricele democrației pluraliste [3]. Pentru ca democrația să poată funcționa, membrii societății trebuie să dețină o cultură politică specifică. În absența acesteia, arată unii cercetători, democrația nu poate supraviețui, instituțiile democratice nefiind suficiente [4].

Care sunt factorii care influențează apariția unui regim democratic, îi determină stabilitatea, sau sînt cauză a răsturnării sale? Încercarea de a da un răspuns acestor întrebări a condus pe mai mulți cercetători la considerarea unor factori culturali, alături de cei instituționali, politici și economici, drept o posibilă parte a explicației. Mai recent, căderea regimurilor comuniste, ritmul foarte diferit al democratizării în societățile din spațiul post-sovietic, menținerea crizei economice și tensiunilor politice în unele țări ale CSI sunt doar câteva evenimente și procese care mențin ridicat interesul pentru studii acestor și altor probleme referitoare la tranziția democratică [5].

Alți teoreticieni, ținând cont de mai multe probleme cu care se confruntă societatea contemporană, inclusiv posibila ruptură între conținutul și forma unei democrații, au pus problema criteriilor democrației contemporane în baza cărora să se poată judeca gradul dezvoltării democratice a sistemului politic și a regimului politic a unei societăți. Printre acestea criterii ar fi autonomia subsistemelor unor societăți (relația dintre autoritățile publice centrale și ale celor locale), controlul puterii politice (separația

puterii, mecanismul electoral etc.), competiția pentru putere etc. Referindu-ne la ultimul criteriu enunțat, după R.A. Dahl, trebuie ținut cont de faptul că orice politică aduce în prim-plan o elită care reprezintă o parte a membrilor societății. Competiția grupurilor pentru putere este exprimată de competiția grupurilor elitare. O guvernare democratică, arată el, se va caracteriza printr-un număr mare de grupuri și o luptă corespunzătoare între elite ce le reprezintă interesele în cadrul puterii sau în afara acesteia. Încercând să facă o inventariere a definițiilor democrației, ca formă de guvernământ, regim politic și mod de viață, cunoscutul politolog american introduce în circuitul științific termenul „poliarhie”, prin care se înțelege o formă de guvernare caracterizată prin exercitarea puterii de către majoritatea cetățenilor, opusă monarhiei sau oligarhiei [6]. Concepția poliarchică este, de fapt, o variantă (neo)elitistă, am spune noi, una ideală a democrației pluraliste, ce pune accent pe pluralismul intereselor, grupurilor și organizațiilor, pe competiție și șansa lor de a cuceri, exercita sau influența puterea. Pornind de la raportul dintre ideal și real în democrație, de la anumite inconsecvențe în funcționalitatea democrației în societățile contemporane, el arată că ea implică anumite „paradoxuri ale democrației”. În prezent, diferențele și similitudinile între aceste două accepțiuni ale democrației, empirică și ideală, fac dificil definițiile globale ale conceptului.

O bună parte din autori evidențiază avantajele democrației (având drept bază următoarele elemente: participarea efectivă a populației la procesul de luare a deciziilor; prezența unor elite care guvernează societatea cu sprijinul acesteia, guvernare ce presupune responsabilitate și limite; prezența mai multor forțe politice legal recunoscute care luptă pentru acapararea puterii politice; structurarea unei ideologii bine definite; organizarea instituțiilor statului pe principiul separației puterilor în stat și structurarea relațiilor dintre acestea; existența unor principii care stau la baza democratizării, cum ar fi principiul descentralizării, principiul autonomiei locale etc.; specificarea exhaustivă a unor drepturi și libertăți fundamentale; economia de piață unde liberul schimb duce la o dezvoltare economică ș.a.), dar și dezavantajele regimului democratic (printre care existența unui aparat birocratic puternic prin distribuția de posturi publice în scopul recrutării sau fidelității clientelei politice; extinderea corupției și altor fenomene negative contemporane ce împinge sistemul comunicării politice către disimulare), precum și neajunsurile democrației clasice (limitarea claselor sociale, astfel încât, asemănător cu democrația antică, democrația nu se bazează pe majoritatea cetățenilor și de aceea ea nu este puterea poporului în întregul sens al cuvântului; formalitatea în realizarea unor principii și mecanisme democratice și ca urmare transformarea democrației din puterea poporului în întrecerea „sacilor cu bani”; lipsa conexiunii dintre democrație și procesele economice și sociale duce la sporirea conflictelor sociale și nu satisface astfel interesele vitale ale cetățenilor; limitarea cetățenilor în participarea la viața politică a statului etc.).

La drept vorbind, democrația este în esență elitistă, selectivă și pragmatică. Participarea la exercițiul puterii presupune selecția celor angajați în actul de deliberare și decizie în funcție de nivelul, calitatea și specializarea aleșilor. În același timp, democrația reprezintă cadrul în care principiul statului de drept trebuie să devină o realitate în orice societate, iar în același cadru trebuie să se înscrie și funcționarea birocrăției. Birocrația, descrisă și concepută de M.Weber ca un instrument necesar organizării raționale și funcționării eficiente a societății moderne, s-a transformat în timp într-un factor disfuncțional și perturbator al mecanismului social.

Sistemele democratice care sunt întâlnite în zilele noastre își au rădăcinile către sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea sub influența directă a liberalismului, care pentru prima dată în istoria gândirii politice a separat individul de

societate și stat, împărțindu-le în două sfere autonome: statul și societatea civilă. Patria ideilor liberale, din motive bine cunoscute, a devenit Anglia. Astfel, J.St. Mill, filosof britanic și unul dintre cei mai influenți gânditori liberali ai sec. al XIX-lea, este printre primii gânditori care în lucrările sale devenite clasice („Despre libertate” și „Meditații asupra guvernării reprezentative”) a subliniat contradicția dintre birocrație și democrație. Definind birocrația ca o guvernare a unor conducători de profesie, el o considera drept o amenințare la adresa libertății și a formelor reprezentative de guvernare. De fapt, toți gânditorii liberali ai sec. al XIX-lea (J. Bentham, B. Constant, A. de Tocqueville, W. von Humboldt, L. von Stein etc.) utilizau termenul „birocrație” pentru a desemna un tip special de sistem politic, ce indica un sistem în care funcțiile ministeriale erau ocupate de funcționari de profesie, de regulă, responsabili în fața monarhului ereditar.

Consolidarea democrației în societățile contemporane și birocritizarea tuturor sferelor vieții sociale au determinat necesitatea interpretării teoretice a acestor două fenomene, a corelației dintre democrație și birocrație. Majoritatea autorilor consacrați în problematica dată constată că în toate sistemele politice bazate pe organizații sociale și proceduri birocratice se înregistrează o tendință constantă spre autonomizarea corpului de funcționari publici și spre transformarea acestuia într-o categorie distinctă, care tinde să-și reproducă și să-și impună propriile interese prin intermediul exercițiului puterii și nu a discursului politic, cum o fac actorii politici.

Termenul „birocrație”, ca, de altfel, și termenul „democrație” [7], imprimă, de asemenea, câteva înțelesuri diferite. Termenul „birocrație”, lansat de *fiziocratul* și liberalul *Jean C.M.V. de Gournay* (1712-1759) pentru a denunța faptul că interesele publice au fost subordonate intereselor funcționarilor care au instituit astfel o nouă modalitate de guvernare, are următoarele semnificații: 1) sistem de administrare, realizată pe o bază permanentă în conformitate cu anumite reguli de profesioniști exersați; 2) sistem de guvernare, în care pozițiile executive de frunte sunt ocupate de administratori de profesie și nu de reprezentanți aleși și 3) corp de administratori de profesie, considerat grup social distinct cu anumite interese și orientări valorice.

Termenul în cauză este utilizat și în accepție peiorativă, indicând viciile caracteristice unei administrații birocratice: rutina, insensibilitatea, inerția, ineficiența, secretomania, îngâmfarea, agresivitatea, interesul personal și alte neajunsuri care comportă o încărcătură emoțională, asociate criticării aspre a unei administrări și/sau guvernări neadecvate și agenților ei. Nuanțele peiorative sunt obișnuite și în utilizarea cotidiană a termenului, inclusiv și în referiri ironice, astfel cunoscându-se și mulți critici ai birocrației. Istoricul și scriitorul englez *Cyril Parkinson* în lucrarea „Legea lui Parkinson” (1957) [8] vede rădăcinile fenomenului permanentizării birocritizării aparatului administrativ prin orientarea socio-psihologică a funcționarului, iar psihologul social american *Warren Bennis* prevede un eșec al birocrației privind incapacitatea acesteia de a face față situațiilor neprevăzute și de a-și consolida obiectivele individuale și organizatorice [9].

Cea de-a doua dintre semnificațiile enumerate mai sus a fost cea mai răspândită la autorii din sec. al XX-lea, care puneau în contrast birocrația („conducerea de către birou”) cu sistemele de guvernământ reprezentativ, iar prima îi aparține lui *M. Weber* și rămâne drept referința principală în științele socio-umane ale sec. al XX-lea. În lucrarea sa fundamentală „Economie și societate” (apărută postum în 1922) el prezintă problematica birocrației într-un mod sistemic, subliniind, în special, faptul că birocrația este cea mai rațională formă de exercitare a puterii, mai ales în statul care funcționează pe principii de drept. Potrivit sociologului german, elita birocratică a înlocuit-o pe cea

aristocratică. Puterea voluntaristă (bazată pe capricii, sentimente, prejudecăți ale purtătorilor acesteia) și, prin urmare, puterea imprezvizibilă, este înlocuită cu guvernarea experților care iau decizii optime, cu puterea bazată pe norme și proceduri impasibile, pe o disciplină rigidă. Cu alte cuvinte, administrația irațională se înlocuiește cu una rațională [10].

În definiția de birocrație M. Weber a încercat să identifice caracteristici comune pentru toate sistemele administrative moderne (ierarhie, consecvență, impersonalitate, cunoștințe speciale ș.a.). Raționalitate, eficiență, reglementare strictă, diviziunea muncii de conducere, impersonalitate sunt considerate ca fiind un ideal al activității de organizare a sistemului administrativ. Aceste trăsături reprezintă în fond „tipul ideal” al birocrației [11]. El a subliniat faptul că aceasta din urmă întrușchipează dominația legii și nu a oamenilor, iar administrația birocratică înseamnă exercitarea controlului pe bază de cunoștințe, ceea ce determină ca această administrație să devină o organizație, un sistem rațional de conducere, de gestionare a treburilor publice. Concepția weberiană a „raționalității” imprimă, desigur, atât aspecte pozitive, dar și neajunsuri, principalul constând în faptul că limita de raționalitate în mijloacele folosite în procesul de administrare conduce la deprecierea acestora și transformarea lor în opusul său – în obiective iraționale.

De fapt, lui M. Weber îi aparține o concepție diametral opusă concepției marxiste asupra rădăcinilor apariției birocrației și posibilităților depășirii puterii birocratice. Dacă abordarea marxistă face parte din cadrul teoriei generale a dominației de clasă și a luptei de clasă, în același timp paradigma birocratică weberiană se află în strânsă legătură cu teoria generală despre tipologia dominației politice (fiind vorba de trilogia dominației puterii în societatea umană: dominația tradițională, care predomină în trecut, în societatea tradițională; dominația charismatică și dominația rațional-legală, identificată cu cea birocratică, model care predomină în societatea contemporană) și rolul cunoștințelor speciale în societatea industrială.

În general, pentru ambele abordări este comună ideea că birocrația este un aparat de dominație, cu excepția că marxștii examinau acest aparat ca instrument al dominației politico-militare într-o societate exploatare. Weber vedea în aceasta aspectul organizațional al dominației care asigură integritatea funcționării societății industriale moderne. Ambele concepții se mai apropie și prin aceea că puterea grupurilor sociale și ale organizațiilor reiese din rolul pe care acestea le joacă în procesul istoric, însă paradigmele în cauză interpretează în mod diferit locul birocrației ca grup social în procesul evoluției societății umane.

Teoriile expuse analizei se mai deosebesc și prin viziunea asupra problemei puterii birocrației. Pe de o parte, concepția „raționalistă” weberiană reflectă punctul de vedere al elitelor liberale, nebirocratice, care consideră că sporirea puterii birocratice amenință valorile lor și, în special, valorile libertății personale, diminuând astfel posibilitățile activității creatoare a individului în sfera economică și ale personalităților deosebite, ale liderilor. Din acest punct de vedere, rezolvarea problemei puterii birocratice constă în crearea mecanismelor de asigurare a controlului asupra birocrației de către elitele nebirocratice. Pe de altă parte, doctrina marxistă reflectă punctul de vedere al clasei muncitoare care este supus unui control de sus, din partea birocrației de stat și din industrie. De aceea rezolvarea problemei puterii birocratice rezidă în transformarea radicală a structurilor administrative în cadrul societății fără de clase, care ar permite asigurarea unui control democratic riguros de jos. Precum se vede, fiecare din aceste abordări întrușchipează diferențe semnificative în analiza istorică și sociologică a fenomenului birocrației, o

anumită poziție socială și politică a autorilor în această problemă, reflectând în așa fel diferite valori politice împărtășite de aceștia: pentru K. Marx – socialismul proletar, iar pentru M. Weber - elitismul liberal.

Teoriile moderne și contemporane despre democrație diferă și prin interpretarea corelației dintre democrație și birocrație, a cauzelor menținerii și agravării birocrațismului în societatea umană. Spre exemplu, teoreticienii elitismului clasic, avându-i ca patriarhi pe V. Pareto, G. Mosca și R. Michels, au susținut fiecare că au formulat o teorie științifică care ar demonstra că guvernarea de către o elită restrânsă a restului societății (a maselor) este inevitabilă. Esența acestei teorii o constituie organizarea și conducerea societății de către o elită socială, de un grup, o clasă sau un partid, de persoane predestinate și înzestrate cu calități deosebite, extraordinare. Țintele imediate ale doctrinarilor clasici ai elitelor erau îndreptate atât împotriva teoriei marxiste a conceptului de clasă socială, cât și împotriva teoriei democrației liberale. Atacurile simultane ale elitariștilor împotriva marxismului și a democrației liberale dovedeau că doctrinele lor erau adoptate într-un fel sau altul de către ideologii fasciști europeni din anii '20 și '30 ai sec. al XX-lea [12].

Viziunea elitistă a teoriei clasice politice a dus la reinterpretarea democrației ca o modalitate de selectare și recrutare a deținătorilor puterii, inclusiv a birocraților. Astfel, R. Michels (1876-1936), arătând că tendințele birocrațice sunt intrinseci unor mari organizații, cum sunt partidele politice, și că ele duc la consolidarea „oligarhiei de partid”, descrie fenomenul creșterii puterii conducătorilor politici prin birocrațizarea organizațiilor pe care le dirijează, formulând astfel cunoscuta „lege de fier a oligarhiei”. De la acțiunea „legii tendințelor oligarhice” el ajunge la o altă concluzie referitoare la posibilitățile existenței guvernării democratice și a democrației în general. În cel mai bun caz, democrația constă în competiția dintre organizațiile oligarhice. În societățile moderne apare o tensiune crescândă între extensia birocrației și dezvoltarea democrației. Ultima solicită participarea directă la luarea deciziilor a unui număr tot mai mare de persoane, ceea ce nu este posibil decât prin extinderea controlului birocrațic în organizațiile politice (de exemplu, în partide sau uniuni sindicale) și prin concentrarea puterii în mâinile unui grup mic de conducători, de birocrați.

Fenomenul oligarhiei, fiind explicat psihologic (din perspectiva psihologiei maselor și psihologiei organizației) și organizațional (prin prisma legilor structurii organizației), este conceptualizat de R. Michels și în contextul negării posibilității existenței guvernării democratice. El motivează cauzele imposibilității înfăptuirii democrației prin existența a trei tendințe: esența omului (calitățile psihice ale maselor), particularitățile luptei politice (confruntarea grupurilor elitare pentru pozițiile puterii) și specificul dezvoltării organizațiilor (legile structurii organizației). Aceste tendințe, precum și unele considerente tehnice în realizarea democrației (mitingurile mari și alte manifestări de masă tind să adopte decizii fără numărătoarea voturilor exprimate și evidența diverselor opinii) direcționează democrația spre oligarhie, conduc la apariția și afirmarea minorității dominante și active, a elitei conducătoare. Deci democrația, conchide Michels, întâmpină o contradicție irezolvabilă: ea este străină naturii umane și, în același timp, conține un nucleu oligarhic.

La rîndul său, G. Mosca (1858-1941) pune la îndoială termenul „democrație”, pentru că conducerea publică se află în mâinile minorităților dominante (a elitelor), de care, conștient sau inconștient, ține cont majoritatea condusă (masele). El susținea că toate puterile politice sînt oligarhice, văzând în guvernarea parlamentară reprezentativă „o formă degenerată a democrației”. Potrivit sociologului italian, la Aristotel democrația

era, de fapt, aristocratică pentru un număr mai mare de membri ai societății. Astăzi însă democrația este un camuflaj al puterii minoritare, al democrației „plutocratice”. Deci el considera democrația drept o utopie, un miraj, în goană după care masele incompetente devin un obiect de manipulare din partea demagogilor și astfel masele croiesc calea dictaturii în varietățile ei contemporane (socialismul și fascismul).

Inițiatorii reformării elitarismului în direcția apropierii acestuia de teoria democratică clasică sînt considerați Karl Mannheim (1893-1947), precum și eminentul economist, istoric și sociolog Joseph Alois Schumpeter (1883-1950). Acești doi cercetători reformatori au încercat să demonstreze faptul că elitarismul și democrația, în anumite condiții, sînt compatibile. J. Schumpeter, susținând că există democrație acolo unde se obține puterea printr-o luptă care are drept scop votul poporului, era adeptul unei teorii elitiste a democrației. El oferă în lucrarea sa fundamentală „Capitalism, socialism și democrație” (1942) o teorie revizuită a democrației care îi completează analizele economice și istorice asupra capitalismului [13], arătând că democrația politică trebuie înțeleasă în analogie cu lupta concurențială și bazată pe interes a piețelor economice, unde procesul politic este privit ca un proces de piață, în care votanții reprezintă cererea, iar birocrații și politicienii, oferta. În contradicție cu ceea ce el denușește „doctrina clasică” a democrației, în care acest regim este înțeles ca depinzînd de o noțiune comună a binelui obștesc, Schumpeter a re-elaborat acest concept ca să semnifice un „aranjament instituțional pentru a se ajunge la decizii politice în care indivizii capătă puterea de a decide prin intermediul unei concurențe pentru votul publicului”. Lăsînd pe seama elitelor autonome responsabilitatea deciziilor politice, democrația este văzută de el ca fiind compatibilă cu instituțiile birocratice, politice și economice, astfel încît democrația este înțeleasă într-un sens limitat. Pe aceeași linie s-a situat și gîndirea lui K. Popper sau a lui H. Kelsen.

Altfel spus, tradiția weberiană a fost continuată de teoreticienii de orientare (neo)elitistă, astfel încît teoriile democrației contemporane sunt diferite unele de altele și prin strategiile pe care le preconizează pentru funcționalitatea democrației și deci depășirea problemei puterii birocratice. Autorii concepțiilor elitismului democratic (R. Dahl, S. M. Lipset, O. Sigler, H. Lasswell, G. Sartori, P. Bachrach etc.) [14], care continuă să îmbine elitarismul cu valorile instituțiilor democratice, subliniază rolul liderilor politici de a oferi o serie de măsuri menite să asigure controlul politic asupra birocrăției, cum ar fi desemnarea pe cale politică a celor mai înalți funcționari guvernamentali sau numirea de consilieri politici pe lângă miniștri. Totodată, părtașii guvernării deschise pledează în favoarea accesului public la documentele guvernamentale, invocînd argumentul că miniștri, ca și administratorii, nu sînt cointeresați la deschiderea și transparență instituțiilor sale. La rîndul lor, teoreticienii democrației plebiscitare se pronunță pentru implicarea mai largă a publicului de a monitoriza activitățile de administrare și de influența pe acesta la nivel local în supravegherea și influențarea administrației la nivel local, bazîndu-se pe ideea că nu se poate face o separație între caracterul (natura) politicii și modul (mijloacele) ei de aplicare. Ca urmare a birocratizării statului, partidelor politice și altor actori s-a redus importanța Legislativului, iar acesta din urmă își pierde o parte din funcțiile sale, pentru că grupurile de interes și/sau grupurile de presiune, intrînd în contact cu ministerele de resort respective și cu alți agenți structuri guvernamentali, influențează direct puterea executivă. Desigur, aceste poziții teoretice nu se exclud reciproc, dat fiind că exigențele unui sistem de administrație democratică fac parte dintr-un model general al birocrăției.

Majoritatea autorilor după Weber (B. Rizzi, M. Crozier, R. Bahro, P. Blau, R. Downs, A. W. Gouldner, A. Touraine, A. Bendix, D. Beetham, A. Downs etc.), simțînd

necesitatea unor derogări de la modelul său birocratic strict, încearcă să țină cont de contextul în care funcționează un sistem administrativ și/sau un sistem de guvernare contemporan și de scopurile pe care le servește. Astăzi reprezentanții științelor umaniste caută în mod diferit să adapteze teoria weberiană clasică a birocrației la realitățile sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea, existând astfel și dezacorduri în abordarea acestei probleme. Astfel, sociologii sunt interesați de birocrație ca de o categorie socială reprezentativă, membrii căreia sunt uniți prin anumite interese de grup și orientări valorice. La rândul lor, economiștii văd în birocrație un contrast fundamental între principiile acesteia și cele ale pieței, căci piața reprezintă sfera concurenței, a dinamismului și a libertății de opinie, pe când birocrația înseamnă monopol, stagnare și constrângere în activitatea agenților economici. Unii sociologi și politologi divizează concepțiile despre birocrație în două părți: concepții pre-weberiene (specifice și astăzi conștiinței cotidiene – biocratul este acela care amână rezolvarea unei probleme, fapt menționat și mai sus) și concepții weberiene, sau științifice (în modelul ideal al birocrației, conform terminologiei lui M. Weber, este vorba despre un sistem optimal al diviziunii muncii în sfera administrării).

Așadar, în cadrul teoriei politice găsim mai multe controverse în abordarea fenomenului democrației și a fenomenului birocrației, inconveniente în interpretarea procesului democratic. Însă principala problemă pusă în discuție de către politologi o constituie locul și rolul birocrației în sistemul politic democratic al societății contemporane, cu alte cuvinte: dacă birocrația este compatibilă cu democrația. De aici apare o întrebare deloc retorică: reprezintă oare birocrația ca atare o amenințare pentru principiile democratice ale unei guvernări deschise și responsabile? Problema este dacă funcțiile de control (pe care le dețin birocrații și/sau administratorii profesioniști asupra fondului de cunoștințe oficiale) și stabilitatea funcționarilor publici în sistemul ierarhic conferă administratorilor de profesie puterea de a-i frustra sau manipula pe politicieni (despre care se crede că ei „determină decizia politică”, însă realitatea, de fapt, demonstrează viceversa, pentru că administratorii profesioniști pregătesc pentru politicieni deciziile respective) și de a „cocheta” cu publicul (precum că birocrații „au grijă” de binele societății). Birocrații sunt cei care conduc esențialmente guvernele, luând majoritatea covârșitoare a deciziilor atribuite președinților, prim-miniștrilor și altor oameni politici, astfel încât aceștia întâmpină dificultăți din partea birocrațiilor privind realizarea anumitor proiecte, strategii sau programe.

Făcând referință la Republica Moldova, vom arăta că dacă procesul democratizării societății se află la un început de cale de circa două decenii, iar, de fapt, „în fașă”, cu toate problemele și dificultățile lui de desfășurare, atunci birocrația (ca unul din mecanismele realizării puterii) „înflorește”, fiind o problemă „cu barbă”. Acest „copil dolofan” provine direct din fosta URSS, unde birocrațizarea enormă și distrugătoare era generată de un sistem de administrație hipercentralizat. Probabil, principala problemă constă în faptul că prima generație a clase politice moldovenești era preocupată, în principal, de obținerea independenței țării, de instituționalizarea noilor structuri ale noului stat apărut pe arena internațională și mai puțin de reconstrucția instituțiilor politico-administrative și deci a sistemului administrativ. Cu alte cuvinte, „obiectivul fundamental, care la sfârșitul anilor '80 devenise atât de atractiv milioanei de caucazieni, baltici și moldoveni, a fost, după spusele cercetătorului american Ronald Grigor Suny, nu democrația liberală, ci eliberarea națională, suveranitatea și independența” [15].

Este de menționat, în primul rând, faptul că structurile birocratice în societățile contemporane, inclusiv în cele de tranziție, nu numai persistă, ba chiar sporesc din cauza

complexității proceselor de guvernare, iar puterea de administrare a statului a crescut. Dorința societății de a depăși diverse manifestări ale birocrăției este permanentă ca și aspirația clasei conducătoare de a perfecționa sistemul de guvernare în general, de a face sistemul de administrare mai eficient, fără defecte și mai receptiv la nevoile societății. În acest context, vom aminti despre reformele teritorial-administrative produse în țara noastră în 1998 și în 2003, care în mod diferit au fost justificate de elita politică moldovenească (în primul caz - prin revenirea la „tradiția noastră națională”, iar în cel de-al doilea - prin „apropierea administrației de popor”) și abordate neunivoc la diferite niveluri ale societății.

În al doilea rând, în condițiile societății informaționale, care reprezintă un nou mod de viață calitativ superior, birocrăția este capabilă de a crește flexibilitatea întregului sistem de administrare și, în același timp, de a spori depersonalizarea, de a ocoli răspunderea personală în procesul de interacțiune cu structurile ierarhice respective. Odată cu dezvoltarea de noi mijloace de comunicare se poate schimba atitudinea întregului corp de administratori față de structura ierarhia strictă. În special, utilizarea poștei electronice sau a *e-mail*-ului (magazinul universal electronic) încalcă regula subordonării și a modalităților de răspundere și raportare, a conduitei profesionale și deci a normelor deontologice, oferind astfel posibilitatea fiecăruia din birou de a contacta orice membru al structurii administrative ocolind astfel ierarhia

Fără a detalia vom arăta doar că societatea din Republica Moldova începe să conștientizeze necesitatea furnizării pe cale electronică a serviciilor guvernamentale către cetățeni. Aceasta înseamnă, de fapt, schimbarea raporturilor dintre Guvern și cetățean, care trebuie să fie beneficiarul principal al acestor servicii. Modernizarea în cauză încurajează toate nivelurile sistemului de guvernare să utilizeze la maximum noile tehnologii pentru a furniza servicii mai accesibile, mai rapide, mai convenabile, responsabile și personalizate, în beneficiul cetățenilor. Prin introducerea guvernării electronice (*e-government*) serviciile și informațiile oferite de administrație sunt accesibile cetățenilor, aceștia având posibilitatea de a interacționa cu Guvernul la momentul dorit. Acest tip de guvernare va reduce birocrăția și formalismul, timpul de circulație a datelor va fi mai scurt, toate acestea generând, în final, pe lângă servicii mai bune, și economii majore a banilor publici, fonduri care vor putea fi astfel redirecționate către sănătate, asistență socială, învățământ etc. Unii autori afirmă că guvernarea electronică este doar o proiecție a principalelor proprietăți ale sistemului politic, economic și social în contextul tehnologiilor informaționale. În procesul înlocuirii scriptologiei (formalism exagerat în rezolvarea unor probleme administrative, a unor acte oficiale etc.) prin tehnologii informaționale poate fi îmbunătățită eficiența activității sistemului birocratic, dar nu și transformarea întregului sistem [16].

Este important să specificăm faptul, că trecerea la o administrație modernă și *e-governance* prin realizarea unei infrastructuri performante de comunicații de voce/date, accesibilă din orice punct al administrației publice centrale, poate știrbi din prioritatea ierarhiilor prevăzută de varianta birocratică clasică. Noua „revoluție managerială”, aflându-se sub impactul noilor tehnologii asupra societății, constă în faptul că fiecare actor (administrator) are posibilitatea să-și aducă propria contribuție la corijarea traseelor de posibilă patologie funcțională a componentelor structurii administrative, chiar din faza incipientă a disfuncționalităților. Toate modelele organizaționale cunoscute până în prezent reprezintă structuri de tip clasic, recurgând din principiile enunțate de F.Taylor pentru industrie (prin lucrarea “Principiile managementului științific”), H.Fayol pentru gestiune (prin cartea “Administrația industrială și generală”) și M. Weber pentru

administrația de stat, respectiv: relații ierarhice de la superior la subordonat, la fiecare nivel al structurii; specializarea funcțiilor și centralizarea deciziilor.

Practica managerială occidentală a demonstrat faptul că deciziile cele mai importante se concentrează la vârful piramidei, contribuind la diminuarea creativității către nivelurile intermediare și de bază. Unii autori bănuiesc că societatea informațională, o prioritate a Uniunii Europene, înlocuiește piramida clasică cu structuri capabile să promoveze, în locul ordinilor, relaționarea de tip partenerial în luarea hotărârilor de fond, detaliile rămânând la latitudinea actorilor individuali. Pe aceste coordonate, descentralizarea are ca limită extremă autogestiunea. Ipoteza seducătoare prin etica sa aferentă este că marea „revoluție managerială” constă în înlocuirea raporturilor verticale cu raporturile de status-rol în cadrul structurii considerate. Inspirându-se din această inovație managerială, Warren Bennis și Bob Waterman au creat modelul „adhocratic” și presupune constituirea unei structuri în exclusivitate pentru realizarea unui obiectiv stabil după ce structura încetează ca identitate funcțională. Articulat la valorificarea tehnologiei informației, acest model realizează o comutare integrală a centrului de responsabilitate pe individ. Tehnic, modelul adhocratic (experimentat cu succes în mentalul American în anii '80-'90 ai secolului trecut și în prezent în curs de mondializare) presupune parcurgerea anumitor etape. Studiind acest aspect, W. Bennis a rămas referențial în literatura de specialitate prin argumentarea adusă în sensul dispariției „naturale” a birocrației [17]. Astfel, dacă permanența fenomenului birocrației, ierarhia și diviziunea muncii caracterizează mentalitatea birocrațică, generând loialitatea față de organizație, accelerarea schimbării impune trecerea la *ad-hocrație*, adică la crearea unor structuri organizatorice care își păstrează legitimitatea numai pentru perioada realizării obiectivului.

Având în vedere cele menționate, poate că nu întâmplător puterea politică a țării noastre a adoptat în ultimii ani o serie de măsuri importante pentru a eficientiza activitatea și a reduce cât mai rațional personalul de conducere la toate nivelurile, de la structurile guvernamentale și până la cele locale. În acest context, în perioada independenței Republicii Moldova Parlamentul țării a adoptat anumite acte și norme legislative („Planul de implementare al Strategiei de reformă a Administrației Publice Centrale” pe anii 2006-2008, „Legea despre Strategia Națională de Dezvoltare” pe anii 2008-2011, „Codul de conduită a funcționarului public”, „Legea cu privire la serviciul public”, „Legea privind controlul public asupra activității de stat”, „Concepția politicii de personal în serviciul public”, „Legea privind descentralizarea administrativă” ș.a., precum și elaborarea unor proiecte de legi: „Legea cu privire la serviciul public și statutul funcționarului public”, „Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative” etc.) menite să asigure o bună funcționare a sistemului de administrare național și deci un randament sporit al corpului de administratori de profesie, considerat grup social distinct cu anumite interese și orientări valorice.

Referindu-ne la „aparatură” birocrațică, vom sublinia faptul că lupta împotriva birocrației, cu efectele funeste ale birocrațizării nu înseamnă o luptă cu însuși corpul de administratori. Fără un aparat de profesioniști nu poate exista guvernare ca un atribut esențial al oricărei societăți. De aceea lupta împotriva birocrației necesită o activitate de îmbunătățire, de perfecționare și de pregătire profesională a funcționarilor aparatului administrativ. Putem vorbi despre o adevărată administrație doar atunci, când toate sectoarele vieții sociale sunt organizate și administrate astfel, încât acestea să asigure populației un trai decent și servicii de calitate. O astfel de administrație se creează prin efortul comun al puterii politice, care adoptă anumite reglementări administrative, și al

puterii executive, care înfăptuiește administrația prin corpul de funcționari publici de o poziție profesională și de o ținută deontologică adecvată, capabili să răspundă nevoilor societății printr-un comportament potrivit situației. Toate acestea, conjugate cu creșterea tehnologiilor administrative, depolitizarea gestionării cadrelor publice, utilizarea sistemului bazat pe merit și a carierei funcționarilor publici vor consolida guvernarea și capacitatea administrativă a sistemului de guvernare în țara noastră.

Desigur, Republica Moldova a înregistrat anumite progrese în modernizarea instituțiilor democratice în conformitate cu standardele europene, fapt confirmat și de oficialitățile europene cu diferite ocazii. Totuși modernizarea societății în ansamblu nu a putut, în mod obiectiv, să fie sincronizată cu modernizarea rapidă și eficientă a instituțiilor politico-administrative ale statului. Cauza este că instituțiile publice și cele ale societății civile au fost modernizate în baza unor modele și standarde de împrumut pentru a se ancora într-un context european, care și-au demonstrat eficiența în mediul autohton cu o cultură politică corespunzătoare. La moment, însă societatea noastră demonstrează preponderent o cultură politică arhaică sau parohială (termen *apud* G. Almond și S. Verba), opunând modernizării o mare rezistență. La acestea se mai adaugă și prezența unor probleme nerezolvate de mai mult timp (problema corupției și a „cumătrismului”, problema drepturilor omului și cea a presei libere, problema crizei economice și a migrației forței de muncă etc.).

Problemele indicate mai sus determină calitatea guvernării societății moldovenești. De altfel, potrivit unor estimări ale autorilor occidentali, valoarea minimă a indicelui guvernării (acesta se compune din șase indicatori: al responsabilității, al instabilității politice și violenței, al eficienței guvernării, al gradului de reglementare de stat a economiei, al respectării legislației și al corupției) a ajuns la cote minime, ceea ce ar însemna că țara noastră figurează în lista țărilor lumii nu cu cele mai bune guvernări. De aceea, reușita reformelor se află în dependență directă de asigurarea îmbinării componentelor politice și economico-sociale. Experiența pozitivă și negativă acumulată de Republica Moldova în perioada de tranziție demonstrează destul de evident legătura dintre progresul transformărilor democratice și stabilitatea politică.

În concluzie, consolidarea bunei guvernări și a instituțiilor democratice depinde în mod direct de administrația publică. Birocrația, fiind un sistem de administrare și, totodată, un sistem de guvernare, care funcționează în mod specific și realizat de profesioniști exersați, de administratori de profesie, cere neapărat o reglementare permanentă de către clasa politică și un control riguros al activității din partea societății, iar mecanismul principal constă în democratizarea vieții sociale și crearea statului de drept care își exercită puterea în conformitate cu legea.

Note:

1. Machiavelli, N. Principele. - București, 1995; mai vezi: Fundamentele gândirii politice moderne. Antologie comentată / Coord. A.-P. Iliescu, E.-M. Socaciu - Iași, 1999, p. 19-29; Milca, M. Noua provocare a neomachiavellienilor. - Iași, 2001; Marcu, V. Machiavelli: școala puterii absolute. - București, 1993.
2. A se vedea: Bădescu, I. Mari sisteme sociologice. Curs de istoria sociologiei. - Oradea, 1998; Lallement, M. Istoria ideilor sociologice. vol. I. De la origini pînă la Weber. - București, 1993; Rotaru, T., Roth, A., Poedna, R. Studii weberiene. - Cluj-Napoca, 1995; Ungureanu, I. Paradigme ale cunoașterii societății. - București, 1990.
3. Hermet, G. Poporul contra democrației. - Iași, 1998.

4. Almond, G.A., Verba, S. Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. - București, 1996.
5. Vezi, spre exemplu: Saca, V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. - Chișinău, 2001; Juc, V., Josanu, Yu., Rusandu, I. Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est (studiu comparat). - Chișinău, 2008; Casiadi, O., Porcescu, S. Regimuri politice contemporane. - Chișinău, 2007; Vareaghin, I. Dilemele instituționalizării procedurilor democratice în contextul tranziției est-europene / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. - Chișinău, 2008; Duminică, I. Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realități probleme, perspective / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. - Chișinău, 2006; Tăbîrță, S. Impactul politicului asupra stratificării sociale în condițiile tranziției democratice / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. - Chișinău, 2005; etc.
6. Pentru detalii a se vedea: Dahl, R.A. Poliarhiile. Participare și opoziție. – Iași, 2000; Dahl, R.A. Democrația și criticii ei. – Iași, 2002; Dahl, R.A. Despre democrație. – Iași, 2003; Даль, Р. Введение в теорию демократии. – Москва, 1992.
7. Actualmente termenul „democrație” are câteva înțelesuri. Primul lui înțeles este legat de provenirea etimologică a acestui termen: „democrația” din limba greacă antică se traduce ca „puterea poporului”, sau „conducerea poporului, alegerea poporului și pentru popor” (*apud* A. Lincoln, cel de-al șaisprezecelea președinte al SUA, 1861-1865). Cea de-a doua interpretare a termenului semnifică forma de organizare a oricărei organizații, bazată pe participarea egală a fiecărui membru în conducerea și primirea deciziilor în baza votului majorității, vorbindu-se în acest sens despre partidele politice, sindicate, întreprinderi și chiar întreaga societate. Cu alte cuvinte, democrația poate exista oriunde, acolo unde este organizare, putere și conducere. Al treilea înțeles concepe democrația bazată pe un sistem de valori (libertatea, egalitatea, drepturile omului, suveranitatea poporului etc) bine determinat, iar idealul organizării societății ar fi în corespundere cu concepțiile membrilor acesteia despre lume. La fel, mai pot fi evidențiate și alte semnificații ale termenului în cauză, printre care abordarea democrației ca sistem politic, interpretarea mișcărilor sociale și politice întru realizarea puterii poporului, a țelurilor și idealurilor democratice, folosind principiile și mecanismele democrației.
8. Acestea și alte legi (*Legea lui Peter, Legea lui Finagle* etc.) privind paradoxurile vieții cotidiene sînt incluse în volumul cu titlul „Legile lui Murphy”: A se vedea, spre exemplu: Полное собрание законов Мерфи. - Минск: Паппури, 2007.
9. Bennis, W., Nanus, B. Liderii. – București, 1999, <http://images.google.com/images?q=warren+bennis&gbv=2&svnum=10&hl=sl&start=20&sa=N&ndsp=20> 01.06.2009).
10. Vezi: Poede, G. Dominație și putere în gîndirea lui Max Weber. - Iași, 2002; Petraș-Voicu, I. Concepția elitara a lui Max Weber // Polis, 1995, nr. 4, p. 17-21; Варзарь, П., Кёреску, Ю. Бюрократия // Политология: Учебник по специальности «Международные отношения». Том I / Коорд. В. Мошняга, Г. Руснак, В. Сакович, В. Сака. - Chișinău, 2008, p. 133-148; etc.
11. Cunoașterea sociologică la M. Weber se bazează pe un postulat metodologic al tipului ideal. Acesta este un instrument conceptual constituit de sociolog pentru a cerceta proprietățile esențiale ale unui sau altui fenomen social investigat. El este un procedeu de reconstrucție abstractă a realităților empirice și este investit cu virtuți de instrument metodologic al cunoașterii sociologice. Weber a studiat cu ajutorul tipului ideal nu numai birocrăția, dar și capitalismul, legătura dintre etica protestantă și

- capitalism, tipurile de autoritate etc. Vezi: Weber M. Teorie și metodă în științele culturii. - Iași, 2001.
12. Vezi: Varzari, P. Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective. – Chișinău, 2008, p. 13.
  13. A se vedea mai detaliat: Dicționar de scrieri politice fundamentale / Coord. L. Ștefan-Scalat. - București, 2001, p. 363-375; Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D. Miller. - București, 2000, p. 137, 216.
  14. Mai multe detalii a se vedea: Dunleavy, P., O'Leary, B. Teoriile statului. Politica democrației liberale. - Chișinău, 2002, p. 134-136, 165-170; Varzari P. Op. cit., p. 25-26.
  15. Citat după Frunțașu, Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002). – Chișinău, 2002, p. 253.
  16. Despre avantajele, dar și unele dezavantaje ale birocrăției electronice, vezi: Голубева, А.А. Электронное правительство в контексте реформ государственного управления // Реформирование общественного сектора: поиск путей повышения эффективности. Сб. статей в 2 ч. Ч. 2 / Под ред. И.Н. Баранова, Т.М. Скляр, Ю.Ф. Федотова. - Санкт-Петербург, 2006, с. 249-272; Солодов В.В. Электронное правительство как инструмент борьбы с коррупцией // Ibidem, p. 273-285; Бухвалов, А.В., Ю.Б. Ильина, О.В. Бандалюк. К концепции электронного корпоративного управления: учет интересов *стейкхолдеров* // Вестник Санкт-Петербургского Университета. Сер. 8. Вып. 1, с. 106-130.
  17. Vezi mai detaliat: Buzărnescu, Șt. Sociologia conducerii. - Timișoara, 2003, p. 132-135.

CONSTITUIREA DIPLOMAȚIEI PARLAMENTARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ASPECTE ISTORICO-POLITOLOGICE

Artur Cozma, doctor în științe politice
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This article analyzes the processes of the constitution and activity of the Moldovan parliamentary diplomacy in the period of independency. The specific characteristics of the activity of the parliamentary commission of external affairs have also been analyzed as well as the parliament's activity regarding European integration. This article is very timely in the light of the events that took place on the 7th of April as they served as a cause for need to restore the parliamentary archives.

Evenimentele din 6-7 aprilie 2009 au zguduit întreaga țară și au determinat comunitatea internațională, încă o dată, să stea cu ochii pe noi. Cu regret, au fost devastate și arse valori materiale, culturale și spirituale, inclusiv fondul arhivistic al Parlamentului Republicii Moldova. Mai mult ca atât, flăcările au mistuit și originalul Declarației de Independență a Republicii Moldova, adoptată la 27 august 1991. Acest fapt a fost confirmat în cadrul unei conferințe de presă susținută la 15 iulie a.c. de președintele în exercițiu al Republicii Moldova Vladimir Voronin, unde a menționat că declarația de independență se păstra în arhiva Parlamentului, care a ars în proporție de 80 %. Una din copiile documentului se află în arhiva Președinției (Vezi: <http://www.jurnal.md/article/17944/>).

Candidatul în Parlamentul Republicii Moldova, Vladimir Țurcan a confirmat, în exclusivitate, pentru „Știrea Zilei” că originalul Declarației de Independență a Republicii Moldova a ars în timpul devastărilor de la 7 aprilie. „Așa s-a întâmplat că safeul în care era acest document a fost incendiat printre primele de către devastatori, atunci când au ajuns la arhiva Parlamentului”, a spus Țurcan. Moldova nu a rămas fără Declarația de Independență. Există copii ale acestui document în Președinție, la Curtea Constituțională, a fost deja totul restabilit, a adăugat Țurcan. El a mai afirmat că până pe 15 septembrie a.c. o comisie specială va verifica toată arhiva și va prezenta lista actelor care s-au pierdut pe 7 aprilie, precum și documentele ce pot fi restabilite (<http://www.stireazilei.md/c-0-895>).

Istoria umanității demonstrează faptul, că arhivele și cărțile nu ard. Autorul acestui studiu în anul 2006 s-a documentat în arhiva Parlamentului Republicii Moldova în legătură cu cercetarea problemei „Diplomația Republicii Moldova în perioada anilor 1944-2001”. Au fost selectate documente privind activitatea Comisiei pentru politica externă a Parlamentului. În arhiva personală a autorului s-au păstrat manuscrise și xerocopii. Acest lucru, precum și cele mai sus menționate ne-au sugerat ideea unui studiu privind constituirea diplomației parlamentare în Republica Moldova.

***

Avându-și originea din Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, Parlamentul devine de la începutul anilor '90 o instituție politică de importanță vitală în opera de dezvoltare a noilor instituții democratice în Republica Moldova.

După proclamarea suveranității, iar mai apoi și independenței de stat, Republica Moldova a demarat o activitate diplomatică mai intensă prin intermediul organelor abilitate pentru îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă. În acest proces un rol important revine diplomației parlamentare. Parlamentul Republicii Moldova s-a inclus energic în promovarea politicii externe, contribuind la constituirea și afirmarea diplomației parlamentare naționale [1].

Conform Constituției Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, Parlamentului îi revin următoarele funcții în domeniul politicii externe: aprobarea direcțiilor principale ale politicii externe a statului; ratificarea, denunțarea, suspendarea, anularea acțiunii tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova [2]. Prin urmare, Parlamentul asigură baza legislativă a politicii externe, a activităților desfășurate pe plan internațional. Organul de lucru principal al Parlamentului în domeniul politicii externe este Comisia parlamentară pentru politica externă care este subordonată și poartă răspundere în fața Parlamentului pentru activitatea desfășurată. Aleasă pentru toată perioada legislaturii și formată din președinte, vicepreședinte și secretar (biroul comisiei), Comisia parlamentară pentru politica externă asigură următoarele domenii de activitate: elaborarea programelor de politică externă; colaborarea cu parlamentele altor state și cu organismele interparlamentare; examinarea și avizarea tratatelor, acordurilor și altor acte internaționale; consultarea Executivului în problemele de politică externă [3].

Perioada de întemeiere a diplomației parlamentare în Republica Moldova o constituie anii 1990-1993. Primul Președinte al Comisiei pentru relațiile externe a Sovietului Suprem al RSS Moldova, confirmat în această funcție la 19 iunie 1990, a fost deputatul Vasile Nedelciuc, inginer și savant, reprezentant al Frontului Popular [4]. Președintelui comisiei îi reveneau următoarele responsabilități: pregătirea ordinii de zi a ședințelor comisiei; stabilirea sarcinilor membrilor comisiei și luarea deciziilor în toate problemele ce vizau activitatea comisiei; examinarea propunerilor privind constituirea subcomisiilor și componența lor; reprezentarea comisiei în relațiile ei cu Biroul permanent și cu celelalte comisii; conducerea ședințelor comisiei; semnarea hotărârilor și altor acte ale comisiei; atragerea, în caz de necesitate, la lucrările acesteia a altor persoane; asigurarea menținerii ordinii în cadrul ședințelor comisiei.

La 20 iunie 1990 a avut loc prima ședință a Comisiei parlamentare pentru relațiile externe. În cadrul ședinței a fost examinată problema statelor de personal în care au fost incluși președintele, vicepreședintele, secretarul și membrii comisiei: A.Burian, S.Chircă, V.Costov, T.Mocrinici, P.Munteanu, T.Olaru, P.Poian, E.Pușneac, S.Topal, A.Țurcanu. Juristul Petru Munteanu a fost ales în calitate de vicepreședinte al Comisiei cu dreptul de a îndeplini, în absența președintelui, atribuțiile acestuia [5]. La prima ședință a avut loc un schimb de păreri privind rolul și funcțiile comisiei, viitoarea activitate. S-a constatat raționalitatea unor deplasări la Moscova, Georgia și Belarus în scopul studierii experienței forurilor legislative din aceste țări. S-a atras atenția asupra necesității de a acumula literatură de specialitate pentru formarea unei bănci de informații, indispensabilă activității de mai departe a comisiei. În cadrul ședinței au luat cuvântul toți membrii comisiei [6]. La 22 iunie 1990, în funcția de secretar al Comisiei pentru relațiile externe a Sovietului Suprem al RSS Moldova a fost ales Ion Mărgineanu, responsabil pentru redactarea actelor (rapoarte, avize, procese verbale etc.), care a exercitat această funcție până în martie 1993.

La 23 iunie 1990 comisia a examinat raportul ministrului de externe Nicolae Țău privind direcțiile principale de activitate a Ministerului Relațiilor Externe, necesitatea restructurării lui în noile condiții. La ședință au fost invitați diplomații I.Eșanu, I.Botnaru,

E.Strețcu, Iu.Leancă, V.Moșanu, V.Lupașcu, N.Tăbăcaru, P.Fotescu. Ministrul a remarcat necesitatea elaborării unei hotărâri privind trecerea simplificată a frontierei cu România, deschiderea la Iași a consulatului Republicii Moldova, numirea în cadrul ambasadelor URSS în România, Bulgaria și în alte țări a câte un reprezentant din partea Moldovei. La încheierea ședinței, membrii comisiei au apreciat utilitatea întrunirii și s-au pronunțat pentru caracterul sistematic al relațiilor dintre comisie și reprezentanții ministerului [7].

În primii ani de activitate Comisia parlamentară pentru politica externă avea drept obiective discutarea diverselor probleme cu privire la bazele independenței economice a statului, proprietatea privată, migrație, activitatea bancară, politica externă etc. [8]. Astfel, în ședința din 28 noiembrie 1990 a fost ascultată informația ministrului-adjunct de externe I.Eșanu privind participarea lui în componența delegației URSS la Sesiunea a 45-a a adunării Generale a ONU. Deputatul V.Matei, prezent la ședință a remarcat: „Este foarte greu să menții diplomația națională în albiile ei, când Ion Eșanu e plecat în componența delegației URSS” [9].

La începutul anului 1991 se observă o intensificare a relațiilor externe ale Republicii Moldova. Între timp, membrii comisiei au întreprins un șir de deplasări pentru a stabili contacte interparlamentare cu alte țări. În acest context prezintă interes informația președintelui comisiei, V.Nedelciuc, privitor la rezultatele deplasării sale în SUA, pentru a participa la lucrările congresului mondial al parlamentarilor [10]. În mod firesc, contactele tot mai intense ale parlamentarilor moldoveni cu comunitatea internațională au catalizat ideea trecerii de la suveranitate la independența republicii. Subiectul a fost abordat în repetate rânduri, provocând discuții aprinse, moderate de președintele comisiei V.Nedelciuc. În ședința din 30 mai 1991, de exemplu, V. Nedelciuca remarcat următoarele: „Noi cu toții, sau cel puțin majoritatea, dorim cu sinceritate să adoptăm declarația despre independență. Dar, s-a gândit oare cineva ce vom face mai departe? Avem noi, la ora actuală, măcar câteva variante de dezvoltare economică a Republicii Moldova în condițiile de independență?” [11].

Evident, în situația de atunci, membrii comisiei nu puteau formula un răspuns clar și exhaustiv la această întrebare. Oricum, caracterul contradictoriu al unor decizii adoptate în pripă în primii ani de independență va avea un impact simțitor asupra devenirii Republicii Moldova. Unul din rezultatele la care s-a ajuns a fost divizarea clasei politice și societății moldovenești în tabere cu viziuni și interese diametral opuse care vizau aprofundarea relațiilor prioritare în toate domeniile și unirea cu România (de exemplu, în discursul rostit la Congresul Intelectualității din 9 ianuarie 1993, deputatul V.Nedelciuc a optat pentru „formula diplomatică a coexistenței firești temporare a celor două state românești” [12]); integrarea în structurile CSI și dezvoltarea relațiilor privilegiate cu Rusia; integrarea în structurile europene etc. Scindarea politică a societății moldovenești a marcat puternic perspectivele dezvoltării Republicii Moldova ca stat independent, forțându-l să oscileze perpetuu între cei doi poli geopolitici din est și vest.

De la obținerea suveranității până la declararea independenței Republicii Moldova, activitatea desfășurată de Comisia pentru politica externă a fost deosebit de intensă și s-a manifestat în câteva direcții, în primul rând prin lansarea la 27 august 1991 apelului către parlamentele lumii pentru recunoașterea independenței Republicii Moldova. Au fost scrise și expediate 150 de scrisori și demersuri, independența Republicii Moldova fiind recunoscută de 149 de țări cu care vor fi stabilite relații diplomatice.

O altă direcție importantă în activitatea comisiei a fost participarea membrilor ei la forurile Uniunii Interparlamentare. Prin Hotărârea Prezidiului Parlamentului Republicii Moldova din 14 ianuarie 1993 a fost adoptată componența și mandatul Grupului Moldovenesc pentru participarea la lucrările Conferinței a 89-a a Uniunii Interparlamentare care s-a desfășurat la 10-18 aprilie 1993 la New Delhi, India. Grupul parlamentar a avut următoarea componență: Victor Pușcaș, vicepreședinte al Parlamentului, șeful delegației; Lidia Istrati și Andrei Țurcanu, membri ai delegației; Iulian Frunțașu - secretar al delegației, colaborator la Ministerul de Externe. Delegația era împuternicită cu dreptul de a argumenta necesitatea condamnării politicii amestecului în afacerile interne a noilor state independente din partea Federației Ruse, inclusiv prin acțiuni de intimidare pe cale armată și economică. În articolul 2 al Hotărârii în cauză era expusă componența delegației Grupului Moldovenesc pentru participarea, în perioada 19-22 mai 1992, la Simpozionul Interparlamentar de la Budapesta, Ungaria, cu genericul „Parlamentul - apărător al drepturilor omului”. Conducător al acestei delegații a fost numit Alexandru Arseni, președinte al Comisiei parlamentare pentru drepturile omului și relațiile naționale, membrii delegației fiind Vasile Costov, deputat, reprezentant al minorităților naționale, și Eleonora Rusnac, secretar al delegației, colaborator al Secretariatului Parlamentului.

Mandatul acestei delegații prevedea promovarea noii legislații a Republicii Moldova privind drepturile omului și corespunderea ei standardelor internaționale; condamnarea politicii separatiste și anticonstituționale a liderilor de la Tiraspol; încălcarea drepturilor omului în raioanele de est, aflate sub controlul regimului separatist [13].

Parlamentul Republicii Moldova s-a preocupat de problematica drepturilor omului, promovării democrației și prin intermediul primelor demersuri privind obținerea statutului de membru cu drepturi depline în cadrul Consiliului Europei și în special în cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Un prim demers de acest fel a fost semnat de Alexandru Moșanu, președintele primului parlament și adresat lui Sir Geoffrey Finsberg, președintele Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, la 29 ianuarie 1992. Acestei inițiative i s-a dat curs respectiv în urma participării delegației moldovenești, în calitate de invitat cu statut special la sesiunea a 43-a a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (3-7 februarie 1992). A fost întocmită o informație de V.Nedelciuc, în baza căreia a fost adoptată hotărârea Prezidiului Parlamentului Republicii cu privire la rezultatele participării delegației Parlamentului Republicii Moldova la sesiunea a 43-a a APCE.

Un domeniu vast de activitate a Parlamentului îl constituia elaborarea și adoptarea bazei legislative în sfera relațiilor internaționale și diplomației. Proiectele de legi și hotărâri referitor la serviciul diplomatic și politica externă a țării erau elaborate de specialiști din cadrul MAE în colaborare cu Comisia pentru relații externe a Parlamentului Republicii Moldova. În perioada 20 iunie 1990 - 3 februarie 1993 Comisia pentru relații externe a participat la elaborarea a 6 legi, printre care: Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice străine în Republica Moldova (04.08.1992); Legea cu privire la modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale (04.08.1992); Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova în alte state (04.08.1992). Membrii comisiei au participat la elaborarea a 19 hotărâri ale Parlamentului; 13 hotărâri ale Prezidiului Parlamentului; 12 declarații și apeluri; 9 proiecte și tratate interstatale dintre Moldova și Rusia (semnat la 22.09.1990, ratificat la 1.10.1990); Moldova și Ucraina (semnat la

23.10.1992); Moldova și, respectiv, Lituania, Letonia, Georgia, Kazahstan, Azerbaidjan (proiecte transmise Ministerului Afacerilor Externe). Membrii Comisiei au perfectat 130 de adresări către parlamentele altor state și 32 de adresări către organizațiile internaționale; au participat la organizarea de reuniuni și conferințe, întâlniri interparlamentare. Comisia de politică externă a fost convocată în 50 de ședințe la care au fost examinate 88 de chestiuni, inclusiv 42 cu caracter legislativ, 17 de ordin organizatoric, 10 cu caracter de control asupra realizării actelor legislative [14].

Afirmarea diplomației parlamentare naționale avea loc în condiții social-economice și politice instabile. Uneori, nu exista o conlucrare constructivă între Președintele republicii și Comisia parlamentară pentru relațiile externe, între Parlament și Executiv. Numirea ambasadurilor, a altor reprezentanți, inclusiv a reprezentanților comerciali în alte state nu era coordonată cu comisia respectivă a Parlamentului. Aceste și alte dificultăți în activitatea Comisiei parlamentare pentru relațiile externe au fost menționate în alocuțiunea lui V.Nedelciuc prezentată în cadrul ședinței Parlamentului Republicii Moldova din 2 februarie 1993 [15]. În pofida problemelor care au existat este necesar de menționat volumul imens de activități realizate de comisia respectivă.

La 17 martie 1993, prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, în funcția de președinte al Comisiei pentru relațiile externe a fost ales deputatul Alexandru Burian care a desfășurat o activitate fructuoasă [16]. Despre aceasta putem judeca după conținutul planurilor de lucru ale comisiei pe durata primului an de activitate (17 martie 1993 – 30 martie 1994) care conțineau următoarele compartimente principale: activitatea legislativă și elaborarea proiectelor de legi; pregătirea și prezentarea avizelor comisiei; consolidarea raporturilor interparlamentare cu parlamentele din est și vest, în special cu Consiliul Europei, Uniunea Europeană și NATO [17].

O direcție importantă în activitatea comisiei revenea exercitării funcției de control asupra misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova peste hotare (România, Belarus, Federația Rusă), responsabili fiind A.Burian și P.Munteanu. O altă direcție în activitatea comisiei a fost orientată spre elaborarea Concepției politicii externe a Ministerului Afacerilor Externe [18].

Din atribuțiile comisiei făcea parte, de asemenea, examinarea și avizarea candidaților pentru numirea în postul de ambasador. Astfel, în ședința comisiei din 28 iulie 1993 „Cu privire la numirea d-lui Grigore Eremei în funcția de Ambasador al Republicii Moldova la Minsk,” la propunerea ministrului Nicolae Țâu candidatura a fost examinată și propusă pentru confirmare. În adresa candidatului au fost formulate mai multe întrebări: vârsta; convingerile politice ale candidatului (Ion Mărgineanu); politica externă actuală a Moldovei (Sergiu Chircă). Cu șapte voturi „pro” și două abțineri, Grigore Eremei a fost recomandat pentru funcția propusă [19].

Alexandru Burian a deținut funcția de președinte al Comisiei parlamentare pentru politica externă până la numirea sa în funcția de vice-ministru al MAE în 1994 [20]. Dumitru Diacov, deputat pe lista Partidului Democrat Agrar din Moldova, va deține funcția de președinte al Comisiei parlamentare pentru politica externă în perioada 1.04.94-22.07.1995. După alegerea sa în postul de vicepreședinte al Parlamentului, funcția de președinte al comisiei va reveni deputatului Gheorghe Lungu (24.10.1995-06.05.1998).

Conform Hotărârii nr.14 din 29 aprilie 1998 a Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aprobarea componenței nominale a comisiilor permanente, Comisia pentru politica externă a Parlamentului de Legislatura a XIV-a a fost confirmată în următoarea componență: președinte - Nedelciuc Vasile (fracțiunea parlamentară a Partidului Forțelor

Democratice); vicepreședinte - Eremei Grigore (Blocul pentru o Moldovă Democratică și Prosperă); secretar - Mocanu Sergiu (Convenția Democratică din Moldova); membrii comisiei: Dragan Simion (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova); Magaleas Iulian (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova); Prijmireanu Dumitru (fracțiunea parlamentară a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova); Tulbure Alexei (Blocul pentru o Moldovă Democratică și Prosperă) [21]. În perioada de la 6 mai 1998 până la 27 decembrie 2000 Vasile Nedelciuc concomitent cu funcția de președinte al Comisiei de politică externă a fost, de asemenea, membru al Comisiei pentru Relații Parlamentare și Publice, șef al delegației parlamentare a Republicii Moldova, membru al Comisiei pentru Probleme Politice, membru al Comisiei pentru Onorarea Obligațiilor și Angajamentelor Statelor Membre ale CE, vicepreședinte al Comitetului pentru Cooperare cu Parlamentul European [22].

Începând cu anul 2001, în cadrul Parlamentului de Legislatura a XV-a, funcția de președinte al Comisiei pentru politica externă va fi exercitată de Andrei Neaguță (fracțiunea parlamentară a Partidului Comuniștilor), cele de vicepreședinți revenind deputaților Andrușceac Victor (fracțiunea parlamentară a Partidului Comuniștilor) și Cubreacov Vlad (fracțiunea parlamentară a Partidului Popular Creștin Democrat) [23].

Direcțiile principale de activitate a Comisiei pentru politica externă în această perioadă au fost elaborarea noilor acte legislative și controlul asupra procesului de realizare a politicii externe de către puterea executivă. Comisia avea dreptul de a convoca în ședințe reprezentanți ai puterii executive pentru a le audia rapoartele, a solicita informațiile și documentația necesară, a desemna persoane speciale pentru examinarea unor probleme. Semnarea tratatelor internaționale, adoptarea deciziilor cu privire la inițierea negocierilor, precum și semnarea, după finalizarea negocierilor a acestor tratate urmau să fie precedate de consultarea Comisiei parlamentare pentru politica externă [24].

O funcție importantă a Parlamentului ține de elaborarea și legalizarea programelor de politică externă. În viața politică a țării această funcție s-a materializat prin lucrul efectuat asupra elaborării și adoptării Concepției politicii externe a Republicii Moldova. Concomitent cu obținerea independenței naționale, diferite forțe politice au promovat opțiuni diferite privind viitorul noului stat. Aceste opțiuni s-au reflectat în acțiunile Republicii Moldova în procesul de stabilire a priorităților politicii externe. Ideile și acțiunile îndreptate împotriva independenței Moldovei, inițial manifestate deschis, iar mai târziu într-un mod mai camuflat, au fost respinse de majoritatea populației țării. La alegerile din februarie 1994 electoratul s-a pronunțat pentru consolidarea independenței și statalității Republicii Moldova atât în plan intern, cât și extern. În raport cu această stare de lucruri s-a cristalizat și conceptul politicii externe a Republicii Moldova, ideea independenței fiind conștientizată la scară națională ca o realitate istorică.

Opiniile expuse de politologi, cercetările realizate de colaboratorii Ministerului Afacerilor Externe, precum și generalizarea experienței internaționale acumulate au permis elaborarea Concepției politicii externe a Republicii Moldova [25]. La 8 iulie 1994, Ministrul Afacerilor Externe, Mihai Popov, a adresat Președintelui Parlamentului, Petru Lucinschi, un demers prin care prezenta prima variantă a proiectului Concepției politicii externe a Republicii Moldova. În Preliminariile proiectului, printre altele, se specifica faptul că „schimbările rapide ale situației politice subregionale, regionale și mondiale condiționează faptul că concepția politicii externe a unui stat nu poate constitui o schemă rigidă a activității pe plan extern. Din aceste considerente concepția politicii externe a Republicii Moldova necesită, în acord cu obiectivele externe ale țării, o revizuire permanentă și pragmatică a principiilor realizării acestei politici în scopul

adaptării concepției la situațiile politice reale și găsirii unor soluții adecvate pentru asigurarea priorităților Republicii Moldova în calitate de subiect de drept internațional” [26].

Concepția politicii externe a fost aprobată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova la 8 februarie 1995. Opinia diplomaților profesioniști cu privire la necesitatea revizuirii permanente și aprobării unei concepții flexibile a politicii externe până la urmă a fost ignorată. Documentul stabilește următoarele priorități în politica externă: consolidarea suveranității și independenței țării; asigurarea integrității teritoriale; afirmarea Moldovei în calitate de factor de stabilitate pe plan regional; promovarea reformelor democratice pentru trecerea la economia de piață și ridicarea nivelului de viață a populației; edificarea statului de drept, în care libertățile, drepturile și obligațiile fundamentale ale omului vor fi garantate în corespundere cu standardele internaționale [27].

Traducerea în viață a priorităților menționate va fi în strictă concordanță cu principiile drepturilor omului, unanim recunoscute de comunitatea internațională și consfințite în „Declarația privind relațiile prietenești și cooperarea între state”, adoptată de Adunarea generală a ONU la 24 octombrie 1970, precum și în „Declarația asupra principiilor care guvernează relațiile dintre statele participante la CSCE” din Actul final de la Helsinki din 1975. Conform acestui document și în corespundere cu obligațiunile asumate, Republica Moldova se angajează să promoveze o politică de neutralitate permanentă, să nu ia parte la conflicte armate, alianțe politice, militare sau economice care au ca obiectiv pregătirea războiului, să nu permită folosirea teritoriului său pentru amplasarea bazelor militare străine, să nu dețină, producă sau să experimenteze arme nucleare.

Prioritățile Moldovei pe plan internațional erau stabilite în funcție de întâietatea intereselor politice, economice și sociale. Astfel, în Concepție a fost prevăzută colaborarea Republicii Moldova cu noile state independente, în primul rând cu Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus, pentru a beneficia de relațiile economice tradiționale, ținându-se cont de esența mentalității publice comune și caracterul istoric al raporturilor dintre aceste popoare. Această colaborare, preponderent economică, nicidecum nu poate constitui un obstacol în procesul de integrare treptată a Moldovei în structurile europene, cât și în stabilirea și consolidarea relațiilor de bună colaborare cu alte state. Un loc aparte în colaborarea bilaterală revine României; colaborarea cu statele din zona intereselor geopolitice ale Republicii Moldova, statele riverane Mării Negre și ale bazinului Dunării în scopul asigurării stabilității și echilibrului de interese în zona apropiată de Moldova; colaborarea cu statele occidentale dezvoltate, în primul rând, cu grupul celor șapte state puternic dezvoltate, care au pondere determinantă în economia mondială, cât și cu celelalte state ale Uniunii Europene; colaborarea cu statele cu care Moldova, inclusiv minoritățile sale naționale, au legături istorice, de rudenie, limbă și cultură sau cu cele în care diaspora originarilor din Moldova este numeroasă, cât și cu țările care fac parte din grupul de limbi înrudite (țările lumii latine, țările francofone) [28].

Pentru Republica Moldova, se remarcă în acest document, „sunt foarte importante relațiile cu România” a căror dezvoltare „pe multiple planuri este întemeiată atât pe criterii geografice, România fiind țara vecină cu Republica Moldova, cât și pe considerente de ordin istoric și cultural”. „O atenție deosebită” se acorda cooperării cu România și în vederea „depășirii dependenței economice unilaterale a Republicii Moldova și integrării ei în spațiul european” [29].

În capitolul IV al Concepției, intitulat „Direcțiile principale ale politicii externe”, este promovată teza de întreținere a relațiilor reciproc avantajoase cu toate țările lumii fără a identifica parteneri strategici și trasa obiectivul de asociere imediată la procesele de integrare, în plină derulare până la frontierele vestice ale Republicii Moldova, drept unul imediat și fără alternative [30].

Strategia politicii externe a Republicii Moldova, expusă în document ca o reflectare obiectivă a opțiunilor forțelor politice aflate la guvernare în perioada 1993 - ianuarie 1997, se axează preponderent pe cooperarea cu statele membre ale CSI, dimensiunea europeană a documentului fiind mai puțin pronunțată [31]. Așadar, după cum am văzut, Concepția politicii externe a Republicii Moldova elaborată în anul 1995 se bazează pe principiile raporturilor deschise cu toate țările lumii, pe neamestecul în afacerile interne ale altor state, pe neutralitatea statală și supremația intereselor general-umane asupra celor ideologice.

Politica externă a Republicii Moldova, așa cum o demonstrează experiența sa de stat suveran și independent, constituie un instrument de realizare a dialogului cu statele lumii pe plan bilateral sau multilateral. Obiectivul suprem al politicii externe constă în promovarea intereselor statului și ale cetățenilor săi, sau, în alți termeni, în asigurarea pe plan extern a condițiilor necesare pentru buna desfășurare a politicii interne.

Atât capacitatea de conceptualizare a priorităților de politică externă a Republicii Moldova în primii ani de independență, cât și cea de manevră diplomatică cotidiană au fost marcate puternic de două probleme care au însoțit din primele luni existența statului suveran Republica Moldova: conflictul transnistrean și prezența nelegitimă pe teritoriul țării a formațiunilor militare ruse. Totodată, dacă lipsa unor priorități clare în politica externă în perioada incipientă a dezvoltării Moldovei ca stat independent poate fi explicată prin lipsa de experiență, de informații pertinente despre procesele ce se desfășurau pe continentul european, menținerea aceleiași situații de incertitudine și la mijlocul anilor '90 și la începutul secolului al XXI-lea devine mai dificil de explicat [32].

Concepția politicii externe adoptată în anul 1995 rămâne, deocamdată, documentul principal care identifică prioritățile țării în sfera cooperării internaționale. Respectarea fermă a angajamentelor asumate în plan internațional constituie unul dintre principiile de bază expuse în Concepție.

Tradițional, pe lângă activitățile de elaborare și adoptare a cadrului legislativ, deputații Parlamentului practică sistematic schimburi de experiență, vizite reciproce de documentare, acțiuni de interes comun cu membrii parlamentelor din alte țări. Aceste activități sunt specifice pentru toate țările care își construiesc viața socială în baza principiilor democratice, normelor juridice general recunoscute și acceptate de comunitatea internațională.

Vizitele realizate în alte țări de parlamentarii moldoveni au contribuit efectiv la stabilirea relațiilor mai strânse cu diferite state, la extinderea colaborării reciproc avantajoase în diverse domenii. Numai pe parcursul anului 1997, în scopul aprofundării și intensificării relațiilor bilaterale, schimbului reciproc de informații și experiență parlamentară, au fost efectuate vizite parlamentare bilaterale în Iugoslavia, Germania, Turcia, Franța, Grecia [33].

La invitația Președintelui Bundestagului RFG, Rita Sussmuth, o delegație a Parlamentului Republicii Moldova a vizitat în perioada 16-21 februarie 1997 Republica Federala Germania. În cadrul vizitei delegația a avut un șir de întreveneri în Landtagul și Guvernul Baden Wurttemberg (Stuttgart), în Bundestagul RFG, Ministerul Afacerilor Externe și Asociația Camerelor de Industrie și Comerț din RFG. În cadrul întrevenerilor,

partea germană și-a manifestat interesul de a stabili relații mai strânse și de a lărgi colaborarea economică cu Republica Moldova. S-au pus în discuție posibilitățile colaborării interparlamentare, preluării experienței germane în domeniul organizării procesului legislativ și promovării ideilor parlamentarismului și democrației de către forumul reprezentativ. S-a menționat, de asemenea, că dorința Moldovei de a se integra în Europa va fi susținută de RFG atât în cadrul relațiilor bilaterale, cit și în cadrul diferitor organizații internaționale. „Republica Moldova trebuie să fie mai insistentă și mai comprehensibilă în aspirațiile și planurile sale, comunitatea europeană deseori fiind pur și simplu neinformată despre ce dorește și încotro merge ea”, - a menționat Rita Sussmuth [34].

Promovarea relațiilor interparlamentare bilaterale constituie un element important al politicii externe. În cadrul întâlnirilor în țară și peste hotare parlamentarii au posibilitatea de a aborda problemele ce țin de relațiile bilaterale ale republicii cu alte țări, identificând căile optime de soluționare a lor, efectuând schimburi de experiență în domeniul activității legislative. La aceste întâlniri parlamentarii pun în discuție nu numai chestiuni ce se referă la relațiile bilaterale și colaborarea între state, dar și negociază formele și metodele de cooperare între ele în cadrul organismelor internaționale, deseori convenind asupra unor acțiuni concrete la nivel parlamentar. Pe parcursul anului 2001 parlamentarii moldoveni au efectuat vizite bilaterale în Federația Rusă, Republica Belarus, Ucraina și Franța, având posibilitatea să se familiarizeze cu structura și activitatea forurilor legislative din aceste țări, efectuând un schimb eficient de puncte de vedere asupra organizării procesului legislativ.

În anul 2001 Direcția relațiilor externe a Parlamentului a asigurat suportul logistic pentru organizarea a 370 de întâlniri a conducerii Parlamentului și deputaților din diferite comisii parlamentare cu delegații străine, în rezultatul cărora au fost scrise 139 de note; efectuate 97 de deplasări ale deputaților peste hotarele țării; 14 vizite ale delegațiilor din alte țări în Republica Moldova; organizate 30 de recepții în onoarea delegațiilor străine. Direcția a întreținut corespondența membrilor conducerii Parlamentului cu omologii lor precum și cu organismele internaționale la care Moldova este parte. Au fost asigurate lucrările de secretariat pe lângă aceste organisme [35]. În aprilie 2001 Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XV-a a desemnat 11 delegații naționale în organizațiile parlamentare internaționale, iar în iunie a aceluiași an a constituit grupuri parlamentare de prietenie cu 50 de state ale lumii [36].

Rezultatele activității diplomației parlamentare, din perioada de constituire, au fost sistematizate și generalizate în primul concept al diplomației parlamentare, cu specificarea problemelor ce țin de competența Comisiei pentru politica externă: elaborarea programelor de politică externă; colaborarea cu parlamentele altor state și cu organismele internaționale; perfectarea tratatelor, convențiilor, acordurilor și altor acte internaționale; consultarea Executivului în problemele de politică externă. Referitor la procedura perfectării tratatelor internaționale, adoptării deciziilor cu privire la inițierea negocierilor, precum și semnării, după finalizarea negocierilor a acestor tratate, s-a convenit ca această muncă să fie precedată de consultarea Comisiei parlamentare pentru politica externă [37].

Odată cu proclamarea independenței și dezintegrarea URSS s-au creat condițiile necesare pentru recunoașterea Republicii Moldova de comunitatea internațională în calitate de subiect al dreptului internațional. Țările lumii au răspuns afirmativ la solicitarea Republicii Moldova în calitate de stat suveran și independent adresată tuturor statelor și guvernelor lumii de a recunoaște independența sa.

Recunoașterea *de facto* și *de jure* a Republicii Moldova de către statele lumii și stabilirea relațiilor bilaterale au constituit un factor decisiv în afirmarea statalității moldovenești.

Parlamentul Republicii Moldova a desfășurat o activitate imensă în vederea declarării independenței și promovării statalității moldovenești. Această activitate s-a realizat și prin intermediul diplomației parlamentare, în rezultatul analizei căreia, se conturează următoarele concluzii și sugestii: asigurarea unei coordonări mai eficiente a organizării vizitelor oficiale și de lucru între Direcția relații externe a Parlamentului, Ministerul Afacerilor Externe și Guvern; programarea tuturor vizitelor, întrevederilor cu delegațiile străine prin intermediul Direcției relații externe; asigurarea transparenței activității Comisiei parlamentare pentru politica externă (prin publicarea rapoartelor anuale de activitate, fiind prevăzuți un șir de indici care urmează să fie incluși în aceste rapoarte); eficientizarea activității comisiei prin crearea grupurilor de experți pe lângă această comisie, care îi va permite să obțină informația necesară privind relațiile internaționale prin implementarea experienței comisiilor de profil din alte țări; adoptarea unor mecanisme care ar favoriza raporturile de lucru dintre Legislativ și Guvern, facilitând activitatea Comisiei parlamentare pentru politica externă. În lumina acestor considerente, necesitatea elaborării unui concept argumentat privind rolul, funcțiile și prerogativele activității Comisiei pentru politica externă a Parlamentului Republicii Moldova devinea și mai evidentă. Această concluzie rămâne actuală și pentru activitatea ulterioară a diplomației parlamentare.

În elaborarea și dezvoltarea bazei normativ-legislative a serviciului diplomatic și politicii externe, înființarea misiunilor diplomatice, negocierea tratatelor internaționale un rol deosebit l-a exercitat Parlamentul Republicii Moldova, inclusiv Comisia parlamentară pentru relațiile externe. Prin activitatea sa multilaterală, diplomația parlamentară și-a câștigat o poziție deosebită în cadrul relațiilor internaționale. Posibilitatea și importanța cunoașterii directe de către parlamentari a problemelor cu care se confruntă mediul internațional, luarea unor atitudini și decizii referitoare la acestea constituie o modalitate în plus de acțiune în sprijinirea propriei națiuni și apărarea intereselor statului.

Un rol important în constituirea diplomației parlamentare moldovenești le revine președinților Comisiei pentru politica externă Vasile Nedelciuc, Alexandru Burian, Dumitru Diaov, Gheorghe Lungu, Andrei Neguță, Dumitru Prijmireanu, Sergiu Stati. Activitatea prodigioasă a Comisiei parlamentare privind elaborarea și adoptarea bazei legislative în sfera diplomației și relațiilor internaționale, participarea membrilor ei la forurile Uniunii interparlamentare, pregătirea și aprobarea Concepției politice externe a Moldovei și alte activități au contribuit la crearea premiselor pentru orientarea Republicii Moldova spre integrarea europeană.

Note:

1. „Diplomația parlamentară” poate semnifica fie faptul că anumiți parlamentari care își păstrează această calitate joacă rolul diplomaților, fie că adunările parlamentare intervin în mod activ în formularea sau în criticarea acțiunilor de politică externă. // A se vedea: Klebes Heinrich. Diplomația parlamentară. – București, 1998, p. 9.
2. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994 (cu modificările și completările operate până la 15 iulie 2004). – Chișinău, 2005, p. 31.
3. Stanislav, Secieru. Parlamentul Republicii Moldova: Organul Reprezentativ al Poporului și unica autoritate legislativă. – Chișinău, 2001, p. 35.

4. Cernencu, M., Galben, A., Rusnac, Gh., Solomon, C. Republica Moldova: istoria politică. Documente și materiale. vol. I. - Chișinău, 2000, p. 198.
5. Arhiva Parlamentului Republicii Moldova (AP RM). F. R-2948, inv.11, d. 577, f. 118.
6. Ibidem.
7. AP RM. F. R-2948, inv.11, d. 577, f. 115.
8. Ibidem, f. 100-104.
9. Ibidem, f. 84.
10. AP RM. F. R-2948, inv.11, d. 577, f. 73.
11. Ibidem, f. 71.
12. Sfatul Țării, 12 ianuarie 1993.
13. Cernencu, M., Galben A., Rusnac, Gh., Solomon, C. Op. cit., p. 230-231.
14. Nedelciuc, V. Scurtă informare asupra activității Comisiei de relații externe (20 iunie 1990 - 3 februarie 1993). // Sfatul Țării, 11 februarie 1993.
15. AP RM. F. R-2948, inv.6, d.1198, f. 171-174; Țara, 9 februarie 1993, p. 2-3.
16. Cernencu, M., Galben A., Rusnac, Gh., Solomon, C. Op.cit., p. 234.
17. AP RM. F. R-2948, inv. 16, d. 6, f. 273.
18. Ibidem.
19. AP RM. F. R-2948, inv. 11, d. 621, f. 1-2.
20. Prin Decretul Președintelui Mircea Snegur, nr.267 din 23 august 1995, Alexandru Burian a fost numit în postul de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar în Germania.
21. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 44-46 din 21 mai 1998, art. 331.
22. Curriculum Vitae al domnului Vasile Nedelciuc // APA, mapa Diplomația Parlamentară, p. 2-3.
23. Hotărârea privind aprobarea componenței nominale a comisiilor parlamentare ale Parlamentului, nr. 15-XV din 22 martie 2001. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 35-38 din 29 martie 2001, art. 132; Hotărârea Parlamentului nr. 371-XV din 13 iulie 2001 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 81-83 din 20 iulie 2001, art. 632.
24. Hotărârea privind înființarea comisiilor permanente ale Parlamentului (art. 1. p. 5.) nr. 12-XIV din 29.IV.1998, // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 44-46, din 21 mai 1998, art. 329.
25. A se vedea: Руснак, Георге, Мошняга, Валериу. Внешнеполитическая концепция Молдовы: факторы, которыми пренебрегать нельзя. // Moldova și Lumea, 1993, nr. 7-8, p. 7-9.
26. AP RM. F. R-2948, inv. 11, d.621, f. 13-17.
27. Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea concepției politicii externe a Republicii Moldova, nr. 368-XIII, din 8 februarie 1995 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 6 aprilie 1995, nr. 20.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Cojocaru, Gh. Republica Moldova în contextual relațiilor internaționale // Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998 / Ioan Scurtu, Dumitru Almaș [ș.a.]; coordonator Ioan Scurtu. - București, Editura Institutului Cultural Român, 2003, p. 538-539.

Artur Cozma

32. Leancă, Iurie. Evoluția relațiilor externe // Tranziția: Retrospective și perspective, p. 362.
  33. Dare de seamă privind activitatea Direcției Relații Externe în domeniul relațiilor bilaterale în anul 1997 // AP RM. F. R-2948, inv.16, d. 67, f. 33.
  34. Ibidem.
  35. Raport, Activitatea Direcției Relații Externe a Parlamentului Republicii Moldova pentru anul 2001 // AP RM. F. R-2948, inv.16, d. 125, f. 131-135.
  36. Prijmireanu, Dumitru, Salicov, Aurelia. Rolul diplomației parlamentare în promovarea intereselor naționale pe arena mondială // Moldova Suverană, 21 ianuarie 2004.
- Hotărârea privind înființarea comisiilor permanente ale Parlamentului (art. 1 .p. 5.) nr. 12 XIV din 29 aprilie 1998. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 44-46, din 21 mai 1998, art. 329.

FUNDAMENTAREA ȘI EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE INTERES NAȚIONAL

Victor Juc, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

Novelty of this investigation is determined by the desirability of defining the national interest of the Republic of Moldova as factor of development and ensures of the society cohesion, taking as a basic interconnection and interdependence of domestic politics and foreign policy.

Defining of its national interests stand for Republic of Moldova as an opportunity to demonstrate that is committed to fulfilment with the values of freedom and tolerance, are opened to dialogue and bi-multilateral cooperation. Thereby Republic of Moldova tends to turn into a generator of security and reliable partner, and get on these course more audience and credibility. National interests of the Republic of Moldova are mostly regional, as its potential political and economic is limited and therefore cannot claim the overall roles and functions in the world arena. In addition, it is in a "gray" area of insecurity and instability at the same time as political-military, and ethno-confessional, which requires further efforts to strengthen its positions.

Actualitatea investigațiilor este determinată de oportunitatea definirii *interesului național* al Republicii Moldova, abordat în calitate de factor determinant al dezvoltării statului și asigurării coeziunii societății, luând ca bază interconexiunea și interdependența dintre politica internă și politica externă.

În general, formularea *interesului național* prezintă în sine un proces dinamic și complex, dat fiind că această categorie reflectă anumite realități sociale, incluzând totalitatea necesităților și aspirațiilor comune tuturor membrilor unei entități socioculturale, iar satisfacerea și susținerea lor reprezintă o condiție indispensabilă pentru ființarea și identitatea ei în calitate de subiect al istoriei. *Interesul național* reflectă aspirațiile unui popor de a ocupa în cadrul comunității mondiale locul care îi corespunde maximal posibil tradițiilor sale cultural-istorice și spirituale, asigurându-i realizarea deplină a potențialului său. Institutul politic principal abilitat cu definirea interesului național, exprimarea și susținerea lui este statul, acesta prin realizarea aspirațiilor comunității socioculturale pe care o reprezintă își asigură legitimitatea puterii sale. A. Schlesinger-jr. consideră că statul care nu acordă atenție cuvenită interesului național ca forță motrice a politicii sale, nu poate supraviețui. În plan academic R. Keohane a insistat asupra oportunității elaborării unei teorii a interesului, dar fără a face, potrivit lui D. Sanders, o referire explicită la interesul național, exprimând părerea că neformularea ei face imposibilă orice teorie a relațiilor internaționale [1]. În aceeași ordine de idei V. Beniuc subliniază că „interesul național este cel mai complex proiect care poate fi realizat de către o țară, elaborarea și dezbaterea lui reprezintă un act extrem de necesar și responsabil care urmărește nu doar o perfectă cristalizare conceptuală, dar și mobilizarea socială pentru executarea acestui proiect universal. Națiunea, comunitatea unui stat care nu-și conștientizează clar interesele, nu poate conta pe o existență și dezvoltare durabilă” [2]. Conform lui S. Burchill și A. Linklater, interesul național „constă în conservarea identității politice și culturale a unei națiuni și presupune asigurarea independenței

naționale, integrității teritoriale, ordinii și echilibrului intern” [3], iar în opinia lui Iu. Pîntea, interesele naționale se bazează „pe valorile și patrimoniul național, potențialul moral și intelectual al societății, fiind realizate / asigurate prin activitatea de perspectivă în domeniile economic, politic și militar, social și demografic, informațional, ecologic etc.” [4].

Cu certitudine, actualmente ideile de tipul celor expuse de A. Schlesinger-jr. sau Iu. Pîntea, „ignorarea intereselor naționale...poate avea ca efect dispariția statului ca subiect independent al raporturilor internaționale”, sunt serios zdruncinate de procesele transnaționale de globalizare, însă aceste realități nu pot fi un obstacol pentru o nouă democrație, Republica Moldova, geopolitic poziționată la interferența civilizațiilor, să-și formuleze expres și tranșant interesele naționale, mobilizând eforturi pentru realizarea lor. V. Saca susține pe bună dreptate că „dacă în condițiile Europei de Vest acest concept este considerat întrucâtva un obstacol al integrării, în Estul Europei el se impune pe prim plan, reflectând tendințele statelor de a-și consolida identitatea interesului național, de a se găsi pe sine chiar în pofida dezintegrărilor” [5]. Conform lui V. Beniuc, „esența interesului național, în principiu, iar pentru Republica Moldova, în special, este determinată de factorii ce asigură continuitatea și calitatea statului și societății în mediul concurențial intern și internațional” [6], incluzând sursele și nivelul dezvoltării economice, potențialul intelectual și științific al comunității tentate să construiască o economie bazată pe cunoștințe, capacitățile statului de a-l realiza pe teritoriul întreg al țării într-o concordanță constructivă cu vecinii și cu partenerii strategici, nivelul conștiinței naționale, consolidării identității și unității naționale (A. Colațchi preferă termenul „autoconștiință națională” considerându-l cel mai adecvat din cauza că autoconștiința în sensul de conștientizare a apartenenței sale la o anumită comunitate (nu conștiința în general) este acel „făuritor” datorită căruia celelalte organisme se manifestă în calitate de colectivitate socială [7]). Formarea intereselor naționale, susține A. Burian, se produce într-o interconexiune complexă de factori economici, sociali, național-psihologici și de altă natură, care „în totalitatea lor determină conținutul și caracterul experienței național-istorice a poporului și țării respective”, în această calitate ele nu pot exista independent de conștiința purtătorilor săi [8].

Fără îndoială, nedefinirea interesului național reprezintă un pericol deloc neglijabil pentru însăși existența statului și a poporului, deoarece nu sânt determinate prioritățile strategice de dezvoltare, iar amenințările și factorii de risc nu ezită să se pronunțe tot mai pregnant. A. Burian exprimă opinia că succesul politici externe a unui stat este determinat de claritatea formulării intereselor naționale și înțelegerea căilor și mijloacelor de realizarea lor, E. Ciobu le numește „impuls al activității diplomatice”, iar V. Beniuc – „forță mobilizatoare de bază în acțiunile cetățeanului, societății și statului”.

Enciclopedia Științelor Politice editată în 1936 la Oxford introduce în circulație categoria „interesul național”, fondatori ai noțiunii fiind R. Niebuhr și Ch. Beard, care, de altfel, pun începuturile abordării ei în spiritul realismului politic: statele își realizează interesele naționale prin politica externă. Fără să împărtășească ideile realiste, J. Rosenau susține că inițial categoria „interesul național” a servit în calitate de mijloc de justificare sau proiectare a politicii externe.

Însă un rol determinant în fundamentarea acestei categorii revine lui H. Morgenthau, în a cărui opinie, politica externă a statelor este determinată de interesele naționale, care sânt de caracter obiectiv din cauza că se află în conexiune cu natura umană și respectiv, împrejurările geografice și tradițiile istorice și socioculturale ale poporului. Interesul național conține în acest sens, două elemente de bază: *permanent*,

care nu este altceva decât imperativul supraviețuirii, legea imuabilă a naturii și *variabil*, acesta se dovedește a fi forma concretă pe care interesul național o primește în spațiu și în timp, prerogativa de a determina formele de exprimare aparține statului din cauza că deține monopolul asupra relațiilor cu lumea înconjurătoare [9]. Elementul principal include trei factori: natura interesului care trebuie susținut, conjunctura politică în care se desfășoară și necesitatea rațională care limitează alegerea scopurilor și mijloacelor. Baza interesului național reflectă limba poporului, cultura și condițiile naturale de existența lui, pe când factorii interni cum ar fi regimul politic sau opinia publică nu pot să influențeze asupra naturii lui. În această bază H. Morgenthau fundamentează „conceptul de interes definit în termenii puterii”, care asigură conexiunea dintre rațiunea ce tinde să perceapă politica internațională și faptele destinate cunoașterii, creându-se astfel posibilitate de a înțelege politica în calitate de sferă independentă a activității umane. Conținutul „conceptului de interes definit în termenii puterii” nu rămâne neschimbat și depinde de contextul politic și cultural în care se formează politica internațională a statului, pe când însăși ideea de interes nu se supune influențelor temporal-spațiale.

Th. de Montbrial din contra, contestă supoziția promovată de analistul american, exprimând opinia că ideea posibilității definirii interesului național în mod absolut și univoc pentru un termen lung, ca ceva existând în sine și decurgând din principiul supraviețuirii identitare este dificil de susținut [10].

Prin urmare, insistând asupra supoziției că „scopurile politii externe trebuie să fie determinate în contextul interesului național”, H. Morgenthau fundamentează tradiția realistă de explorare a acestui concept, a cărei esență se reduce la următoarele: interesele naționale de politică externă ale statului se împart ierarhic în două nivele-principal și secundar. Conform acestei tradiții, primul este determinat de situația geopolitică a statului și vizează asigurarea independenței lui politice și economice, securității și integrității ca unitate social-economică și politică, național-istorică și culturală, aceste interese fiind susținute prin mijloace diplomatice și politico-militare, economice și ideologice. Nivelul al doilea include interesele statului în menținerea stabilității sistemului de relații internaționale și securității internaționale, inclusiv prin managementul conflictelor precum și participarea la procesele de cooperare economică și ecologică, culturală și științifică etc. Interesele secundare se află în ultimă instanță în relație de dependență față de cele principale, dar în același timp se bucură de autonomie în creștere, determinând unele activități de politică externă ale statului.

Potrivit teoriei realiste a interesului naționale, atât timp cât statul există ca entitate politică, interesele lui principale rămân în esență neschimbate, independent de caracterul regimurilor politice sau elitelor politice. Schimbările împrejurărilor pot să contribuie la modificarea conținutului sectorial al activității de politică externă a statului îndreptată spre susținerea acestor interese, formei lor concrete de manifestare sau mijloacelor de realizare, dar înseși interesele asigurării integrității teritoriale, independenței și securității se mențin în toate timpurile. Spre deosebire de cele principale, interesele secundare se disting printr-un grad înalt de flexibilitate și transformare, mai ușor se lasă influenței din partea conjuncturilor interne și externe aflate mereu în modificare și există mai mult spațiu pentru compromise. Ele pot fi deosebite în diferite perioade și se supun transformărilor în dependență de satisfacerea sau dispariția unor necesități și fundamentarea altor, iar în anumite cazuri, în numele asigurării intereselor principale, chiar sunt jertfite cu pierderi mai mari sau mai mici pentru stat, această situație fiind întâlnită nu rareori. În dependență de circumstanțele militaro-strategice și de politică externă create de locul și rolul statului în sistemului internațional, conceperea și

interpretarea lor de către liderii politici sau necesitatea asigurării securității, el, statul, poate să minimizeze ori să întrerupă cu alți actori unele relații economice, culturale, sportive sau de altă natură provenite din interese de nivel al doilea. În același timp, ele pot contribui la realizarea și asigurarea intereselor principale, fiind utilizate în calitate de mijloace pentru obținerea unor cedări sau avantaje, presiuni sau intimidări. Este de specificat de asemenea că hotarele dintre cele două nivele ale intereselor sunt mobile, mai ales în situațiile când este pus sub semnul întrebării prestigiul statului, iar în anumite cazuri unele interese specifice sunt declarate sau proclamate de importanță vitală (pentru stat).

S. Tămaș, de asemenea, deosebește în spirit realist două componente ale interesului național-permanentă, care în linii mari corespunde cu prevederile avansate de S. Burchill și A. Linklater, pe când cealaltă, mobilă, este determinată de circumstanțele caracteristice unei anumite perioade istorice, obiectivele fiind „stabilite în funcție de evoluția raporturilor de putere, alianțele posibile și proiectele de securitate credibile” [11].

A. Wolfers este de părere că realizarea intereselor naționale ale statului rezidă în sporirea forței lui, cu predilecție celei militare. Luând ca sistem de referință conjunctura internațională postbelică, categoria „interesul național”, conform analistului american, se află în conexiune organică cu alta – „securitate națională”, ele în linii mari fiind identice și urmăresc scopuri comune. El deosebește „interese de stat” și „interese individuale”, primele fiind tratate în interdependență și în raport cu scopurile naționale, iar acestea, la rândul lor, se divizează în „directe” și „indirecte”. Scopurile naționale directe nu sânt altceva decât asigurarea securității și independenței naționale, ele fiind relevante pentru indivizi numai în cazul dacă ei se autoidentifică cu statul lor național.

Reflecțiile lui J. Frankel se înscriu în aceeași ordine de idei, el susținând că interesele naționale și scopurile naționale determină direcțiile și particularitățile politicii externe a statelor. În opinia lui, există următoarele tipuri de interese naționale: aspiraționale, provin din principalele idealuri și valori spirituale ale poporului; operaționale, reprezintă interesele practice care alcătuiesc scopurile nemijlocite ale politicii cotidiene a guvernului; descriptive, cuprind dezbaterile din parlament și presă, ideile exprimate de opinia publică cu privire la politica externă.

F. Northidge este de părere că în politica externă se întretaie, de obicei, evaluarea rațională, pe de o parte, a intereselor naționale, iar pe de alta, a doctrinelor ideologice, subliniind că majoritatea ideologiilor contemporane sânt flexibile și plastice, dar dacă se produce discordanță între interesele de stat și ideologia politică a poporului, este de așteptat ca primele indiscutabil să aibă prioritate, iar sarcina prioritară a liderului politic este de a stabili ierarhia lor în dependență de semnificația pe care o prezintă pentru stat.

P. Seabury și K. Thompson numesc interesul național „un complex ideatic și normativ de scopuri”, iar pentru S. Krasner acesta este „un set de obiective ordonate tranzitiv și validate empiric care nu a avantajat disproportional nici un grup din societate” [12]. A. George utilizează noțiunea „interese naționale vitale”, care include mai multe valori-supraviețuire fizică, libertate și îndestulare economică, pe când M. Wight exclude sintagma „național”, susținând că „interesele vitale ale unui stat sânt ceea ce el crede că sânt și nu ceea ce o altă putere spune că trebuie să fie”, „datoria principală a fiecărui guvern este considerată a fi protejarea intereselor poporului pe care îl conduce și pe care îl reprezintă în raport cu interesele concurente ale altor popoare” [13]. În aceeași ordine de idei se înscriu ideile lui D. Clinton, care definește un conținut dublu al interesului național, incluzând, pe de o parte, binele comun propriu întregii societăți, aceasta

alcătuind o comunitate de oameni ce au stabilit anumite relații durabile și au convenit asupra unor standarde de viață și norme de comportament, iar pe de alta, include scopurile de politică externă a statelor în relațiile dintre ele [14]. A. Burian consideră că nivelul dezvoltării social-economice și social-politice a țării, așezarea geografică, tradițiile național-istorice, scopurile și necesitățile asigurării suveranității și securității, acești și alți factori determinanți fiind „transpuși în politica externă, se focalizează în concepția interesului național” [15].

Prin urmare, tradiția realistă, dar nu numai această concepție, asociază interesul național cu interesul de stat, susținându-se că este justificată utilizarea sintagmei „interesele naționale de stat”:

1. la baza interesului se află necesitățile obiective ale națiunii, iar statul fiind organizator al începutului național, le implementează prin politica sa. Ținem să subliniem că încă G. Hegel a remarcat că statul este puternic și bine administrat în condițiile când interesele particulare se află în concordanță cu scopul general și numai atunci când acest principiu își găsește realizare, el exprimă cel mai deplin „interesele naționale generale”;

2. interesul național de stat este un fenomen social-istoric, care nu poate exista independent de purtătorii săi și include în componența sa, potrivit lui H. Morgenthau, identitatea națională, iar în opinia lui V. Beniuc, „comuniunea unui stat ce nu-și conștientizează clar interesele, nu poate conta pe o existentă și dezvoltarea durabilă, pe o viață prosperă”;

3. statul reprezintă națiunea în relațiile cu lumea înconjurătoare, iar interesul național devine un factor integrator, conform lui U. Ozkirimli, anihilând unele disensiuni dintre stat și societatea civilă. În aceeași ordine de idei, supunând analizei unele aspecte structurale și funcționale menite să contribuie la elaborarea interesului național al Republicii Moldova, V. Saca subliniază că problema realizării acestui concept presupune fundamentarea unei idei general-naționale, care „ar uni în jurul său toți cetățenii, indiferent de apartenența etnică sau socială”;

4. cadrul interesului național este determinat de idealurile care reflectă valorile sociale, dar nu poate fi conceput, în opinia lui H. Morgenthau, în afara imperativului autoconservării statului, obiectivele lui majore fiind, potrivit lui P. Țigankov, asigurarea securității naționale și suveranității ca expresie a puterii supreme, bunăstării economice și dezvoltării etc.

Însă nu toți cercetătorii identifică interesul național cu interesul de stat. Astfel, Ia. Etinger consideră că interesul național este o noțiune de caracter obiectiv și istoric, care a apărut în rezultatul interacțiunii mai multor factori cum ar fi situația geopolitică a etnosului, componența lui numerică și relațiile cu entitățile național-etnice vecine, religia, tradițiile și particularitățile culturale. Interesele de stat din contra, sânt în mare măsură o noțiune de caracter subiectiv din cauza că se află în conexiune cu înțelegerea și interpretarea intereselor naționale de către forțele politice deținătoare ale puterii, forțe care reflectă aspirațiile anumitor pătri sociale [16]. G. Mirski exprimă un punct de vedere în linii mari similar, fiind de părere că interesele de stat se reduc cu precădere la interesele cercurilor conducătoare.

Bineînțeles, categoria „interesul național” nu întrunește numai exegeți, preocupați de fundamentarea și diversificarea conținutului ei, ci și contestatari, care o privează de caracter științific și operațional, negându-se obiectivitatea contra subiectivității și promovându-se supozițiile că interesele naționale sunt realizate prin activitatea liderilor politici, care pot să le remodeleze în conformitate cu aspirațiile personale sau de grup. Astfel, J.-B. Duroselle este de părere că ar fi bine dacă ar exista

posibilități de a putea defini interesul național ca fiind de caracter obiectiv, însă „orice reflecție despre obiectivitate este subiectivă” [17]. În plan investigațional, aprofundând reperele definitorii ale sociologiei franceze a relațiilor internaționale, J.-P. Derriennic se pronunță în aceeași ordine de idei, considerând că deși interesul este obiectiv, el se dovedește a fi în același timp incognoscibil, deoarece există riscul ca subiectivitatea celor supuși cercetării, oamenii și comunitățile sociale, să fie înlocuită cu propria subiectivitate a sociologului [18].

De fapt, luările de poziții care pun sub semnul întrebării caracterul aplicativ și semnificația teoretică al conceptului de interes național nu se dovedesc a fi o raritate și au evoluat de la minimizarea relevanței pentru determinarea opțiunilor de politică externă până la negarea valorii lui în condițiile globalizării și eroziunii suveranității de stat. Astfel, în accepția lui H. Bull, interesul național este identic cu interesul de stat, însă această concepție este lipsită de conținut atât timp cât nu sunt definite „scopurile concrete sau obiectivele pe care le urmărește sau ar trebui să le urmărească statele: securitatea, prosperitatea, obiective ideologice ori alte opțiuni” și numai în asemenea condiții „problema în dezbatere” vizează mijloacele de promovarea lor [19].

G. Modelski consideră nefondată științific noțiunea „interesul național” din cauza că „interesele pe care le exprimă liderul politic nu reflectă nici interesele națiunii și nici ale statului”, ci ale comunității, aceasta, de fapt, fiind formată de însuși lider pentru ca mai apoi s-o reprezinte. Cadrul spațial al comunității este în același timp și mai îngust, și mai larg decât hotarele statului: este mai îngust din cauza că liderul politic nu exprimă plenar interesele grupurilor sociale și cetățenilor statului său, dar totodată este mai larg pentru că el reflectă interesele altor state, aliate sau amicale, grupuri sociale și indivizi. Statul este condiția indispensabilă pentru existența liderului politic, deoarece îi oferă mijloace pentru realizarea scopurilor pe care le trasează. Analistul american susține că liderul politic în activitatea sa trebuie să țină cont de trei tipuri de interese: cerințele comunității, care nu sânt altceva decât interesele rezultate din valorificarea de către liderii politici a scopurilor din trecut; cerințele colaboratorilor provizorii, care se rezumă la interesele provenite din realizarea scopurilor din prezent; cerințele adversarilor, adică interesele ce pot fi neglijate la moment în vederea atingerii scopurilor din viitor [20]. Prin urmare, în procesul formulării intereselor liderul politic este nevoit să ia în calcul toate cerințele ce se referă la politica pe care o promovează sau intenționează s-o promoveze. Chiar dacă decide să neglijeze unele cerințe și deci, anumite interese, el nu poate să nu țină cont de consecințele hotărârii adoptate pentru formularea scopurilor sale de politică externă. Reieșind din diversitatea intereselor, care nu sânt altceva decât dezideratele și cerințele ce vizează comportamentul altor state, liderul politic urmărește să exercită influență asupra acestui comportament, transpunând interesele comunității pe care o reprezintă în scopuri de politică externă.

Dacă G. Modelski rezervează liderului politic aproape în exclusivitate prerogativa exercitării intereselor naționale și formulării scopurilor de politică externă, R. Snyder extinde numărul de persoane abilitate cu aceste drepturi, atribuind în același timp un rol important procesului adoptării deciziilor: interesele naționale sunt exprimate de lideri politici aflați la putere, care pot adopta decizii politice, formulând în baza acestor interese scopuri naționale de durată mică sau de perspectivă mai îndelungată.

R. Axelrod și R. Keohane sunt de părere că „percepțiile definesc interesele... Pentru a înțelege gradul de reciprocitate a intereselor, este necesar de a concepe procesul prin care sunt percepute interesele și determinate preferințele [21], ele rezumându-se în ultimă instanță la maximizarea beneficiilor. Supunând criticii această idee pe motivul că

interesele sunt definite în termeni de structuri de beneficii în maniera jocului „Dilema prizonierului” și urmărind să determine „limitele abordării teoriei relațiilor internaționale pe baza teoriei jocurilor” prin prisma dezbaterii dintre neorealism și neoliberalism, D. Sanders pentru a fi mai convingător încearcă să formuleze conținutul intereselor statului-națiune sub aspectul percepției lor de către liderii care îl reprezintă. În acest sens, el face diferență dintre două tipuri de interese ale unui stat național: economic-ecologice, includ bunăstarea economică și ecologică a populației pe termen lung; politice și de securitate, vizează maximizarea capacității statului de a răspunde rapid și eficient la eventualele amenințări externe și provocări [22]. În opinia sa, o teorie a intereselor statului-națiune, care, de altfel, trebuie abordată în context istoric, „reprezintă condiția necesară pentru a explica satisfăcător atât comportamentul statului național, cât și rezultatele interacțiunii dintre state”. Este necesar însă ca elaborarea judecăților de valoare sau emiterea speculațiilor intelectuale despre formularea și consecințele convergenței sau divergenței intereselor statelor să fie anticipată de cunoașterea cum percep liderii politici conținutul intereselor statului pe care îl reprezintă, această exigență fiind posibil de a fi satisfăcută numai prin „studii empirice extinse și dificile”, (activitatea de cercetare științifică a lui Q. Wright este edificatorie în acest sens – n.n.), iar pentru siguranță ar fi binevenită, potrivit analistului american, o „tipologie a intereselor”.

J. Rosenau, de asemenea, consideră că definiția interesului național este întotdeauna un proces de nuanță subiectivă, deoarece exprimă interesele grupurilor sociale de care aparține liderul politic. Chiar dacă este necesară pentru „a descrie, explica și analiza politica externă și relațiile internaționale în termenii interesului național”, această categorie nu poate servi în calitate de instrumentariu de analiză din cauza că n-au fost elaborate procedee empirice de evaluare a unor procese cum ar fi măsurarea acumulării intereselor după identificarea lor.

Conform lui R. Aron, noțiunea „interesul național” este polisemantică și din această cauză puțin operațională pentru a putea analiza scopurile și mijloacele relațiilor internaționale. Însă fiecare stat își formulează anumite scopuri eterne, care pot să se manifeste atât abstract, cât și concret: în primul caz ele prezintă în sine tendințe către securitate, putere și glorie, iar în cel de al doilea, se exprimă în năzuința de a-și lărgi spațiul vital, mări numărul populației și răspândi ideologiile și valorile pe care le împărtășește. Prin urmare, activitatea de politică externă a statelor se exprimă în acțiunile liderilor săi, care dispun de un anumit grad de libertate în alegerea scopurilor, un rol deosebit revenind ideologiei, ambițiilor, temperamentului și altor calități ale oamenilor politici de vârf. În același timp, datorită locului pe care-l ocupă, acești lideri tind să creeze impresia că la baza tuturor activităților ce le desfășoară se află interesul național.

Contrar lui S. Krasner sau M. Wight, care susțin că interesele naționale exprimă aspirațiile întregii națiuni sau, respectiv, întregului popor, F. Pearson și J. Rochester, în acord cu J. Rosenau, nu exclud varianta ca acestea să favorizeze una sau câteva categorii sociale cu statut privilegiat. Ei deosebesc următoarele neajunsuri ale categoriei de interes național: conceperea simplistă a relațiilor internaționale, reducerea diversității și complexității lor la înțelegerea îngustă a intereselor statului; caracterul vag al termenului; lipsa criteriilor identice pentru diferite state de exercitare a apărării legitime; existența posibilității ca interesele principale și interesele secundare ale statului să devină incompatibile; interesul național în sensul definit de guvern poate aduce beneficiu întregii națiuni, dar în același timp poate viza numai segmentele ei privilegiate; unele state pot include în componența interesului lor național astfel de noțiuni ca “puterea” și “prestigiul” [23].

M. Merle în general se pronunță împotriva utilizării termenului “interes național” și propune în calitate de mobil al activității actorilor “identitatea națională”, care include limba și religia ca piloni ai unității naționale, valorile cultural-istorice și memoria național-istorică [24]. În opinia sa, comportamentul Franței pe arena mondială poate fi mai bine înțeles dacă se ține cont de oscilațiile tradițiilor ei istorice între patriotism și pacifism, ideologia colonialistă și ideea „misiunii civilizatorii”. Această ordine de idei, afirmă pe bună dreptate analistul francez, se referă de asemenea la tradițiile istorice ale SUA, care mai ales în perioada interbelică au oscilat între izolaționism și intervenționism. De fapt, ultima supoziție practic a devenit axiomatică, fiind dezvoltată de mulți cercetători – H. Kissinger, St. Hoffmann ș.a.

Bineînțeles, este absolut necesar de a ține cont de tradițiile culturale și valorile naționale, în activitățile de formare și realizare a intereselor naționale, însă nu sunt lipsite de teme nici ideile lui H. Morgenthau, care nu contrapune identitatea națională interesului național, ci o consideră elementul lui inalienabil. În plus, înscriindu-se în cadrul tradițional francez, M. Merle amplifică semnificația și relevanța factorului cultural.

Dacă majoritatea absolută a cercetătorilor sunt de părere că interesul național ține de politica externă, J.-B. Duroselle și P. Renouvin din contra, susțin că în istoria europeană acesta aparține mai cu seamă de sfera politicii interne, supoziție care, de altfel, este împărtășită și de V. Saca, dar cu precizarea că se referă doar țărilor în tranziție postcomunistă întârziată precum Republica Moldova, unde „interesul național al statului are un segment limitat de manifestare și vizează, de obicei, aspectul intern al politicii și mai puțin cel extern” [25], pe când în democrațiile consolidate se observă un echilibru (între cele două tipuri de politici).

Prin urmare, definirea interesului național, formularea conținutului și funcțiilor lui au generat numeroase opinii, luări de poziții și controverse. Apologeții insistă că această categorie oferă pârgii reale pentru explicarea politicii internaționale, în timp ce adversarii o cataloghează că ar fi științific nefundamentată, lipsită de caracter operațional și de actualitate, invocând că interesul național a avut relevanță în epoca echilibrului de forțe a sistemului de state europene din secolele XVII-XIX, în timp ce actualmente a pierdut din semnificație, valoarea lui practică fiind în descreștere datorită proceselor globale de integrare și transnaționalizare, consolidării actorilor supranaționali și eroziunii suveranității de stat, mai ales prin transfer de competențe. În plus, conceptul reprezintă o tentativă de a consolida unitatea inexistentă dintre statul politic și societatea civilă: bunăstarea și supraviețuirea aparatului birocratic, satisfacerea intereselor politice, economice și ideologice ale statului nu sunt identice cu bunăstarea și dezvoltarea societății civile, expresie a acestui conflict fiind mișcările anti-etatiste. Se susține, de asemenea, că societățile contemporane sunt divizate în interior și statul în acel mai bun caz poate îndeplini numai rolul de intermediar între interesele de conflict din cadrul lor, el nu mai este centru unificator și chiar dacă pretinde, nu exprimă interesul național general: deși influențează asupra unor pături sociale, apelurile la unitate sub lozinca promovării interesului național și asigurării loialității în fond și-au pierdut din capacitatea de a mobiliza energia societății.

Însă nu este mai puțin adevărat, în opinia noastră, că interesul național exprimă într-o măsură mai mare sau mai mică consensul național, având semnificație de interes al întregului popor, în special în relațiile cu lumea înconjurătoare. Nu este întâmplător că cele mai antagoniste forțe politice și sociale deseori situându-se pe poziții diametral opuse și urmărind interese polare în probleme de politică internă, ajung la numitor comun

și unanimitate de opinii în aspectele de politică externă a statului lor și promovare a intereselor naționale pe arena mondială. În general, mai ales în timpul conflictelor internaționale devin cu mult mai profunde sentimentele de patriotism și conștientizării legăturii individului cu națiunea de care se autoidentifică, înrădăcinându-se opinia că potențialul economic și politic, forța și ponderea statului său pe arena mondială determină viața și bunăstarea fiecărui concetățean, pe când ignorarea acestor aspecte psihosociale și identitare poate provoca erori grave în evaluarea anumitor situații de politică internă și/sau de politică externă, situația din Federația Rusă a anilor '90 ai secolului al XX-lea - primul deceniu al secolului al XXI-lea fiind un exemplu edificator în acest sens.

Fiind o categorie a cărei parametri sunt determinați de conjunctura internațională și sistemul de valori care predomină în societate și stat, interesul național reprezintă conceperea și exprimarea necesităților sociale și statale prin activitatea liderilor politici. Elaborarea intereselor naționale se realizează prin interconexiunea mai multor factori care îi determină conținutul și caracterul, fiind necesar de a ține cont de prioritățile de politică internă, programele principalelor forțe politice, intențiile celor mai influente grupuri de interese și eventualele luări de poziții din partea statelor interesate etc. Asigurarea intereselor naționale presupune respectarea unor condiții cum ar fi: stabilitate internă, bunăstare economică, atmosferă morală elevată în societate, securitate națională, conjunctură internațională favorabilă, prestigiu și autoritate pe arena mondială etc.

În baza ordinii de idei reliefate, pot fi degajate patru laturi al interesului național, abordat în calitate de categorie de caracter obiectiv-subiectiv:

1. obiectivă – conține aspectele care vizează statul ca organizator al începutului național atât în relațiile din interior, cât și în cele din exterior: nivelul dezvoltării economice a țării, stabilitatea situației social-economice și politice, potențialul ei economic și militar formează primul tip de relații, iar cel de al doilea se referă la situația geopolitică și la rolul și locul lui în relațiile internaționale, inclusiv în comerțul mondial;

2. subiectivă – cuprinde concepțiile despre lume și valorile împărtășite de conducătorii de stat, acestea imprimă conținut concret activității de politică externă (bazată pe interesul național);

3. motivațională – reprezintă justificarea unor acțiuni deja săvârșite sau eventuale de politică externă (sub pretextul apărării intereselor naționale);

4. implementarea politică – înglobează scopurile și mijloacele prin intermediul cărora interesele naționale își găsesc realizarea în activitatea de politică externă.

Considerăm cele două supoziții – interesul național se află în conexiune cu politica externă, fiind exprimată sau de stat, sau de liderii politici și interesul național aparține de politica internă – actualmente nu țin cont în totalitate și nu reflectă adecvat realitățile complexe din lumea globalizată. Interesele naționale sunt exprimate atât de/prin politica internă, cât și de/prin politica externă, nu numai datorită interconexiunii lor, ci mai ales interdependenței dintre sfera internă și relațiile internaționale, proces asupra căruia J. Rosenau indică încă la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XX-lea.

V. Saca, de asemenea, remarcă, dar referindu-se la democrațiile avansate, că interesul de stat în colaborare cu interesul civil devine un mecanism important al politicii externe pentru a reflecta voința națiunii în relațiile internaționale. În opinia noastră, integrarea europeană a Republicii Moldova este o problemă de politică internă, dar care se realizează atât prin politica internă, cât și prin politica externă, ultima având ca misiune să justifice obiectivele și să promoveze realizările primei, luând ca bază ideea că parametrii intereselor naționale sânt determinați de conjunctura internațională, inclusiv geopolitică și valorile împărtășite de societate și susținute de stat.

Este de precizat, că pornind de la caracterul interesului național, s-a format, conform lui S. Gorceac, T. Dumitraș și I. Rusandu, două curente de analiză, primul, numit „obiectivist”, este reprezentat de realismul politic, iar al doilea, cel „subiectivist”, a fost promovat de behavioriști, mai ales prin „teoria deciziilor” [26]. Considerăm că ultima perspectivă de abordare este mai largă și mai diversă, incluzând chiar și unele supoziții realiste, însă actualmente nu poate fi neglijată o tratare mixtă, dat fiind caracterul obiectiv-subiectiv al interesului național, iar curentele „clasice” și-au pierdut din relevanță din cauza că nu corespund realităților complexe, deși se creează impresia că „subiectivismul” ar prevala asupra „obiectivismului”.

Actualmente un stat trebuie să țină cont în activitatea sa de trei grupe de interese care se află în interconexiune datorită noilor realități: proprii, ale altor state și globale. Statul care ignoră celelalte două tipuri de interese riscă să le pună în pericol pe ale sale din cauzele că dezvoltarea forțelor de producție prin modificarea componenței lor și mijloacelor de comunicare în masă datorită științei și informației, intensificarea proceselor de globalizare și transnaționalizare, aspirațiile în creștere ale oamenilor către democrație, demnitate și bunăstare contribuie la modificarea conținutului intereselor naționale și vin cu unele transformări în raporturile dintre elementele lor. Bineînțeles, realizarea intereselor naționale presupune stabilirea echilibrului între elementele lor constituante, urmărindu-se dezvoltarea plenară a fiecărei componente. Însă potrivit lui Gh. Kunadze, deoarece este dificil de a asigura dezvoltarea deplină a fiecărui element, deseori subdezvoltarea unei componente se compensează prin dezvoltarea altei, obținându-se astfel un anumit grad de echilibru. V. Saca și S. Cebotari subliniază în acest sens că actualmente „noțiunea de interes național se definește nu numai prin dimensiuni valorice, ci și prin factorul pragmatismului, al capacității statului de a-și propune și de a-și atinge anumite scopuri” [27].

Proclamarea independenței statului Republica Moldova a presupus expres formularea intereselor naționale, definindu-se prioritățile strategice de dezvoltare și solicitându-se mobilizarea eforturilor politice și sociale pentru realizarea lor. Însă, potrivit lui V. Beniuc, Republica Moldova la moment „doar își formează interesul național, elita fiind în procesul inițial și cu regret destul de trenant în determinarea și conștientizarea lui” [28], iar V. Saca este cu mult mai tranșant, subliniind că în statele în care tranziția spre democrație întârzie, inclusiv în Republica Moldova, structura interesului național este instabilă, nu are destulă substanță și încărcătură valorică nici la unul din câmpurile sale constitutive: pozițional, perceptiv, teleologic, tehnologic și normativ; „în aceste state este problematic însuși mecanismul de organizare, funcționare și autorealizare al potențialului structural de interes [29], deoarece dispune de un spațiu restrâns de manifestare. V. Saca remarcă pe bună dreptate că „edificarea interesului național în R. Moldova se desfășoară anevoios, cunoscând succese, insuccese și chiar alunecări înapoi”, are la bază mai mult conținut declarativ decât real și se impune elaborarea unei „idei general-naționale”[30] în vederea realizării lui, idee ce „ar uni în jurul său toți cetățenii”. În aceeași ordine de idei, A. Burian subliniază că interesele naționale reprezintă o interconexiune complexă de factori care „în totalitatea lor determinată conținutul și caracterul experienței național-istorice a poporului sau a țării” [31] și se află în relație reciprocă cu autoconștiința de sine a purtătorilor săi. El consideră interesele naționale un „fenomen social-istoric” și acreditează ideea nici pe departe lipsită de temei că formularea lor reprezintă un proces istoric treptat și de lungă durată.

Totuși, nici Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 8 februarie 1995, nici Concepția securității naționale a Republicii Moldova din 22 mai 2008 și nici

alte documente oficiale nu le definesc expres și univoc, ci numai conțin referințe, dar fără a preciza sintagmele „interese naționale majore”, „interesele Republicii Moldova” etc. Totodată se cuvine de precizat că sunt definite și concretizate atât prioritățile și direcțiile principale ale politicii externe, cât și obiectivele și liniile directorii de bază în asigurarea securității naționale, dar care, în opinia noastră, în aspect valoric și în raport ierarhic sunt mai puțin relevante comparativ cu interesele naționale, prioritățile având statut de obiective strategice, iar direcțiile principale fiind acțiuni de valorificare a opțiunilor trasate. Această idee este confirmată de Concepția politicii externe a Republicii Moldova, care face o referință la „interesele naționale majore” și acreditează convingerea, însă fără a avea temei, că ele au fost elaborate și reflectate într-un document anterior: „realizarea acestor priorități (consolidarea independenței și suveranității țării, asigurarea integrității teritoriale, afirmarea ei în calitate de factor de stabilitate în plan regional, contribuirea la promovarea reformelor social-economice..., edificarea statului de drept... - n.n.), ce constituie esența politicii externe a Republicii Moldova, va asigura, în concordanță cu interesele naționale majore, edificarea statutului nostru în calitate de stat independent, unitar și indivizibil...” [32]. Concepția securității naționale a Republicii Moldova abordând conexiunea dintre interesele naționale și securitatea națională, lasă să se înțeleagă că „apărarea și atingerea” lor se va asigura prin integrarea europeană și participarea la procesele de cooperare internațională, diminuându-se în același timp riscul de implicare în conflicte [33].

Prin urmare, primul document imprimă interesului național al Republicii Moldova un caracter cu precădere etatist și conferă primordialitate dimensiunii politice, urmărindu-se edificarea statului independent, unitar și indivizibil. Totuși această formulă de importanță strategică nu este deplină și nu reflectă deplin complexitatea realităților și plenitudinea conținutului conceptului abordat. Astfel, potrivit lui B. Mejeuev, care supune analizei unele elaborări ale noțiunii în gândirea social-politică rusească din anii '90 ai secolului al XX-lea, statul rămâne factorul principal de exprimare a intereselor naționale, dar în același timp, societății civile îi revine o pondere în creștere în formarea și fundamentarea lor. Al doilea document tinde să acrediteze ideea că interesele naționale ale Republicii Moldova se asociază mai ales cu integrarea europeană, iar celelalte componente, de caracter social-economic sau instituțional, urmează să fie valorificate prin racordarea la exigențele acquis-ului comunitar, însă, ținem să precizăm că numai în condițiile când această procedură va fi declanșată. V. Saca susține că ideea general-națională ca factor mobilizator de realizare a interesului național ar putea include două componente, reintegrarea țării și integrarea europeană, care, de altfel, au întrunit consens între putere și opoziție în anul 2005, pe când V. Beniuc se axează pe dimensiuni nepolitice, propunând edificarea unui sistem *soft power*, ce prevede creșterea potențialului economic și lansarea programelor în domeniul educației, promovarea valorilor culturale și instaurarea relațiilor bune între cetățeni etc. în scopul implementării politicilor de consolidare a statului și formării identității naționale, exercitării politicii externe și instituționalizării unei veritabile diplomații populare, direcționată spre desfășurarea acțiunilor contemporane de parteneriat internațional.

În opinia noastră, ținând cont de complexitatea interconexiunii dintre politica internă și politica externă, în procesul de formulare a intereselor naționale ale Republicii Moldova este necesar de a lua în calcul mai multe aspecte definitorii cum ar fi:

1. prioritatea cetățeanului în raport cu statul: interesele naționale trebuie fundamentate luând ca bază primordialitatea aspirațiilor cetățenilor, iar misiunea statului este de a le implementa și susține, utilizând pârgھیile de care dispune. Este indispensabil

să se conștientizeze că nu cetățenii există pentru stat, ci statul pentru cetățeni, în condițiile democratizării și informatizării ei dispun de mai multe tipuri de mijloace legale pentru a-i acorda neîncredere și a-i știrbi din imagine;

2. vocația europeană a poporului Republicii Moldova: este necesar de creat imaginea unui popor care se pronunță consecvent pentru economia de piață, știe să utilizeze eficient resursele și să construiască infrastructuri avansate, să producă mărfuri competitive, să presteze servicii calitative și să facă bani, se pronunță pentru democrația pluralistă și este deschis dialogului. În același timp, interesele naționale trebuie să susțină tradițiile cultural-istorice împărtășite și valorile de care poporul se autoidentifică;

3. asigurarea securității naționale: aflându-se în strânsă conexiune cu interesele naționale, securitatea națională este o categorie multidimensională care nu se asociază numai cu aspecte politice sau militare (potrivit lui A. Wolfers, această asociere este justificată numai în condiții de conflicte și războaie), actualmente amplificându-se ponderea componentelor economice și sociale, energetice, ecologice și de alt conținut. Se cuvine de precizat că deseori securitatea națională este asociată cu securitatea statului. Astfel, A. Burian insistă asupra dimensiunii geopolitice a securității, prin care „se subînțelege, în primul rând, supraviețuirea fizică a statului, apărarea și menținerea suveranității și integrității lui teritoriale, capacitatea de a reacționa în mod adecvat la orice amenințări reale sau potențiale din exterior” [34]. Concepția securității naționale a Republicii Moldova din contra, pe bună dreptate face distincție dintre aceste două categorii, explicit precizându-se că „securitatea națională nu este numai securitatea statului, ci și securitatea societății și a cetățenilor Republicii Moldova”. Acest document, prin care se „conturează prioritățile statului în domeniu”, conține de asemenea amenințările, riscurile și vulnerabilitățile cu impact asupra securității naționale a Republicii Moldova precum conflictul transnistrean; eventualitatea unor tensiuni interetnice; terorismul internațional; de sorginte economică; de origine socială; din domeniul tehnologiilor informaționale; derivate din activitatea umană; provenite din partea crimei organizate și corupției [35].

În același timp ținem să subliniem că deși prevederile ce se conțin în acest „sistem de idei” își găsesc desfășurare și concretizare în proiectul Strategiei securității naționale a Republicii Moldova pe anii 2009-2013 prin descrierea căilor și mecanismelor de asigurarea lor, se impun unele completări care ar introduce anumite precizări și ar reflecta mai bine realitățile. Astfel, „amenințările de origine economică” elucidate în Concepție provin în cea mai mare parte din exterior, fiind invocați factorul geopolitic, creșterea interdependenței economiei și dependența unilaterală de furnizori de agenți energetici străini, însă numai aceasta din urmă este numită de asemenea „o vulnerabilitate internă a statului”, fără să fie definite altele, cu un impact nu mai puțin perturbator pentru situația internă. „Amenințările de origine socială” la adresa bunăstării și stabilității sociale și politice provin cu precădere de situația demografică (migrația de muncă, rata scăzută a natalității) și din domeniul ocrotirii sănătății (răspândirea bolilor contagioase cu pericol sporit pentru societate), dar sunt trecute cu vederea cele de caracter economic, care se dovedesc a fi de un pericol cu mult mai mare pentru nivelul de trai al oamenilor și ordinea publică. Trebuie de remarcat de asemenea că amenințările generate de existența conflictului transnistrean sunt neîntemeiat reduse la imposibilitatea acordării asistenței juridice cetățenilor Republicii Moldova din localitățile din stânga Nistrului, fără a indica altele, de o încărcătură nu mai puțin semnificativă precum subminarea suveranității și integrității teritoriale sau îndepartarea integrării europene.

Considerăm că numărul amenințărilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova ar putea fi extins sau completat prin diversificarea pe contul unor factori interni și externi, reali și potențiali după cum urmează:

a. dificultăți interne de caracter economic și social provenite din dependența economică totală care conduce spre reducerea eficacității economiei și aprofundarea unor relații economice asimetrice; devalorizarea monedei naționale și neachitarea la timp a salariilor, pensiilor și burselor; scăderea volumului investițiilor; creșterea inflației și pierderea depozitelor bancare de către cetățeni și întreprinderi; întârzierea reformelor structurale în condițiile grave când industria în linii mari este lipsă, agricultura în cea mai mare parte este necompetitivă, iar sfera serviciilor este unilateral orientată și departe de standardele mondiale; mărirea numărului persoanelor non-active și celor neocupate, necesitatea achitării datoriilor externe etc. Aceste pericole nu trebuie deloc neglijate, mai ales în condițiile crizei financiare mondiale declanșate la sfârșitul anului 2008;

b. pierderea capacității de competitivitate a producției naționale și repartizarea neuniformă a exporturilor, iar la unele categorii de produse orientarea unidirecțională, dezechilibrul structural fiind datorat concentrării pe câteva grupuri de mărfuri, din cauza că „specializarea Republicii Moldova, susține V. Cărare, este orientată spre produse cu valoare adăugată redusă, cu utilizarea muncii puțin calificate și încorporând un conținut sporit de resurse naturale... sau resurse energetice”[36]. Acești și alți factori au creat o situație complicată la capitolul deficitul balanței comerțului extern și bineînțeles că nu pot contribui la diversificarea ofertei și impulsivitatea schimbărilor comerciale. Astfel, conform datelor Biroului Național de Statistică, deficitul balanței comerciale în ianuarie-decembrie 2008 a fost de 3301, 6 mii dolari SUA [37];

c. dependența de o singură sursă de furnizare și distribuire a agenților energetici, necontractarea alternativelor de durată a importurilor și dezvoltarea slabă a resurselor proprii. Luând în calcul gradul sporit de insecuritate energetică a Republicii Moldova, care, de altfel, n-a întârziat să se manifeste în timpul conflictului ruso-ucrainean din ianuarie 2009, suntem de părere că amenințările de acest gen ar trebui evidențiate într-o rubrică distinctă, cu atât mai mult că nu s-au materializat supozițiile din Concepția politicii externe, potrivit căroră Republica Moldova poate deveni un important nod regional de sisteme electroenergetice.

Prin urmare, în baza celor analizate, considerăm că interesele naționale ale Republicii Moldova sunt următoarele:

1. garantarea și asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului
2. dezvoltarea liberă a economiei multisectoriale, asigurarea bunăstării materiale și nivelului decent de viață tuturor cetățenilor
3. asigurarea existenței statului suveran, independent, unitar și indivizibil
4. edificarea statului de drept, promovarea democrației pluraliste și consolidarea societății civile
5. asigurarea securității naționale
6. refacerea spirituală, restabilirea conștiinței naționale și afirmarea vocației europene a poporului Republicii Moldova
7. integrarea europeană și euroatlantică.

Așadar, definirea intereselor naționale reprezintă pentru Republica Moldova o oportunitate de a demonstra că s-a angajat în respectarea valorilor libertății și toleranței, este deschisă dialogului și cooperării bi- și multilaterale, tinde să devină generator de securitate și partener de încredere, obținând și pe aceste căi mai multă audiență și credibilitate. Interesele naționale ale Republicii Moldova sunt cu precădere de caracter

regional, deoarece potențialul ei politic și economic este limitat și deci, nu poate pretinde la roluri și funcții globale pe arena mondială. În plus, ea se află într-o zonă „gri” de insecuritate și instabilitate atât politico-militară, cât și etno-confesională, fapt care solicită aprofundarea eforturilor pentru consolidarea pozițiilor sale.

Note:

1. Keohane, R.O. Institutional Theory and the realist challenge after the Cold War. În culegerea: Baldwin, D. A. (ed.). Neo-realism and Neo-liberalism: The Contemporary Debate. - New-York, Columbia University Press, 1993, p. 294.
2. Beniuc, Valentin. Instrumente de realizare a interesului și securității naționale în contextul integrării europene (cazul Republicii Moldova) // Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova. Materialele conf. șt. intern. – Chișinău, AAP, 2007. p. 117.
3. Burchill, Scott. Linklater, Andrew. Theories of international relations. - New-York, Columbia University Press, 1996, p. 75.
4. Pîntea, Iurie. Identificarea pericolelor existente și probabile pentru interesele naționale de bază ale Republicii Moldova. În studiul: Evaluarea strategică a securității și apărării naționale a Republicii Moldova. – Chișinău, IPP, 2001, p. 24.
5. Saca, Victor. Interesele politice și relațiile politice: dimensiuni tranzitorii. – Chișinău, USM, 2001, p. 75.
6. Beniuc, Valentin. Op. cit., p. 116.
7. Колацки, Анжела. К вопросу о соотношении понятий «национальное самосознание» и «национальный интерес» // Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. vol. 2. Materialele conf. intern. șt.-practice. – Chișinău, AAP, 2008, p. 187.
8. Burian, Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. - Chișinău, „Tipogr. Centrală”, 2003, p. 192.
9. Morgenthau, Hans J. Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace. - Iași, Polirom, 2007, p. 45-51.
10. Montbrial de, Thierry. Acțiunea și sistemul lumii. – București, Academia Română, 2003, p. 204.
11. Tămaș, Sergiu. Geopolitica – o abordare prospectivă. - București, Noua Alternativă, 1995, p. 167.
12. Griffiths, Martin. Relații internaționale: școli, curente, gânditori. – București, Ziua, 2003, p. 68.
13. Wight, Martin. Politica de putere. – Chișinău, ARC, 1998, p. 105.
14. Gorceac, Sergiu. Dumitraș, Tudor, Rusandu, Ion. Conceptul „interes național” în geopolitică // Economia (supliment). – Chișinău, ASE, 1997, p. 27-31.
15. Burian, Alexandru. Op. cit., p. 189.
16. Государственные, национальные и классовые интересы во внешней политике и в международных отношениях // МЭМО. 1989, nr. 2, p. 69-70.
17. Duroselle, Jean-Baptist. Tout empire perira. Une Vision theorique des relations internationales. - Paris, Armand Colin, 1982, p. 88.
18. Derriennic. J.-P. Esquisse de problematique pour une sociologie des relations internationales. - Grenoble, 1997, p. 26.
19. Bull, Hedley. Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială. - Chișinău, Știința, 1998, p. 61-62.
20. Modelski, George. Theory of Foreign Policy. - London, 1962, p. 8-10, 19-20.

21. Axelrod, R. Keohane, R.O. Achieving co-operation under anarchy: strategies and institutions. În culegerea: Baldwin, D.A. (ed.). Op. cit., p. 88-89.
22. Sanders, David. Relațiile internaționale: neorealism și neoliberalism. În culegerea: Goodin, Robert. Klingemann, Hans-Dieter (ed.). Manual de știință politică. – Polirom, Iași:, 2005. p. 378.
23. Pearson, F. Rochester, J. International Relations. - New-York, Columbia University Press, 1988, p. 149-151.
24. Merle, Marcel. La politique étrangere. Traite de science politique. - Paris, Armand Colin, 1985, p. 473.
25. Saca, Victor. Considerații privind structura interesului național în condițiile tranziției spre democrație//Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova. Materialele conf. șt. intern. – Chișinău, AAP, 2007, p. 114.
26. Gorceac, Sergiu. Dumitraș, Tudor. Rusandu, Ion. Op. cit., p. 21-22.
27. Saca, Victor. Cebotari, Svetlana. Identificări conceptuale în cadrul sintagmei „proces integraționist-interes național-politică externă”// Revista de Filosofie și Drept, 2006, nr. 3. p. 62.
28. Beniuc, Valentin. Op. cit., p.116.
29. Saca, Victor. Considerații privind structura interesului național în condițiile tranziției spre democrație/Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova. Materialele conf. șt. intern. – Chișinău, AAP, 2007, p. 113.
30. Saca, Victor. Saca, Silvia. Interesul național în contextul politicii național-etnice. Cazul Republicii Moldova//Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. vol. 2 Materialele conf. intern. șt.-practice. –Chișinău, AAP, 2008, p. 175-178.
31. Burian, Alexandru. Op. cit., p. 192.
32. Concepția politicii externe a Republicii Moldova. În culegerea: Cernencu, Mihai, Galben, Andrei. Rusnac, Gheorghe. Solomon, Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Document și materiale. vol. I. – Chișinău, USM, 2000, p. 97.
33. Concepția securității naționale a Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 97-98 din 3 iunie 2008, p. 7-8.
34. Burian, Alexandru. Op. cit., p. 196.
35. Concepția securității naționale a Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 97-98 din 3 iunie 2008, p. 7-8.
36. Cărare, Viorica. Problemele Republicii Moldova din perspectivele extinderii Uniunii Europene. În culegerea: Vectorul European al Republicii Moldova și realizarea Planului de Acțiuni. Materialele conf.șt.-practice. – Chișinău, AAP, 2006, p. 69.
<http://www.statistica.md> (22.02, 2009).

TRANZIȚIA SPRE DEMOCRAȚIE A REPUBLICII MOLDOVA. ROLUL DIMENSIUNII INTERNAȚIONALE

Grigore Vasilescu, dr. hab. în filosofie
Universitatea de Stat a Moldovei

Vitalie Grosu, Magistru în Relații Internaționale
Universitatea de Stat a Moldovei

Summary

During the historical development, the democratization process represented one of the main objectives, theoretical as well as practical. According to the attention that is given to this subject, the democratization process was defined as complex social and political transformation process in the framework of which interact a series of factors of different nature. Thus, during a long period of time, the specialized literature focused on the analysis of the domestic factors role that is important for the transition dynamics. Therefore, the article has as an objective to emphasise the international dynamics and factors role in the framework of the democratisation process, as well as the forms used by international actors to influence the transition process development.

În condițiile derulării procesului de globalizare dezvoltarea diferitor comunități a devenit interdependentă, iar analiza acestui proces necesită a lua în considerație un șir întreg de factori ce au influență determinantă asupra evoluției entităților sociale. De fapt, încă de la începutul secolului al XVI-lea Niccolo Machiavelli sublinia că anumite fenomene politice, în general, și în special schimbarea orânduirii unui stat, pot avea drept cauză forțe motrice de două tipuri: condițional vorbind, „interne” și „externe”, acestea interacționând continuu și influențându-se reciproc. Mai mult ca atât, autorii care se ocupă de problemele globalizării politice scriu chiar despre influența categorică și determinantă a factorilor externi asupra celor interni și rolul predeterminant al primilor asupra evoluțiilor social-politice interne din diferite țări. Într-un astfel de context, analiza rolului factorilor externi a dimensiunii internaționale în contextul proceselor de tranziție spre democrație a unor țări are la bază următoarea ipoteză: în condițiile ascensiunii interdependenței și integrării internaționale, procesele dezvoltării unei societăți nu mai sunt „autosuficiente”, în sensul că de rând cu forțele motrice interne ale acestui proces este necesar a lua în considerație un șir de factori externi, care permit interpretarea sa ca parte componentă a unui extins proces al dezvoltării mondiale [1, p. 476].

Pentru o lungă perioadă de timp, în cadrul studiilor privind procesele de democratizare s-a considerat că tranziția spre democrație constituie un proces ce ține exclusiv de domeniul politicii interne. În acest sens, unii autori, generalizând studiile din domeniul democratizării subliniau: „Tranziția spre democrație a constituit până la un anumit moment un domeniu particular de cercetare al politologiei comparative în cadrul căreia respingerea factorilor internaționali a fost mult mai pronunțată decât în alte domenii” [2, p. 68]. Accentuarea atenției preponderent, și uneori chiar exclusiv, pe factorii interni în detrimentul celor externi ai proceselor de tranziție a fost determinată în special de două cauze principale care sunt adeseori readuse în cadrul studiilor privind procesele de tranziție spre democrație.

O primă cauză a acestui fapt ține de domeniul teoretic și se referă la complexitatea și dificultatea definirii noțiunii „contextului internațional”, precum și a

esenței acestuia, impunându-se în acest sens opinii divergente care, adeseori, se exclud reciproc. Luând ca bază dificultatea definirii contextului internațional, este complicat a corela variabilele internaționale cu schimbările interne ale regimului politic, deoarece odată ce nu există un consens privind esența mediului extern este foarte complicat a defini modul în care operează acest mediu extern în cadrul proceselor de tranziție spre democrație. Această nedeterminare pe marginea subiectului privind esența contextului internațional nu presupune totuși faptul că rolul factorilor internaționali a fost total ignorat de către analizele proceselor de democratizare, dar numai faptul că pentru o perioadă dimensiunile internaționale ale proceselor de democratizare au fost definite ca având un caracter secundar în raport cu domeniul politicii interne, factorii interni având întâietate în raport cu cei internaționali sau externi [2, p. 68]. În acest sens, în opinia lui Philip Schmitter, „indiferent de deosebirile contextului internațional a proceselor de democratizare a țărilor Europei de Sud și Americii Latine pe de o parte, și țărilor Europei de Est, pe de altă parte, rolul contextului internațional a fost secundar, deoarece impulsul spre democratizare în ambele cazuri venea din interiorul țărilor vizate. Totodată, contextul economic internațional reprezentat de criza financiară și reformele economice structurale a fost total diferit pentru diferite grupe de țări, ceea ce determină incapacitatea realizării unei generalizări a acestuia” [3, p. 57]. O astfel de abordare, completată cu conceptualizare teoretică incertă a noțiunii contextului internațional, a determinat interpretarea rolului factorilor internaționali în termenii teoriei structuraliste, fapt ce a condus la marginalizarea, reducerea rolului politicilor externe prin intermediul cărora actorii internaționali ar fi fost considerați capabili a realiza o influență asupra proceselor de tranziție spre democrație, afectând comportamentul actorilor interni.

A doua cauză a ignorării rolului factorilor internaționali ține de domeniul practic și se referă în special la dificultatea demonstrării funcționării mecanismului de cauzalitate între factorii internaționali și schimbările interne ce țin de tranzitarea regimurilor politice. În consecință, dificultățile la nivel teoretic și cele la nivelul practic au contribuit la ignorarea rolului variabilelor internaționale în cadrul studiilor în domeniul tranzitologiei în prima etapă a dezvoltării sale [2, p.71]. Totuși, în pofida unor astfel de dificultăți, excluderea rolului factorilor internaționali din contextul proceselor de democratizare a devenit nepotrivită, datorită atât a recunoașterii interdependenței dezvoltării mondiale, cât și a rolului ascendent al procesului de globalizare.

Constituind obiectul profundelor dispute teoretice, influența „factorilor internaționali” sau „factorilor externi” a fost considerată ca având un rol preponderent mult mai important în cadrul transformărilor din țările Europei de Est, decât în cele a Europei de Sud și Americii Latine [4, p. 94]. În conformitatea cu afirmațiile lui V. Bunce, „Tranziția țărilor est-europene se realizează în cadrul unui sistem internațional el însuși aflat în stare de tranziție. Democratizarea țărilor sud-europene și celor din America Latină s-a desfășurat în condițiile unui sistem internațional stabil, când instituțiile internaționale, regionale și supraputerile mondiale erau în stare a reduce riscurile proceselor de tranziție spre democrație”. În acest sens, în condițiile transformării și instabilității sistemului internațional țările care au necesitat democratizarea regimului politici s-au confruntat concomitent cu nivelul înalt al instabilității sistemului internațional ce s-a manifestat prin reapariția conflictelor interetnice și interstatale. „Pe parcursul proceselor de tranziție a țărilor est-europene are loc nu numai simpla transformare a politicii externe a statului, dar se realizează concomitent profunda reevaluare a rolului statului în cadrul sistemului internațional” [4, p. 94]. Analiza rolului factorilor externi în contextul proceselor de democratizare a condus, în acest sens, la

evidențierea unor corelații dificil de demonstrat deși în cadrul acestor interpretări se păstra întâietatea factorilor interni. Astfel, în opinia unor autori „redistribuirea puterii în cadrul sistemului internațional și politicii globale, precum și tendințele economice globale au contribuit la dezvoltarea unui număr al proceselor de democratizare” [5, p. 552].

Totuși, trebuie evidențiat că rolul factorilor internaționali în derularea proceselor de tranziție spre democrație poate varia de la caz la caz. În acest sens, unii autori acordă o importanță mult mai mare, chiar centrală, contextului internațional în derularea proceselor de tranziție, cum ar fi, de exemplu, modelul schimbării democratice deschise a lui Yilmaz, care atrage atenția asupra rolului jucat de către UE în bazinul Mării Mediterane sau modelul lui Cavatorta, care examinează rolul variabilelor externe în domeniul democratizării Marocului. În cadrul acestor studii, tranzițiile sunt interpretate într-o manieră mult mai extinsă și se consideră că asemenea procese sunt imposibil de realizat în cadrul „unui vacuum internațional”, mediul extern constituind o sursă de exercitare a unei presiuni asupra actorilor implicați în procesele de tranziție.

Este important a evidenția eforturile redării unui anumit sens dimensiunii internaționale a tranzițiilor spre democrație în cadrul Teoriei Relațiilor Internaționale, ce s-a realizat prin intermediul conturării legăturii dintre actorii interni și mediul extern, precum și celora din cadrul teoriei alegerii raționale. Astfel, prin utilizarea teoriei sistemului mondial, Yilmaz explică modul în care statele periferice „pierd rapid controlul asupra procesului migrației populației, circulației capitalului și informației, atât în interiorul, cât și în afara hotarelor sale”, iar acest fapt determină sporirea dependenței țării față de factorii și politicile externe ale actorilor din așa-numitul „centru” al sistemului mondial. Totuși, inevitabilele critici ale utilizării teoriei sistemului mondial în explicarea rolului factorilor internaționali privind desfășurarea proceselor de tranziție se referă în primul rând, la limitarea unei asemenea influențe numai la faza de consolidare a tranziției, fapt ce evidențiază problema „temporalității”, nefiind clar de ce factorii internaționali, care sunt activi în faza finală a tranziției, ar fi inactivi pe parcursul altor faze. Și al doilea punct al criticii, se referă la faptul că teoria sistemului mondial nu este întru-totul convingătoare din motivele pe care le-a sugerat Cocs [5,p.553].

Concluzionând această primă abordare a rolului dimensiunii internaționale în contextul proceselor de democratizare, evidențiem că încercările de încorporare a rolului factorilor internaționali în cadrul abordărilor structuraliste au condus la interpretarea deterministă a tranziției, în cadrul căreia rolul actorilor implicați în procesele de democratizare este redus la minimum, iar procesele de democratizare ar putea fi considerate chiar predeterminate.

În vederea temperării abordărilor deterministe ale proceselor de democratizare în cadrul studiilor tranzitologice s-a recurs la preluarea unor concepții a școlii realismului clasic, precum puterea sau interesele naționale, acceptarea cărora nu presupune nicidecum încrederea nelimitată în toate supozițiilor realismului, dar semnifică pur și simplu faptul că centrarea atenției exclusiv pe interpretările liberaliste ale rolului dimensiunii internaționale a democratizării ar putea deveni inefficientă.

Afirmațiile principale ale realismului clasic instituie locul central, determinant al statului în cadrul sistemului internațional, dar totodată și faptul că acțiunile statelor sunt definite în dependență de așa categorii precum puterea și interesele naționale [6, p. 9]. Repercusiunile unor astfel de supoziții pentru analiza rolului contextului internațional în desfășurarea proceselor de democratizare sunt importante. În primul rând, ca urmare a unei astfel de abordări reiese că statele pot constitui agenți ai „exportului de democrație”,

cea ce a contribuit chiar la constituirea unui domeniu distinct de cercetare precum „Promovarea și Protecția Democrației” [7, p. 12]. A doua consecință majoră se bazează pe afirmația potrivit căreia democrația nu este exportată datorită superiorității sale normative, dar constituie un mijloc de realizare a unei necesități fundamentale a statului pe arena internațională ce se exprimă prin eforturile de a garanta stabilitatea și securitatea internațională [8]. Deși a fost recunoscută posibilitatea exportului democrației ca domeniu distinct în cadrul relațiilor internaționale contemporane, totuși comportamentul moral al statelor în vederea susținerii proceselor de democratizare din alte țări este limitat de categoria interesului național, care uneori poate constitui un obstacol în desfășurarea unor astfel de procese și chiar contribui la susținerea unor așa-numite „autoritarisme bune” [6, p. 14].

Inovația acestui cadru de interpretare, bazat pe supozițiile școlii realiste, constă în introducerea a două dimensiuni analitice. Prima dimensiune se referă la poziția țării în cadrul sistemului economic internațional, din perspectiva componentelor economice ale puterii statului [9]. În acest context trebuie de recunoscut contribuția abordărilor structurale pentru evidențierea influenței contextului internațional asupra proceselor de tranziție, dar trebuie de subliniat în același timp că sistemul economic internațional nu ar trebui să fie supraestimat ca variabilă cu potențial de explicare. Dimensiunea economică internațională este un mijloc relevant de analiză a rolului contextului internațional, datorită tipului specific de presiune internațională ce poate fi aplicată asupra actorilor implicați în procesele de tranziție, ca de exemplu aplicarea condiționalităților [9]. Ipoteza centrală este că la etapa contemporană de dezvoltare a sistemului economic mondial, interdependența economică este una din principalele trăsături ale acesteia, iar statele sunt incapabile în a-și garanta independența absolută. O astfel de realitate, completată cu viziunea interpretării sistemului economic mondial ca rezultat al acțiunii actorilor puternici din cadrul sistemului, este în perfectă corespundere cu paradigmele realismului clasic care postulează că statele realizează strategii, urmărind interesele lor naționale și de securitate. Odată ce este determinată poziția economică a țării în cadrul sistemului economic mondial (ce reprezintă un rezultat al actorilor puternici), atunci poate fi identificat și impactul schimbărilor din interiorul statelor puternice, iar vulnerabilitățile statelor mai slabe la transformările internaționale devin mai clare. Anume din aceste considerente, în cadrul unor abordări teoretice se urmărește încorporarea dimensiunii internaționale prin identificarea poziției țărilor în cadrul sistemului economic mondial.

O a doua dimensiune introdusă prin preluarea concepțiilor școlii realiste se referă la consecințele ce reies din poziția țării în cadrul ordinii politice internaționale. În acest caz, funcționalitatea realismului reiese din clasificarea statelor în dependență de puterea lor și rolul îndrumător sau de *leadership* pe care-l pot juca unele state-națiuni în cadrul sistemului mondial, cazul SUA fiind relevant în acest sens [10, p. 125]. Totodată, actorii internaționali pot avea interese specifice în unele state aflate în proces de tranziție datorită poziției geostrategice importante a acestora, încercând prin urmare să influențeze modul în care vor continua schimbările regimului politic. În acest sens, analiza mediului geopolitic și geostrategic al țării este cheia înțelegerii modului în care actorii externi pot fi implicați, direct sau indirect, în calculele actorilor interni datorită efectului de „*spillover*” în regiune. În această privință s-a considerat destul de important de reintrodus noțiunea de „stat-pivot”, definit ca „punct geopolitic ce determina nu numai soarta regiunii, dar influențează întregul sistem al stabilității internaționale”. În cazul vizat, SUA și UE fără îndoială pot fi interpretate ca actori-pivot, datorită strategiilor de politică externă, cât și datorită politicilor sale de securitate.

Odată determinată poziția unor autori și teorii față de rolul factorilor internaționali în contextul proceselor de democratizare, este imanent necesar, desigur, în vederea conștientizării modului de operare a influenței acestor factori a determina *esența influenței*, a locului și rolului său în cadrul interacțiunilor sociale, precum și formelor specifice pe care aceasta le poate dobândi. Analiza influenței se impune ca urmare a faptului că factorii internaționali sau externi, în contextul proceselor de democratizare, inevitabil determină anumite implicații și afectează într-un anumit mod desfășurarea evenimentelor corelate tranziției spre democrație a țărilor. În plus, abordarea detaliată a acestei categorii reiese și din faptul că constituind o categorie autonomă aceasta poate prelua diferite forme, consecințele sale, adeseori, generând o evoluție irepetabilă a tranzițiilor spre democrație.

Termenul de influență provine de la latinescul „*influence*” care în traducere ar semnifica „a pătrunde”, „a fi sub acțiunea a ceva” și care în limba latină exprima ideea unei substanțe magice, care influențează comportamentul uman [11,p.9]. În dicționarele științifice categoria influenței se bucură de o multitudine de semnificații. Potrivit *The Oxford English Reference Dictionary*, semnificațiile termenului influență sunt: 1. Acțiune exercitată de cineva sau ceva asupra altcuiva sau ceva; acțiune; 2. Forța autorității, puterii. „A influența” este echivalent cu acționarea asupra ceva sau cineva [12, p. 1135].

Totodată, în literatura științifică termenul de influență este prezentat ca o noțiune complexă cu încărcătură semantică diferită, ce are mai multe accepțiuni, dintre care se evidențiază cele potrivit cărora este:

- o noțiune psihologică sau sociologică (modul, imitarea, filiațiile intelectuale, persuasiunea indirectă, etc.)

- o noțiune politică (grupele de interese și de presiune care orientează deciziile publice, acționează asupra opiniei, exercită puterea sau contra-puterea fără a avea autoritate legală...)

- o noțiune geopolitică (zonă de influență, politică de influență, politica de putere, etc.).

În baza analizei structural-funcționale, influența poate fi definită drept un fenomen social complex, compus din mai multe elemente interdependente, fiecăruia revenindu-i un anumit rol și funcție distinctă în cadrul sistemului, de realizarea căreia depinde funcționalitatea întregului sistem al influenței. Ca urmare a unei astfel de reprezentări, pot fi evidențiate cel puțin următoarele elemente componente ale influenței: 1) unitățile implicate în cadrul interacțiunii; 2) interacțiunea sau relația dintre unități; 3) canalul, modul de operare a influenței; 4) interesele unităților implicate în cadrul interacțiunii ce reprezintă influența; 5) „presiunea” efectuată de către subiectul influenței.

Astfel, în literatura de specialitate influența este reprezentată ca fiind unul din mijloacele obținerii rezultatelor scontate în cadrul sistemelor interacțiunii sociale [13,p.38]. În acest sens, este necesar a evidenția că influența reprezintă un fenomen relațional, care este imposibil să apară sau să se dezvolte în absența unei relații sociale. Potrivit lui T. Parsons [13, p. 39], influența în contextul interacțiunii sociale poate avea ca sursă atât formele intenționale, cât și cele neintenționale. Astfel, influența survenită ca urmare a unei întâmplări naturale, ce are impact asupra comportamentului unităților sociale, este necesar a fi înlăturată din cadrul analizei noastre, deoarece ar necesita luarea în considerație a unei număr mare de factori, fapt ce ar face imposibil realizarea unei generalizări. Așadar, se va considera ca influență calea obținerii rezultatelor scontate asupra comportamentului altora ce se realizează numai printr-o acțiune intențională (nu necesarmente considerată rațională) – efectul căreia poate fi schimbarea opiniei, a

comportamentului, fie prevenirea unei schimbări a opiniei sau comportamentului părții influențate [13, p. 41].

Ca urmare a analizei structural-funcționale a influenței, este necesar de evidențiat **părțile participante**, indispensabile unei asemenea interacțiuni: este vorba de partea numită *ego* care are rolul de a constitui sursa influenței (influențatorul); și partea denumită ca *alter* care are rolul de recipient al influenței (influențatul). Obiectivul *ego-ului* este de a acționa în vederea determinării comportamentului lui *alter* cu scopul obținerii anumitor rezultate scontate, ce reies din interesele sale. În cazul analizei influenței factorilor internaționali asupra proceselor de tranziție spre democrație a anumitor țări, rolul de recipient al influenței este jucat întotdeauna de către țara aflată în proces de tranziție, acest fapt nesemnificând că relația de *feedback* a influenței ar fi imposibilă. Totodată, în cazul vizat mai sus, rolul *ego-ului* poate fi realizat de către actorii internaționali, dintre care cei mai importanți sunt considerați statele și organizațiile internaționale [13, p. 41]. Suntem de acord că în condițiile procesului de globalizare, precum și a transformărilor structurale a relațiilor internaționale, rolul de sursă a influenței poate fi jucat de un șir de alți actori, dintre care marea majoritate cu caracter ne-statal. În plus, nu putem să neglijăm rolul jucat de către actorii ne-statali la anumite etape de desfășurare a influenței, ca de exemplu: influența realizată de către Biserica catolică în procesul demarării proceselor de tranziție în cazul Poloniei sau cel al Fundațiilor Internaționale în vederea susținerii societății civile într-un șir de țări în proces de tranziție [14, p. 231]. Totuși, suntem de acord cu acei autori potrivit cărora rolul statelor și organizațiilor internaționale prevalează datorită caracterului structurant al acțiunii acestora în cadrul sistemului internațional [13, p. 43].

Cel de al doilea element component al influenței, reprezentată ca sistem, o constituie așa-numita **presiune** și necesită o explicare minuțioasă atât datorită inexactității, cât și complexității definirii sale. Astfel, „presiunea” reprezintă operațiunea comunicativă de acționare în vederea modificării comportamentului *alter-ului* pentru obținerea rezultatelor scontate. Presiunea poate fi reprezentată ca fiind echivalentul „ofertei” din cadrul relațiilor economice, ce are ca obiectiv acționarea asupra comportamentului „*alter-ului*”, determinându-l a se dezvolta într-o direcție scontată. Această „ofertă” venită din partea „*ego-ului*” este purtătoarea unei condiții care în concepția lui Parsons poate fi reprezentată prin formularea potrivit căreia „dacă *alter* nu se va conforma prescripțiilor oferite de *ego*, atunci *ego* își rezervă dreptul de a acționa consecințele nefavorabile situației lui *alter*.” Aceste consecințe din cadrul „presiunii”, T. Parsons condițional le-a denumit ca **sanțiuni**, evidențiind faptul că ele ar putea fi atât pozitive, cât și negative [13, p. 44]. Prin sancțiunile pozitive astfel înțelegându-se ofertele de stimulare prin acordarea de avantaje, pe când prin sancțiunile negative urmează să subînțelegem amenințările survenirii dezavantajelor.

Obținerea rezultatelor scontate ca urmare a influențării comportamentului altor actori necesită anumite **căi de realizare a influenței**, care reprezintă un alt element component al sistemului influenței. În literatura de specialitate sunt, de regulă, evidențiate două căi principale de obținere a acestor rezultate, fie prin influențarea directă a comportamentului actorului implicat, fie prin modificarea contextului în care acționează actorul în vederea impunerii unui anumit tip de comportament *alter-ului*. În acest sens, primul canal de acționare asupra lui „*alter*” este definit de către Parsons ca fiind **canal intențional**, iar cel de al doilea ca constituind așa numitul **canal situațional** de acționare asupra comportamentului unei unități [13, p. 48]. De asemenea, trebuie de subliniat că,

presiunea exercitată asupra comportamentului unei alte unități prin intermediul canalului intențional constituie un mijloc al persuasiunii.

În literatura de specialitate, categoria influenței este analizată în strânsă legătură cu *fenomenul de putere*, unii autori definind-o chiar ca fiind un element component, inseparabil al acesteia [15, p. 30]. O astfel de interpretare este urmare a dezvoltării concepției relaționale a puterii, un aport distinct în acest sens revenindu-i lui R. Dahl, care propunea conceptualizarea puterii și influenței ca nefiind simple calități a subiectului individual, bazate pe un anumit volum al resurselor aflate la dispoziția sa, dar ca capacitatea unui subiect de a obține din partea altor subiecte acțiuni pe care cei din urmă nu le ar fi întreprins fără acționarea primului subiect. În acest sens, puterea și influența sunt analizate ca calități a interacțiunii subiecților sociali, dar nu pur și simplu ca fiind atribute a subiecților individuali, fiind astfel ignorată concepția substanțialistă a puterii, iar prin aceasta afirmându-se că puterea statului depinde nu de volumul resurselor de care dispune, dar de capacitatea de a impune spre acțiune alte state. Trebuie de atras atenție faptului că reducerea influenței la categoria putere este inefficientă și neproductivă, deoarece categoria influenței este independentă în raport cu puterea, chiar dacă ambele sunt interconectate. Mai mult, influența reprezintă un mijloc de obținere a rezultatelor scontate în cadrul mecanismului interacțiunilor sociale care dispune chiar de o anumită independență în raport cu puterea [13, p. 52]. Dar, totodată, nici puterea nu ar putea fi redusă la categoria influenței cum încercaseră să argumenteze adepții teoriei puterii cu „sumă zero”, deoarece sunt un șir de alte elemente imanente a acesteia, printre care se evidențiază forța [16, p. 149].

Un aport distinct în analiza corelației puterii și influenței în relațiile internaționale îi revine lui Joseph S. Nye, prin introducerea concepției de *soft power*. În opinia lui Nye, puterea soft ca element al puterii, reprezintă o modalitate de obținere a rezultatelor în cadrul politicii internaționale, realizată prin intermediul persuasiunii, transformării preferințelor altor actori oferindu-le propriul exemplu. Un asemenea mod de realizare a influenței se consideră a fi mult mai eficient și rentabil decât modalitatea obținerii rezultatelor bazându-se pe așa-numita *hard power*, fundamentată pe amenințarea utilizării forței militare sau economice. *Soft power*, în opinia lui Nye, este o categorie mult mai extinsă decât persuasiunea sau convingerea. Ea constituie abilitatea de a ademeni și atrage, conducând adeseori spre consimțământ sau imitare [17, p. 546]. Corelată cu categoria influenței, analizată de către noi, „*soft power*” constituie anume acel element care are la bază influența, sursele puterii soft fiind diverse și variind de la caz la caz. În acest sens, „*soft power*” bazată pe influență, constituie dovada transformării puterii în cadrul erei informaționale globale, unde puterea începe a deveni mai puțin tangibilă și mai puțin coercitivă. Fără a ignora alte elemente ale puterii, Nye evidențiază că greșeala majoră care ar determina eșecul analizei rolului puterii în relațiile internaționale actuale ar fi neglijarea unuia din elementele de bază a puterii, care ar constitui: soft power, care ar putea fi plasată pe picior de egalitate cu puterea militară sau economică [17, p. 547].

Modurile de clasificare a influenței factorilor internaționali asupra proceselor de democratizare pot fi interpretate diferit și variază de la un autor la altul. Astfel, potrivit Francescăi Cavatorta, influența contextului internațional ar trebui să fie definit prin acordarea atenției mixte atât structurii, cât și actorilor internaționali, fiind posibil de perceput în acest sens trei tipuri de presiuni pe care țările le pot cunoaște:

- presiunile structurale generate de nivelul internațional, care conduc țările din interiorul sistemului la conformarea politicilor specifice, fiind nevoite a se adapta la ordinea unui sistem dominat de către Occident;

- politicile ad-hoc adoptate de către statele-națiuni sau organizațiile internaționale care urmăresc influențarea distribuției resurselor printre actorii interni ai procesului de democratizare, în vederea adoptării unei decizii convenabile intereselor sale naționale sau celor reprezentative ale organizației;

- „șocurile externe” sau crizele internaționale ce condiționează jocul negocierii interne din cadrul proceselor de democratizare. Aceste crize au loc în afara țării și nu pot fi controlate de către actorii interni [5, p. 556].

O altă clasificare a tipurilor influenței externe, mult mai răspândită și reprezentativă în literatura de specialitate, este realizată de către Whithead și Schmitter care evidențiază: *controlul, difuzia, condiționarea și consensul* [3, p. 58] (Fig.1).

Fig. 1. Clasificarea tipurilor influenței externe asupra proceselor de democratizare.

<i>Baza pentru acțiune</i>			
<i>Numărul actorilor</i>	Coercitivă: susținută de către state		Voluntară: suportată de către actorii privați
	Unilaterală	Control	Difuzie
	Multilaterală	Condiționare	Consens

Sursă: *Plamen Ralchev. The EU conditional assistance as a policy tool towards Southeastern Europe. // <http://www.fornet.info/documents/Ralchev-Presentation20Feb2004.pdf>, (21.02.2008)*

Una dintre teoriile principale orientate spre analiza importanței factorilor externi în contextul proceselor tranziției spre democrație aparține renumitului savant, S. Huntington, cu a sa concepție a valurilor democratizării. Evidențierea valurilor democratizării, în special dezvoltarea reală a celui de al treilea val, se bazează pe luarea în considerație a unui element extern care împinge, determină țările spre schimbarea regimului politic. Dezvoltarea extinselor rețele de comunicare globală și așa-numita revoluție informațională justifică influența transnațională și influența reciprocă a țărilor vecine. În acest sens, termenul *difuzie* (contagion) este utilizat pentru a sugera un proces de extindere a predispușilor, preferințelor democratice dincolo de hotarele unei anumite țări. *Difuzia* se referă la formele non-intenționale a influenței internaționale al cărui unic mecanism este proximitatea geopolitică. Reprezentând una dintre categoriile analitice utilizate pentru definirea rolului factorilor externi în contextul proceselor de democratizare, difuzia se caracterizează prin absența elementelor intenționale a actorilor internaționali, a canalelor prestabilite de transmisie și interacțiunii predeterminate cu actorii interni ai proceselor de democratizare. De regulă, difuzia izvorăște de la „sindromul valurilor”, dar cu toate acestea ea este analizată ca una din formele influenței internaționale [18]. *Controlul* și *condiționarea* sunt forme alternative a influenței externe, dar care implică deja acțiunile intenționale. Ambele se bazează pe luarea în considerare a motivațiilor actorilor externi și instrumentelor de acțiune care nu sunt

presupuse pur și simplu ca apropiate, dar constituie politici a actorilor externi ce au capacitatea de a explica necesitatea extinderii democrației. Cu toate acestea, ele diferă din anumite considerente. Astfel, în timp ce controlul este strâns asociat cu presiunea și puterea actorilor externi, ce constă în efectul unei singure căi, atributul condiționării îl constituie „corelarea condițiilor procesului de distribuire a beneficiilor țării recipiente din partea instituțiilor multilaterale” [9]. În acest sens, condiționarea are o legătură mult mai strânsă cu persuasiunea și ispita, decât cu constrângerea. În plus, condiționarea se referă la acțiunile organizate multilateral, în timp ce controlul este în special exercitat pe baza comportamentului unilateral, creând astfel pericolul dezvoltării relațiilor patron–client, ce poate afecta dinamica procesului de democratizare.

Astfel, condiționarea operează prin atragerea beneficiilor pentru comunitățile politice în proces de democratizare, acestea fiind plasate pe interacțiunea dintre factorii externi și interni. În cazul condiționării, de asemenea, se evidențiază necesitatea concentrării atenției asupra contextului regional, care este recunoscut ca cel mai efectiv mediu în cadrul căruia impactul și influența externă poate fi identificate și măsurate. Condiționarea poate conduce, totodată, spre un anumit tip de convergență sau „mișcări treptate de conformare în cadrul sistemului”, în cazul în care un grup de state democratice dispune de suficientă putere și mecanisme instituționale pentru atragerea regimurilor în tranziție. Convergența postulează un proces de atingere a standardelor democratice de către un actor extern prin oferirea direcțiilor și propunerilor de dezvoltare. Ea presupune presiuni treptate, puțin diferite de condiționare, ce operează pe o cale mult mai imediată, adăugând astfel un grad mai mare de exactitate perspectivelor de convergență [9].

În cele din urmă, *consensul* este un alt mod al influenței, care se bazează pe susținerea internațională a unui extins șir de grupări sociale și politice, generând astfel indirect normele și așteptările democratice [3, p. 59]. Ea operează cu presupunerea că democrația este un extins complex al procesului social, care necesită susținerea transformării nu numai a instituțiilor de guvernare, dar și profunde schimbări sociale și culturale.

Reieșind din cele menționate mai sus referitor la rolul dimensiunii internaționale în contextul proceselor de tranziție spre democrație, am putea înainta anumite idei, concluzii și recomandări privind analiza tranziției Republicii Moldova și definirii rolului factorilor internaționali în contextul procesului de tranziție spre democrație:

- Influența factorilor externi în contextul procesului de tranziție se manifestă multidimensional;
- Influența constituie o continuitate a factorului de putere, iar centrele de putere tradițional au pretenția de a influența transformările politice;
- Interesul centrelor de putere de a determina evoluțiile din cadrul periferiilor face necesară acordarea atenției sporite canalelor intenționale de realizare a influenței;
- Influența factorilor externi se poate concretiza atât ca urmare a constrângerii, cât și ca urmare a convingerii;
- Reieșind din importanța distinctă în cadrul sistemelor internaționale a „statelor pivot”, analiza tranziției spre democrație a Republicii Moldova necesită evidențierea rolului deosebit și chiar determinant al factorului european și celui euro-atlantic;
- Interpretarea rolului factorilor externi în procesele de tranziție nu trebuie să ne conducă la abordarea deterministă a tranzițiilor spre democrație;

■ Influența externă în contextul procesului de tranziție poate avea ca sursă două sau mai multe centre de putere, iar interacțiunea acestora poate prelua formele confruntări internaționale, fenomene ce complică tranzitarea regimurilor politice;

■ Consecințele implicării factorilor externi în procesele de tranziție se pot manifesta atât sub aspect pozitiv, cât și sub aspect negativ prin sporirea instabilității politice sau împiedicarea consolidării democrației.

În baza celor mai sus-menționate concluzionăm că studierea proceselor de tranziție prin stabilirea corelației factori interni și factori internaționali urmează să constituie cadrul teoretic propice în care este necesară a fi analizată democratizarea unei anumite țări. Aplicarea unor concepte ale școlii realiste are ca obiectiv temperarea determinismului expus de abordarea structurală a proceselor de tranziție și este foarte important a reevalua recente noțiuni ale mediului internațional care se detașează complet de abordările școlii realiste. Deși există unele neajunsuri în cadrul realismului ca teorie în vederea explicării proceselor de tranziție, acestea nu ar trebui să conducă la desconsiderarea faptului că politicile internaționale sunt realizate încă în concordanță cu noțiunea de putere, promovare a intereselor naționale, garantarea securității și implicarea centrelor de putere în afacerile interne ale actorilor mai slabi. În acest sens, interpretarea proceselor de democratizare într-un context mai extins urmează a oferi, astfel, cel mai eficient cadru de comprehensiune a esenței și specificului proceselor vizate în general și în Republica Moldova în particular.

Note:

1. Mansbach, Richard W., Edward Joseph Rhodes (ed.) *Global politics in a changing world*. - Boston 2003.
2. Hakan, Yilmaz. *External-Internal Linkages in Democratization: Developing an Open Model of Democratic Change*. // *Democratization*, vol. 9, nr. 2(2002).
3. Никитченко, А. Н. Транснационализация демократии. Третья волна демократизации в свете теории международных отношений. // *Полис*, nr. 5, 1996, с. 53–69.
4. Bunce, V. *Comparing East and South* // *Journal of Democracy* 6(3), July 1995.
5. Cavatorta, Francesco. *The international context of Morocco's stalled democratization* // *Democratization*, 2005, nr. 12 (4), p. 548-566.
6. Magolowondo, A. *Democratization Aid as a Challenge for Development Cooperation. A comparative study* // http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=975037498&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=975037498.pdf, (19.08.2007)
7. Schmitter, Ph. C. Brouwer I. *Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection*. EUI Working Paper SPS, nr. 99/9, 1999.
8. Keneth, Waltz. *Structural realism after the Cold War* // http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf, (07.01.07).
9. Marinov, N. *Does integration spread democracy through ideas or conditionality?* // <http://www.yale.edu/irspeakers/Marinov.pdf>, (23.01.2008).
10. Joseph, S. Nye, Jr. *Le Leadership Americain*. - Presses Universitaires de Nancy, Nancy, 1992.
11. Morriss, P. *Power: A Philosophical Analysis*. - Manchester University Press, Manchester, 1987.
12. *The Oxford English Reference Dictionary*, 1996.
13. Parsons, T. *On the Concept of Influence* // *The Public Opinion Quarterly*, vol. 27, nr. 1, (Spring1963), p. 37-62.

14. Soulet, J.-F. Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre. – Polirom, Iași, 1999.
  15. Braude, Ph. Sociologie politique. - Paris, 1996.
  16. Birnbaum, P. La fin du politique. - Paris, 1975.
  17. Joseph, S. Nye, Jr. Limits of American Power // Political Science Quarterly. vol. 117, nr. 4, Winter 2002-2003, p. 545 – 559.
- Arolda, E. Democratization process in Albaina: Manipulation or Appropriation of International Norms? / Florence, January 23, 2004 // <http://www.seep.ceu.hu/archives/issue51/elbasani.pdf>, (22.03.2008).

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И МИРОВОЙ КРИЗИС: ФИЛОСОФСКО-ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

**Владимир Кочетков, кандидат философских наук
Российский Государственный Социальный Университет
Институт прав человека и ювенальной юстиции**

**Людмила Кочеткова, кандидат философских наук
Московский Государственный Университет Радиотехники и
Автоматики**

Summary

This article is devoted to the consideration of the globalization and its impact on the modern society. On the basis of the analysis of the contemporary social literature the authors assert that the only path to overcome the present World Crisis is to elaborate the new (non-neoconservative) Paradigm for social and governmental policy. Only this way affords to smooth over the consequences of the crisis and opens a new trajectory of the Western civilization and the modern globalization.

Сегодня практически все говорят и пишут о глобализации, особенно в связи с разразившимся мировым кризисом. Но вопрос о том, является ли глобализация объективным процессом или субъективным, политическим или экономическим, желательным или опасным – так до конца и не решен. На наш взгляд, чтобы ответить на все эти вопросы необходимо обратиться к истокам возникновения самого феномена глобализации, так как именно происхождение явления часто «проливает свет» на его сущностные характеристики. Самым надежным способом для этого является, по нашему глубокому убеждению, скрупулезный анализ основных точек зрения по этому вопросу, сложившихся в современной научной литературе.

Прежде всего, надо определиться с понятиями. Исторически термин «глобализация» возник в середине 80-х годов, и его воздействие на интеллектуальный климат последнего десятилетия XX века и начала XXI века оказалось исключительно сильным. Еще в 1995 году М.Уотерс, один из наиболее известных специалистов в этой области, отметил, что «подобно тому, как основным понятием 80-х был постмодернизм, ключевой идеей 90-х может стать глобализация, под которой мы понимаем переход человечества в третье тысячелетие» [1]. Появление самого термина обычно связывают с именем американского социолога Р.Робертсона, который в 1983 году использовал понятие *globality* в названии одной из своих статей, в 1985 году дал толкование термина *globalization*, а в 1992 году изложил основы своей концепции в специальной книге [2]. Кроме того, большой вклад в разработку проблематики начавшейся глобализации внес Ж.Аттали, который разработал понятие «мондиализм» как, выражение идеологии финансового капитала в исторической перспективе.

Можно с уверенностью сказать, что в современной литературе термин «глобализация» обычно используется в следующих смыслах. Во-первых, для обозначения технико-экономического явления, а именно усиливающейся в связи с технологическими причинами (развитие транспорта, электронных коммуникаций, средств массовой информации, массовой культуры) интеграции национальных

рынков, обществ и культур. Во-вторых, для обозначения чисто политического процесса устранения межгосударственных барьеров на пути трансграничного потока товаров, услуг и капитала. В-третьих, для обозначения более широкого явления, суть которого заключается в глобальном распространении идеологии либерализма и «свободного рынка».

Таким образом, для объяснения генезиса феномена глобализации выработаны три основные теоретические парадигмы.

Первая позиция ведет свое происхождение от «теории постиндустриального общества» и кладет в основу, прежде всего, экономические перемены, из которых следуют все другие изменения в жизненном мире современного человека. Самые известные представители этого подхода – Д.Белл, Э.Тоффлер, Х.Тоффлер, З.Бауман. Для них вызываемые развитием техники стремительные перемены необратимы и требуют переосмысления традиционных ценностей западной культуры, таких как свобода, равенство, демократия, справедливость, суверенитет национального государства.

Вторая позиция выдвигает в качестве главного движителя глобализации политический интерес крупного финансового капитала, который пошел на нарушение классового компромисса и перекраивает систему международного сообщества в своих интересах. Наиболее известны пропагандой таких взглядов Дж.Сорос, Г.-П. Мартин, Х.Шуман. Для них неоспоримым фактом является то, что в поисках максимальных прибылей и снижения издержек финансисты перемещают крупные капиталы по странам и континентам, постоянно требуя политических (прежде всего, налоговых) уступок от национальных правительств, награждая податливых правителей потоком инвестиций и карая непослушных оттоком капитала из их стран, что ведет их к стагнации.

Третья точка зрения утверждает, что «глобализация в первом смысле является порождением главным образом глобализации во втором смысле, а последняя стала возможна главным образом благодаря глобализации в третьем смысле...» [3]. Самые известные представители данной точки зрения – И.Валлерстайн, Дж.Арриги, Б.Линсди [4]. Для этих и других авторов отправным пунктом глобализации стал, прежде всего, экономический крах этатистской и дирижистской политики социального государства на Западе и реального социализма на Востоке. Начало данного процесса условно датируется 1979 годом, когда к власти пришли М.Тэтчер в Англии, Р.Рейган в США и началась либерализация в Китае под руководством Дэн Сяо Пина.

Рассмотрим подробнее эти парадигмы глобализации. Каково соотношение постиндустриального общества и глобализации? Возникновение постиндустриального общества – это принципиально новый шаг в развитии человечества. Главной его особенностью является то, что в создании богатства ведущую роль начинают играть информационные технологии, которые в полной мере задействуют творческий потенциал личности, коренным образом меняют образ жизни индивидуумов и обществ. «Чтобы богатство можно было назвать революционным, оно должно трансформироваться не только в отношении количества, но и в том, как оно создается, накапливается, циркулирует, расходуется, сберегается и инвестируется» [5]. Именно такая ползучая революция началась в США в 1956 году, когда количество белых воротничков впервые превысило количество синих воротничков, а затем она распространилось на другие развитые страны. Ведущим фактором производства стало знание. «В общих чертах,

если индустриальное общество основано на машинной технологии, постиндустриальное общество формируется под воздействием технологии интеллектуальной. И если капитал и труд – главные структурные элементы индустриального социума, то информация и знание – основа общества постиндустриального» [6].

Знание – общественный продукт и его издержки, цена и стоимость сильно отличается от соответствующих показателей промышленных и сельскохозяйственных товаров. Знание как общественное благо обладает определенной спецификой по сравнению с другими ресурсами общественной жизни: властью, трудом, капиталом, землей и недрами. Данный ресурс, по нашему мнению, имеет следующие принципиальные отличия:

Первое - знание по своей сути не является конкурентным ресурсом. Как таковое оно общедоступно, то есть им могут пользоваться одновременно многие.

Второе – знание, хоть и имеет материальный носитель, по своей природе нематериально.

Третье - знание суть нелинейно, то есть оно развивается как через накопление и систематизацию информации, так и через озарения и прорывные открытия.

Четвертое - знание относительно, то есть каждый отдельный фрагмент знания приобретает значение только в системе других фрагментов, создающих контекст.

Пятое - знание может соединяться с другим знанием и при этом возможно возникновение новых знаний.

Шестое - знание очень компактно и в силу этого мобильно, его материальный субстрат можно сжать до символов и абстракций.

Седьмое - знание как ресурс для общественного производства неисчерпаемо.

И самое главное, восьмое - стоимость знания зависит от его уникальности, в отличие от других товаров, на которые существует рыночная цена.

Согласно сторонникам теории постиндустриального общества, развитие техники, рост знаний, повышение их роли в общественном развитии создало совершенно новую ситуацию в мире. Ряд стран принципиально выделились из мирового сообщества благодаря новому качеству развития. «Популярность идей глобализации в 90-е годы [прошлого века] базируется на трех достаточно разнопорядковых факторах: росте экономического могущества западного мира и формировании новой модели самоподдерживающегося развития в условиях зрелого постиндустриального строя; активной экспансии политических и идеологических парадигм Запада в направлении стран бывшего коммунистического блока, а также стран Азии и Латинской Америки; на несколько инфантильном увлечении западного общества культурными традициями стран периферии» [7]. Важно также отметить, что вся глобализация развивалась на фоне беспрецедентно долгой стагнации Японии и разрушительного азиатского кризиса 1997-1998 гг., который, на наш взгляд, перечеркнул идею о совместимости традиционных ценностей и общественной модернизации, понятой как ускоренная индустриализация с ориентацией на экспорт. Некоторые радикальные постиндустриалисты, такие как, российский ученый В.Л. Иноземцев, даже заявляют, что «...с точки зрения мировой экономики никакого процесса, который можно было бы назвать глобализацией, не существует, по меньшей мере, по трем

причинам. Во-первых, любые глобальные изменения общеэкономического характера (включая создание национальных государств и интернационализацию) порождаются процессами, возникающими внутри наиболее развитых хозяйственных систем той или иной эпохи. Во-вторых, как раньше, так и сегодня эти изменения не устраняют барьеров, разделяющих мировое экономическое и политическое пространство, а упрочивают их, и относительно условные политические и идеологические рубежи [8] заменяются реальными экономическими преградами, все более труднопреодолимыми. В-третьих, все эти процессы объективны и подчиняются сугубо хозяйственным закономерностям, в то время как политическому фактору отводится главным образом пассивная роль фиксации достигнутых результатов. Глобализация, таким образом, представляется теоретической конструкцией, призванной отразить формирование однополюсного мира, причем в качестве справедливого, если не идеального мирового порядка» [9].

Таким образом, глобализация суть интернационализация типических проблем постиндустриального общества. Каких именно? «Современность начинается, когда пространство и время отделены от жизненной практики и друг от друга, и поэтому их можно понимать как различные и взаимно независимые категории стратегии и действий. Когда они уже не являются, как это было в течение долгих столетий, тесно связанными между собой и поэтому едва различимыми аспектами жизненного опыта, скрепленными устойчивым, очевидным и неразрушимым взаимно однозначным соответствием» [10]. Теперь, считает З.Бауман, с развитием знаний, повышением скорости движения и общей мобильности основными средствами власти и доминирования становятся сама скорость, быстродействие, мобильность, знание «когда», «куда» и «где». «Мы являемся свидетелями реванша кочевого образа жизни над принципом территориальности и оседлости. В текучей стадии современности оседлым большинством управляет кочевая и экстерриториальная элита» [11]. Эта ситуация неукорененности пришла на смену обществу «тяжелого» капитализма ранней современности. Именно в эпоху становления и развития буржуазного индустриального общества были выработаны и реализованы представления о свободе, демократии, правах человека и гражданина, социальной справедливости. «Ранняя современность «извлекала», чтобы «снова включить»... «Сословия» как место унаследованной принадлежности были заменены «классами», приобретение членства в которых, есть цель. В то время как первые были вопросом социального происхождения, членство вторых в большей мере было связано с личными достижениями; к классам в отличие от сословий нужно «присоединяться», и членство должно постоянно возобновляться, подтверждаться и проверяться в повседневном поведении» [12]. То есть ранняя современность делала человека свободным от «предустановленных» традицией и историей социальных статусных барьеров и через социальную мобильность давала ему свободу выбора. Даже более того, «[пролетарский] коллективизм был первоначальной стратегией для включающихся в индивидуализацию, но неспособных отстоять себя как индивидуальность ввиду ограниченности и недостаточности ресурсов, находящихся в индивидуальной собственности» [13]. Поэтому индивидуум делался свободным как член какого-либо сообщества, как член нации (гражданин), как член класса (работодатель или рабочий). И эта укорененность была характерна и для капиталистов и элиты в целом, и для рабочих. Их теснейшая взаимосвязь и надлежащее взаимное состояния и было

предметом заботы социального государства, которое в этом смысле стояло выше и «правых» и «левых». Идеальным типом такого общества стал завод Г.Форда, использующий научную организацию труда Ч.Тейлора. Для него было характерно тщательное разделение между проектированием и исполнением, инициативой и следованием указаниям, свободой и подчинением, новизной и детерминацией; его успешное функционирование возможно только при условии тесного взаимодействия противоположностей [14].

В индустриальном обществе труд (*Labour*) стал не только источником богатства, но и породил соответствующую трудовую этику. Принцип поведения и установка, которые легли в основу современного общества, и сделали современный способ «бытия в мире» одновременно возможным и неизбежным, был принципом задержки вознаграждения (удовлетворения потребности или желания, момента приятного переживания, наслаждения). Желание поддерживало усилие через надежду на вознаграждение, но это побуждение сохраняло свою силу, пока желаемое вознаграждение оставалось лишь надеждой. Вся мотивирующая сила желания состояла в его неисполнении. В конечном счете, чтобы сохраниться, желание должно было стать самоцелью». Парадокс развития «тяжелого» капитализма в том и состоял, что последовательное развитие производительных сил, науки и техники, ценностей свободы и трудовой этики с неизбежностью вел к эпохе «общества массового потребления», когда трудовая деятельность как модель поведения была заменена чистой эстетикой поведения. Это было началом перехода к фазе «постиндустриального общества» (Д. Белл) в период глобализации (Э. Тоффлер, Х. Тоффлер).

Что характерно для эпохи доминирования потребителей? Потребление в таком обществе – это уже не удовлетворение конкретной потребности или потребностей. А, прежде всего, удовлетворение желания потреблять. Отсюда растущее в геометрической прогрессии количество потребностей, так как через их удовлетворение происходит индивидуализация личности, отсюда акцент на индивидуальной свободе и правах человека и забвение прав и обязанностей гражданина. «Жизнь, организованная вокруг роли производителя, имеет тенденцию быть нормативно регулируемой.... Наряду с этим жизнь, организованная вокруг потребления, должна обходиться без норм: она направляется соблазнами, постоянно возникающими и изменчивыми желаниями, а не нормативной регуляцией» [15]. Происходит дезинтеграция (десолидаризация) общества, распадение сообщества граждан на массы индивидуализированных потребителей, что нарушает баланс между трудом и капиталом, на котором держится, как на фундаменте, здание социального государства [16]. Теперь «главными источниками прибыли – особенно большой прибыли и завтрашнего капитала – все больше становятся идеи, а не материальные объекты. Идеи создаются только один раз и затем продолжают приносить богатство в зависимости от числа покупателей, клиентов, потребителей, а не от числа людей, нанятых и занятых в копировании прототипа. Когда выгодно создавать идеи, объектами конкуренции становятся потребители, а не производители. Не удивительно, что современные обязательства капитала, прежде всего, связаны с потребителями. Только в этой сфере можно всерьез говорить о взаимной зависимости» [17]. Таким образом, произошел разрыв пространства и времени, капитал освободился от зависимости «местного» (локального) труда и стал зависеть от глобальных потребителей.

Подведем промежуточные итоги. Ученые, придерживающиеся теории постиндустриального общества, делая акцент на развитии науки и техники (в широком смысле этого слова) пришли к выводу, что ведущим фактором общественного развития стало знание. Это привело к необратимым последствиям во всех сферах жизни социума, а в странах догоняющего типа развития (так называемая «периферия») создало условия для широкой модернизации, так как именно сюда капитал стал перемещать производства индустриальной фазы развития.

Этот факт признается всеми теоретиками глобализации. Но такие мыслители, как Дж.Сорос, Г.Шуман делают акцент на целенаправленной политике господствующей элиты, направленной на снижение социальных обязательств капитала, а если возможно, то и на слом социального государства. Что характерно для сегодняшней глобализации с их точки зрения? Дж.Сорос пишет: «Мы являемся свидетелями триумфа капитализма в мире, однако мы не можем говорить о триумфе демократии. В современном мире наблюдается принципиальное несоответствие между политическими и экономическими условиями. Глобальная экономика уже сложилась, однако политические институты все еще строятся на принципе государственного суверенитета» [18]. Дж.Сорос считает, что капитал не может обеспечить сохранение и развитие базовых ценностей, таких как, например, демократия и социальная справедливость. Это объясняется двумя причинами. Первая - онтологическая: рыночные ценности не могут выражать общие интересы, такие как права человека, защита окружающей среды, закон и порядок, они могут отражать интересы субъекта в процессе свободного обмена с другим субъектом [19]. Вторая причина – гносеологическая. «Финансовые рынки стремятся оценить будущее, которое само зависит от сегодняшних его оценок. Учитывая же, что понимание реальности участниками рынка далеко от совершенства, значит, неопределенность оказывается, заложена в этот процесс имманентно. Таким образом, вопреки утверждению, что мы можем целиком положиться на механизм саморегуляции, стабильность финансовых рынков должна обеспечиваться с помощью государственных институтов» [20]. Итак, по мнению Дж.Сороса, рыночная идеология и практика не могут подменять собой общественной и, прежде всего, демократической саморегуляции социальной жизни. Демократия – это процедура коллективного выбора, а рынок, даже глобальный, - это механизм для индивидуального выбора. Участники рынка преследуют собственную выгоду путем вступления в отношения свободного обмена с другими его участниками; избиратели же, голосуя, выражают свои воззрения на то, в чем состоят коллективные интересы. Поэтому различные виды деятельности должны оцениваться по разным критериям: рыночные отношения следует оценивать по их индивидуальным последствиям, а политические решения – по социальным.

Непонимание этого фундаментального различия ведет к деградации общества, которое выражается в его социальном расслоении. А в глобальном масштабе оно ведет к несбалансированности мирового развития и росту международной напряженности, а также, добавим мы, и к глобальному кризису. Современная глобализация, по мнению Дж. Сороса, это не столько свободная торговля товарами и услугами, сколько безграничная свобода движения капиталов. Причем именно интересами инвесторов сейчас руководствуются национальные правительства, отказываясь от вмешательства в дела саморегулирующегося рынка. На это работают и изменения в сфере налогообложения, которые заключаются в

снижении налогов на капитал при продолжающемся росте всех прочих налогов (особенно налогов на потребление). Другими словами, происходит перераспределение налогового бремени с капитала на потребителей. «В результате сложилась гигантская система циркуляции капитала, «перекачивающая» его в финансовые институты и финансовые рынки стран центра и оттуда уже направляющая его в страны периферии либо напрямую, в форме кредитов и портфельных инвестиций, либо косвенно – через многонациональные корпорации. Эта система захватывает в свою орбиту все «локальные» источники капитала» [21]. При этом Дж.Сорос подчеркивает, что развитие глобальной экономики не сопровождается развитием глобального общества. Отсюда рост международной напряженности, с одной стороны, и рост безответственности глобального капитала, с другой стороны [22]. Таким образом, по мнению выдающегося американского финансиста, глобализация связана с желанием финансового капитала выйти из-под контроля общества, чтобы избежать социальных ограничений и безудержного зарабатывания прибылей в глобальном масштабе. Это желание было поддержано политическими элитами ведущих и зависимых стран как безальтернативное, как единственная возможность обеспечить процветание и демократию.

Другим важнейшим мотивом, внимание на который обратили немецкие исследователи Г.-П. Мартин и Х.Шуман, стало желание элит перестать нести ответственность за развитие своих обществ и жизнь своих сограждан и положиться на саморегулирующийся рынок. Хотя немецкие ученые выступают с других, нежели Дж.Сорос, политических позиций, их анализ во многом совпадает. Но есть существенное отличие. Американец видит решение проблем глобализации в создании глобального общества, немцы же требуют призвать к ответственности национальные правительства. Появление феномена глобализации Г.-П. Мартин и Х. Шуман связывают с крахом реального социализма: «Когда исчезла угроза диктатуры пролетариата, все силы были брошены на построение диктатуры всемирного рынка. Внезапно массовое участие рабочих в валовом национальном продукте стало выглядеть не более чем уступкой, призванной в условиях «холодной войны» выбить почву из-под ног коммунистической агитации» [23]. Именно поэтому, считают они, «глобальная экономическая интеграция ни в коем случае не является естественным процессом: она сознательно продвигается целенаправленной политикой. Именно правительства и парламенты своими договорами и законодательными актами планомерно устраняли барьер за барьером на пути движения товаров и капиталов через границы» [24].

Таким образом, немецкие исследователи констатируют, что чем больше страны зависят от доброй воли инвесторов – операторов глобального капитала, тем больше правительства вынуждены потакать привилегированному меньшинству. А интересы этого меньшинства всегда одни и те же: низкий уровень инфляции, устойчивый курс валюты и минимальное налогообложение доходов от инвестиций. Тесные финансово-экономические связи между странами вынуждают последние соревноваться в снижении налогов, сокращении общественных расходов и отходе от принципов социального равенства и справедливости, что приводит лишь к глобальному перераспределению от тех, кто на дне, к тем, кто на вершине. К чести Г.-П. Мартина и Х. Шумана надо отметить, что они, в отличие от Дж.Сороса, не только критикуют современную форму глобализации, но на страницах своей книги предлагают ряд конкретных мер по контролю над стихией финансовых рынков и

защите демократии, ее ценностей, таких как справедливость и социальное государство.

Совсем по-другому оценивают причины и ход глобализации авторы, придерживающиеся взгляда на глобализацию как победу во всемирном масштабе идеологии «свободного рынка». Один из наиболее ярких представителей данного направления мысли американский исследователь Б.Линдси пишет: «Если вихрь современных событий рассматривать в надлежащем контексте, становится ясно, что глобализация не является некоей неожиданно сорвавшейся с цепи демонической силой. Напротив, она предстает в виде сознательно выбранной ответной меры на всемирный провал проектов централизованного планирования» [25]. Причем данный автор справедливо, на наш взгляд, полагает, что советский коммунизм был лишь крайним проявлением гораздо более широкого интеллектуального течения, воодушевлявшего мировую историю на протяжении XX века. А именно, полагавшего возможным рациональное руководство ходом экономического развития. Именно поэтому американский исследователь считает, что «самым значительным событием последних десятилетий стало включение в международную рыночную экономику огромных масс населения, прежде совершенно отрезанного от остального мира – в Советском блоке, в Китае, Индии и многих других развивающихся странах. В итоге впервые можно говорить о поистине глобальном разделении труда» [26].

Итак, глобализация, согласно Б.Линдси, - это не технологический императив и даже не совсем экономическое явление, как полагают адепты и вульгаризаторы теории постиндустриального общества. Это не только политическая воля элиты, но, прежде всего, идеологический категорический императив современного либерализма. И в подтверждение своего вывода он приводит, на наш взгляд, очень серьезный довод, который заслуживает полного воспроизведения. «У нынешнего эпизода глобализации, - пишет он, - был предшественник, развитие которого оборвалось почти сто лет назад. В десятилетие перед Первой мировой войной промышленная революция сделала уровень международной экономической интеграции не только сопоставимым, но и в некоторых отношениях превосходящим наши достижения. В отличие от нынешней, в той первой глобальной экономике движущей силой действительно была технология. Политические условия становились все более враждебными, но снижение транспортных расходов и совершенствование средств связи раскрепостило общемировое движение товаров, услуг, капиталов и людей в исторически беспрецедентном масштабе. Но, в конце концов, победила идеология. Впечатляющий рост богатства в период промышленной революции, ставшей возможной благодаря децентрализованному процессу проб и ошибок, функционирующему в рамках рыночной конкуренции, был ошибочно истолкован как триумф централизованного контроля и планирования. Люди поверили, что новые гигантские промышленные предприятия демонстрируют превосходство консолидации и технократического контроля над хаотичной расточительностью рыночной конкуренции. Был сделан вывод, что логика индустриализации требует распространить рациональный характер организации и управления производством на все общество, - иными словами, что необходима социальная инженерия» [27]. Но развитие технологии и социальной инженерии было необходимым, но не достаточным условием для свертывания первой волны глобализации. Другим, не менее важным, условием стала «тоска по потерянному раю» жизни в общине,

коллективистский архетип сознания народных масс, который использовали в своих целях социальные инженеры того времени. Б.Линдси справедливо полагает, что возникновение технологического урбанизированного общества было наиболее глубокой и всеобъемлющей трансформацией человеческого общества за всю его историю. Просуществовавший много тысячелетий жизненный уклад внезапно исчез; верования и институты, возникшие в традиционном сельскохозяйственном обществе и адаптированные к нему, подверглись сокрушительным ударам. В условиях духовного разлада и потери ориентиров коллективизм [28] сулил избавление – возврат к стародавним ценностям деревенской жизни, к чувству общности, утраченному в ходе индустриализации. От централизованного государства ждали спасения, а средство спасения видели в национализации экономической жизни. Именно это и объясняет распространение идей социализма и коллективизма широко за пределами своей духовной родины – западной цивилизации. И если на Западе коллективистская идеология утверждалась в жесткой борьбе за перераспределение доходов от индустриализации и достигла институционализированной формы классового компромисса в феномене «социального государства», то в относительно отсталых странах данная идеология обещала не только восстановление групповой солидарности, но и возможность догнать Запад за счет ускоренного экономического развития. Поскольку в этих странах не было промышленной экономики, которую централизованный контроль мог бы разрушить и существенно деформировать, постольку результаты индустриализации, достигнутые в условиях централизованного производства, не могли пострадать от сравнения с тем, что существовало прежде [29].

Таким образом, сочетание технологических факторов, деформации массового сознания и модных интеллектуальных течений привели весь мир с начала XX века к триумфу в той или иной форме «коллективистских» идеологий. Начиналось все с роста протекционизма и воздвижения барьеров на пути свободной торговли. Именно это было, по мнению Б.Линдси, главной причиной Первой мировой войны. Потому, что «в мире свободной торговли граждане одной страны могут использовать преимущества более широкого разделения труда с помощью мирной торговли. Но в мире с жесткими торговыми ограничениями подобные преимущества можно получить только посредством войны – силой ограничив суверенитет страны, отказывающей в доступе к нужным продуктам или рынкам. Свобода торговли делает войну экономически не выгодной, далеко зашедший протекционизм делает войну выгодной» [30]. Неустранение этих причин привело также и ко Второй мировой войне и только после ее завершения начала создаваться и система международной безопасности в виде институтов ООН на политическом уровне и система международной экономической безопасности и взаимного сотрудничества в виде институтов Мирового Банка, МВФ и ГАТТ, последнее, как известно, в 90-е годы прошлого века трансформировалось в ВТО и стало символом второй глобализации.

Что же остановило жесткую поступь «коллективистских» идеологий по всему миру? Два фактора: первый – холодная война, которая сдерживала системы от вползания в горячую войну. Второе – говоря словами Ф.Хайека, «пагубная самонадеянность». А именно – принципиальная неспособность экономики, построенной на дирижизме и коллективизме, полноценно удовлетворять разнообразные потребности и желания граждан. Распространение модели организации крупной фирмы, нацеленное, прежде всего, на снижение

нерационального использования ресурсов из-за рыночной стихии, приводит к парадоксальному итогу - к неэффективному хозяйствованию в крупных масштабах. Говоря другими словами, нарушается принцип обратной связи, и руководство в центре принимает неэффективные решения, которые приводят или к подрыву трудовой этики, как в случае социального государства на Западе, или к экономическому краху, как в случае социализма на Востоке. Как отмечает американский ученый: «Для благосостояния людей важна лишь одна форма эффективности – экономическая: максимизация разности между стоимостью конечной продукции и затратами на ее производство. Эту разницу можно подсчитать только с помощью рыночных цен» [31]. Именно искажение или ликвидация системы рыночных цен и замена ее регулированием или директивными указаниями центра приводит в экономический тупик все коллективистские проекты: и социальное государство социал-демократического толка, и реальный социализм разнообразных оттенков.

Этот крах одной большой иллюзии, начавшийся с реформ в Китае в 1979 году, и положил начало новому витку глобализации, за чем последовал крах Восточного блока, реформы в Латинской Америке и т.д. Социальное государство на Западе – частный случай коллективистской идеологии, полагающей возможным методами социальной инженерии преодолеть рыночную стихию и несправедливость распределения. Поскольку данному институту не удалось избежать ни кризисов в экономике (самый впечатляющий – стагфляция 70-х годов прошлого века), ни преодолеть неравенство в обществе (даже более того, социальная помощь государства стала воспроизводить бедность, только уже в виде «гарантированной бедности»), то социальное государство, как считает этот американский исследователь и другие авторы, придерживающиеся аналогичной точки зрения, подлежит ликвидации, а его основные функции – приватизации. По их мнению, только распространение либеральной идеологии во всем мире приводит к ликвидации кричащих проблем современного общества и благодаря следующей из нее глобализации создает предпосылки для устойчивого процветания во всем мире.

Итак, рассмотрев основные концепции «глобализации» мы можем дать адекватное определение данному феномену. Прежде всего, необходимо подчеркнуть, что современная глобализация начинается с конца 70-х - начала 80-х годов прошлого века, когда стартовали либеральные реформы в ведущих странах мира и в Китае, а в течение десятилетия наступил крах стран Восточного блока. Говоря другими словами, именно в этот период капиталистическая экономика стала на самом деле глобальной.

Второе. Как бы мы не рассматривали глобализацию, как стихийное или сознательно направляемое явление, она имеет своей предпосылкой отказ от институтов социального государства, потому что последние ограничивали как либеральную идеологию и политику, так и стихийность рыночной экономики. Причем, по нашему мнению, любопытно то, что расцвет социального государства пришелся на 50-60-е годы прошлого века, когда институты защиты свободной торговли (такие как ГАТТ, МВФ) находились в стадии становления, а свобода торговли сводилась к доминированию американских и европейских производителей.

Третье. Глобализация опирается на фундамент идей «первобытного» либерализма, ставящего во главу угла свободу личности, но уже не как гражданина

или члена какого-либо сообщества, а, прежде всего как потребителя, ничем не стесненного в желании потреблять. В этом и состоит, по нашему мнению, суть идеологических новаций неолиберализма и его «оригинальный» вклад в теорию прав человека.

Четвертое. Глобализация, создавая преференции для финансового капитала как своей субстанции и конечной цели, порождает глобальное гражданское общество, которое пока проявляет себя как набор международных и трансграничных общественных организаций и движений, таких как правозащитные, экологические, организации за права потребителей и т.д. Но подлинная суть этих движений – объединяющие разовые акции, которые притягивают внимание зрителей глобальных масс-медиа или потребителей и тем самым влияют на поведение правительств и компаний.

Пятое. Абстрагируя «глобальное» в потреблении, заменяя общественное регулирование частными экономическими интересами, глобализация десолидаризирует общество, редуцируя общественный интерес к многообразию частного потребления.

И последнее, но не по значению. Десолидаризация снимает, на наш взгляд, последние препятствия перед стихийностью рыночной экономики, несбалансированностью мирового экономического и общественного развития, что, как показали последние события, неминуемо приводит к разрушительным последствиям.

Говоря другими словами, в чем сила глобализации? В наглядности красивой картинке американского (трансатлантического) образа жизни. А в чем слабость глобализации? По нашему убеждению, в глобальных экологических и экономических ограничителях (так называемых «пределах роста»), делающих невозможным американский образ жизни в глобальном масштабе.

В этой связи начавшийся мировой кризис является закономерным итогом современной потребительской глобализации. Он проявляется, прежде всего, как финансовый кризис, так как финансы суть движущая сила глобализации. Он также проявляется как кризис доверия, так как глобализация редуцировала социальность к многообразию частного потребления и тем самым полностью десолидаризовала гражданское общество. Поэтому преодоление кризиса, на наш взгляд, возможно только на путях развития парципаторной демократии и конституировании новых способов солидаризации общества. И социальное государство как институционализированный социальный компромисс, который уже однажды, в середине XX века, спасал капитализм, может стать основой для этого. Ведь своеобразный протекционизм социального государства в условиях глобализации состоит в защите достоинства человека, который хочет деятельно участвовать в определении своей судьбы и судьбы своего политического сообщества, через демократические процедуры вырабатывать консенсус по поводу основных проблем жизненного мира и при этом вправе ожидать, что его желание будет интересубъективно поддержано другими гражданами.

Что эти выводы значат для России и других государств СНГ? Так сложилось исторически, что они заявили о своей цели построения демократического социального государства в начале девяностых годов прошлого века, когда глобализация в неолиберальном смысле только набирала силу. В этом состоит, на наш взгляд, определенный шанс для них на то, чтобы впервые за всю историю попасть во всемирный ритм. Воспользуемся ли мы этим шансом, зависит

не только от граждан России и других стран СНГ, которые должны заявить свое желание самостоятельно строить свою жизнь. Но и от политической бюрократии, которая в наших государствах почему-то отождествляется с элитой, и которая должна оправдывать свое существование только через утверждение достоинства каждого гражданина и не препятствовать появлению солидарности граждан на основе общих, разделяемых всеми, целей и ценностей.

В чем это должно выражаться? Прежде всего, по нашему глубокому убеждению, в борьбе за Конституцию, которая уже провозгласила принципы социальной государственности, за то, чтобы она перестала быть «фиговым листком» бюрократии, а стала реально действующей основой, как для кодификации уже принятых законов, так и всей правоприменительной практики; за реальное разделение властей и дальнейшее развитие демократии. Необходимо перейти от административного регулирования всех отношений в обществе к политическим методам выработки общественного консенсуса и легитимации власти. Конечно же, это невозможно без политического плюрализма и свободы для СМИ, так как в современных условиях десолидаризированного общества именно в медиа-пространстве осознаются и формулируются частные и общественные интересы. Можно даже сказать, что в процессе осмысления позиции различных СМИ происходит самоидентификация индивидов и групп.

К сожалению, в настоящее время ситуация, которая сложилась в результате мирового кризиса, используется для расширения административного давления на все сферы жизни общества, что, в конечном счете, сводится к расширению «ресурсной базы» того или иного чиновника. На наш взгляд, это не допустимо, так как наши общества были сильно десолидаризированы сначала распадом СССР, затем бездумными либеральными реформами 90-х годов. Например, в России современной отечественной бюрократии так и не удалось, несмотря на благоприятную экономическую конъюнктуру начала XXI века, выработать ценности для самоидентификации нового российского общества. Ни идея «Суверенной демократии», ни концепция «Великой энергетической державы», ни противостояние с Западом, ни потребительский «гламурный угар» последнего времени не смогли сконструировать общественную солидарность среди россиян. В этих условиях необходимо дать возможность для политической спонтанности граждан в рамках Конституции и не видеть в этом предпосылок для «оранжевых» революций. Необходимо понять, что стабильное развитие страны в условиях мирового кризиса может быть достигнуто не путем зарегулированности любой человеческой деятельности, а через поддержку общественной солидарности и ценностей в результате использования демократических процедур для выработки согласия в обществе. Поэтому в современных условиях социальное государство – это не цель, которую можно достичь только за счет роста благосостояния граждан, а реальный способ существования демократического государства в постиндустриальную эпоху. Социальное государство либо есть и, соответственно, все структуры государства на это сориентированы, либо его нет, что противоречит действующей Конституции. По нашему убеждению, никакое разнообразное потребление не вернет человеку чувство собственного достоинства гражданина, от которого что-то зависит как на местном уровне, так и в масштабах всего общества. Такое понимание философского аспекта глобализации и современного мирового кризиса должно лечь в основы всех мер, вырабатываемых для преодоления его последствий.

Примечания:

1. См.: Иноземцев, В.Л. Расколота цивилизация. – Москва, «Academia»-«Наука», 1999, с. 583.
2. См.: Robertson, R. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization // Robbins T., Shepherd W., McBride J. (Eds) Cults, Culture and Law. Chicago, 1985; Robertson R. Globalization. - London, 1992.
3. Линсди, Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма. - Москва, ИРИСЭН, 2006, с. 36.
4. Необходимо отметить, что мы объединяем таких различных авторов не на основе сути их теоретических воззрений, а на основе предпосылок таковых. Мы отдаем отчет в том, что методологически и политически они не являются единомышленниками. Нас интересует в данной работе только их отношение к генезису феномена «глобализация».
5. Тоффлер, Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. - Москва, АСТ, 2008, с. 7.
6. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. - Москва, «Academia», 1999, с. 151.
7. Иноземцев, В.Л. Расколота цивилизация. - Москва, «Academia»-«Наука», 1999, с. 587.
8. Поскольку до середины 50-х годов XX века все развитые страны находились на одной, индустриальной стадии развития, постольку авторы теории «единого индустриального общества», например, Р.Арон и Р.Дарендорф, говорили о возможности конвергенции капитализма и реального социализма.
9. Иноземцев, В.Л. Расколота цивилизация.- Москва, «Academia» - «Наука», 1999, с. 593.
10. Бауман, З. Текучая современность. – Санкт-Петербург, Питер, 2008, с. 15.
11. Там же, с. 20.
12. Там же, с. 40.
13. Там же, с. 40.
14. Там же, с. 169-170.
15. Там же, с. 85.
16. В своих некоторых работах мы уже анализировали феномен социального государства (см.: Кочеткова Л.Н. Социальное государство: цели и функции // Социально-гуманитарные знания. 2008, №3, с. 68-79); опыт построения социального государства в Западной Европе и России (см.: Кочеткова Л.Н. Социальное государство: европейская теория и российская практика // Власть, 2008, №4, с. 39-43); перспективы данного института в современных условиях (см.: Кочетков В.В., Кочеткова Л.Н. Социальное государство в условиях глобализации // Новое в российском и международном праве. Вып. IX. – Москва, НПЦ прав человека РГСУ, 2009, с. 96-109; Кочетков В.В., Кочеткова Л.Н. Социальное государство и мировой кризис: парадигма преодоления // Власть, 2009, с. 13-16).
17. Бауман, З. Указ. соч., с. 163.
18. Сорос, Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. - Москва, 2001, с. 11.
19. Современная социальная мысль начисто забыла специфику «социального» увлекшись свободой индивидуальности, хотя, начиная с Т.Гоббса известно, что истоки социального, а тем более, гражданского состояния индивида - в самоограничении. «Человек подчиняется обществу, и это подчинение – условие

- его освобождения. Для человека свобода состоит в избавлении от слепых, бездумных физических сил; он достигает этого, противопоставляя им большую и разумную силу общества, под защитой которой он находится. Прячась под крылом общества, он также делает себя, до некоторой степени, зависимым от него. Но это освобождающая зависимость, и в этом нет никакого противоречия» // Durkheim, E. *Selected Writings*. - Cambridge, Cambridge University Press, 1972, p. 115.
20. Сорос, Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. - Москва, 2001, с. 14. На этом построена вся теория рефлексивности Дж.Сороса, анализ которой выходит за рамки данной работы.
  21. Там же, с. 230.
  22. Безответственность капитала связана, прежде всего, с отсутствием глобального контроля над ним и проявляется в росте количества рисков, которые готов принимать на себя глобальный капитал. Именно все это и привело к серьезному глобальному кризису.
  23. Мартин, Г.-П., Шуман, Х. Западня глобализации. Атака на процветание и демократию. - Москва, Альпина, 2001, с. 27.
  24. Там же, с. 26.
  25. Линсди, Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма. - Москва, ИРИСЭН, 2006, с. 11.
  26. Там же, с. 12.
  27. Там же, с. 28. Действительно, объем прямых иностранных инвестиций в мире в 1913 году составлял около 10,1% ВВП развитых стран, а в 1999 году не превышал 9%. Кроме того, доля международной торговли была тогда выше, чем сейчас. См.: Иноземцев, В.Л. Указ. соч., с. 595.
  28. Под «коллективизмом» данный автор подразумевает любые интеллектуальные и социальные движения, имеющие своей целью реорганизацию общества на основе ограничения личной свободы. Поэтому под эту рубрику попадают и большевики, и немецкие социал-демократы, и Ф. Рузвельт.
  29. Линсди, Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма. - Москва, ИРИСЭН, 2006, с. 114.
  30. Показательна мысль В.И. Ленина: «Но то, что в политически свободной стране делается в значительной степени само собою, то у нас должны систематически проводить наши организации» // Ленин, В.И. Что делать? // Полное собрание сочинений. Т. 6, с. 133. Или мысль известного теоретика африканского социализма Кваме Нкрума: «Капитализм слишком сложная система для стран, только что обретших независимость. Поэтому-то они и нуждаются в социалистическом обществе» // Nkruma, Kw. *The Autobiography of Kwame Nkruma*. - Edinburgh, Scotland, Thomas Nelson and Sons, 1957, p. 10.
- Линсди, Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма. - Москва, ИРИСЭН, 2006, с. 76.

CONSIDERENTE TEORETICE PRIVIND CORELAȚIA DINTRE
CONCEPTELE ETNIE ȘI NAȚIUNE

Lilia Gribineț, doctorand
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

It is known that any scientific study involves the identification of the foreground content of the basic concepts. The key concepts of this approach are „ethnicity” and „nation” and its purpose is to highlight the correlation between these social phenomena.

Astăzi lumea este mai interdependentă ca oricând, procesele economice, politice, culturale legând diverse regiuni ale lumii, iar termenii „identitate”, „diferență”, „diversitate”, „autonomie” nu s-au impus mai pronunțat și cu mai multă rigoare ca în zilele noastre. Societatea contemporană denotă o entitate complexă, îndeosebi din punct de vedere al componenței etnice. Una din caracteristicile globalizării constă în suprapunerea a două tendințe opuse – uniformizarea economico-socială și diferențierea politică și culturală. Cu cât indivizii și grupurile se percep mai similari, cu atât mai stringentă le pare nevoia de a se diferenția.

În prezent este greu să găsim o țară populația căreia să posedă o limbă maternă unică, să confeseze o singură religie, să respecte aceleași tradiții. Deja avem de a face cu o serie întreagă de concepte: etnie, cultură, națiune, identitate, naționalitate etc.

Etnia reprezintă baza acestui spectru de noțiuni, ca termen derivând din grecescul „ethnos” – rasă, popor, trib, reinventat la sfârșitul secolului al XIX-lea (1896) de antropologul francez George Vacher de la Pougé, care l-a folosit pentru a defini grupurile formate pe baza apropiierilor lingvistice și culturale între diverse rase.

În cazul de față, factorului biologic, care prezintă etnicul ca o multitudine de componenți biologici ce ar asigura unui popor, ca și unei specii, i se oferă identitatea în ansamblul celorlalte popoare. Faptul dat corespunde definiției pe care antropologul R. Thurnwald o dă etniei: un grup omogen din punct de vedere biologic și al civilizației. Dar etnia nu este sinonimă cu rasa, cea din urmă având un sens exclusiv biologic și ea se deosebește de rasă prin faptul că nu se determină prin raportare la anumite trăsături biologice moștenite, ci însușite prin socializare și în aculturație. Ulterior termenul „ethnos” aplicat populațiilor percepute ca „primitive”. În sensul dat, conceptului respectiv i s-a oferit echivalentul de „trib”, cu care deseori se confundă. Prin acești termeni se stabilea deosebirea dintre Noi și Ceilalți, între ceia ce ținea de familiar și ceia ce părea străin [1]. Acest stereotip generează auto-conștientizarea relației prin antiteza „noi – ei” [2]. În cadrul acestei orientări, opiniile diferă în dependență de autor. De exemplu, antropologul M. Rodinson plasează etnia între trib și națiune: în unele condiții istorice s-au putut forma grupări de triburi cu origine, instituții, limbă, cultură, religie comună. Aici e vorba de formațiunea numită de către ruși „narodnosti” [3], pe care deseori o numim „naționalitate” și care se poate numi și „etnie”. Formațiunea etniei sau naționalității este formațiunea solidarității globale, superioară nivelului triburilor și pe baza căreia, ca latură superioară a dezvoltării, apare națiunea [4].

Cercetătorul român Tudor Bugnariu susține că etnia desemnează o colectivitate socială membrii căreia sunt uniți prin faptul că locuiesc pe un anumit teritoriu „în orânduirea comunei primitive prin relații de rudenie, care coincid cu cele de producție, ca și prin unitatea de limbă și cultură, iar în celelalte formațiuni sociale sunt legați prin relații teritorial-economice, de limbă și de cultură” [5]. La rîndul său, Iu.V. Bromlei, recunoscut ca patriarh al teoriei etnosului, posedă aceeași optică, determinând etnosul ca o totalitate constantă de oameni, formată în cadrul unui teritoriu determinat, care posedă trăsături comune, relativ stabile, referitor la limbă, cultură, psihologie, care conștientizează unitatea și deosebirea lor de alte comunități similare (conștiința de sine), exprimată și fixată în numele pe care și l-a dat (etnonimul) [6].

Cercetătorul N.N. Ceboksarov definește similar etnia, considerând-o comunitate care se formează pe un teritoriu determinat de oameni, care au legături economice și vorbesc aceeași limbă, care de obicei „își păstrează pe parcursul existenței sale specificul cultural și se conștientizează ca grup social independent [7]. Aici se alătură și Ioan Ceterchi, care susține că etnicitatea e „trăsătura comunității prin care membrii acesteia se simt uniți între ei și au conștiința apartenenței la aceeași comunitate” [8], iar pentru Constantin Vlad, etnicul este identic cu naționalitatea, care se referă la o anumită națiune, prin conștiința provenienței și apartenenței comune, a continuității istorice, deci, o conștiință a legăturilor comune și prin aceasta a identității acelei comunități în evoluția sa istorică [9].

Cercetătorul sovietic S. Kaltahcian împărtășește aceeași optică. El relevă comunități de oameni ca: clan, trib, etnie; etniile, pe care le echivalează cu popoarele, formându-se prin diferențe de clasă și destrămarea legăturilor tribale [10]. Aici se evidențiază egalitatea dintre etnie și popor. Însă etnia exprimă apartenența indivizilor la o anumită națiune, în timp ce poporul desemnează masa indivizilor, indiferent de naționalitatea lor, constituită ca suport demografic al statului. În raport cu actualitatea și naționalitatea se află tradiționalul, cultura neafectată de civilizația modernă, de tipurile standardizate de cultură materială, care nu are nici un specific etnic. Astfel, etnicul este originea comună și cei care o au, formează etnia. Originea respectivă este sinonimă cu identitatea de sine a unui popor. Prin aceasta poporul diferă de celelalte comunități prin originalitate și constituie baza națiunii.

Faptul dat e susținut și de sociologul J. Szczepanski, pentru care etnicul e o cultură, o unitate cultural-lingvistică [11]. Aici e vorba de o interpretare psiho-socială, sau cea ce caracterizează un grup social prin proprietățile sale istorice, lingvistice și culturale.

Guy Heraud, după ce definește etnia ca o „colectivitate care prezintă anumite caracteristici distinctive comune de limbă, cultură sau civilizație” [12], precizează că aceasta are două accepțiuni: una obiectivă, cealaltă subiectivă. În sens obiectiv, etnia e specifică prin diverși factori – rasă, religie, istorie, geografie, economie, limbă, subliniind că numai suprapunerea acestora ar marca-o în chip net, fiecare în parte, separat, fiind insuficient.

Dar conținutul adevărat al etniei nu e oferit de acești factori exteriori, care nu pot fi definatorii și deseori contrazicându-se reciproc. Astfel, preferată e cealaltă accepțiune: subiectivă, etnia adevărată fiind o realitate spirituală, adică o naționalitate care posedă conștiința propriei sale existențe. Rezultă că originalitatea obiectivă nu e suficientă pentru constituirea și impunerea unei etnii, fiind necesară o îmbinare cu latura subiectivă, care condiționează conștiința personalității în cadrul unui grup, el deja impunându-se ca

naționalitate. Astfel, unitatea laturii subiective cu cea obiectivă generează „conștiința de comunitate” [13].

Ulterior se considera însă că termenul de „comunitate etnică” este prea labil, pretindu-se la sensuri multiple. Ca urmare, s-a propus înlocuirea acestuia cu cel de „etnie”, ca urmare, la moment, ambele circulând simultan, primul termen fiind totuși mai frecvent utilizat.

De regulă, o comunitate etnică (sau etnie) are câteva caracteristici distinctive care îi conferă o anumită distincție și stabilitate în timp. Cele mai importante dintre aceste caracteristici sunt următoarele:

trăsăturile fizice (rasiale), care facil se identifică la nivelul conștiinței colective, sunt deseori un criteriu distinctiv. Un așa criteriu exterior deseori operează cu prestațe, un exemplu elocvent fiind cazul populațiilor de negri sau indieni din SUA. De regulă însă, diferențele rasiale propriu-zise sunt mult mai puțin importante în distingerea populațiilor cu profil etnic diferit; limba distinctivă, aceasta fiind caracteristica ce evidențiază diferența cea mai clară între grupurile etnice, ca grupuri distincte prin fizicul ereditar, cultură, naționalitate, sau printr-o anumită combinare a acestor factori [14]. Cultura proprie este în cea mai mare parte menținută de o limbă proprie, care reprezintă poate semnul cel mai distinctiv al unei etnii și concomitent constituie o barieră în calea intrărilor din afară în respectiva comunitate. Ieșirea este mult mai ușoară odată ce se realizează, de regulă, în comunitatea majoritară, mult mai laxă ca profil etnic, limba populației dominante fiind știută și de minorități. Ieșirile spre alte comunități etnice minoritare sunt și ele facilitate de limba dominantă comună; tradițiile cultural-folclorice, factorul dat reprezentând latura subiectivă. În procesul de evoluție istorică relativ izolată a unei populații, aceasta își dezvoltă un set de obiceiuri legate de anumite evenimente, tradițiile respective fiind legate mai mult de unele momente festive din viața individuală și colectivă, și nu de viața supusă unor forțe masive și continue de schimbare. Faptul dat manifestă o foarte mare persistență, fiind important semn distinctiv al etnicității. Practicarea acestuia reprezintă de asemenea un factor de menținere a coeziunii unei populații cu profil etnic. Deseori și apartenența religioasă este un mijloc de distingere a anumitor grupuri etnice; modul de viață specific, care e o stare foarte dinamică, determinată de schimbările tehnologice, economice, social-politice mai generate. Există în modul de viață o serie de componente referitoare în mod special la atitudinea individuală față de viață, la strategia de a face față diferitor probleme și care tind să prezinte un profil etnic marcat. Aceste componente sunt de fapt materia primă a stereotipurilor pe care populațiile etnice și le produc unele despre altele: irlandezii, englezii, francezii, americanii, românii, rușii etc.

Ceea ce e specific și important e sentimentul identității și autoaprecierea. După părerea unor cercetători, în totalitatea caracteristicilor etnosului, rolul principal îl posedă conștiința etnică, specificul cultural, comunitatea de proveniență a membrilor, endogamia și aspectul sistemic. În cadrul acestor caracteristici, personalitatea devine conceptul-cheie, etnicul fiind redus la personalitatea comunității, iar personalitatea – la cultura acesteia. Astfel, teoria generală a etnicului se bazează tocmai pe raporturile dintre societate – ca masă a indivizilor, personalitate și cultură.

Societatea, odată ce încadrează în sine componentele enumerate, formează deja o națiune, al cărui element primordial îl constituie etnia, care, la rândul ei, este inclusă în componența poporului. În acest mod, națiunea își obține propria identitate, aceasta condiționând și forța de creare a unui stat.

Națiunea reprezintă nucleul statului, acesta din urmă constituind organizarea unor comunități, indivizi supuși aceleiași legislații, autorități politice, statul, de fapt, fiind această autoritate, impusă prin ansamblul de instituții [15]. Faptul dat e menționat și de Academia Franceză (1694), care numește națiunea „totalitatea locuitorilor aceluiași stat, trăind sub aceleași legi și folosindu-se de aceeași limbă” [16].

Istoric, națiunea (*natio*) e un concept vechi din antichitatea romană, care inițial însemna naștere, origine sau demarcarea unui grup. Uneori *natio* este oponentul lui *civitas*, denumind populația necivilizată, fără instituții comune [17], dar treptat termenul obține sens de comunitate, cu membri ce-i aparțin prin descendență. Ulterior, națiunea posedă o nuanță socială – colectivitate bazată pe origine și interese comune.

Conceptul *națiune* posedă pentru unii și echivalentul de societate civilă în identificarea națiune – societate – stat, iar naționalitatea, fără să fie delimitată clar de națiune, e înțeleasă ca stadiu premergător națiunii, dar care poate genera formarea unei națiuni.

Orice dicționar va afirma că termenul „națiune” definește un grup de oameni legați între ei printr-o istorie, limbă și etnicitate comună și având un teritoriu definit prin hotare, în interiorul căruia coabitează. Aceasta este definiția cea mai cuprinzătoare a termenului. Ca urmare, se presupune existența unui grup astfel definit și care posedă și autonomie, înțelegându-se prin aceasta autoguvernare, deci, independență. Putem susține faptul că pentru a se putea defini ca națiune, o comunitate trebuie să dispună de atributele esențiale ale statului: teritoriu, populație, tradiție istorică și capacitate instituțională etc. [18].

Dar națiunea ca concept poate fi înțeleasă ca reprezentând și un grup etnic care are comun elementele enumerate mai sus, ca exemplu servind romanii din Imperiul Austro-Ungar, grupurile etnice din Conglomeratul Iugoslav, grupurile indiene din America de Nord, grupul francofon din Quebec etc.

Conform Dicționarului Academiei Spaniole Regale (1884), națiunea, în accepțiunea modernă, e „un stat sau organism politic care recunoaște un centru suprem de guvernare comună și un teritoriu constituit de statul dat și de locuitorii săi individuali” [19]. Dar versiunea finală apare în 1925, termenul fiind definit ca „colectivitate a persoanelor care au aceeași origine etnică și care în general vorbesc aceeași limbă și au o tradiție comună [20].

Istoricul Walker Connor susține că națiunea e un grup de oameni care au legături de ascendență, poate impune loialitate unei persoane pe baza sentimentului unor legături de rudenie [21]. Connor diferențiază poziția sa și a socio-biologilor, susținând că națiunile au evoluat din numeroase componente etnice [22]. Națiunea deja e văzută ca o formă mai dezvoltată a grupului etnic. De aici rezultă că elementul constitutiv al acesteia este etnia. Ipoteza dată o are și istoricul John Armstrong, conform căreia, națiunea e o identificare etnică [23]. Aici deja este evidentă corelația dintre etnie și națiune, cu atât mai mult cu cât națiunea denumește comunitatea, membrii căreia îi aparțin prin dreptul descendenței. Aici se alătură și cercetătorul Lev Gumeliiov, care susține că o națiune dăinuie atât timp cât dăinuie etnia, care e ca o matrice pentru reproducerea nației respective.

În prezent, când vorbim despre identificarea națională a unui individ, avem în vedere setul valoric care-l caracterizează: stereotipurile, ideile, obiceiurile, credința, prejudecățile, cultura etc. Toate aceste lucruri au contribuit enorm la întărirea factorului etnic în perceperea noțiunii de „nație”. Oricum, rolul națiunii este unul de omogenizare a acestor caracteristici, atragerea indivizilor sub acoperire națională având loc în

permanență, în condiții care se schimbă dramatic, datorită dezvoltării societăților, care, de asemenea, uniformizează valorile și comportamentul cetățenilor.

Face de abordat și ideologia științei etnosociologice moderne care operează cu principalele concepte abordate – etnia și națiunea, în cadrul ei existând două curente: primordialismul și constructivismul. Primordialismul (dominant până în anii '70 ai sec. XX) definește etnia ca o comunitate istorică formată pe un anumit teritoriu și având trăsături culturale și psihologice comune [24]. Adepții acestei concepții echivalează etnia cu națiunea, însă aici echivalența e o confuzie, odată ce etnia reprezintă componentul primordial al națiunii. În plus, etnia apare în mod natural, inconștient, anticipând astfel înțelegerea faptului dat de către individ, iar națiunea apare în urma acceptării voluntare de a face parte din acest organism social, astfel ea apărând ca o proiecție a voinței spiritului. Constructivismul abordează etnia ca comunitate formată prin diferențieri ce construiesc în cadrul etnoculturilor doctrine elaborate de elitele intelectuale. Aici etnia e o construcție intelectualistă, iar națiunea e văzută în sens juridico-etatist.

Din cele expuse, rezultă că, etimologic, între etnie și națiune există o relație de echivalență, odată ce grecescului „ethnos” îi corespunde latinescul „natio” ce desemnează comunitatea de naștere. Ultimul concept în latina clasică și medievală s-a folosit rar, spațiu obținând „ethnicus”, iar odată ce popoarele europene s-au constituit ca state naționale, conceptul de „națiune” obține iar teren, pe când „etnie” este inclus în disciplina etnografică pentru a cerceta viața spirituală a națiunilor. Dar aici face de menționat că națiunea posedă și sens etnic – indivizii aparțin aceleiași naționalități, indiferent de statul al cărui cetățeni sunt. În majoritatea statelor occidentale funcționează formula Stat – Națiune – Popor, iar instituția cetățeniei este elementul stabilizator. În acest sens, cetățenia coincide cu națiunea. De exemplu, este parte a națiunii franceze orice cetățean care vorbește limba, locuiește pe teritoriul Franței și se supune legislației franceze, deși poate avea altă origine etnică decât cea franceză. Aici opțiunea națională este liberă; cetățeanul se identifică cu națiunea statului respectiv, dar își păstrează naționalitatea [25].

Drept concluzie, prin „etnic” se percepe ansamblul caracterelor fizice, lingvistice și culturale ale unui grup uman. Acesta nu poate fi numai cu un singur caracter separat, ci cu ansamblul acestora. Astfel, în grupul social-uman aflat la faza superioară a națiunii, factorii fizici și culturali (*soma* și *neos*) nu pot fi separați și nici eliminați. Acestea condiționează conceperea și definirea națiunii, și nu condițiile geografice, interesele politice și comerciale prin care nu s-a format nici o națiune, factorii respectivi fiind pe plan secundar. Principiul etnic este strâns legat de cel al națiunii, formațiunile lingvistice-culturale fiind simple concepte teoretice fără elementul etnic, odată ce grupul social-uman e o formațiune complexă. Deci, națiunea e faza superioară a organismului social, factorul etnic având rolul său în caracterizarea națiunii și constituind elementul primordial în formarea acesteia.

Note:

1. Segalen, M. Etnologie. Concepte și arii culturale. – Timișoara, Ed. AMARCORD, 2002, p. 14.
2. Платонов, П. Этнический фактор. Геополитика и психология. – Санкт-Петербург, Речи, 2002, с. 11.
3. Petcu, D. Conceptul de etnic. – București, Ed. științifică și enciclopedică, 1980, p. 20.
4. Ibidem.
5. Ibidem, p. 48.

6. Бромлей, Ю. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – Москва, Изд-во Наука, 1987, p. 14.
  7. Чебоксаров, Н. Народы, расы, культуры. – Изд-во Наука, Москва, 1987, p. 14.
  8. Citat după: Petcu D. Op. cit., p. 48.
  9. Vlad, C. Eseuri despre națiune. - București, Ed. Politică, 1971, p. 55.
  10. Бромлей, Ю. Op. cit., p. 9.
  11. Dionisie, P. Op. cit., p. 49.
  12. Heraud, G.. L'Europe des ethnies. - Presses d'Europe, Paris, 1963, p. 23.
  13. Rădulescu-Motru, C. Etnicul românesc. - București, Ed. Casa Școalelor, 1942, p. 12
  14. Klineberg, O. La psihologie sociale. - Paris, P.U.F., 1967, p. 335.
  15. Verges, A., Huisman D. Curs de filosofie. - București, Ed. Humanitas, 1996, p. 280.
  16. Mureșanu, C. Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților. - Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996, p. 13.
  17. Acest sens atribuit termenului „*natio*” nu diferă de interpretările recente. De la sociologul William G. Summer încoace se vorbește despre diferențierea grupului propriu (*in-group*) de grupul străin (*out-group*) ca trăsătură structurală fundamentală a oricărui grup. Coeziunea grupului propriu – în cazul de față a națiunii – este susținută de un sentiment al apartenenței.
  18. Catană, V. Rusia inventează un nou principiu: dreptul la autodeterminare al grupărilor criminale // Moldova Suverană, nr. 88, 20 iunie 2006.
  19. Citat după: Smith, A.D. Naționalism și modernism. - Chișinău, Ed. Epigraf, 2002, p. 16.
  20. Ibidem, p. 17.
  21. Ibidem, p. 169.
  22. Ibidem.
  23. Ibidem, p. 189.
  24. Boțan, I. Armonizare a relațiilor interetnice – sfidări și oportunități, p. 42 // <http://www.ipp.md/public/biblioteca/36/ro/Minoritati%Botan.dpc> (02.06.2009).
- Andrieș, V. Instituția cetățeniei în consolidarea statalității Republicii Moldova // Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. – Chișinău, USM, 2001, p. 277.

STABILITATEA FAMILIILOR TINERE ÎN CONTEXTUL LIBERALIZĂRII VALORILOR FAMILIALE

Inga Sînchevici, magistrul în sociologie
Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

The author examines the issues concerning the stability of young families from the Republic of Moldova in the context of liberalization of the family values. The family couple stability is fragile in the families where the level of life satisfaction and material welfare is reduced. The divorce of young families has negative effects on economic, reproductive, parental, emotional, psychological levels etc.

Cuplul tânăr prezintă probleme deosebite privind stabilitatea familiei deoarece tinerii soți nu au experiență de trai în comun. Totodată familia tânără se caracterizează printr-o primă intrare în lumea unuia față de altul, împărțirea muncilor și responsabilităților în familie, rezolvarea problemelor locative, financiare și de administrare a gospodăriei, intrarea în rolul de soț/soție, mamă/tată, reformarea personalității etc. În această perioadă se trece la sentimentul comun „noi” în locul celui individual de „eu”. Deci, pe lângă faptul că în primii ani de căsătorie tinerii soți trebuie să-și rezolve problemele potrivirii psihologice, privind structura rolurilor, care deloc nu sunt simple, la acestea se mai adaugă și greutățile materiale, precum neajunsul de bani, condițiile locative nepotrivite, lipsa de lucru etc., care îngreunează procesul de adaptare maritală și contribuie ca perioada primilor ani a vieții familiale să fie una din cele mai grele, periculoase și fragile pentru stabilitatea familială.

La etapa actuală tinerii soți deseori recurg la divorț ca o cale de rezolvare a oricărui conflict. Aceasta se datorează faptului că cuplurile tinere se confruntă cu o serie de dificultăți care se pot suprapune, agravând la maximum viața familiei și conducând la manifestarea crizelor familiale. De asemenea în această perioadă de adaptare a tinerilor soți este posibil ca așteptările față de viața de familie „ideală” să nu coincidă cu realitatea. Pe de altă parte nu trebuie de evitat că situațiile de criză apărute în primii ani de căsătorie reprezintă însăși dinamica de formare și dezvoltare a familiei ca atare, însă este necesar ca ele să nu fie de lungă durată și grave.

Stabilitatea familială nu este un dat: ea se construiește, se perfecționează în procesul firesc al vieții de familie, prin efortul comun al partenerilor, prin concesii și ajustări reciproce ale acestora” [1]. Bineînțeles, că acest lucru se inițiază în primii ani de căsnicie și de modul în care acest proces debutează va depinde stabilitatea și modul de realizare a funcțiilor familiei în viitor. La etapa actuală stabilitatea familiei tinere din Republica Moldova este periclitată semnificativ, situație condiționată de profunde transformări pe care le suportă institutul familiei: extinderea coabitării, pierderea progresivă a valorilor morale, lipsa unei pregătiri adecvate cu privire la căsătorie și paternitate etc. Familia tânără reprezintă categoria cea mai sensibilă la schimbările și transformările sociale și economice din țară.

În prezentul articol se vor utiliza unele rezultate ale studiului „Probleme sociale de adaptare a familiei tinere la transformările socioeconomice din Republica

Moldova” efectuat de autorul lucrării. Eșantionul studiului este național, având mărimea de 600 de tineri căsătoriți. Pentru calcularea și elaborarea eșantionului național au fost utilizate datele Biroului Național de Statistică. Marja de eroare teoretică a eșantionului este de $\pm 3-5\%$ la o probabilitate de 0,95. Eșantionul cercetării este stratificat și reprezentativ pentru populația tânără căsătorită după următoarele variabile: durata la căsătorie, nivelul de reședință, nivelul de studii, vârsta soților și sex. De asemenea, se vor utiliza unele rezultate din studiul calitativ „Probleme socio-economice ale familiei tinere și modalități de intervenție” în cadrul căruia au fost intervievați tineri soți divorțați, juriști, autorități ale administrației publice locale, asistenți sociali. Prin familie tânără se înțelege perechea conjugală cu copii sau fără ei, căsătorie care este prima, cu durata vieții în comun de până la 5 ani, iar vârsta soților este limitată până la 30 de ani.

Potrivit datelor statistice din Republica Moldova în anul 2007, din totalul bărbaților care au divorțat 16,96% aveau vârsta până la 30 de ani și durata căsătoriei până la 5 ani. La femei cifrele sunt și mai alarmante, astfel din totalul femeilor care au divorțat în anul 2007, la 21,38% le corespundeau aceleași caracteristici [2]. Cifrele date sunt îngrijorătoare ținând cont de faptul că la moment se înregistrează mai puține familii comparativ cu situația anilor 70-90, astfel, în calcule sunt cuprinse și persoanele din aceste generații numeroase.

Aceste date sunt argumentate și de rezultatele studiului realizat de autorul articolului. Astfel, la întrebarea dacă la moment sunteți absolut sigur că familia Dstra nu se va destrăma niciodată doar 49% din totalul respondenților au menționat că sunt absolut siguri de stabilitatea familiei lor. Aceste date ne arată că la jumătate din familiile tinere cuprinse în eșantion există riscul divorțului mai degrabă sau mai târziu, în dependență de cum își vor rezolva problemele de cuplu. Dacă divorțurile după 6 ani de căsătorie sunt explicate de cercetătorii în domeniu prin faptul că familiile intră în criză familială, atunci cele din primii 5 ani denotă incapacitatea de adaptare a tinerilor soți la viața de familie și problemele socio-economice. Procesul de adaptare decurge dificil deoarece în cadrul acestuia familia se luptă cu probleme de viață noi, nefamiliare pentru ele [3]. Totodată în cadrul acestui proces familia își mobilizează capacitățile și eforturile pentru găsirea de soluții eficiente, pentru revizuirea metodelor convenționale de control a realității [4].

În dependență de durata căsătoriei s-a constatat că cei mai siguri de stabilitatea cuplului creat sunt cei care se află în primul an de căsnicie, apoi sunt urmați de cei care se află în al doilea an de căsnicie cu 19,3%. Cei mai nesiguri sunt cei care se află în al treilea an de căsnicie cu 27,2%. Aceste date confirmă că primii 3 ani sunt determinanți în reușita stabilității cuplului lor. Totodată în al treilea an de căsătorie marea majoritate a familiilor tinere au deja un copil. Nu neapărat înseamnă, că un copil contribuie la intensificarea stărilor de tensiune în familie, însă un copil pe lângă faptul că el este dorit și așteptat în familia tânără, unele cupluri nu sunt pregătite și nici nu au posibilitate să suporte noile cheltuieli și sacrificiile pe care le presupune creșterea și educarea copilului. Acest aspect poate contribui la intensificarea stărilor conflictuale dintre soți din cauza amplificării problemele socio-economice. Nașterea copilului schimbă rolurile părinților, ei sunt nevoiți să se adapteze la un nou mod de viață, la sarcini psihologice și fizice mai dificile, la limitarea timpului liber, la reducerea oportunităților de creștere profesională etc. De asemenea, pot exista decalaje și ciocniri de opinii dintre soți privind creșterea și educarea copiilor. Tinerii soți intervievați la întrebarea ce schimbări au intervenit

după apariția primului copil, pe lângă faptul că 59,5% au menționat că familia a devenit mai unită, destul de mare este și numărul celor care au apreciat schimbările negative ce au survenit – probleme de ordin economic (46%), schimbarea modului de viață (39,3%), lipsa timpului liber (30,2%), apariția neînțelegerilor între soț și soție (9,6%), soții au devenit stresați (8,3%), tinerii soți s-au îndepărtat unul de altul (7,6%) etc.

Tabelul 1. Corelația dintre durata căsătoriei și perceperea stabilității cuplului (în %)

<i>Durata căsniciei (ani)</i>	<i>Ponderele respondenților care nu sunt siguri de stabilitatea familiei</i>
1	11,4
2	19,3
3	27,2
4	21,9
5	20,2
Total	100

Bărbații în pondere mai mare sunt siguri de stabilitatea cuplului lor decât soțiile. Astfel din totalul bărbaților intervievați 52,5% erau siguri de stabilitatea familiei lor, comparativ femeile care erau în număr de 46,4%.

În dependență de mediul de reședință nu s-au observat diferențe esențiale. Totuși, cât n-ar părea de paradoxal dar în mediul rural numărul familiilor tinere nesigure de stabilitatea lor este într-o proporție mai mare decât la cele din mediul urban. Chiar dacă datele statistice demonstrează că rata divorțialității este mai înaltă la oraș decât în mediul rural, la nivel subiectiv cuplurile conjugale de la sat percep mai fragil aspectul cu privire la disoluție. Realitatea demonstrează că familia rurală nu mai este atașată ca înainte ideii de stabilitate, însă nu recurge întotdeauna la oficializarea destrămării cuplului fiindcă pentru unele familii controlul social mai funcționează. La aceasta am mai adăuga că și problemele economice, dificultățile privind împărțirea averii, contribuie ca mulți soți să nu recurgă la desfacerea căsătoriei.

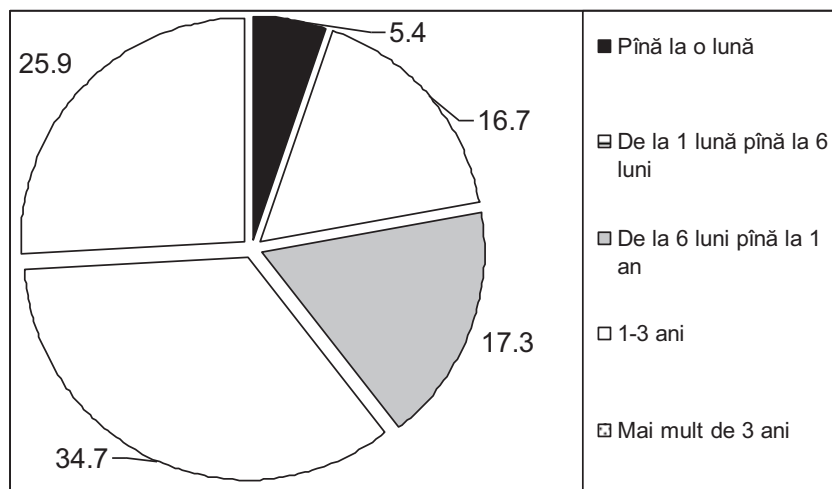
Tabelul 2. Perceperea stabilității familiei în funcție de mediul de reședință (în %)

<i>La moment sunteți absolut sigur că familia dvs. nu se va destrăma niciodată?</i>	<i>Total</i>	<i>Mediul urban</i>	<i>Mediul rural</i>
<i>Da</i>	49	49,4	48,7
<i>Nu</i>	18,9	17,9	19,8
<i>Mi-e greu să răspund</i>	32,1	32,7	31,5
Total	100	100	100

Multe cupluri se destramă din cauza necunoașterii soțului până la căsătorie sau cunoașterii superficiale. Din figura 1 se evidențiază că cei mai siguri de

stabilitatea cuplului sunt cei la care perioada de cunoaștere a fost între 1-3 ani, în această ipostază fiind 34,7%. Cei mai nesiguri sunt cuplurile la care durata de cunoaștere a fost de până la o lună, astfel numai 5,4% din această categorie consideră că cuplul lor va fi stabil. Un semn de întrebare ridică cuplurile la care durata de cunoaștere a durat mai mult de trei ani, ei cumulând un procent de 25,9%, mai mic decât al celor la care durata de cunoaștere a fost între 1-3 ani. Studiile în domeniu au evidențiat ideea că cu cât perioada de cunoaștere înainte de căsătorie este mai mare, tinerii se întâlnesc mai des, mai puțin vor încerca să se supraidealizeze unul pe celălalt și cu atât mai mari vor fi șansele să se cunoască cu adevărat unul pe celălalt. O perioadă scurtă nu asigură o cunoaștere adecvată a partenerului. Pe de altă parte și o perioadă prea lungă poate fi un factor de risc pentru statornicia relațiilor matrimoniale ce urmează, deoarece poate apărea diminuarea atracției sexuale, micșorarea interesului și noutății relațiilor interpersonale.

Fig.1. Perceperea stabilității familiei în dependență de perioada de cunoaștere înainte de căsătorie (în %)

Perioada de cunoaștere înainte de căsătorie are o importanță deosebită atunci când în cadrul ei s-a schimbat imaginea personală despre partener cu cea reală; s-a realizat schimbul de informații care presupune clarificarea detaliilor bibliografice, despre starea sănătății, despre concepțiile cu privire la căsnicie și rolurile așteptate; s-a determinat stilul de comunicare și de colaborare care îi aranjează pe ei; s-a potrivit nivelului de pretenții etc.

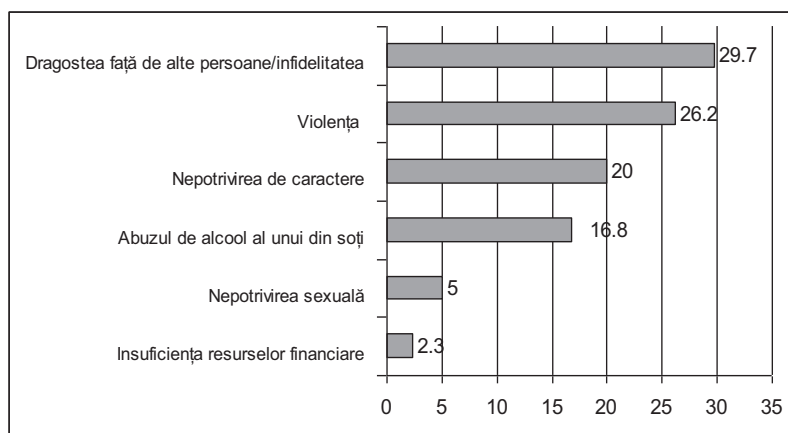
F.M. Dostoievski menționa că fericirea omului depinde trei sferturi de relațiile de familie. Astfel s-a constatat că stabilitatea cuplului este pusă la îndoială acolo unde și gradul de satisfacție față de viața de cuplu este redusă. Conform datelor din tabelul 3, observăm că din totalul celor care sunt mulțumiți de viața de cuplu doar 4,6% nu sunt siguri de stabilitatea familiei lor, comparativ cu cei care sunt foarte nemulțumiți/nemulțumiți și care sunt nesiguri în număr de 66,7% și 57,7%.

Tabelul 3. Gradul de satisfacție al tinerilor soți față de viața de cuplu, nivelul de bunăstare și perceperea stabilității (în %)

<i>La moment sunteți absolut sigur că familia dvs. nu se va destrăma niciodată?</i>	<i>Cât de mulțumit sunteți de viața de cuplu a Dvs.?</i>				
	<i>Foarte mulțumit</i>	<i>Mulțumit</i>	<i>Nici mulțumit, nici nemulțumit</i>	<i>Nemulțumit</i>	<i>Foarte nemulțumit</i>
Da	77,8	48,0	18,4	7,7	11,1
Nu	4,6	18,8	28,7	57,7	66,7
Mii greu să răspund	17,6	33,2	52,9	34,6	22,2
Total	100	100	100	100	100
	<i>Cât de satisfăcut sunteți de nivelul de bunăstare a familiei Dvs.?</i>				
Da	76,6	55,0	40,7	29,1	23,8
Nu	10,6	14,4	22,6	27,3	47,6
Mii greu să răspund	12,8	30,6	36,7	43,6	28,6
Total	100	100	100	100	100

Aceeași tendință este și în legătură cu nivelul de bunăstare a familiei. Din totalul celor care nu sunt satisfăcuți de nivelul de bunăstare, doar 10,6% pun la îndoială stabilitatea cuplului format, comparativ cu cei care sunt foarte nemulțumiți și sunt în pondere de 47,6%. De asemenea, acolo unde condițiile locative sunt nefavorabile (locuiesc la gazdă, locuiesc cu părinții) stabilitatea familiei este pusă la îndoială în proporție mai mare. Deci, nivelul de asigurare materială are un rol esențial în consolidarea stabilității cuplului, dar nu superior nivelului de satisfacție față de relațiile familiale.

Întrebați care sunt motivele hotărâtoare pentru a desface căsătoria, pe primul loc au clasat dragostea față de altă persoană/infidelitatea (29,7%), violența (26,2%), nepotrivirea de caractere (20%), abuzul de alcool al soțului/soției (16,3%), nepotrivirea sexuală (5%) și insuficiența resurselor financiare (2,3%). Totodată așa cauze ca infidelitatea, disfuncțiile sexual-afective, alcoolismul, violența familială pot fi văzute mai întâi de toate ca consecințe ale procesului de inadaptare maritală și mai apoi drept prime cauze ale divorțialității. Cauzele acestui proces trebuie căutate în miezul formării personalității, în dificultățile de maturizare psihologică (afectivă, socială, morală, spirituală), în ignoranța sa relațională, în absența unei minime culturi a relațiilor satisfăcătoare și civilizate între sexe [5].

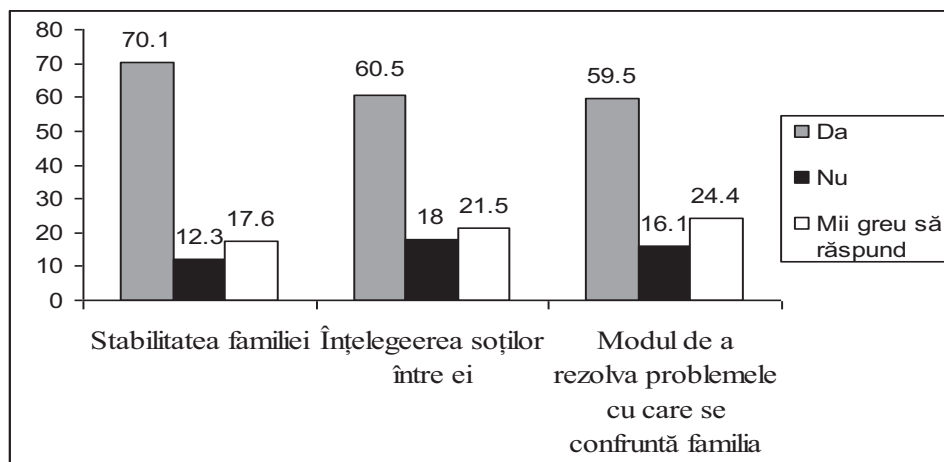
Fig. 2. Perceperea motivelor acceptabile pentru desfacerea căsătoriei (în %)

Fidelitatea este considerat ca un element important care contribuie la trăinicia familiei. În unele studii s-a constatat că soțul/soția trece cu vederea multe neajunsuri ale partenerului dacă în punctele pe care le consideră esențiale cel mai frecvent fidelitatea, lucrurile merg bine. Juriștii intervievați de autor au menționat că a doua cauză după impactul migrației invocată de cuplurile tinere care divorțează este violența din familie. Se consideră că certurile soldate cu agresiuni fizice sunt mai răspândite în rândul familiilor tinere. La întrebarea cum se comportă în timpul unei neînțelegeri cu soțul/soția 6% au recunoscut că recurg la violență. Nepotrivirea de caractere se justifică prin faptul că între doi soți aflați în această ipostază nu poate fi vorba pe de o parte de interese comune, deprinderi și valori, pe de altă parte de autodezvoltare prin cunoaștere și colaborare. Consumul de alcool al soțului/soției cu siguranță constituie un factor puternic de risc pentru stabilitatea căsniciei. Chiar dacă numai 5% au menționat că nepotrivirea sexuală poate constitui un factor hotărâtor trebuie de subliniat că în cadrul cuplului marital comportamentul sexual are implicații asupra satisfacției maritale și implicit asupra stabilității cuplului. Unii cercetători au ajuns la concluzia că „compatibilitatea sexuală este astăzi un factor egal, dar nu superior altora” [6]. Insuficiența resurselor financiare ca factor s-a clasat pe ultimul loc, situație care denotă că încă în primii ani de căsnicie predomină mai mult emoțiile și că valorile afective stau pe prim plan.

Multe din cauzele care duc la creșterea divorțurilor și conflictelor în familie ar putea fi depășite dacă tinerii în perioada dinaintea căsătoriei s-ar familiariza cu viața de familie și problemele impuse de ea. Aici un rol mare revine părinților, deoarece aceștia ar putea să le ofere informații și să le dea câteva sfaturi în ceea ce privește viața de familie. Este necesar ca tinerii să obțină cunoștințe corecte și exacte în legătură cu următoarele aspecte – importanța socială a căsătoriei și familiei, funcțiile principale ale familiei, responsabilitățile ce revin membrilor cuplului conjugal, factorii ce contribuie la încheierea unei căsătorii fericite și durabile, conduita de rol în cuplul conjugal și mediul familial. În acest context specialiștii intervievați au menționat că tinerii la etapa actuală în multe familii nu sunt pregătiți pentru viața de familie, deoarece unul dintre părinți sau ambii sunt plecați la muncă peste hotare. În astfel de situație procesul educativ, distribuția rolurilor în familie este dereglat, totodată copiii nu au posibilitatea să urmărească un model de relații maritale și parentale.

Divorțul părinților crește probabilitatea divorțului copiilor, datele unor cercetări sociologice efectuate în Federația Rusă au demonstrat că divorțul părinților de trei ori

mărește probabilitatea de divorț în familiile copiilor lor. Tânărul care își întemeiază o familie repetă involuntar experiența trăită în familia de origine și exemplele părinților. Din graficul 3 observăm că stabilitatea familiei a fost exemplu de la părinți la 70,1%, înțelegerea soților între ei la 60,5%, iar modul de a rezolva problemele cu care se confruntă la 59,5% din respondenți. Este important ca un număr cât mai mare de familii să poată oferi copiilor lor exemple pozitive fiindcă în dependență de atmosfera familiei în care au crescut viitorii soți depinde cum va fi soarta viitoarei familii, va fi prosperă sau dimpotrivă se va confrunta cu probleme și greutăți și în rezultat va decădea.

Fig. 3. Aspectele din viața familială a părinților care au servit drept exemplu tinerilor soți (în %)

Un alt factor care poate constitui factor de risc în disoluția cuplului este obținerea de venituri mai mari a soției decât soțului. Tradițional soțul era considerat atât capul familiei cât și întreținătorul acesteia. Soțul este principalul întreținător la familiile tinere intervievate în cazul a 74%, soția - 7,9%, părinții unuia din soți – 6,0% și ambii parteneri – 12,1%. În mediul urban comparativ cu cel rural soția este principalul întreținător în proporție mai mare. Este favorabil faptul că femeile se implică în diverse activități și întrețin familia, însă pe de altă parte faptul că în 26% din familii tinere bărbatul nu este principalul întreținător al familiei poate să aibă și efecte negative. De obicei din momentul în care soțul nu este principalul întreținător el încetează să se mai simtă capul familiei și apărătorul ei, iar odată cu aceasta poate să aibă loc micșorarea sentimentului de responsabilitate. Tot aici am putea adăuga că și inadecvarea nivelului de studii a soției cu a soțului poate contribui la tensionarea relațiilor familiale, îndeosebi în situația când gradul de instruire al soției este mai mare decât al partenerului, aceasta s-ar genera din cauza intereselor sociale diferite ale tinerilor. În Republica Moldova la moment, nivelul de instruire al femeilor este mai ridicat de al bărbaților.

Majoritatea specialiștilor intervieuți (juriști, asistenți sociali, autorități ale administrației publice locale) sunt de părerea că principala cauză a separării cuplurilor tinere este plecarea unuia dintre soți la muncă peste hotare. Pentru a face față dificultăților cu care se confruntă, din totalul respondenților 45,2% din soți și 22,5% din soții au fost măcar o dată la muncă peste hotare. În condițiile lipsei unuia

din membri are loc „înstrăinarea” membrului plecat peste hotare și destabilizarea relațiilor conjugale. Totodată traiul separat al tinerilor soți pentru perioade lungi de timp produce dereglarea ciclului familial de viață, inversarea rolurilor în familie, transformarea valorilor familiale, degradarea autorității familiei etc.

Este știut că copiii constituie un factor stabilizator pentru cuplu și descurajează destrămarea acestuia. Unii cercetători subliniază că familia cu doi și mai mulți copii se despart mult mai rar decât cele cu un copil. Însă cu schimbarea structurii familiei moderne copiii încetează de a servi ca un element de întreținere a relațiilor familiale. Pe prim plan se impun astăzi condiția satisfacerii în familie a cerinței în dragoste, fericire, dar și îndeplinirea funcției de „refugiu psihologic” pentru membrii maturi [7]. Studiul autorului a demonstrat de asemenea că cuplurile tinere care nu aveau copii erau cele mai sigure de stabilitatea cuplului lor, comparativ cu cele care aveau un copil sau doi. Astfel prezența copiilor poate să favorizeze mai mult stabilitatea la cuplurile mature, asupra celor tinere au o influență relativ mai mică.

Legislația în domeniul familiei de asemenea poate influența evoluția divorțialității. În fosta URSS s-a observat creșterea esențială a divorțialității după anul 1965 datorită unei hotărâri la nivel oficial care a simplificat procedura divorțului.

Unii autori (Iluț P.) explică divorțurile de la etapa actuală când soții se aleg liber ca soț și soție și mai puțin în baza tradițiilor sau a voinței părinților, ci doar în baza dragostei că tot ea și constituie factorul de dizoluție. Dacă cineva se căsătorește din dragoste, ceea ce înseamnă suport emoțional, afecțiune, confort psihologic, de ce să mai continue o conviețuire conjugală în care acestea au dispărut? Sistemul marital fundamentat pe nevoi expresive și mai puțin pe cele instrumentale (economico-productive, instruirea și profesionalizarea copiilor, presiunile grupurilor și ale familiei extinse etc.) conduce la o mai mare libertate de dizolvare oficială a cuplurilor carentate [8]. Deci cuplurile întemeiate doar pe sentimentul de dragoste nu pot fi idealizate fiindcă cu timpul sentimentele pot dispărea.

De asemenea, a crescut nivelul de pretenții a soților care se angajează să se căsătorească. Cuplurile care se căsătorec astăzi așteaptă să obțină prin căsătorie, fericire personală, în vreme ce cuplurile din generațiile precedente erau – în general – mulțumite dacă partenerul se comporta satisfăcător ca stăpân al casei sau întreținător de familie. De aceea, speranțele ridicate cu privire la fericirea maritală se transformă mult mai repede în reproșuri și deziluzii, pentru că realitatea nu se potrivește așteptărilor [9].

Totuși cel mai des în căsătorie rămân acei soți care întrunesc următoarele condiții: cei care s-au căsătorit la o vârstă nu mai mică de 20 de ani; ambii au crescut într-o familie stabilă cu ambii părinți; perioada de cunoaștere de până la căsătorie a durat 2-3 ani; sunt bine asigurați și au același nivel de instruire; au serviciu de care sunt mulțumiți; aproximativ au aceeași vârstă.

Din tabelul 4 observăm că în general tinerii soți acceptă divorțul și nu îl consideră ca pe ceva amoral (numai 20,3% sunt de această părere), totodată mai mult de jumătate dintre intervievați (69,6%) cred că trebuie de încercat totul pentru a evita divorțul, situație care se datorează faptului că familia continuă să rămână o valoare fundamentală în sistemul axiologic al tinerilor.

Tabelul 4. Atitudinea tinerilor soți față de divorț

	<i>Da</i>	<i>Nu</i>	<i>Îmi vine greu să răspund</i>	<i>Total</i>
Trebuie de încercat tot pentru a evita divorțul	69,6	9,9	20,5	100
Când nu se împacă unul cu altul, mai bine ar fi să divorțeze	45,8	25,1	29,1	100
Divorțul este ceva amoral, nicidecum nu trebuie anulată căsătoria	20,3	45,8	33,9	100

Divorțul are efecte negative asupra fertilității: destrămarea uniunii reduce numărul de copii născuți pe parcursul vieții, iar persoanele separate sau divorțate au o mai mare probabilitate de a rămâne fără copii pe parcursul vieții lor decât persoanele căsătorite [10]. De asemenea, divorțul nu favorizează nașterea unui (nou) copil, datorită creșterii climatului de insecuritate [11]. Separarea soților mai are efecte negative în plan *emoțional* (înainte de desfacerea căsătoriei, în timpul procesului și după pronunțarea divorțului); *economic* deoarece are loc separarea bunurilor; *parental* (doar unul dintre părinți va primi dreptul de a crește și educa copilului, în cele mai dese cazuri mama, celălalt are dreptul doar la vizite periodice); *psihic* se referă la problemele restabilirii individului independent după divorț și *social* care privește contactele cu prietenii și cunoștințele. Ultimul aspect este confirmat și de opiniile tinerilor divorțați care au fost intervievați. Majoritatea tinerilor divorțați intervievați consideră că nu sunt bine priviți în societate cu statutul de divorțat. În acest context prezentăm câteva opinii ale lor: „Părinții fetei când au aflat că sunt divorțat i-au interzis să continue relația cu mine. Probabil este din cauza că eu caut o fată care să fie bine educată, să fie din familie bună”. (Pedagog, 29 de ani) „De multe ori am observat că pînă a le spune că sunt divorțată relația evolua normal. Din momentul când anunțam care este statutul meu, nu mă mai sunau, parcă nici nu mă cunoșteau. Cred că lumea de multe ori își pune întrebarea: Dacă nu s-a împăcat cu primul soț, înseamnă că este rea, cu ea nu este posibil de întemeiat o familie?” (Jurnalistă, 28 de ani). În esență divorțul este o factură spirituală, morală și afectivă în viața cuplului și – indiferent cât de dorit a fost – induce o serie de consecințe psihologice, morale și materiale asupra partenerilor, ce le marchează evoluția ulterioară [12].

La moment familiile tinere care se confruntă cu probleme de relaționare sunt lipsite de posibilitatea de a beneficia de servicii consultative specializate, servicii de consiliere din lipsa instituțiilor și centrelor respective. Numai în cazuri separate, în special datorită eforturilor depuse de organizații neguvernamentale și doar în unele orașe mari există astfel de centre (Chișinău și Bălți). De asemenea, familiile nou-create din Republica Moldova sunt impuse de situația creată din țară singure să-și poarte de grijă privind existența și prosperarea sa, din considerentul că statul nu se implică suficient în rezolvarea unor serii de probleme. Politica financiară (subvenții, credite) în favoarea familiilor tinere din Republica Moldova este practic inexistentă. Într-o măsură relativă mai funcționează unele asigurări sociale (pensii, beneficii de șomaj, beneficii de maternitate) însă valoarea lor este foarte mică și sunt departe de a acoperi coșul minim de consum. Interesele principale ale institutului familiei nu sunt luate în considerare în dezvoltarea durabilă a țării [13].

În concluzie, menționăm că atât dificultățile întâmpinate de familia tânără în procesul de adaptare la transformările social-economice din țară cât și întregul proces de modernizare a societății contribuie ca solidaritatea și stabilitatea ei să fie perturbată semnificativ. La etapa actuală se promovează amplitudinea noțiunii de toleranță, permisivitate, dar mai puțin de responsabilitate, comparativ cu societatea tradițională. Aceasta condiționează că tinerele cupluri să aibă o atitudine favorabilă față de divorț și deloc restrictivă din cauza normelor și valorilor răspândite. Datorită amplitudinii procesului de migrațiune un număr important de tineri nu au avut șansa de a fi martorii unor modele de relaționare familială, respectiv de a fi socializați pozitiv privind realizarea normală a ciclului de viață familial. Pentru consolidarea stabilității familiei tinere este necesar: dezvoltarea serviciilor de mediere familială și de suport în situații de risc; intensificarea dezvoltării socio-economice a țării; pregătirea tineretului pentru viața de familie, inclusiv a formării abilităților de a rezolva conflictele familiale, organizarea relațiilor de familie, dezvoltarea culturii comunicării.

Note:

1. Voinea, M. Psihosociologia familiei. – București, Editura Universității București, 1996, p. 62.
  2. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Femei și bărbați în Republica Moldova. – Chișinău, 2008, p. 49.
  3. Ghebre, G. Regim social-politic și viața privată a familiei. – București, 2000.
  4. Mitrofan I. Schimbările și tendințele în structura și funcțiile familiei din țara noastră. // Revistă Română de Sociologie. Anul X, nr. 5-6. - București, 1999.
  5. Ibidem, p. 480.
  6. Ghebre, G. Factorii ce afectează stabilitatea cuplului marital. // Calitatea Vieții, anul 10, nr. 1-2, București, 1999, p. 7.
  7. Дементьева, И. Первые годы брака. Проблемы становления молодой семьи. – Москва, 1991.
  8. Iluț, P. Sociopsihologia și antropologia familiei. – Iași, Polirom, 2005, p. 173.
  9. Mitrofan, I., Ciupercă, C. Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei. – București, Ed. PRESS MIHAELA S.R.L., 1998, p. 111.
  10. Hărăguș, M. Tranziția la statutul de părinte în Europa. Evoluții recente și posibili determinanți. – Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 48.
  11. Ibidem, p. 85.
  12. Iluț, P. Op. cit, p. 137.
- Familia: probleme sociale, demografice și psihologice. Red. Responsabil Gh. Paladi. – Chișinău, 2005, p. 113.

MIGRAȚIA POPULAȚIEI ȘI EVOLUȚIA CĂSĂTORIILOR MIXTE ÎN CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Olesea Cruc, doctorand
Institutul Integrării Europene și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This article analyses the influence of migration of the Moldovan workforce on family formation. The author explores, particularly, the main trends of population migration from the Republic of Moldova in parallel with the evolution of mixed marriages between citizens of the Republic of Moldova and foreign citizens, as a particular form of ethnically mixed marriages, with distinct traits. The conclusions refer to the recent trends of migration phenomenon influence on family institution development in the Moldovan society.

Migrația și familia sunt interdependente, o schimbare într-o sferă aproape întotdeauna implică o schimbare în cealaltă. Pentru Republica Moldova migrația forței de muncă constituie unul din principalii factori care impulsionează dezvoltarea economică și socială, iar importanța acesteia va rămâne sporită și pentru următorii ani. Numărul migranților și volumul remitențelor a crescut constant de la sfârșitul anilor '90 fără careva indicii de inversare pronunțată a acestei tendințe, chiar și în condițiile crizei economice globale actuale [1]. În acest context este firesc faptul că problematica migrației este destul de studiată în Republica Moldova, în interesul specialiștilor fiind în primul rând estimarea numărului de migranți și consecințele pe care le are amploare acestui fenomen asupra societății moldovenești [2]. Sunt studiate și asemenea teme ca: profilul migranților și țările de destinație, caracteristicile migrației urbane și rurale [3], managementul migrației [4], dar și impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale [5]. Un aspect intens cercetat este utilizarea remitențelor, impactul lor asupra economiei țării, dar și asupra calității vieții familiilor migranților [6], iar mai recent – impactul socio-economic al crizei economice globale asupra migrației și remitențelor [1]. Evoluția căsătoriilor mixte, în special a celor cu cetățeni străini, este un aspect elucidat mai puțin în studiile din domeniul migrației în Republica Moldova, deși are o importanță deosebită în condițiile creșterii mobilității teritoriale a populației.

Actualitatea studierii nupțialității mixte rezidă în primul rând în influența pe care o are aceasta asupra evoluției demografice a țării. În al doilea rând, ne vom referi la faptul că un cetățean al Republica Moldova care se căsătorește cu un cetățean străin are mai multe șanse și posibilități de a emigra cu traiul peste hotare, într-o țară în care bunăstarea populației și calitatea vieții sunt mai ridicate, mai ales dacă partenerul de viață este deja stabilit acolo. În așa fel, țara de origine, în cazul dat Republica Moldova, pierde cetățenii săi aflați la vârsta reproductivă, care constituie atât potențialul demografic, dar și o parte importantă a forței de muncă a țării. O consecință indirectă, dar care trebuie luată în considerație, este faptul că copiii pe care îi poate avea familia nou-formată, se vor naște în acest mod în altă țară, contribuind la creșterea natalității acesteia, dar nu a Republicii Moldova, factor important mai ales pe fundalul declinului demografic înregistrat în Republica Moldova în ultimul deceniu.

Etno-sociologii apreciază familia drept unul din sistemele sociale care asigură coeziunea și stabilitatea intra-etnică, integritatea, supraviețuirea și reproducerea etnosului. De-a lungul istoriei, etniile au fost de regulă, monogame, aceasta însemnând că în cadrul unui popor predominau căsătoriile etnic omogene. Limitarea legăturilor conjugale la cele intra-etnice, prin intermediul limbii de comunicare, religiei, tradițiilor și obiceiurilor, stereotipurilor și identității etnice acționa în calitate de "stabilizator" etnic [7]. Endogamia asigura astfel omogenitatea compoziției etnice a familiilor, socializarea – continuitatea moștenirii spirituale și materiale, păstrarea esenței culturale a etniei, transmiterea acesteia generațiilor viitoare și, în cele din urmă, existența unei anumite comunități etnice specifice. În general, această tendință a fost valabilă de-a lungul mai multor secole atât pentru triburi, cât și pentru comunitățile etnice moderne cu diferite nivele de dezvoltare socială și economică. Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XX-lea situația a început să se schimbe.

În rezultatul sporirii în ultimele decenii a unor astfel de procese cum sunt globalizarea, intensificarea mișcării migratorii a populației și a circulației capitalurilor, „comprimarea” spațiului datorită răspândirii rapide a mijloacelor electronice de comunicare și de mobilitate spațială, în rezultatul transformării structurilor familiale și a funcțiilor sale, a formării așa-numitului „spațiu global unic”, căsătoriile între cetățeni din diferite state nu mai sunt o excepție de la regula endogamiei etnice, devenind un fenomen destul de răspândit.

Încheierea unei căsătorii mixte presupune trecerea de către soți a barierelor de origine etnică, lingvistică, religioasă sau rasială. Familiile etnic mixte sunt unitățile primare ale societății în care are loc transformarea identității etnice, se perpetuează și se perfecționează bagajul cultural, tradițiile, obiceiurile, limba [8]. Aupra formării familiilor etnic mixte influențează mai mulți factori, inclusiv tipul așezărilor umane, rata nupțialității, tradițiile și obiceiurile naționale, intensitatea migrației. Migrația influențează amestecul etniilor și favorizează formarea familiilor etnic mixte, în special datorită faptului că structura etnică, cea pe sexe și vârste a migranților sunt diferite de cea a etniei titulare.

În prezent majoritatea țărilor dezvoltate înregistrează rate înalte ale căsătoriilor cu cetățeni străini. În literatura de specialitate pentru asemenea căsătorii mai este utilizat termenul de „*marriage migration*”. De exemplu în Italia, numărul acestora a crescut de 10 ori, de la 60 mii în 1991 până la 600 mii în 2006 [9]. Ținând cont de dezvoltarea acestui fenomen, mai multe țări, printre care și SUA, de exemplu, au introdus „vize pentru mirese”, pentru așa numitele „*immigration brides*”, cu o singură posibilitate de intrare în țară, în vederea căsătoriei ulterioare. În așa fel, căsătoria este unul din principalele canale de intrare legală în Uniunea Europeană, la fel ca și în alte țări tradițional imigraționiste, cum sunt Australia, Canada și Statele Unite ale Americii, cifrele ridicându-se la 2/3 din totalul imigranților în Statele Unite ale Americii și la 1/4 - în Canada și Australia [10]. Imigrarea în scopul căsătoriei ulterioare este răspândită chiar și în țările în care imigrarea de muncă este mai puțin dezvoltată în prezent, cum ar fi Portugalia, Danemarca, Elveția și Marea Britanie [11].

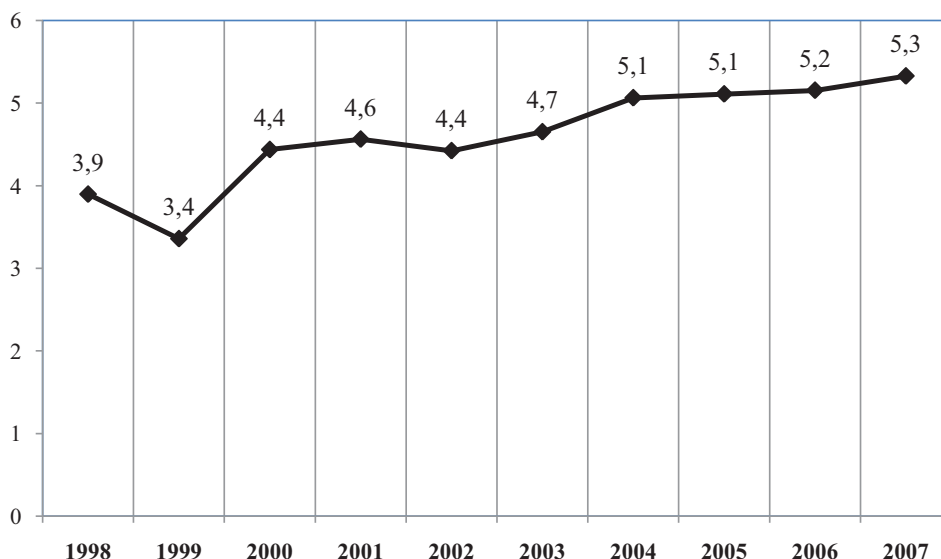
Deseori, căsătoriile cu cetățeni rezidenți în țările înalt dezvoltate sunt o cale ilegală de obținere de către imigranți a cetățeniei statului respectiv sau a dreptului la rezidență. În Italia, de exemplu, în 2002 aproximativ 10 mii străini au primit cetățenia acestui stat, dintre care 84% - prin intermediul unei căsătorii mixte [12].

Acest fenomen este numit de către cercetători prin termenul de „*sham marriage*” [13] și este în atenția autorităților din majoritatea țărilor, în special Italia, Danemarca, Franța și Marea Britanie, care au adoptat legi prin care permisul de reședință este revocat dacă se demonstrează că această căsătoria este fictivă.

Republica Moldova încă înainte de a deveni stat independent s-a caracterizat printr-o creștere continuă a numărului de familii etnic mixte, ocupând, împreună cu Ucraina, Belarus, Federația Rusă și Kazahstan, unul din primele locuri în URSS după raportul familiilor etnic mixte (conform recensământului din 1989 fiecare a patra familie din țară era formată din reprezentanți ai diferitelor etnii). Creșterea numărului familiilor etnic mixte în această perioadă a fost determinată de un șir de factori, ca fluxul migrațional pozitiv, urbanizarea, intensitatea deplasării teritoriale a populației, ceea ce a contribuit mult la creșterea zonelor de contact interetnic, lărgind sferile de interacțiune a reprezentanților diferitelor etnii [14].

Date despre căsătoriile cu cetățeni străini din această perioadă lipsesc, dar, ținând cont de faptul ca ex-URSS prezenta o societate închisă și procesele de migrare în afara hotarelor ei erau dificile [15], avansăm ipoteza că asemenea căsătorii nu erau atât de răspândite. De asemenea, este posibil ca o parte din căsătoriile etnic mixte înregistrate în acea perioadă să fi fost de fapt căsătorii cu cetățeni din alte republici unioniste, ținând cont că migrația în internă în timpul sovietic era încurajată.

După anii '90, Republica Moldova a trecut printr-o serie de transformări socio-economice, politice, culturale, însă numărul de căsătorii etnic mixte a rămas aproximativ la fel, de-a lungul ultimului deceniu, numărul de căsătorii etnic mixte înregistrate anual în Republica Moldova oscilează în limitele de 19-21%, fiecare a cincea căsătorie fiind încheiată între reprezentanți ai diferitelor etnii. Transformarea țării într-o societate deschisă a dus, printre altele, la creșterea potențialului de migrare a populației moldovenești, influențând și creșterea numărului de căsătorii cu cetățeni străini. Pentru calcularea ratei căsătoriilor cu cetățeni străini prezentate în acest articol au fost utilizate datele Biroului Național de Statistică, care nu includ căsătoriile încheiate de către cetățenii Republica Moldova peste hotarele țării, fapt care, în contextul migrației populației trebuie luat în considerație. Analiza dinamicii nupțialității între cetățeni moldoveni și cetățeni străini în Republica Moldova este posibilă doar începând cu anul 1998 și arată că numărul căsătoriilor dintre cetățenii moldoveni cu cetățeni străini este în creștere (fig.1). Astfel, putem estima că numărul real al acestora este de fapt mai mare. Ponderea căsătoriilor cu cetățeni străini în totalul căsătoriilor a crescut de la 3,9% în 1998 la 5,3% în 2007, această creștere fiind înregistrată pe fundalul sporirii proceselor migraționale.

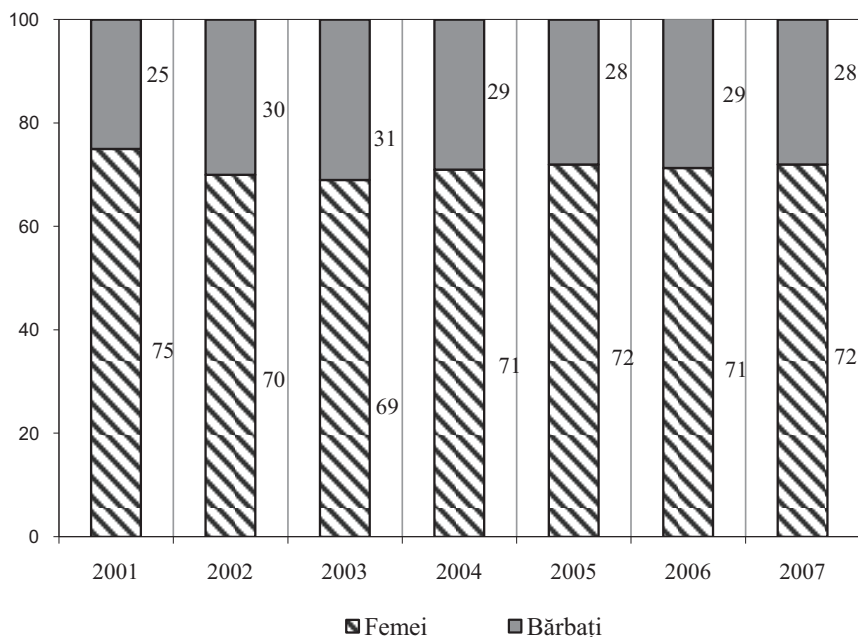

Fig. 1 Dinamica ponderii căsătoriilor etnic mixte cu cetățeni străini în totalul căsătoriilor înregistrate pe parcursul anului, 1998-2007, în %.

Amplourea reală a fenomenului migrației este greu de estimat, ținând cont de formele variate ale acestui fenomen. Astfel, conform recensământului din 2004 peste hotarele țării se aflau 273 mii persoane, dintre care 48%, se aflau peste hotare pentru o perioadă mai mare de un an. Persoanele tinere, în vârstă de 20–29 ani, reprezentau cea mai mare pondere din numărul celor plecați (38%), fiind urmași de persoanele în vârstă de 30–39 ani (23%) și 40–49 ani (20%). Majoritatea persoanelor aflate temporar peste hotare erau plecate cu scopul de a lucra sau de a căuta un loc de muncă (89%). Există diferențe semnificative între datele statistice oficiale despre amploarea migrației din Moldova și cele oferite de studiile realizate de către organizațiile internaționale și organizațiile neguvernamentale naționale. Acestea evidențiază faptul că aproximativ 600 mii de persoane sunt implicate procesul migrației forței de muncă [2], practic fiind vorba de fiecare al treilea rezident al țării. Bineînțeles, trebuie să ținem cont de faptul că pentru unele țări de destinație migrația are caracter sezonier, în așa fel încât nu toate aceste persoane se aflau simultan peste hotare.

Ne referim în acest articol în primul rând la migrația forței de muncă, avansând ipoteza că anume persoanele din această categorie, fiind la o vârstă nupțialabilă, au cele mai multe șanse de a intra în contact cu cetățeni străini și dezvolta relații ce pot finaliza cu căsătoria. Astfel, bărbații tineri în vârstă de 21 – 30 ani formează grupul cel mai mare de emigranți, în timp ce în categoria emigranților femei predomină grupa de vârstă 31 – 40 ani [6].

Un aspect important al nupțialității mixte în Republica Moldova este rata înaltă a femeilor care încheie căsătorii cu cetățeni străini (fig.2). Pe parcursul întregii perioade analizate (anii 2001 – 2007) diferența dintre căsătoriile încheiate de femeile din țara noastră cu cetățeni străini este de aproximativ trei ori mai mare față de cele încheiate între bărbați cetățeni ai Republica Moldova cu femei cetățeni străini (75% și, respectiv, 25% din totalul căsătoriilor încheiate cu cetățeni străini în 2001 și 72% față de 28% în anul 2007).

Fig.2 Căsătorii încheiate între cetățenii Republicii Moldova cu cetățeni străini, după sex, 1998-2007, în totalul căsătoriilor mixte, în %.

Un interes deosebit prezintă analiza țărilor ai căror cetățeni sunt persoanele care încheie căsătorii cu cetățenii Republica Moldova. Astfel, principalele țări cu ai căror cetățeni s-au căsătorit moldovencele erau în 2007 Turcia, Ucraina, Italia, România, Grecia, Rusia, Israel (tab.1). Tot acestea sunt principalele țări de destinație a femeilor din Republica Moldova care pleacă pe hotarele țării în căutarea unui loc de muncă.

Tabelul 1. Căsătoriile dintre femeile cetățeni ai Republicii Moldova, în dependență de cetățenia soțului, în %.

Țara al căru cetățean este soțul	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Turcia	2,4	2,0	3,2	2,0	3,9	8,7	8,9	8,6	11,0	16,4
Ucraina	17,2	14,0	12,5	12,8	10,8	14,3	10,8	10,6	8,4	10,5
Italia	2,6	6,7	9,6	18,0	15,0	8,8	11,9	13,4	11,7	9,4
România	4,8	3,1	3,8	4,2	3,3	3,4	6,1	7,1	6,3	7,6
Grecia	4,3	10,2	18,7	11,5	6,2	7,6	7,9	7,1	5,5	6,9
Rusia	11,6	7,0	6,6	7,0	10,5	9,2	7,6	6,6	6,8	5,9
Israel	4,1	4,6	4,6	6,7	9,1	9,6	10,6	7,7	6,3	5,4
Germania	3,4	7,0	8,5	8,7	8,8	6,3	5,9	6,1	3,8	4,0
SUA	2,1	2,7	2,8	3,4	3,9	4,9	3,8	4,8	4,3	3,0
Azerbaidjan	0,9	1,7	0,5	1,6	1,0	1,8	1,5	1,6	3,6	2,9
Cipru	1,6	3,2	2,8	1,1	0,4	1,0	0,6	1,6	2,6	2,4

Țara al cărui cetățean este soțul	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Franța	0,9	1,0	0,5	1,4	2,0	1,2	0,6	1,7	1,6	2,1
Marea Britanie	0,3	0,3	0,7	0,8	1,0	1,2	1,8	2,9	2,9	2,0
Siria	2,2	1,7	3,4	2,5	4,3	2,0	2,8	2,6	3,1	1,7
Armenia	0,5	0,7	0,7	0,4	0,7	0,2	1,1	0,8	1,5	1,4
Belgia	0,2	0,2	0,4	1,9	0,9	0,7	0,8	1,0	1,1	1,1
Iordania	0,9	1,9	1,5	0,8	1,6	2,3	1,2	0,9	1,4	1,0
Liban	0,9	1,5	2,8	1,6	2,2	2,1	2,4	2,0	0,8	1,0
Uzbekistan	0,2	0,2	0,3	0,1	0,6	0,1	0,3	0,5	0,8	0,9
Spania	0,2	0,7	0,1	0,5	0,1	0,6	0,6	1,0	1,3	0,9
Nedeclarat	30,5	17,1	7,4	2,6	2,9	2,4	2,5	0,8	1,3	1,2
Altele	8,3	12,5	8,5	10,2	10,5	11,5	10,2	10,6	13,6	12,4

De remarcat însă că pe parcursul perioadei analizate se înregistrează schimbări substanțiale care reflectă într-o oarecare măsură valurile migrației de muncă ale cetățenilor din Republica Moldova, în special a femeilor. Facem în acest fel diferența între țări cu ai căror cetățeni s-au căsătorit în mod tradițional femeile din Republica Moldova, din această categorie fac parte în primul rând țările din apropiata vecinătate: Ucraina, Federația Rusă, România. Dintre acestea, doar România înregistrează în ultima perioadă o proporție mai ridicată a căsătoriilor cu cetățeni ai Republicii Moldova, având un trend ascendent, probabil și datorită mobilității sporite a tinerelor (și tinerilor, deoarece și în cadrul populației masculine se înregistrează această tendință) în scopul de a studia.

Apoi, există altă categorie de țări care au înregistrat o creștere semnificativă în ultimii ani în cadrul nupțialității mixte feminine, fiind vorba de Turcia (+14%), Italia (+7%), Grecia (+3%). Făcând o paralelă cu migrația forței de muncă, trebuie să menționăm că specialiștii evidențiază diferența între destinații de migrație „masculine” și cele „feminine”. Astfel, tabelul de mai sus este, într-o oarecare măsură, ilustrarea principalelor destinații în care pleacă femeile: Italia, Spania, Turcia, Grecia și Cipru [3]. Acest specific este determinat de necesitățile diferite ale piețelor de muncă și de structurile sistemelor de securitate socială a țărilor de destinație, un alt factor fiind politica migraționistă a țărilor de destinație.

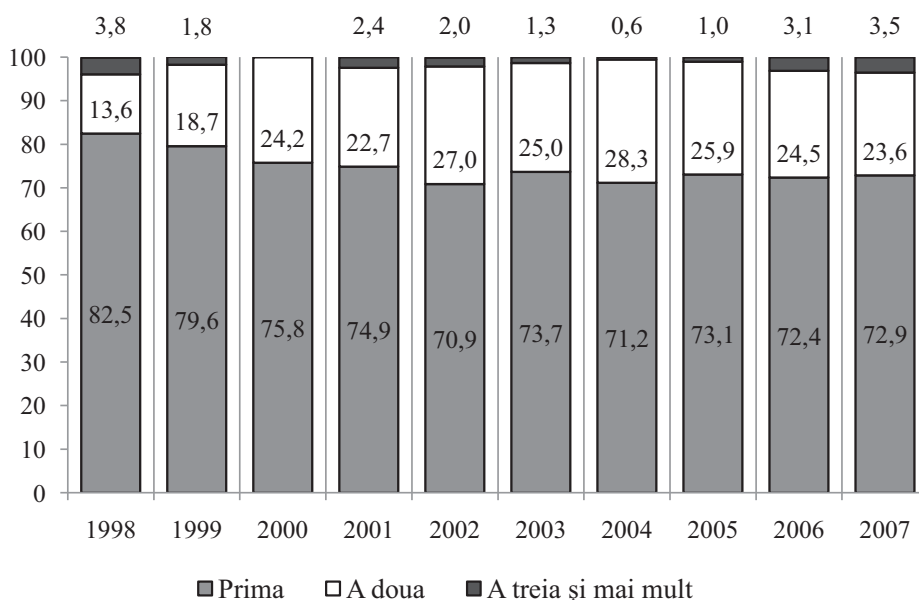
Dacă în țările Uniunii Europene printre migranții de muncă predomină femeile, destinațiile „masculine” sunt puțin diferite, depinzând de posibilitățile de implicare a forței de muncă a bărbaților în economie: țările din spațiul CSI (Rusia, Ucraina) și unele țări din Europa de Vest (Portugalia, Germania). Aceeași diferență se observă și în dinamica căsătoriilor bărbaților moldoveni cu femei cetățeni străini. Căsătoriile cu femei cetățeni ai Federației Ruse au crescut simțitor în ultimii 10 ani (de la 14% la 21%) (tab.2), spre deosebire de cele cu bărbații cetățeni ruși la femei.

Tabelul 2. Căsătoriile dintre bărbații cetățeni ai Republicii Moldova, în dependență de cetățenia soției, în %.

Țara al cărui cetățean este soția	1998	1999	200 0	200 1	200 2	200 3	200 4	200 5	200 6	200 7
Rusia	14,1	13,7	13,6	15,5	23,0	20,7	22,2	28,4	23,6	20,6
Ucraina	23,3	28,9	31,8	33,5	34,1	34,8	36,2	38,3	36,8	43,5
Germania	2,9	6,3	14,8	20,7	16,9	13,0	10,1	6,7	7,5	5,0
Belarus	0,7	0,7	0,4	1,2	2,0	0,8	0,5	2,7	3,4	3,5
Uzbekistan		0,4	0,4			0,3		0,7	1,4	0,7
Kazahstan	0,2	0,7		0,4	0,3	0,8	1,9	1,2	0,5	0,2
România	1,7	1,8	1,5	0,8	3,0	3,5	2,9	2,7	2,9	4,2
Georgia				0,4				0,7		0,2
Azerbaidjan	0,5				0,3	0,5		0,2	0,5	0,7
Lituania		0,7				0,3	1,6	0,7	2,4	1,3
Letonia								1,0	1,0	2,2
Israel	1,2	5,6	4,9	6,8	4,1	8,2	8,5	3,2	7,5	4,2
SUA	0,5	1,1	1,9	0,4	3,0	1,1	1,9	3,2	2,2	2,0
Italia	0,2				0,3	1,1	0,5	0,5	0,5	0,9
Armenia			0,8	1,2	0,3	0,3	0,8	1,5	0,7	1,1
Nedeclarat	46,1	36,6	25,0	12,0	7,1	11,4	8,2	3,7	2,9	3,5
Altele	8,5	3,5	4,9	7,2	5,4	3,2	4,8	4,4	6,5	6,3

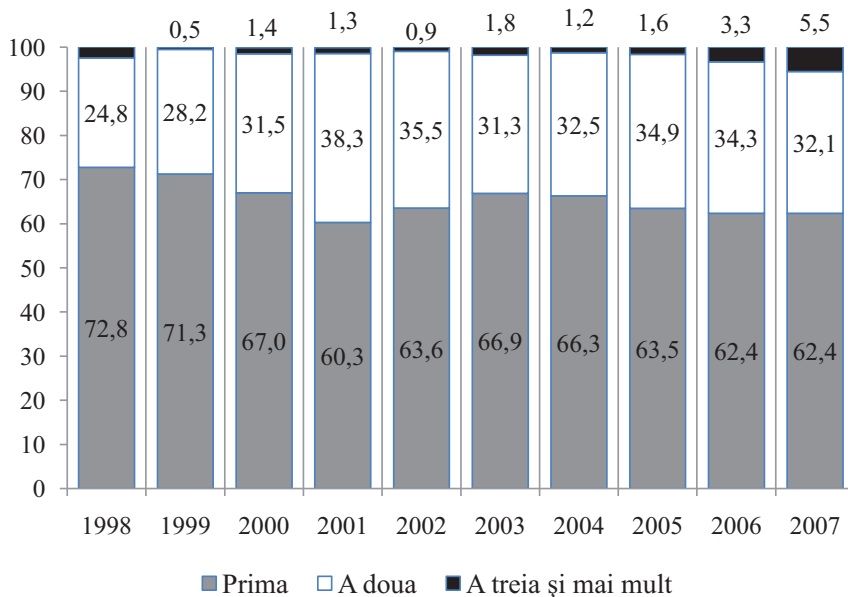
Se observă că spre deosebire de căsătoriile femeilor cu cetățeni străini, în cazul căsătoriilor dintre bărbați moldoveni și femei-cetățeni străini, așa țări ca Ucraina, Rusia, au o pondere în creștere. De asemenea, este ridicată proporția căsătoriilor cu femei-cetățeni ai Germaniei (5%), care totuși înregistrează o scădere comparativ cu anii 2000-2002. Rata înaltă a acestor căsătorii coincide de fapt cu sfârșitul anilor '90, perioadă în care era răspândită migrația comercială, una din principalele rute fiind și Germania. În a doua jumătate a deceniului aceasta practic s-a epuizat încetând a fi fenomen de masă [16], ceea ce probabil a redus și posibilitatea de a contacta cu femeile cetățeni ai acestei țări.

O trăsătură caracteristică pentru căsătoriile încheiate cu cetățeni străini, atât pentru femei, cât și pentru bărbați este faptul că partenerii sunt mai des la a doua sau chiar la a treia căsătorie față de căsătoriile omogene. Referindu-ne la bărbați, în 2007 în cadrul căsătoriilor etnic omogene cele mai multe căsătorii încheiate au fost de rangul I – 83%, urmate de cele de rangul II – 16%. În rândul căsătoriilor etnic mixte 71% au fost de rangul I și 25% – de rangul II. În cadrul căsătoriilor cu cetățeni străini, aproximativ 73% dintre bărbați erau la prima căsătorie, 24% – la a doua, iar aproape 4% – la a treia sau mai mult chiar (fig. 3).

Fig.3 Dinamica căsătoriilor în funcție de rang pentru bărbați cetățeni ai Republicii Moldova, căsătoriți cu cetățeni străini, 1998-2007, în %

Această tendință este mai pronunțată pentru femei. Astfel, în 2007 în cadrul căsătoriilor etnic omogene încheiate de către femei cele mai multe au fost de rangul I – 83%, urmate de cele de rangul II – 16%. În rândul căsătoriilor etnic mixte, 72% dintre căsătorii încheiate au fost de rangul I, 25% - căsătorii de rangul II, iar 4% – căsătorii de rangul III sau mai mult (fig.3). Pentru căsătoriile cu cetățeni străini, aproximativ 62% dintre femei erau la prima căsătorie, 32% – la a doua, iar aproape 6% – la a treia (fig.4).

Fig. 4. Dinamica căsătoriilor în funcție de rang pentru femei cetățeni ai Republicii Moldova căsătorite cu cetățeni străini, 1998-2007, în %

Astfel, atât pentru bărbații, dar în special pentru femeile din Republica Moldova, căsătoriile încheiate cu cetățeni străini sunt cel mai des a doua sau chiar a treia, a patra încercare de a-și forma o familie. Deși nu există cercetări concludente în acest sens, putem presupune că după divorțul cu un cetățean moldovean, o parte din cetățenii moldoveni divorțați încheie căsătorii de rangul II și mai mare cu cetățeni străini. Și iarăși, este dificil de estimat câte din aceste divorțuri au survenit ca urmare a migrației de muncă, care sunt factorii care au dus la slăbirea relațiilor familiale; posibil, din cauza faptului că fiind într-o țară străină, au început relații cu cetățeanul străin cu care ulterior s-au căsătorit.

Ponderea înaltă a căsătoriilor repetate influențează vârsta medie de căsătorie, care s-a dovedit a fi considerabil mai ridicată în cadrul căsătoriilor cu cetățeni străini (fiind în 2007 de 42 ani pentru bărbați și 35 ani – pentru femei), decât în cazul căsătoriilor etnic mixte a cetățenilor Republicii Moldova (26 ani pentru bărbați și 24 ani pentru femei).

Reieșind din cele expuse mai sus constatăm că modelul căsătoriilor în care unul dintre soți este cetățean străin se deosebește de cel tradițional existent în Republica Moldova și se înscrie în contextul transformărilor prin care trece familia contemporană și în dinamica proceselor migraționiste din ultimele decenii. Evident că globalizarea, intensificarea fluxurilor migraționale în continuare vor contribui la amplificarea relațiilor interculturale, precum și creșterea nupțialității mixte, din punct de vedere etnic, cu cetățeni străini.

Cuplurile în care unul dintre soți este cetățean străin, de regulă, se stabilesc cu traiul permanent peste hotarele Republicii Moldova din cauza nivelului de trai scăzut în republică și, ca urmare, în străinătate crește numărul persoanelor originari din Republica Moldova.

În prezent peste hotarele Republicii Moldova s-au stabilit cu traiul permanent: în Ucraina – 258 mii moldoveni, Federația Rusă – peste 200 mii, Kazahstan – 19,5 mii, Belarus – 5 mii, Letonia – circa 6 mii, Kîrgîzstan – 1,5 mii, Lituania – 1,5 mii, Estonia – 1,2 mii. În 19 țări (Ucraina, Rusia, Belarus, Azerbaidjan, Kazahstan, Lituania, Letonia, Estonia, Austria, Germania, Italia, Portugalia, România, Franța și altele activează circa 50 de asociații obștești care fortifică legăturile între reprezentanții diasporei moldovenești [17, 18]. În afara de acestea sunt și comunitățile moldovenilor peste hotarele republicii, circa 300 mii de migranți de muncă, care au emigrat cu scopul de a-și găsi un loc de muncă, în special în Italia, Grecia, Portugalia, Spania.

În acest context se înaintează problema fortificării relațiilor cu comunitățile de cetățeni moldoveni care s-au stabilit cu traiul permanent peste hotare, contribuirea la păstrarea identității etnice a originarilor din Republica Moldova, menținerea legăturilor cu baștina. Deși nu dispunem de informații privind stabilitatea căsătoriilor mixte, din punct de vedere etnic, cu cetățeni străini evident că există cazuri de divorț, deseori considerabil de complicate, în special în cazul cuplurilor cu copii, ceea ce poate provoca necesitatea de protecție juridică suplimentară.

Note:

1. Impactul socio-economic al crizei economice asupra migrației și remitențelor în Republica Moldova. Primii Indicatori. - Primăvara 2009 // Organizația Internațională pentru Migrațiune. - Chișinău, 2009.
2. Migrația la propriu - O retrospectivă a migrației în Republica Moldova, Organizația Internațională pentru Migrațiune. - Chișinău, 2007.

3. Мошняга, В. Современные миграции: исследование и регулирование. // Миграция населения в контексте социальных наук: сборник программ учебных курсов по миграции / Под ред. И.Н. Молодиковой. - Смоленск, 2004; Tendințe și Politici ale Migrației în Regiunea Mării Negre: Cazurile Moldovei, României și Ucrainei. - Kiev, 2009.
  4. Impactul migrației și remitențelor asupra comunității, familiei și copiilor. Raport elaborat pentru UNICEF Moldova, UNDP Moldova și Guvernul Republicii Moldova. - Chișinău, CBS-AXA, 2007.
  5. Gagauz, O. Impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale // Materialele Conferinței Internaționale // Transformările demografice și socio-economice ale populației. Actualitate și viitor. - Chișinău, 2007; The situation of children left behind by migrating parents, Study Report, UNICEF. - Chișinău, 2006.
  6. Lucke et. all, Patterns and Trends of Migration and Remittances in Moldova. - Chisinau, OIM, 2007.
  7. Почагина, О. Трансграничные браки: Китай и Южная Корея // Проблемы Дальнего Востока, 2008, № 2, / <http://demoscope.ru> (21.06.2009).
  8. Топилин, А.В. Межнациональные семьи и миграция: вопросы взаимовлияния // Социологические исследования, № 7, 1995.
  9. Statistics of the Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (16.01.2007).
  10. International Migration Outlook // SOPEMI 2006. - Paris, OECD, 2006.
  11. Martin, J.P. Eurasyllum's Monthly Policy Interviews. - OECD, 2007.
  12. EUROFOR Annual Conference, 11-15 December 2003, International Migration, Refugee Protection and Cultural Diversity, Workshop reader: Marriage as Immigration Gate, 2007.
  13. World Migration Report 2008: Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy.
  14. Gagauz, O., Cruc, O. Unele aspecte ale evoluției căsătoriilor etnic mixte în context socio-cultural nou // În monografia colectivă „Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației”. - Chișinău, 2007.
  15. Моșнеага, В., Mohammadifard, Gh., L. Corbu-Drumea (coord.) Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale, vol. I. - Iași, 2006.
  16. Евдокимова, Л. Коммерческая миграция населения Республики Молдова: основные этапы и их характеристика. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. – Chișinău, CAPTES, 2000.
- O analiză a legăturilor existente între comunitățile moldovenești de peste hotare și patria lor // Organizația Internațională pentru Migrație. - Chișinău, 2007.

EXCURSUL CONCEPTULUI DE “PUTERE” ASUPRA CONDIȚIEI UMANE

Andrei Perciun, doctorand
Institutul de Istorie, Stat și Drept
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This study will analyze the crystallization of the speech of conscience in society. It will also identify the status of the institutions that involves mechanisms with integrative effect social set for each individual in the scenarios of intelligible speech about reality. Their role in the formation of an awareness of themselves and their relationship with the concept of power will be studied in this article as well.

Aplicarea conceptului de “putere” în gândirea socială tranzitează structurile identitare prin care instituțiile sociale ale statului sunt responsabilizate să genereze anumite discursuri exemplare. Ținem să accentuăm însemnătatea lucrărilor lui Michel Foucault pentru această cercetare, care au formulat baza conceptuală a articolului venind cu unele precizări ale conținutului noțiunilor abordate și determinând conexiunile dintre ele.

Foucault stabilește câteva modalități de apreciere a subiectului, ordonate conform criteriilor întemeiate pe practicile puterii. Dihotomiile rezultate rămân să contureze valorile atitudinale ale indivizilor confruntate cu anumite scopuri și semnificații: normal – anormal, criminal – cetățean respectuos (om de treaba), bolnav – sănătos, nebun – intact și teafăr la minte. Subiecții incomozi, care nu corespund sistemului de valori (se are în vedere sensul general al noțiunii) dominant la o anumită etapă istorică sunt enunțați ca fiind asociați și în mod obligatoriu li se impune izolarea de societate, cu scopul de a menține integritatea identităților stabilite prin supravegherea anormalităților.

În culegerea „Power/Knowledge” Foucault demonstrează lapidar ideea condiționării reciproce dintre cunoaștere și putere poziționându-le într-un raport de complementaritate. Această pereche de concepte devine rincipiul de bază al societăților occidentale în general. În același timp nu putem trece cu vederea conceptul de adevăr care fundamentează o cunoaștere care la rândul său este determinată de putere. Este de precizat că acribia nu este asigurată de anumite legi *a priori* care ar da o formă definitivă adevărului ca centru de semnificație și interes. Pentru Foucault adevărul nu mai este un produs al conștiinței libere și pure, ci din contra – rezultatul procesului de constrângere generat de putere, ca mai apoi acesta să împrăștie putere. Conținutul adevărului se dovedește a fi situat pe un plan secundar, iar condițiile stabilirii unor criterii pentru a determina apariția, clarificarea sau detectarea unui adevăr devin importante în societate.

Din această perspectivă foucaultiană finalitatea adevărului oscilează în raza prestabilirii pragului de *normalitate*, așa încât fiecare comunitate ar deține propriul său *regim de adevăr*. Indisolubil reificarea adevărului în societate este tutelată de o anumită politică generală care face anumite discursuri iminent să funcționeze ca adevărate. Discursurile societății leagă schema gândit/spus cu relevanța faptului înfăptuit, apoi se creează filtrul adevărului ca să se atribuie valori directive pentru anumite poziționări ontologice.

Relațiile de producție, de comunicare și de putere generând adevăruri se omogenizează cu scopul de a governa, de a gestiona, de a dirija viziunile și conduitele

indivizilor și de a avea un impact nemijlocit asupra acțiunilor acestora. În așa mod fiecare individ în parte este forțat să producă adevăruri ca puterea să funcționeze în continuare. Căutarea și apoi producerea este instituționalizată așa încât membrii societății sunt condamnați de putere să producă adevăruri. Această formă de manifestare a adevărului mai degrabă va avea un sens și un conținut economic sau politic decât unul științific (adică pseudoștiințific). Pe de alta parte tot adevărul ne supune, afirmă Foucault, arborând legi și discursuri disciplinare pentru decizii corecte.

Asocierea cunoașterii cu puterea pe care o făcea Francis Bacon, filosof și Lord Cancelar al Angliei, nu mai are nici o afinitate cu voința de cunoaștere despre care ne vorbește Foucault, prin care puterea aduce adevărul la nivelul constrângerii. Accepțiunea socială a adevărului se justifică prin necesitatea pe care o au instituțiile care îl construiesc pentru o ulterioară manifestare a puterii.

În momentul în care sunt aduse în prim plan științele umane, Foucault fără a ezită le enunța și pe ele ca forme de manifestare a puterii, care aduc după sine discursul științific pentru instituțiile care fac posibilă întreținerea adevărului. Prezente în societate ca niște capilarități ale tehnicilor de putere disimulate „științele umane sunt apoi acelea care prelungesc în mod subtil efectul normalizator al acestor disciplinări corporale până în intimitatea persoanelor și populațiilor obiectualizate științific și totodată înghesuite în subiectivitatea lor” [1]. În sensul utopic al modernității o știință socială neîntinată trebuie să devină imparțială și să se preocupe doar de obiectivizarea realității. Însă, de obiectivizarea realității se ocupa și celelalte sisteme instituționalizate din societate împotmolind-o cu structuri și unități pentru a reglementa cererea de consum a unui adevăr spațio-temporal într-o istorie. Iar științele umane reacționează nemijlocit ca expresii organice a controlului reglementator al rațiunii monologice.

Foucault susține fără echivoc ideea conform căreia domeniului științific este proxim cu cel al economicului și politicului. În așa condiții puritatea și prioritatea metafizicii clasice se privează de pretinsa absolutizare a adevărului luminat ce aduce obiectivitate după sine. Apoi implicarea directă a savantului în ocurența structurii sociale este chiar binevenită pentru Foucault. Intelectualul devine arheolog – căutând genealogii pentru istorie, medic pentru a eficientiza utilitatea corporală, psihiatru pentru o imanență mai inteligibilă și filosof pentru reamenajarea unităților structurale în sensul unei subiectivizări sociale. Științele exacte, care în pofida faptului că au fost create pe baza tehnicilor de putere, odată cu științele umane, reușesc să se dezmembreze de originile sale încât să suporte aspirațiile sale spre obiectivitate și adevăr. Foucault într-o modalitate cinică etichetează științele socio-umane ca pseudoștiințe care asertiv propagă efectele practicelor de putere prin corijarea și eliminarea elementelor eterogene rațiunii. De altfel acestea nu mai pot rezista pretențiilor și exigențelor de a fi obiective în cadrul cercetărilor pe care le efectuează. Statutul *adevărului* în științele socio-umane se mai poate întreține prin aplicarea metodelor hermeneutice, însă și această perspectivă este renegată de Foucault, din cauză că aceasta subînțelege sensuri criptice care așteaptă să fie rostite transformând secundarul în primar. Genealogia istorică a lui Foucault presupune dimpotrivă o eliberare de contextualitatea comunicativă a evenimentelor, lăsându-le *mute* pentru o analiză structuralistă. La acest capitol gânditorul francez va rămâne fidel metodei structuraliste de identificare a definițiilor prin precizarea deosibirilor originare. Excursul științelor socio-umane asupra obiectului său de studiu se prefigurează în ordine a relației ambivalente dintre cunoaștere și putere. Insistând asupra neutralității valorice, științele umane sunt culpabilizate de criptonormativism încât „nu cetățeanul cu drepturile și datoriile sale, ci supusul cu trupul și sufletul său este obiect al noii nevoi de cunoaștere

care este satisfăcută în primul rând prin cunoașterea pozitivistă și statistică asupra nașterii și morții, bolii și criminalității, muncii și comerțului, bunăstării și sărăciei populației” [2]. Preocupările științifice urmează să se administreze în instituțiile care inserează o cotidianitate normalizat-constrângătoare.

Odată ce gândirea pătrunde în totalitate nivelurile sociale e firesc ca „... și chiar într-un sistem administrativ...” [3] să existe scheme de gândire pentru formarea sinelui *normal* și raționalizarea acestuia. În această manieră Foucault argumentează pe bună dreptate situarea adevărului în substanțializarea dinamică a confruntărilor sociale, circulând prin prisma structurilor de educație și informație, economie și politică.

Adevărul nu mai este subsumat paradigmei științei autonome, plasându-se în același timp peste relativ și absolut. Adevărul nu se mai descoperă ca apoi după o confruntare conceptuală să fie acceptat. În opinia lui Foucault adevărul în structură aduce o manieră specifică de a obiectiviza și subiectiviza sinele.

Aceiași răsturnare o vom observa și în raportul dintre conceptele întrebării și răspunsului. Conceptul răspunsului își pierde însemnătatea, deoarece devine a fi pasiv în aprecierea discursului despre realitate. Răspunsul se transfigurează într-o figură manipulată de specificul întrebării, care este cea mai importantă în procesul cunoașterii. Maniera prin care se formulează o întrebare vizează reflectarea discursivă a răspunsului ca o continuare fidelă a unei reguli de gândire dominante într-o structură socială la o etapă istorică. Întrebarea domină răspunsul. Legătura tehnicilor de problematizare cu orizontul de viață este scos în evidență și de Susane Langer, discipolă al lui Ernst Cassirer, care ne-a arată că felul de a gândi merge în același pas cu metodologiile de formulare a întrebărilor evidențiind orientarea conștiinței spre rezonabilele răspunsuri despre aceeași realitate. În așa fel respingând o întrebare, conștiința se detașează de o anumită structură de a gândi realitatea.

Este de remarcat că devin importante constelațiile criteriilor după care se distinge ceea ce este adevărat de ceea ce este fals. Iar factorul puterii creează ambianțe prielnice pentru instaurarea unor sau altor criterii ce ar defini adevărul.

Are loc tranzitarea puterii, care se intensifică modificându-și direcțiile și raportând omul la lume prin obiectivarea acestuia. În așa fel omul nu mai este un scop, ci o metodă de structurare a puterii. Raportarea clasică a omului ca subiect al cunoașterii, care schimbă și organizează realitățile după limitele și posibilitățile sale de cunoaștere, astfel declarând natura Obiectul cunoașterii și dușmanul științelor, care într-un final vor avea soț de izbândă, se răstoarnă așa încât ființa umană se obiectivizează în fața structurilor sociale ale cunoașterii. Existențialiștii vor induce conceptul absurdului ca soluție pentru acest veșnic conflict. Husserl aduce în discuție o fenomenologie intersubiectivă abolind raportul dintre *Subiect* și *Obiect*, Foucault la rândul său caută diferite tehnici de rezistență la obiectivare cu scopul de a subiectiviza ființa umană.

Aceste tehnici se împart după criteriul relației omului cu alți oameni și cu natura (de producție și de semne) și după criteriului orientării discursive spre interiorul sau exteriorul individului (de sine și de putere):

Tehnica sistemelor de semne face posibilă întrebuițarea semnelor și simbolurilor pentru valorificarea anumitor semnificații, această tehnică determină stiluri eficiente de comunicare. În general Foucault consideră decisivă această tehnică de semne ordonate, fiindcă ea nu rezultă în mod prestabilit a priori, ci este pusă în lucru direct în față lumii reprezentând-o transparent, astfel mediatizând raportul dintre om și realitate. Omul reprezintă lucrurile și lucrurile se reprezintă. Spre deosebire de demersul cu care vin matematicile în fața realității, limba nu acorda lucrurilor valențe aferente de teorii, ci

ordonează o dezinvoltură consonantă pentru om și lume. Gândind prin cuvânt, limba și lumea este comparată cu inspirația și expirația. Însă această formă nereflexivă a cunoașterii își are și limitele sale.

Tehnica producției este una veche, această implică o interacțiune nemijlocită care are ca efect transformarea și manevrarea obiectelor.

Tehnica sinelui ține de subiectivarea individului, aceasta are în vedere aplicarea anumitor operații efectuate de sine sau cu ajutorul altora asupra sufletului, corpului, aprecierilor și felului de a fi, în consecință se accede la o anumită stare de fericire, echilibru și satisfacție. Conformarea cu anumite obiective dominante, care presupun un anumit comportament dominat, care, de fapt obiectivizează individul, este specifică tehnicii de putere.

Structurate în societate, aceste tehnici revin în proprietatea statului care deține scheme de individualizare prin instituțiile sale. Astfel de manifestări Foucault le atribuie puterii de tip pastoral. În esență acele scheme de individualizare prezente în cadrul instituțiilor de stat se adevăresc a fi niște produse care vin să înlocuiască eforturile exercitate de individ pentru ași construi sinele. Binomul antagonic dintre exterior și interior își găsește expresia în raportările normale/anormale a ființei umane față de instituțiile prin care puterea își manifestă impactul. Dacă, de exemplu, vom lua dihotomia nebunului și a omului cu conștiința intactă și o vom plasa în ordinea regulilor care disting adevăratul prag al nebuniei vom observa că sub incidența acestuia cad și alte manifestări care deși nu pot fi enunțate ca fiind „sănătoase”, dar nici alienabile nu pot fi declarate. Nebunia e o rațiune răsturnată care este exclusă ca element eterogen.

Rețeta individualizărilor forțate propagate de elementele instituționale exprimă forme de hegemonie socială, culturală, economică și politică în contemporaneitate. În mod teoretic s-ar ivi o posibilitate de echilibru dintre tehnicile puterii și tehnicile de sine, însă aplicabilitatea acestei posibilități este greu de realizat. Acel conflict frecvent întâlnit în lucrările lui Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger și a întregii pleiade existențialiste dintre exterior și interior ne poate lumina în problema transformării ființei umane în subiectul individualizator al societății contemporane. Felul autentic de a fi este predeterminat de interioritatea ființei, pe când exteriorul va difuza anonimități care l-ar îndepărta pe om de propria sa fire. Confruntarea este pe față: exteriorul vine cu un ansamblu de norme, legi, credințe și tabieturi care sunt luate ca fundamentare pentru o identitate (cetățeanul respectuos), imanența, însă, solicită deschideri spre anumite transformări care vin în contradicție cu modelele din exterior, prin urmare această poziție a omului în lume e de un caracter conflictual.

Profund impresionat de tabloul lui Velazquez „Doamnele de curte” Foucault își sesizează de răsturnarea care are loc odată cu transcendentalizarea omului ce reprezintă lumea și care e nevoit să accepte statutul reprezentării de sine. Tendința centrală care iese în evidență este rolul de mediere reprezentativă a limbii care se încurcă într-o introspecție tautologică. Auto-reflecția preia firul roșu al modernității. Viziunile gnoseologice ale lui Kant dezorientează demersul natural de mijlocire dintre conștiință și lume a sistemului de reprezentare prin semne coordonându-l cu sine. Omul devine conștient de sine însuși făcând parte din lume și totodată fiind dincolo de ea ca o existență autonomă. În așa mod se dezvăluie tendința nelimitată de a cunoaște transcendentul noumenal în măsura limitelor și posibilităților sale de gândire reflexivă. Sarcina care îl va defini pe om ca entitate finită care pretinde și chiar necesită să se infinitizeze prin cunoașterea nelimitatului. Urmărim scenariul modern a unui finit ce progresa epistemic la în infinit. Ireconciliabil subiectul cunoscător se suprasolicită inevitabil constrângându-și

tematizările de cunoaștere. Imperativul cunoașterii generează imboldul de a produce frecvent cunoașteri înnoite pentru cupiditatea voinței de adevăr. Reieșind din acest context Foucault își întemeiază meditațiile despre cunoaștere și putere. Procesul de cunoaștere de sine gradual imprimă obiectivarea unui nou eu, ce se va constitui ca obiect central de cercetare pentru psihanaliză, în care sinele va cauta oportunități prielnice pentru a deveni eu. Introspecția ajunge să întrețină un proces de formare, care urmează după o cunoaștere obiectivă de sine. Aceasta se va încadra într-o cercetare empirică care va dispune de un sine ca un obiect în totalitatea obiectelor. Științele umane din această perspectivă cercetează omul ca o ființă care se raportează la „obiectivările produse de el însuși în calitate de ființă care vorbește și muncește” [4]. Pe măsura retragerilor sale în cercetarea inconștientului, gramaticii, evoluției speciei și explorării forțelor de muncă omul se sustrage sieși producând interiorități inautentice. Aservirea științelor socio-umane unor idealuri de obiectivitate împrumutate din metodicile științelor naturale disociază sinele până la o eliberare a omului de el însuși dezvăluind ideea că ființa umană nu mai este o creație divină situată în centrul universului. Foucault doct va recunoaște cât de periculoase se dovedesc a fi științele despre om din sec. XIX-XX. Căutând ultimele origini ale interiorității umane scrutând oarecum cu obiectivitate și cu constrângere firea omului științele umane vor înceta să mai fie verigi intermediare a subiectului cu lumea ca în final să dizolve originile căutate în amalgamul cunoașterii și puterii.

Demascând și revendicând în profunzime maladiile sociale cu fascinație se va constitui o bio-putere care va înfățișa o „formă de socializare care înlătură orice naturalitate și transformă viața creaturală în ansamblul ei într-un substrat al instaurării puterii” [5]. Omul devine pacient – arhetipul obiectului supravegheat în continuu într-un Panopticon social al puterii – periclitat de teroarea eliberării și transformării în sclav. În așa fel, apare problemă conexiunii individului la societății și a raportului dintre interior și exterior. Și dacă vom urmări modelul artificial al omului construit pe baza disciplinelor consolidate instituțional vom da peste o ființă umană eliberată în totalitate de individualitate, care se face responsabilă pentru lumea interioară și setul axiomatic format în urma interacțiunii cu dirijabilul exterior.

Această relație delicată a individualizării imanente cu personificarea imperativă va preocupa viața omului într-un neîncetat conflict cu socialul care va schița traiectoria unei conformări oarbe îmbinate cu răzvrătiri frecvente, însă de scurtă durată. Oarecum exteriorul va fi privilegiat având în spatele său dimensiunea puterii care își exercită impactul legalizator prin intermediul instituțiilor impregnate în toate pârgurile societății. În formele cele mai negative de manifestare tehnicile de standardizare vor prevala asupra individualității. Dacă ne vom abstractiza de la ideea că puterea nu este localizată în mâinile cuiva, ci este prezentată și executată instituțional, atunci cazual vom presupune că acele norme, principii, legi, adevăruri științifice nu sunt altceva decât o exteriorizare a unui sistem valoric individual susținut de dimensiunea puterii.

Cu alte cuvinte aplicația puterii face posibil ca o individualitate să-și exteriorizeze impetuos propria sa structură însoțită de determinarea unor discipline normalizatoare care implică producerea interiorităților de aceeași valență. Cu toate acestea puterea este instaurată teoretico-strategic în sistemele de sociale care îl tratează pe om ca pe *un caz de instituție*. Această personalitate nu mai are individualitate: „Într-o situație grea ori omul e transformat în obiect și reprimat, ori el trebuie să transforme natura în obiect și s-o reprime” [6] oare această judecată hegeliană n-ar iniția acele științe despre care vorbește și Foucault, care ar detașa omul de el însuși eliminând-ul ca parte a naturii și cerându-i s-o obiectivizeze, astfel generând false identități.

Note:

1. Habermas Jürgen. Discursul filosofic al modernității. - București, Ed. ALL, 2000, p. 261.
  2. Ibidem, p. 260.
  3. Foucault Michel. Cuvinte și lucruri. - București, Ed. Univers, 1996, p. 458.
  4. Habermas Jürgen. Op. cit., p. 254.
  5. Ibidem, p. 273.
- Ibidem, p. 44.

UN STUDIU ÎN PROBLEMELE TRANZIȚIEI

Людмила Олейник. Современный переходный период: сравнительный анализ. - Chișinău, HELMAX, 2009.

Extinderea globală a democrației reprezintă una din tendințele dezvoltării lumii contemporane. În viziunea politologului american L. Daimond, varietatea democratică de dezvoltare a lumii contemporane este o realitate incontestabilă a evoluției culturii și instituțiilor internaționale. Transformările democratice care s-au produs într-un șir de țări ale lumii la finele sec. al XX-lea, constituie o mărturie elocventă a procesului global democratic, demarat încă la începutul sec. al XIX-lea, deschizând omenirii calea spre ordinea socială liberă și echitabilă. Or, precum ne arată experiența istorică, orientarea lumii contemporane spre democrație este un proces departe de a fi liniar. Dezvoltarea social-politică a majorității țărilor care și-au declarat atașamentul față de valorile și idealurile democratice are loc printr-un proces lent și dificil, cunoscând „fluxuri” și „refluxuri”, cauzând prejucii libertăților politice și drepturilor omului. În cadrul mai multor „democrații tinere” din categoria „valului al treilea” calitatea lor scade simțitor, dar se amplifică democrația electorală, se intensifică stagnarea în dezvoltarea democrației liberale. O tendință generală devine stingerea treptată a libertății, se desfășoară procesul „convergenței” care contribuie la apariția unor varietăți mixte ale regimurilor semi-democratice. În astfel de circumstanțe, prevenirea desfășurării unor scenarii care ar contribui la pierderea definitivă a libertății și „stingerea deplină a democrației din interior” trebuie să devină scopul primordial al actorilor politici. În consecință, studierea experienței internaționale a dezvoltării (în special a țărilor „valului al treilea”), care va permite crearea unui tablou obiectiv al fenomenelor ce au loc în lume în această direcție, precum și elaborarea unei strategii argumentate științific a evenimentelor politice ce vor urma orientate spre consolidarea democrației, constituie una din direcțiile prioritare și actuale ale științelor politice contemporane.

În această ordine de idei, monografia doctorului în politicologie L. Oleinic „Современный переходный период: сравнительный анализ” reprezintă interes științific. Autorul conturează un spectru larg de probleme de studiu, precum: tendințele și avantajele tranziției spre democrație; constituirea și abordarea perioadei tranzitorii; corelația factorilor democratice tranzitivi; *design*-ul instituțional contemporan al tranziției democratice; problemele consolidării democrației; perspectivele constituționale și alternativele perioadei de tranziție; particularitățile transformărilor politice post-comuniste; liberalizarea și începutul tranzitului democratic (cazul Federației Ruse și Ucrainei, anii 1990-2004); constituirea și dezvoltarea *design*-ului instituțional post-sovietic (cazul Federației Ruse și Ucrainei, anii 1990-2004).

Un merit indiscutabil al cărții îl constituie analiza experienței transformărilor democratice ale unui șir de țări din Europa de Sud și de Sud-Est, America Latină, precum și a unor țări din fosta URSS, unde, începând cu anii '70 ai secolului trecut, s-au întreprins diverse încercări de trecere de la regimurile autoritare și cele totalitare către formele de guvernare democratică. În acest studiu sunt examinate: particularitățile transformărilor democratice în contextul problemelor generale ale dezvoltării politice; evoluția concepțiilor și a procedurilor democratice; modelele teoretice și aspectele

Lilia Braga

aplicative ale tranzitologiei; condițiile și factorii democratizării; legitățile și succesiunea scindării regimurilor autoritare și evoluția proceselor democratizării; fazele democratizării (liberalizarea, democratizarea propriu-zisă, instituirea democrației și consolidarea democratică). Un interes aparte revine analizei sistemelor electorale, formelor de guvernare, regimurilor politice în cadrul „noilor democrații”, precum și perspectivele dezvoltării proceselor democratice în spațiul post-sovietic (în special, în Federația Rusă și Ucraina).

Principalul neajuns al monografiei constă în faptul că procesele de edificare a democrației în Republica Moldova nu au fost abordate, aspect care rămâne extrem de binevenit pentru cititori și care ar fi îmbogățit considerabil potențialul științific al studiului.

În linii generale, monografia doctorului în politologie L. Oleinic reprezintă un studiu științific autentic, de o vădită semnificație teoretică și valoare aplicativă, fiind utilă specialiștilor în domeniu și celor ce manifestă interes pentru problemele tranziției.

Lilia Braga, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei

AGENDA ȘTIINȚIFICĂ SCIENTIFIC ADDENDUM

MASA ROTUNDĂ „9 MAI – ZIUA EUROPEI”

Integrarea europeană a devenit actualmente o politică de stat prioritară pentru Republica Moldova atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Oportunitatea realizării acestui deziderat național este cu atât mai mare în contextul regional favorabil existent la momentul actual. Acest fapt demonstrează că țara noastră poate miza pentru integrare în Uniunea Europeană doar rezolvând mai multe probleme interne de importanță majoră. Printre acestea ar fi: edificarea unei societăți civile viabile și a unei culturi politice neconflictuale, consolidarea sistemului politic și a celui economic, stabilirea unui consens substanțial procedural între actorii politici care constituie elementul central în consolidarea noului regim democratic.

În acest sens, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei (IIEȘP al AȘM), în colaborare cu Direcția Integrare Europeană și Cooperare Internațională a Academiei de Științe a Moldovei (DIECI a AȘM) a organizat, la 8 mai curent, *Masa rotundă* cu genericul „9 Mai – Ziua Europei”.

În sesiunea de deschidere a luat cuvântul *dr. Victor Țvircur*, directorul Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, dumnealui fiind și pe post de moderator. Domnia Sa a reiterat multiplele semnificații ale zilei de 9 mai, subliniind, în special, faptul că în fiecare an la această dată, pe tot cuprinsul continentului se sărbătorește Ziua Europei pentru a marca istorica declarație din 9 mai 1950 a ministrului francez de externe, Robert Schuman, prin care se propunea un plan de colaborare economică între Franța și Germania întru eliminarea rivalităților seculare dintre cele două state. Totodată, *dr. Țvircur* a subliniat faptul, că pentru cetățenii Republicii Moldova ziua de 9 Mai are dubla semnificație deoarece sărbătorim biruința omenirii asupra fascismului. Este cert, că fără această victorie, obținută la 9 mai 1945, nu am putea vorbi astăzi nici de drepturile fundamentale ale omului, nici de aplicarea valorilor generalumane, nici de Europa liberă și democratică.

La rândul său, *acad. Teodor Furdui*, prim-vicepreședinte al AȘM, apreciind inițiativa IIEȘP al AȘM de a organiza și desfășura astfel de întruniri, și-a exprimat speranța că manifestarea științifică în cauză și dezbaterile care vor avea loc vor fi de o reală utilitate pentru comunitatea științifică și întreaga societate.

Discuțiile s-au axat pe problemele ce țin de aspirațiile europene ale Republicii Moldova, cadrul instituțional intern al țării din perspectiva integrării europene, costurile și beneficiile ale integrării țării noastre în UE, inițiativele europene și, în special, Parteneriatul Estic (PE) ce se încadrează în limitele fixate de Politica Europeană de Vecinătate (PEV) a Uniunii Europene, perspectivele relațiilor dintre Republica Moldova și UE etc.

Dezbaterile în cadrul ședinței au fost anticipate de câteva rapoarte științifice. Primul din acestea aparține *acad. Alexandru Roșca*, IIEȘP al AȘM, care în referatul „Particularitățile modelului social european” a remarcat că printre valorile europene spre care tinde Republica Moldova o importanță deosebită o au și cele sociale. Este vorba nu numai despre o Europă economică, politică, dar și despre una socială, despre un spațiu social distinct, caracterizat prin prezența și funcționarea în el a statului bunăstării sociale. În condițiile unei Europe unite, datorită eforturilor comune, au devenit posibile discuții

despre un „model social european”, ale cărei trăsături de bază ar fi următoarele: un sistem dezvoltat de protecție socială, bazat pe compatibilitatea eficienței economice cu dreptatea și solidaritatea socială; atenția sporită față de drepturile sociale; coeziunea socială și lupta contra excluderii sociale; participarea societății civile și atenția acordată dialogului social ș.a.

În discursul său intitulat „Relevanța conceptului de unitate și diversitate al UE pentru Republica Moldova”, *dr. Ion Rusanu*, IIEȘP al AȘM, a ținut să menționeze că integrarea europeană pentru Republica Moldova este cel mai viabil proiect de integrare regională și globală. Extinderea UE în Europa Centrală și de Est a făcut și mai actuală întrebarea – dilema pentru țara noastră: Estul sau Vestul? Prin includerea Moldovei în cadrul statelor de Sud-est se urmăresc nu doar rigori academice, fiind, de asemenea, o pledoarie pentru acceptarea ei alături de țările Balcanice la prioritățile UE. Printre criteriile stabilite de UE privind aderarea Republicii Moldova la comunitatea europeană se află și următorul, poate cel mai important: stabilitatea instituțiilor garantate ale democrației, aplicarea legii, respectarea drepturilor omului etc. Pentru comunitatea științifică, subliniază autorul, este foarte important de a studia societatea moldovenească în vederea cunoașterii problemelor legate de acceptarea vectorului integrării europene și a valorilor promovate de UE.

O problematică de mare actualitate a abordat *dr. Pantelimon Varzari*, IIEȘP al AȘM, în raportul „Integrarea europeană a Republicii Moldova: între deziderate și realitate”. El a menționat că evoluția opțiunii europene a țării noastre, a clasei politice moldovenești, poate fi divizată, convențional, în câteva etape în funcție de anumite criterii (ciclul electoral și vectorul dezvoltării societății care constituie chintesența formulei politice, avînd în vedere un plan/model de acțiuni acceptat de opoziția politică și de societate). Totodată, s-a reiterat ideea că „din moment ce politica de integrare europeană a devenit una de interes național și pentru țara noastră, deci, și logica acestei politici trebuie să se întemeieze pe o concepție și pe o strategie de integrare”, care la moment n-au fost adoptate de către Legislativ.

Dr. Victor Juc, IIEȘP al AȘM, în discursul „Starea actuală și perspectivele relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană” a propus spre examinare un alt aspect al problemei integrării europene a țării noastre, și anume – semnificațiile documentelor principale semnate de Republica Moldova și UE. Dl Juc este de părere că neajunsurile principale ale Acordului de Parteneriat și Cooperare între Uniunea Europeană și Republica Moldova (APC consacră țara noastră în calitate de partener direct al UE), Planului Individual de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova (PAUERM materializează opțiunea europeană a țării) și PE (cel mai ambițios Program lansat de UE) rezidă în faptul că acestea „nu prevăd o finalitate politică clară, în sensul ce urmează”, propunînd și soluția, potrivit căreia „este necesar de a implementa prevederile Parteneriatului Estic pentru a încerca semnarea Acordului de Asociere, care oferă dreptul de a iniția negocieri asupra *acquis*-ului comunitar si, deci, a adera la UE”.

În lumea contemporană imaginea țării reprezintă elementele esențiale ale strategiei unui stat. Pentru un stat mic, cum este Republica Moldova, e necesar de a efectua o activitate susținută de promovare a propriei imagini pentru a se putea impune pe arena internațională. În acest sens, autorii comunicării științifice „Imaginea de țară în contextul aspirațiilor europene ale Republicii Moldova”, *dr. hab. Moraru Victor*, ULIM și *drd. Teodor Sergiu*, IIEȘP al AȘM susțin că „imaginea țării, receptată în interiorul și în afara hotarelor statului, devine un element esențial de poziționare a țării, un instrument de asigurare a securității sale și un mecanism important de apărare și promovare a

intereselor naționale”. În acest sens, factorii care trebuie luați în considerare, și care dețin o influență covârșitoare asupra formării imaginii țării, rezidă în: comunicarea de imagine, într-un mod bine conceptualizat și sistematizat, precum și în astfel de concepte cum sînt politica statală, relațiile internaționale, mijloacele de informare în masă, tehnologiile proprii domeniului relațiilor publice. Tocmai acum este timpul întreprinderii unor pași hotărîți pentru formarea unei atitudini pozitive față de Republica Moldova, mai ales, în contextul integrării europene a țării. Cu atît mai mult că problema reală constă acum nu atît în formarea imaginii favorabile, cît în corectarea imaginii stabilite, în depășirea stereotipurilor nefavorizante, constituiți în baza unei serii de circumstanțe. Este nevoie, conchid autorii comunicării, de o monitorizare permanentă a acestei probleme.

Un interes sporit a trezit și comunicarea științifică a *dr. Yuri Josanu* „Costuri și beneficii ale integrării europene (cazul statelor postcomuniste)”, Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, prin evidențierea avantajelor extinderii europene pentru Republica Moldova (creștere economică; creșterea investițiilor străine directe; crearea unor noi structuri de producție care să permită fabricarea unor produse finite cu valoare adăugată mai mare și calitate superioară, conform standardelor UE; protecție sporită a consumatorilor; creșterea economiilor și investițiilor populației; micșorarea fiscalității prin politici de impozitare mai relaxate; extinderea piețelor de capital; dezvoltarea afacerilor și a sectorului privat; stimularea concurenței; acces pe piața muncii din statele UE; îmbunătățirea substanțială a standardului de viață a populației), analiza efectelor generale ale beneficiilor de natură politică (participarea la procesul decizional la nivel european; stabilitatea sistemului democratic; siguranța cetățenilor; consolidarea poziției statului în raport cu terții), de natură economică (accesul liber al produselor, serviciilor și capitalurilor autohtone în UE; accesul la fondurile structurale; creșterea fluxurilor de investiții străine directe) și celor de natură socială (siguranța sporită la locul de muncă; îmbunătățirea stării de sănătate a populației; creșterea nivelului de trai; libertatea cetățenilor de a se stabili oriunde în Europa). Dintre costurile dl Josanu a identificat următoarele: costuri bugetare (formate din costurile creării și funcționării aparatului administrativ; costuri cu armonizarea legislativă; formarea personalului); costuri economice și sociale (corespunzătoare ajustărilor structurale necesare în vederea aderării). În opinia autorului, este de așteptat că, în primii ani ai aderării la UE, toate aceste efecte cumulate (deteriorarea balanței comerciale, scăderea competitivității firmelor, creșterea prețurilor produselor agricole, identificarea de fonduri pentru cofinanțarea proiectelor de dezvoltare regională, contribuția la bugetul comunitar etc) determină un efect net negativ. Iar efectele pozitive ale aderării la UE, de stabilitate și creștere economică, vor prevala în cele din urmă, dar ele se vor face simțite numai pe termen mediu și lung.

Problema proiectului polono-suedez – Parteneriatul Estic ca parte componentă a PEV – a fost ținta a două comunicări științifice. *Dl. Oleg Cristal*, Asociația pentru Democrație Participativă „Adept”, a încercat să răspundă la unele întrebări prin comunicatul „Parteneriatul Estic - oportunitate sau barieră pentru integrarea europeană a Republicii Moldova”. Dumnealui a subliniat faptul că PE prevede stabilirea unor relații aprofundate între UE și cele șase state din vecinătatea răsăriteană a comunității (Ucraina, Republica Moldova, Belarus, Georgia, Azerbaidjan și Armenia), avînd la bază o abordare individuală. Cu aceste state urmează a fi semnate Acorduri de Asociere, însă diferite de cele încheiate cu statele din Balcani, care au perspectivă de aderare la UE. Parteneriatul Estic prevede instaurarea unei zone comerciale cu adevărat libere și comprehensibile, precum și îndepărtarea treptată a tuturor obstacolelor din calea liberei circulații a

persoanelor (incluzând, în cele din urmă, eliminarea vizelor) și cooperarea în privința tuturor aspectelor securității, în special a securității energetice. Partea negativă a acestei inițiative este că proiectul nu prevede acordarea unei perspective clare de aderare la UE pentru cele șase state din estul Europei asupra căreia insistă și autoritățile politice ale țării noastre. Nu ne poate bucura nici faptul că sîntem incluși în același „pachet” cu statele din Caucaz, în special Azerbaidjan și Armenia, dar și alături de Belarus. Republica Moldova, alături de Ucraina, sînt mai avansate pe calea integrării europene în raport cu Azerbaidjan și Armenia, dar și față de Georgia, iar Belarus nici nu-și propune drept scop aderarea la UE. Prin urmare, afirmă dl Cristal, apropierea de UE depinde, în cea mai mare măsură, de calitatea și viteza reformelor implementate de Republica Moldova.

Dat fiind faptul că vectorul strategic de dezvoltare a țării noastre capătă o nouă configurație – conexiunea integrării europene cu parteneriatul euro-atlantic –, *drd. Vitalie Varzari*, IIEȘP al AȘM, în comunicarea științifică „Parteneriatul Estic – oportunitate pentru consolidarea securității naționale a Republicii Moldova” a subliniat avantajele acestei inițiative europene, de care Republica Moldova ar trebui să beneficieze. Semnarea în 2006 a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO (*IPAP*) este un document reciproc complementar cu PAUERM și cu alte programe naționale, cum ar fi Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (*SCERS*), Planul Național de Dezvoltare (*PND*) sau chiar cu programele de colaborare cu organismele regionale (spre exemplu, cu Consiliul Europei) și cele internaționale (în special, din cadrul *ONU*). Dacă PAUERM se referă cu precădere la dimensiunea socio-economică, atunci *IPAP*-ul cuprinde preocupări fundamentale legate de sectorul economic (probleme de management, de privatizare, de atragerea investițiilor străine etc.), de cel militar (detensionarea conflictelor, consolidarea apărării ș.a.), dar imprimă, îndeosebi, problematica securității naționale datorită provocărilor asupra securității statelor și popoarelor lumii (terorismul, separatismul, iredentismul și alte naționalisme regionale). Din acest considerent, afirmă dl Varzari, este salutar faptul că Parlamentul țării a adoptat la 16 mai 2008 „Conceptia Securității Naționale a Republicii Moldova” (în care, de altfel, pot fi înregistrate și unele deficiențe), ce stabilește statutul de neutralitate constituțională a țării, de neaderare la blocurile militare, precum și cursul european al țării.

Dr. Elena Severin, șef Secție Integrare Europeană, *DIECI* a AȘM, în comunicarea „Cercetare și inovare: priorități de dezvoltare ale Uniunii Europene” a consemnat faptul că Într-o societate bazată pe cunoaștere, strategiile și politicile dedicate cercetării – dezvoltării – inovării sînt considerate a fi prioritare. La nivelul Uniunii Europene s-au adoptat numeroase măsuri și politici menite să susțină activitățile de cercetare-inovare. Acestea se sprijină pe cadrul strategic pe termen lung stabilit prin Strategia de la Lisabona, lansată în martie 2000 la reuniunea Consiliului European extraordinar, menită să transforme, pînă în 2010, Uniunea Europeană în „cea mai dinamică și competitivă economie din lume bazată pe cunoaștere, capabilă să genereze creștere economică durabilă, să creeze locuri de muncă mai multe și mai bune și o mai mare coeziune socială”.

În cadrul reuniunii științifice au fost puse în discuție și alte probleme cu privire la rolul societății politice și societății civile în contextul europeanizării și integrării europene a societății moldovenești; politicile sociale europene și democratizarea relațiilor de muncă; diferendul transnistrean și drepturile omului etc., la care s-au referit în comunicările sale: *dr. hab. Valentina Teosa*, *USM*; *Vice-ministrul Ion Stăvilă*, Ministerul Reintegrării al Republicii Moldova; *dl. Andrei Popov*, Asociația pentru Politica Externă. Aceștia și alți vorbitori au ajuns la concluzia că integrarea europeană nu este o idee

abstractă, ci un proces complex, dificil, de lungă durată și atotcuprinzător, care afectează toate aspectele vieții publice și se traduce printr-o serie de măsuri și acțiuni concrete de aliniere a Republicii Moldova la standardele democratice și la un nivel de trai european. Prin urmare, cursul de integrare europeană trebuie să se bazeze și în continuare pe un consens al forțelor politice parlamentare și extraparlamentare și, totodată, să se bucure de susținerea majorității populației, care identifică UE, întâi de toate, cu posibilitatea îmbunătățirii rapide a nivelului de trai, cu beneficierea de fonduri de asistență și accesul liber în spațiul UE. Este, însă, evident că disponibilitatea populației de a accepta un orizont mai mare de așteptare și unele costuri inevitabile pe care le comportă procesul de europeanizare depinde în mod direct de încrederea față de calitatea guvernării și activitatea instituțiilor statului Republica Moldova responsabile de realizarea reformelor democratice și deci a dezideratului național referitor la integrarea europeană a țării noastre.

La *Masa Rotundă* au participat cercetători științifici din cadrul institutelor AȘM, profesori universitari, reprezentanți ai autorităților publice centrale, reprezentanți ai corpului diplomatic din Rusia, Ucraina, Germania, Polonia, acreditați la Chișinău etc. Evenimentul se înscrie în șirul de manifestări dedicate „Zilei Europei” și denotă faptul că celebrarea acestei sărbători a obținut o conotație specială și în Republica Moldova care se află în procesul de integrare europeană.

**Pantelimon Varzari, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei**

MASA ROTUNDĂ

„CONSILIUL EUROPEI – PROMOTOR AL DEMOCRAȚIEI”

Consiliul Europei este o organizație internațională guvernamentală abilitată prin statut să contribuie la asigurarea drepturilor omului, promovarea culturii europene prin respectarea principiului universalității și diversității, edificarea statului de drept și acordarea suportului în realizarea reformelor politice, democratizarea societății și a individualității. Fiind fondată la 5 mai 1949, această structură menită să asigure cooperarea multilaterală este una dintre primele instituții în domeniu, care în urma unor evoluții, a devenit un actor nestatal important. Republica Moldova a aderat la Consiliul Europei la 13 iulie 1995, fiind primul stat din spațiul Comunității Statelor Independente devenit membru plenipotențiar, chiar dacă se află sub incidența monitorizării.

Masa rotundă organizată de Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei (IIESP al AȘM) este o manifestare științifică ce se include în setul de evenimente consacrate celor 60 de ani de activitate ale Consiliului Europei. Acest for științific a fost organizat în colaborare cu Direcția Integrare Europeană și Cooperare Internațională a AȘM și cu alte institute academice.

Lucrările au fost moderate de *doctorul în istorie, conferențiarul universitar, Directorul Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM. Victor Țvirunc*, care a întreprins o succintă trecere în revistă a activității Consiliului Europei, subliniind aportul acestei structuri la promovarea democrației, edificarea statului de drept și respectarea drepturilor omului. De asemenea, dr. Victor Țvirunc a ținut să menționeze participarea Domniei sale nemijlocit la prepararea aderării Republicii Moldova la Consiliul Europei fiind angajat al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova.

Raportul de bază „Instituționalizarea și evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Consiliul Europei” a fost prezentat de *doctorul în filosofie, conferențiarul universitar Victor Juc*, care a prezentat rolul și locul Consiliului Europei în relațiile europene în perioada post-război rece, a trecut în revistă acțiunile întreprinse de autoritățile Republicii Moldova pentru a obține calitatea de membru deplin al acestei structuri, a supus analizei activitatea Republicii Moldova în cadrul instituțiilor Consiliului Europei (Comitetul de Miniștri, Adunarea Parlamentară, Congresul Puterilor Regionale și Locale) precum și politice Consiliului față de Republica Moldova, oprindu-se la restanțele care trebuie remediate pentru ridicarea stării de monitorizare și invocând succint, de asemenea, pozițiile față de evenimentele din 6-7 aprilie 2009.

Principiile de care se conduce și valorile pe care le promovează Consiliul Europei au fost abordate și reliefate de *directorul Biroului de Informare a Consiliului Europei în Moldova Lilia Snegureac*, care a subliniat că această instituție este deschisă pentru cooperare pe mai multe planuri și dimensiuni. De asemenea, a fost prezentată activitatea Biroului de Informare a Consiliului Europei în Moldova, cu precizarea că misiunea principală a acestuia este acordarea serviciilor de informare și documentare.

Unele activități mai puțin mediatizate ale Consiliului Europei au fost analizate de către *doctorul în drept, profesorul universitar Anatolie Bantuș*, care a

afirmat că această organizație depune eforturi susținute pentru preîntâmpinarea catastrofelor ecologice, ilustrate prin fapte concrete sub formă de politici, programe și proiecte. Cu titlul de recomandare a fost expusă opinia, că Republica Moldova trebuie să se autosesizeze și să beneficieze de oportunitățile pe care le oferă Consiliul Europei.

Conexiunea dintre procesele de democratizare și birocrăție și-a găsit reflectare în comunicarea științifică a *doctorului în filosofie, conferențiarului universitar Pantelimon Varzari*, care a subliniat că societatea din Republica Moldova se află într-un proces amplu de democratizare, iar structurile birocratice, fiind imanente oricărei societăți, se amplifică din cauza complexității managementului resurselor umane și deci, fără un aparat profesional nu poate exista o guvernare eficientă.

Contribuția Consiliului Europei la promovarea standardelor democratice în activitatea mass-mediei a fost elucidată de către *doctorul habilitat în politologie, profesorul universitar Victor Moraru*, care a argumentat prin exemple ample importanța imaginii de țară pentru realizarea intereselor naționale și promovarea pe arena mondială, subliniind că statele avansate alocă mijloace financiare consistente și depun eforturi susținute pentru a se reprezenta în fața cercurilor guvernamentale străine și opiniei publice atât din interior, cât și din exterior. De asemenea, a fost supusă analizei situația mass-mediei din Republica Moldova la capitolul libertate, afirmându-se necesitatea de a respecta prevederile Consiliului Europei în acest domeniu.

Activitatea Curții Europene a Drepturilor Omului și-a găsit expresie cu lux de amănunt în comunicarea *doctorului în drept, conferențiarului universitar Diana Sîrcu*, care a familiarizat asistența cu locul și rolul acestei instituții în cadrul Consiliului Europei și a insistat asupra unor cauze, inclusiv ce vizează direct structurile și cetățenii Republicii Moldova, asupra căreia s-a pronunțat. De asemenea, a fost reliefată activitatea Consiliului Europei în materia protejării drepturilor omului, fiind examinată instituția raportorilor.

Aportul Consiliului Europei la dezvoltarea democrației în statele post-comuniste a fost examinat de *doctorul în științe politice Ludmila Oleinic*, menționând că apartenența la această structură reprezintă un exercițiu important de democrație, respectare a drepturilor omului și edificare a statului de drept. De asemenea, a fost analizat rolul societății civile în promovarea și asigurarea democrației, dat fiind că sectorul asociativ se dovedește a fi mai receptiv la recomandările în domeniile vizate.

Continuarea și completarea ideilor sus-menționate și-a găsit elucidare în comunicarea *doctorandului Ion Tăbîrță*, care a susținut că integrarea europeană este anticipată de aderarea acesteia la Consiliul Europei, contribuindu-se astfel într-o anumită măsură la realizarea unor criterii de pre-aderare, dar totodată la consolidarea statului de drept prin reforme instituționale de caracter democratic și societății civile prin sporirea prezenței acesteia în afacerile publice.

Programele Consiliului Europei de dezvoltare a educației și cercetării au fost prezentate de *doctorandul Ghenadie Slobodeniuc*, care a anunțat oportunitățile și perspectivele de soluționat, dat fiind că problemele în domeniu de asemenea fac obiect al preocupărilor acestei organizații internaționale guvernamentale de nivel regional și de caracter politico-juridic.

Victor Juc, Lilia Braga

În cadrul forului științific au fost puse în discuție mai multe probleme ce vizează relațiile dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, precum președinția Comitetului de Miniștri, activitățile în cadrul Adunării Parlamentare și în Congresul Puterilor Regionale și Locale, reforma instituțiilor publice, adresările la Curtea Europeană a Drepturilor Omului etc.

La *Masa Rotundă* au luat parte cercetători științifici, cadre universitare, reprezentanți ai structurilor de stat, corpului diplomatic acreditat în Republica Moldova și ai societății civile, remarcabilă fiind însăși celebrarea aniversării Consiliului Europei, promotor consecvent al democrației și drepturilor omului.

**Victor Juc, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei**

**Lilia Braga, doctor în filosofie
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
Academia de Științe a Moldovei**

PLEDOARII PENTRU MOȘTENIREA STURDZIANĂ

(Seminar Teoretic: „Reverberații valorice în opera lui Alexandru Sturdza”)

Se consideră că un om este bogat nu prin ceea ce posedă, dar prin ceea ce reprezintă el însuși. Istoria autohtonă oferă cu promptă generozitate nume de personalități care doar la o simplă retrospectivă asupra destinului, operei, vieții, a rolului lor în propășirea spiritual-morală a neamului, a durabilității valorilor promovate și a năzuinței de a susține cultura și spiritualitatea prin eforturi personale, cărora le rămânem recunoscători numai pentru faptul că sunt sau că au fost. Un elocvent exemplu în această ordine de idei ne poate servi monarhicul descendent - Alexandru Sturdza, talentat pedagog, diplomat, filosof, sociolog, publicist.

Exponent de valoare al neamului, Sturdza în permanență a căutat să vehiculeze idei, să redreseze situații, evitând cu perseverență *aurea mediocratis*, astfel înscriindu-și numele în galeria de personalități celebre ale culturii noastre ca unul dintre cei mai infatigabili animatori și îndrumători spirituali – idei care într-un fel sau altul au fost expuse în cadrul Seminarului Teoretic: „*Reverberații valorice în opera lui Alexandru Sturdza*”, organizat pe data de 28 mai 2009 de Sectorul Filosofie al Institutului de Istorie, Stat și Drept.

Oportună mențiunea, că interesul celor din Sectorul Filosofie față de viața și opera sturdziană nu este o expresie singulară, or în contextul proiectului *Moștenire* s-au mai organizat și alte manifestări științifice, unde au fost abordate segmente inedite sau puțin cunoscute, proprii prodigioasei activități a celui care lesne a făcut la timpul respectiv să-i rimeze numele întreaga Europă, simultan să zmulgă elogii de la un șir de personalități de talie universală – Goethe, Byron, A.Puşkin, N.Cernîșevskii, I.Aksakov, D.Pisarev, M.Kogălniceanu, F.Scriban.

Universul ideatic frecventat în cadrul Seminarului Teoretic însumează o complexă paletă aspectuală: Sturdza, reprezentant de valoare al culturii naționale și universale; Conceptul de toleranță în viziunea cărturarului; Sturdza și sturdziștii; Neamul sturdzeștilor: contribuții la viața social-politică și culturală din Basarabia; Valori spiritual-morale în opera gânditorului; Antropologia creștină din perspectiva exegetului; Fenomenul Sturdza în contextul Republicii Moldova etc.

Propunându-și să realizeze un tur de orizont asupra remarcabilelor preocupări sturdziene, doctorul în filosofie Ana Pascaru, în comunicarea sa, pe lângă o pluridimensională trecere în revistă a valoroasei opere a exegetului: *Apărarea Ortodoxiei; Manualul pravoslavnicului creștin; Credință și cunoaștere; Scrisori despre îndatoririle sfântului cler; Priviri asupra literaturii ruse duhovnicești; Jurnalul călătorului fără voie* etc., a constatat că monarhicul descendent în permanență a oferit probe de perfecțiune, talent, erudiție, or vectorul concepțiilor și tribulațiilor sale îl plasează fără rezerve în rândul celor mai de seamă cărturari europeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au lăsat posterității redutabile opere, multe dintre care rămân în afara concurenței datorită sorgintei de expunere, complexității materialului, efervescentei de argumente și evaluări proprii.

În același raport s-a subliniat că A. Sturdza a fost și, cât ar fi de regretabil, rămâne eroul captiv al timpului, evenimentelor, moment ce la rândul său a determinat ca pentru cea mai bună parte a secolului al XX-lea el să devină o personalitate tabu, trecută tacit prin oficiosul filtru comunist, în rezultat - testat ca un conservator care a demonstrat concepții foarte reacționare. Numai transformările democratice de la intersecția mileniului II-III au creat posibilități nelimitate pentru readucerea în circuitul spiritual-

național paersonalități, nume, valori, astfel victimele unei perioade generate de experiențe limită au putut fi scoase din anonim, iar realizările lor promovate și mediatizate. Fenomenul Sturdza s-a desemnat în aceeași ordine de idei, a fost și va rămâne model de infatigabil explorator al problemelor angoasante ale epocii, personalitate cumulativă care prin ireproșabila forță creativă a lăsat opere demne de a fi cercetate, evaluate și actualizate necesităților timpului, fiindcă marea majoritate a concepțiilor sale, mai ales cele estetic-morale, rămân redutabile chiar după un secol și jumătate.

O altă dimensiune a operei și vieții prolificului cărturar, pusă în dezbatere în cadrul seminarului, a fost cea visavi de conceptul de toleranță, prezentat de dr. hab. Gheorghe Bobână. Așadar, raportorul a desemnat că A.Sturdza în calitate de martor timorat și hiperlucid al unei perioade de mutații istorice, politice, culturale a evitat cu intransigență situații de tăcere confortabilă astfel implicările de succes ale acestuia în domeniul filosofiei, religiei, moralei vor supraviețui timpului indiferent de ideologii și doctrine politice. Pronunțându-se pe marginea conceptului de toleranță, abordat și dezvoltat de Sturdza în mai multe lucrări, prof. Gh. Bobână a remarcat în raportul său, că exegetul a ilustrat din mai multe perspective esența principiului toleranței, care în opinia gânditorului mai întâi de toate presupune domolirea și stăpânirea forței. Conform monarhicului descendent, toleranța este o virtute creștină, politică și socială, prin urmare în *Apărarea Ortodoxiei* el consemnează că există trei tipuri de toleranță: a bisericii, a statului, a individului. În aceeași ordine de idei, raportorul a subliniat că toleranța este pusă de Sturdza în schema unei tipologizări destul de originale pentru acea perioadă. Glosând asupra facturii conceptului toleranței, dr. hab. Gh. Bobână a radiografiat simultan și speculațiile sturdziene cu privire la calitățile contradictorii toleranței, și anume intoleranței și fanatismului, de asemenea a cauzelor, semnificațiilor și impactului lor asupra relațiilor *intra* și *inter* sociale. Fără a evada din aria problematicii enunțate, raportorul a realizat în concluzie că, în creația lui Sturdza astfel de categorii și principii morale ca libertatea, binele, adevărul, fericirea, toleranța sunt secundate doctrinei creștine, mai precis ele apar din necesitatea conturării adecvate a importanței și rostului religiei ortodoxe în viața umană.

Simptomatic că în aceeași arie problematică a seminarului se înscrie și raportul despre sturdziști, ce are în calitate de obiectiv prioritar de surprindere activitatea celor care și-au îndreptat interesul de-a lungul vremii asupra definirii în consubstanțialitatea veridică și pluridimensională a moștenirii sturdziene. În discursul său, dr. Emil Vrabie a realizat o substanțială trecere în revistă a principalilor biografi și cercetători care s-au lăsat copleșiți de universul operei, vectorul activităților și efervescenței evenimentelor vieții lui A. Sturdza. Dr. E.Vrabie a apreciat elogios remarcabilele preocupări ale profesorilor I.Negrescu, I.Erimia, A. Babii față de viața și opera compatriotului nostru. Evitînd a se lansa în multiple speculațiuni, raportorul și-a exprimat respectul și pentru perseverentele tribulații ale celor doi biografi ai lui Sturdza – Neofit Nevodcicov și Gheorghe Bezviconi, care au înregistrat, descifrat și lăsat posterității, în special primul, evenimente, fapte, perceperea cărora facilitează șanse de a ne apropia și mai mult de monumentală operă sturdziană, de a cunoaște în profunzime evenimente și situații care au determinat destinul celui care fără nici un fel de rezerve poate fi desemnat ca „*Platon al creștinătății*”.

Demn de consemnat, că Seminarul Teoretic „*Reverberații valorice în opera lui Alexandru Sturdza*” a reprezentat un prilej de reevaluare retrospectivă a concepțiilor filosofice, morale, religioase ale prolificului cărturar, a predilecțiilor sale pentru creația

publicistică, cât și a indiscutabilului lui obol în spiritualitatea națională și universală. Simultan, au fost abordate un șir de aspecte controversate, proprii biografiei gânditorului: atitudinea sa față de idealurile românismului; implicarea în evenimentele ce au precedat Congresul de la Aachen și discursul său în contextul lucrărilor acestui for „Memoriu despre starea actuală a Germaniei”; poziționarea sa ca conservator reacționar.

Participanții la seminar au ajuns la concluzia că, deși ultimii ani interesul față de viața și opera lui Alexandru Sturdza a sporit sensibil, totuși mai rămân încă multe pete albe în biografia sa, or, cărturarul, *grosso modo*, fiind cunoscut doar unui număr ne semnificativ de persoane, adică doar specialiștilor din domeniu, exemplu probatoriu până azi este faptul că el nu și-a găsit locul binemeritat în programele de studii universitare. *Ultima ratio*, actualmente, de stringentă necesitate devin eforturile comune orientate spre depistarea de strategii adecvate, capabile de a familiariza publicul larg cu itinerarul filosofic, politic, moral elaborat de Alexandru Sturdza, cât și de a promova, pune în circuitul valoric vasta lui moștenire spirituală.

**Lidia Troianowski, doctor în filosofie
Institutul de Istorie, Stat și Drept
Academia de Științe a Moldovei**